

**Маркази миллии қонунгузории назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон**

**Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан**

Қонунгузорӣ

Законодательство

**№ 4 (12), 2013
октябрь - декабрь**

Наширияи мазкур бо дастгирии Барномаи «Мусоидат ба давлатдории ҳуқуқӣ дар кишварҳои Осиёи Марказӣ»-и GIZ (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкории байналмилалӣ) нашр шудааст.

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH (Ҷамъияти олмонӣ оид ба ҳамкории байналмилалӣ) барномаи мазқурро бо супориши Вазорати федералии ҳамкорӣ ва рушди Олмон (BMZ) иҷро мемандояд.

Хуносахо, ақидаҳо ва интерпретатсияҳои дар нашрияи мазкур зикргардида мавқеи муаллифон буда, бе ягон шарт мавқеи GIZ ё BMZ-ро инъикос наменамоянд.

Барои паҳн намудани ройгон (бепул) пешбинӣ шудааст.

Данное издание опубликовано при поддержки Программы GIZ «Содействие правовой государственности в странах Центральной Азии».

Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit(GIZ) GmbH (Германское общество по международному сотрудничеству) осуществляет эту программу по заказу Федерального министерства экономического сотрудничества и развития Германии (BMZ).

Приводимые в настоящем издании данные, заключения, мнения и интерпретации являются позицией авторов и никак не могут рассматриваться как отражающие позицию GIZ или BMZ.

Предназначено для бесплатного распространения.

Сармухаррир
Главный редактор
Рахимов М.З. – доктори илмҳои хуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор

Хайати таҳририя
Редакционная коллегия

Бахридинов С.Э.
номзади илмҳои хуқуқшиносӣ, дотсент
кандидат юридических наук, доцент
Зоиров Ч.М.
доктори илмҳои хуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Меликов У.А.
номзади илмҳои хуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Менглиев Ш.
доктори илмҳои хуқуқшиносӣ, профессор
доктор юридических наук, профессор
Муртазокулов Ч.С.
доктори илмҳои хуқуқшиносӣ
доктор юридических наук
Сайдвалиева Б.С.
номзади илмҳои хуқуқшиносӣ
кандидат юридических наук
Селиверстов В.И.
доктори илмҳои хуқуқшиносӣ, профессор
ходими шоистаи илми Федератсия Россия
доктор юридических наук, профессор
заслуженный деятель науки РФ

Шӯрои машваратӣ
Редакционный совет

Худоёров Б.Т.
Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти ҶТ
номзади илмҳои хуқуқшиносӣ, дотсент
руководитель Исполнительного аппарата
Президента РТ
кандидат юридических наук, доцент
Давлатов Ч.М.
мушовири давлатии Президенти ҶТ оид ба
сиёсати хуқуқӣ-намояндай комилхуқуки Президенти ҶТ
дар Маҷлиси Олии ҶТ
государственный советник Президента РТ по
правовой политике-полномочный представитель
Президента РТ в Маджлиси Олии РТ
Салимзода Ш.О.
Прокурори генералии ҶТ
Генеральный прокурор РТ
Махмудов М.А.
раиси Суди конституционии ҶТ
профессор, академики АИ ҶТ
председатель Конституционного суда РТ
профессор, академик АН РТ
Абдуллоев Н.А.
раиси Суди Олии ҶТ
председатель Верховного суда РТ
Мансуров Н.М.
раиси Суди Олии иқтисадии ҶТ
председатель Высшего экономического суда РТ
Ализода З.
ваколатдор оид ба хуқуқи инсон дар ҶТ
номзади илмҳои хуқуқшиносӣ, дотсент
уполномоченный по правам человека в РТ
кандидат юридических наук, доцент

Мухаррирон: М.Зайнiddин
Редакторы: Таиров С.С.

Мачаллаи «Қонунгузорӣ» нашрияи Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, 17 декабря соли 2010 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти рақами 0137/мч ба қайд гирифта шудааст. Дар мачалла маводи илмӣ, илмӣ-оммавӣ, таҳлилӣ, тафсирҳо ба санадҳои меъёрию хуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон тақризҳо, саволу ҷавобҳо оид ба масъалаҳои хуқуқ ва маводи дигари вобаста ба хуқуқ ва давлатдорӣ ба табъ мерасанд.

Ҷонибдори густариши гуногунандешӣ будани мачалла маънои ҳамақидаи муаллифон будани ҳайати таҳририяро ифода намекунад. Масъулият барои интихоб ва дақиқии фактҳо, далелҳо ва иқтибосҳо бар дӯши муаллифон аст.

Ба дастнависҳое, ки барои нашр пешниҳод мегарданд, тақриз дода намешавад. Дастнависҳо ба муаллифон баргардонида намешаванд.

Ҳангоми истифодаи маводи мачалла истинод ба сарчашма ҳатмист.

Журнал «Законодательство» - издание Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан - зарегистрирован 17 декабря 2010 года в Министерстве культуры Республики Таджикистан. Регистрационный № 0137/мч. В журнале публикуются научные, научно - популярные, аналитические статьи, комментарии к нормативным правовым актам Республики Таджикистан, рецензии, вопросы и ответы, связанные с законодательством, а также другие материалы, относящиеся к государству и праву.

Точки зрения редакционной коллегии и авторов не всегда совпадают. Ответственность за подбор, точность фактов, цитат и данных несут авторы опубликованных материалов.

Рукописи, предоставляемые для опубликования, не рецензируются и не возвращаются.

При использовании материалов настоящего издания ссылка на источник обязательна.

МУНДАРИЧА

СОДЕРЖАНИЕ

Суханронии Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба муносибати савгандёдкуни Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон	5
Назарияи ҳуқуқ. Қонунгузорӣ	Теория права. Законодательство
Раҳимов М.З., Маҳмадшоев Ф.А. Мушкилоти таъминоти ҳуқуқии истифодабарии об ва захираҳои об дар минтақаи Осиёи Марказӣ Мирсаидов А.Б. Оид ба муҳити истифодаи ғайримақсадноки бархе ніходҳо (қонунҳо)	10 18
Ҳуқуқи чиноятӣ. Мурофиаи чиноятӣ	Уголовное право. Уголовный процесс
Шарипов Т.Ш., Назаров А.Қ. Конститутсия ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқи чиноятӣ Саидвалиева Б.С. Чавобгарии ноболигон тибқи қонунгузории чиноятӣ	26 32
Ҳуқуқи гражданий ва соҳибкорӣ	Гражданское и предпринимательское право
Каримов А.К. Нарушение деловой репутации – как элемент недобросовестной конкуренции Бобоев Ҷ.Қ. Доир ба масъалаҳои тағиیر додани номи кодекси гражданий ба маданий	37 41
Ҳуқуқи байналхалқӣ	Международное право
Бобоев У.Х. Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалий дар ҷодаи минтақаҳои озоди иқтисодӣ	46
Раҷабов М.Н. Парчами давлатӣ: ҷанбаҳои миллӣ-ҳуқуқӣ ва байналмилалий-ҳуқуқии он	51
Минбари олимони ҷавон	Трибуна молодых ученых
Бабаджанов Дж.Б. Понятие и сущность причинной связи в сфере медицинской деятельности. Гражданско-правовой аспект. Зоидбоева М.Б. Ответственность сторон за нарушение условия договора возмездного оказания образовательных услуг в сфере высшего профессионального образования	57 62
Таҳлили қонунгузорӣ	Анализ законодательства
Фарҳудинов Дж.И. К вопросу о становлении и развитии законодательства Республики Таджикистан об аренде земли.....	69
Таҷрибаи хориҷа	Зарубежный опыт
Ладо Чантуря Корпоративное право и корпоративные отношения (понятия для теории и практики)	78
Таҷрибаи судӣ	Судебная практика
Ҷамъбасти таҷрибаи судӣ оид ба парвандаҳои ҳуқуқвайронкуни маъмурӣ вобаста ба «идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати мастӣ», ки аз ҷониби судҳои ҷумҳурӣ дар нимсолаи дуюми соли 2012 ва нимсолаи якуми соли 2013 баррасӣ шудаанд	85
Тафсир	Комментарии
Тафсири кодекси гражданий Ҷумҳурии Тоҷикистон, қисми 3.....	92
Навигарииҳо дар қонунгузорӣ	Новое в законодательстве
Навигарииҳои қонунгузорӣ дар соҳаи соҳтори давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқ, мудофиа ва амният Навигарииҳои қонунгузорӣ дар соҳаи молия, андозу гумрук ва фаъолияти бонкӣ	129 130
Концепсия	Концепция
Концепсияи сиёсати ҳуқуқии чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон Концепция уголовно-правовой политики Республики Таджикистан	135 142
Иттилоот	Сообщения
Мизи мудаввар дар мавзӯи «Конститутсия кафолати таъмини зиндагии осоишта аст»..... Ҷараёни таҳияи кодекси гражданий дар таҳрири нав	149 150

Ман, ҳамчун Президент савганд ёд мекунам, ки Конститутсия ва қонунҳои ҷумхуриро ҳимоя менамоям, таъмини ҳуқуқ озодиҳо ва шарафи шаҳрвандонро кафолат медиҳам, сарзамин, истиқлолияти сиёсиву иқтисодӣ ва фарҳангии Тоҷикистонро ҳифз мекунам, ба ҳалқ содиқона хидмат мекунам.

СУХАНРОННИЙ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР ҶАЛАСАИ ЯҚҖОЯИ МАҖЛИСИ МИЛӢ ВА МАҖЛИСИ НАМОЯНДАГОНИ МАҖЛИСИ ОЛИИ ҶУМҲУРИИ ТО҆ЧИКИСТОН БА МУНОСИБАТИ САВГАНДЁДКУНИИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТО҆ЧИКИСТОН

Ҳамватанони азиз!

**Муҳтарам аъзои Маҷлиси милӣ ва
вакилони Маҷлиси намояндагон!**

Ҳозирини гиромӣ!

Интихоботи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки 6-уми ноябрин соли ҷорӣ доир гардид, бори дигар сабит намуд, ки дар ҷомеаи имрӯзаи Тоҷикистон вахдати милӣ, фазои ҳамдигарфаҳмӣ, садоқат ба ормонҳои ҷандинасраи мардуми тоҷик, пойдории сулҳу субот ва фарҳангӣ баланди сиёсии шаҳрвандӣ воқеан ба неруи бузург ва тақдирсози имрӯзаи фардои Ватан табдил ёфтааст.

Дар ин рӯз мардуми хирадманду дурандеш ва соҳибмаърифати мо ба хотири пешрафти Тоҷикистони азиз, барои ҳаёти саодатмандонаи ҳуд ва ободиву сарсабзии қишвари маҳбубамон бо амри дил ва ниятҳои неку созанда раъийи ҳудро ифода карданд.

Ман бо камоли эҳтиром ба қулли мардуми шарифи Тоҷикистон ва муҳаббату садоқати беинтиҳои фарзандиамро ба ҳалқи бузургворам ва ҳамаи ҳамватанони азизам, ки дар қишварҳои гуногуни олам кору зиндагӣ доранд, ба хотири ин, ки бовар карда, сарнавишти ҳуд ва тақдири мамлакатро барои ҳафт соли оянда ба дӯши ман voguzor намуданд, сипосу миннатдории самимии ҳудро иброз медорам.

Ман масъулияти бузурги ҳудро дар назди Ватан ва манфиатҳои давлату миллат, имрӯзу фардои он, ҳифзи истиқлолу яқпорчагии қишвар, амният ва саодати ҳалқи азизам бо тамоми ҳастӣ дарк менамоям ва барои ба ҷо овардани боварии қулли шаҳрвандони Тоҷикистон неруву тавон, донишу таҷриба ва гузашта аз ин, ҳастии ҳудро дарег намедорам.

Бори аввал дар қадом шароит ба мақоми ҳоҳбари давлат интихоб шудани ҳудро ҳатто як лаҳза ҳам фаромӯш накардаам.

Дар айёме, ки Тоҷикистон нав ба истиқлолият расида буд, бо сабабҳои маълум ба сангинтарин ва даҳшатноктарин имтиҳони таърих рӯ ба рӯ гардид. Он рӯзҳо дар назди Тоҷикистон ва ҳалқи он масъалаи тақдирсози «ё ҳаёт ё мамот!» қарор дошт. Қишвар дар оташи ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ ва буҳрони шадиди сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ месӯҳт.

Аз соли 1991 то соли 1997, яъне то замони ба имзо расидани Созишномаи умумии истиқлори сулҳ ва ризоияти милӣ тамоми фикру зикр ва тамоми саъю талоши ҳоҳбарияти давлат танҳо ба он равона гардида буд, ки ҳалқи ҳудро аз гуруснагӣ, қашшоқиву бенавоӣ ва ҳалокату парокандагӣ начот дода, ба ҷанги ҷонгвари шаҳрвандӣ хотима бахшем.

Дар баробари ин, миллати тоҷикро аз ҳатари парокандагӣ ва давлати Тоҷикистонро аз вартаи нобудӣ ва порашавӣ раҳо созем, фаъолияти соҳтору мақомоти фалачшудаи ҳокимииятро баркарор намоем, беш аз як миллион нафар гурезаҳо ва муҳочирони иҷбориро ба Ватанбаргардонем, манзилҳои истиқомативу муассисаҳои ҳаробгаштаро аз нав обод карда, ҳазорон ҳазор қӯдакони ятиму бепарастор ва занону модарони бесаробонмандаро таҳти ҳимоя ва ғамхории давлат қарор дижем. Ва шукри беҳад Ҳудовандро, ки мо ба руҳи шикастнопазири ҳалқи азизамон такя карда, Тоҷикистони маҳбубамонро ҳаёти дубора бахшидем ва шоҳроҳи пешрафту ободӣ ва ояндаи некроба рӯи он бознамудем. Тоҷикистон дар муддати қӯтоҳ мисли симурғи ағсанавӣ аз байни ҳокистари сӯзони ҷанги шаҳрвандӣ қомат барафроҳт ва ҳамчун узви комилхуқуки ҷомеаи байнамилӣ ётироф гардид.

Мо тамоми заҳираву имкониятҳо ва саъю талоши ҳудро ба се самти асосӣ - таъмини истиқлолияти энергетикӣ, раҳӣ аз бунбасти коммуникатсионӣ ва ҳифзи амнияти озукварӣ ҳамчун ҳадафҳои стратегии милӣ равона кардем. Даствардҳое, ки то имрӯз мо дар ин самтҳо ноил шудем, ба ҳама маълуманд. Дар саросари қишвар, аз пойтаҳти мамлакат шаҳри Душанбе то дехаҳои дурдасти Суғду Ҳатлон, водиҳои Вахшу Зарафшон, Раҷшу Ҳисор ва то домани қуҳҳои осмонбӯси Бадаҳшон рушди иқтисодиву иҷтимоиро мардум ҳар рӯ бо ҷашми сар мебинанд ва шукrona мекунанд, ки ба шарофати истиқлолият, сулҳу субот ва вахдати милӣ раванди ободкорӣ ва созандагии Ватани азизамон рӯз аз рӯз вусъат мегирад.

Ҷанд мисоле, ки аз даствардҳои ҳафт соли гузаштаи қишвар меоварам, намунаи муҳтасари дигаргуниҳои бузурги иқтисодиву

иҷтимоӣ мебошанд. Ҳаҷми маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ аз 9,3 миллиард сомонии соли 2006-ум то ба 42,1 миллиард сомонӣ дар соли 2013 расонида шуд. Суръати миёнаи афзоиши солонай маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ зиёда аз 7 фоизро ташкил дода, даромадҳои пулии аҳолӣ 4,2 баробар, ҳаҷми пасандозҳо чоруним ва маоши миёнаи вοқеӣ панҷуним баробар афзоиш ёфтанд, ки ин ҳама нишонаҳои возехи рушди устувори иқтисоди кишвар мебошанд. Ин дар ҳоле ки дар ин давра ҷаҳонро буҳрони шадиди молиявию иқтисодӣ фаро гирифта, таъсири манғии он ба иқтисодиёти мо низ расид ва тавре ки мушоҳида мегардад, оқибатҳои он то ҳанӯз идома доранд.

Дар натиҷаи соҳтмони мактабҳои нав 250 ҳазор ҷойи нишасти талабагон муҳайё гардида, садҳо муассисаҳои тиббӣ бунёд ва таъмиру таҷдид карда шуданд. Маблаггузории давлатии соҳаҳои маорифу тандурустӣ дар маҷмӯъ 7,2 баробар афзуд. Даствардҳои зикргардида натиҷаи фаъолияти муназзаму ҳамоҳангшудаи Ҳукумати мамлакат, дигар шоҳаҳои ҳокимият, ҳамаи соҳтору мақомоти давлатӣ ва албатта, самараи заҳмати садоқатмандонаи мардуми шарифи Тоҷикистон мебошад, ки ман аз ҳамаи онҳо сипосгузорам. Вале ҳамаи ин пешравиҳо ҳанӯз боиси қаноатмандӣ ва хотирҷамъии мо шуда наметавонанд, зеро то ба ҳол дар зиндагии ҷомеаи мо мушкилоту масъалаҳои ҳалталаб зиёданд ва мо тамоми саъю талош ва заҳираву имкониятҳоямонро барои рафъи мушкилоти ҳаёти ҳалқамон ва ҳалли масъалаҳои ҳалталаб сафарбар месозем.

Ҳамватаённи азиз!

Ҳозирини гиромӣ!

Ман бо итминони қавӣ изҳор медорам, ки ҳафтсолаи навбатӣ барои даҳсолаҳо заминai боэътиҳод гузошта, Тоҷикистонро боз ҳам пешрафтаву обод ва пояҳои давлати соҳибистиқлоли моро устувор мегардонад. Аз ин лиҳоз, барои мо бисёр муҳим аст, ки иқтисоди кишварро дар асоси беҳтарин даствардҳои замони муосир рушди тоза бахшем ва шароите муҳайё созем, ки ҳар як шаҳрванд тавонад зиндагии шоиставу арзанда дошта бошад. Барои расидан ба ин ҳадаф мо таҷрибаи давлатҳои пешрафта ва фарҳангу тамаддуни ҳазорсолаи миллатро асоси фаъолияти худ қарор медиҳем ва аз иқтидори зеҳнӣ ва неруи ояндасози ҳар як шаҳрванди Тоҷикистон васеъ истифода менамоем.

Ҳамаи иқдомҳое, ки то ҳол дар самти ислоҳоти иқтисодӣ амалӣ гардидаанд, пеш аз ҳама, ба иҷтимоӣёт нигаронида шудаанд. Дар мамлакат таъсиси ҷойҳои нави корӣ сол аз сол вусъат гирифта, ба бунёд ва таъмиру таҷдиди муассисаҳои таълимигу тандурустӣ дикқати аввалиндарача дода шуда, масъалаҳои дастрасии сокинони кишвар ба оби тозаи нӯшиданӣ ва неруи барқ ҳалли худро ёфта истодаанд.

Барои расидан ба ин ҳадаф татбиқи Стратегияи миллии рушд ва Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некӯаҳволии мардуми Тоҷикистонро барои солҳои 2013-2015 идома медиҳем. Ҳамчунин таҳияи Стратегияи миллии рушдро то соли 2030 оғоз бахшида, ҳамгирии барномаҳои соҳавӣ ва минтақавиро таъмин месозем.

Сатҳи камбизоатӣ, агар соли 1998 - ум 83 фоизро ташкил дода бошад, соли 2015 то 30 фоиз ва соли 2020 то 20 фоиз кам карда ҳоҳад шуд. Иқтисоди миллиамон дар соли 2020 беш аз 80 фоиз афзуда, пешрафти босуботи кишвар таъмин ҳоҳад гардид. Маҷмӯи маҳсулоти дохилии мамлакат то соли 2020 ба ҳар сари аҳолӣ якуним - ду баробар меафзояд. Вазни қиёсии даромад ва ҳарочоти ҷории буҷети давлатӣ нисбат ба маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба 25 фоиз ва маблаггузории соҳаҳои иҷтимоӣ аз 12 то ба 16 фоизи маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ расонида мешавад.

Бо мақсади татбиқи дурнамои дарозмуддати идоракуни устувори молияи давлатӣ мо механизми нави ташаккули заҳираҳои молиявиро, ки ҷиҳати рушди иқтисодиёт, инчунин дар оянда пешгирӣ намудани таъсири манғии ҳолатҳои эҳтимолӣ ба иқтисоди кишвар равона мегардад, таъмин месозем. Вобаста ба ин, барномаҳои стратегии давлатӣ таҳқурсии асосии сиёсати буҷетро ташкил намуда, низоми мушаҳҳаси арзёбии ҳарочоти самараноки буҷети давлатӣ аз рӯи соҳаҳои иқтисодиёт ва иҷтимоӣ ба роҳ монда мешавад. Ин амал имкон ҳоҳад дод, ки музди меҳнати кормандони соҳаҳои буҷетӣ, нафақа ва стипендија дар ин давра то се баробар зиёд гарداد. Умуман дар ҳафт соли оянда даромади вοқеии аҳолӣ то чор баробар меафзояд.

Рушди босуръати соҳаи гидроэнергетика ҳамчун рукни муҳимтарини иқтисоди кишвар бемайлон идома ёфта, яке аз монеаҳои ҷиддитарини рушди иқтисоди миллӣ - камбуди

неруи барқ бартараф карда хоҳад шуд. Бо ин мақсад даҳҳо лоиҳаи афзалиятноки гидроэнергетикӣ амалӣ карда мешаванд.

Масъалаи аз бунбасти коммуникатсионӣ раҳӣ бахшидани Тоҷикистон аз ҷумлаи ҳадафҳои стратегии рушди миллӣ ба ҳисоб меравад ва мо, ҳушбахтона, ин барномаи тақдирсозро муваффакона амалӣ кардем.

Имрӯз Роҳи бузурги Абрешим чун омили пойдории дӯстиву ҳамгироӣ ва рушди иқтисоду тиҷорат Тоҷикистонро бо бисёр қишварҳои ҷаҳон - чи дар Шарқу Farb ва чи дар Шимолу Ҷануб васт менамояд.

Мо дар оянда низ ҳамаи захираву имкониятҳоямонро ба хотири рушди шабакаҳои коммуникатсионӣ ва пеш аз ҳама, барои бунёди роҳу пулҳо ва нақбҳои мошингарди мутобиқ ба меъёрҳои ҷаҳонӣ ҳамчун шоҳрагҳои таъминкунандай рушди қишвар сафарбар ҳоҳем кард. Ба соҳтмон ва таҷдиду барқарорсозии фурудгоҳҳо ва роҳҳои оҳану мошингарди мусир таваҷҷуҳи бештар дода, ба ин восита ба рушди устувори қишвар ва тавсееи робитаҳои байнамиллӣ такони ҷиддӣ ҳоҳем баҳшид.

Ҳадафи асосии мо дар саноат тадриҷан афзун намудани иқтидори истеҳсолӣ ва тақвият баҳшидан ба қобилияти рақобати маҳсулот, тавсееи имкониятҳои содиротии мамлакат, бо истифода аз технологияҳои мусир баланд бардоштани сатҳи техникии истеҳсолот ва таъмини бозор бо маҳсулоти ҷавобғӯ ба меъёрҳои ҷаҳонӣ мебошад. Дар ин самт ҷиҳати барқарор намудани фаъолияти иқтидорҳои бузурги саноатӣ, истиҳроҷ ва коркарди маъдан, рушди саноати сабук, масолехи соҳтмон ва коркарди саноатии ашёи ҳоми маҳаллӣ таваҷҷуҳи мунтазам дода, бо ҳамин роҳ имкониятҳои содиротии мамлакатро тавсea ҳоҳем баҳшид.

Барои таъмини ин ҳадаф то соли 2020 бунёди зиёда аз 200 корхонаи нави истеҳсолӣ ба маблағи беш аз ҷор милиард сомонӣ пешбинӣ гардидааст.

Ҷиҳати иҷроӣ яке аз ҳадафҳои стратегии қишварамон - хифзи амнияти озукаворӣ ба рушди устувори соҳаи қишоварзӣ ҳамчун самти стратегии рушди миллӣ, афзоиши истеҳсоли маҳсулоти қишоварзӣ ва умуман бо маводи ғизоии истеҳсоли ватанӣ таъмин намудани аҳолии мамлакат диққати маҳсус дода мешавад. Бо ин мақсад ислоҳоти соҳаи қишоварзӣ идома пайдо карда, самаранокии захираҳои обу замин

ва умуман маданияти истифодаи замин баланд бардошта мешавад.

Соҳаҳои илму маориф ва тандурустӣ минбаъд низ баҳши калидии сиёсати иҷтимоии давлат маҳсуб ёфта, маблағгузорӣ ба рушди онҳо сол аз сол бештар мегардад ва ислоҳот дар ин самт идома дода мешавад.

Стратегияи «Рӯ овардан ба ҷавонон» дар солҳои оянда низ дар маркази таваҷҷуҳи давлат ва Ҳукумати қишвар қарор ҳоҳад дошт. Зороҳалли масъалаҳои вобаста ба ҳаёти ҷавонон, яъне насли ояндасози миллат ва умеду орзуи мардуми қишвар - ғамхорӣ нисбат ба ояндаи ободу осудаи ҷомеа ва пешрафти минбаъдаи давлат мебошад. Дар робита ба ин, тарбияи қадрҳои соҳибмаърифату баландиҳтисос ва ба талаботи замони пешрафта ҷавобғӯ ҳам дар мамлакат ва ҳам дар қишварҳои ҳориҷӣ вусъат пайдо карда, ба масъалаи интиҳобу ҷобаҷогузории қадрҳои босалоҳияту забондон, дорои донишу малакай мусир ва сатҳи баланди қасбӣ, инҷунин доир ба рушди инсон эътибори аввалиндарача дода мешавад.

Ташаккули инсони ҳамаҷониба инкишофтёфта, тарғиби тарзи ҳаёти солим ва тарбияи насли наврас дар руҳияи худшиносиву ҳудогоҳии миллӣ, ватандӯстиву ватанпаратӣ ва эҳтиром ба арзишҳои неку созандай милливу умумибашарӣ аз ҷумлаи ҳадафҳои муҳими сиёсати иҷтимоии давлат ба шумор меравад.

Дар ин ҷода боло бурдани мақоми зан дар ҷомеа, тарбияи қадрҳо аз ҳисоби занону духтарони болаёқат, инҷунин дастгирии ташаббусҳои занону бонувон дар самтҳои муҳталифи ҳаёти ҷомеа ва ғамхорӣ нисбат ба оила ҳадафи дигари давлати мо мебошад.

Дастгирии давлатии оилаҳои камбизоат бо роҳи фароҳам овардани замина барои рушди онҳо идома пайдо карда, қӯдакон ва наврасони ятиму бепарастор, маъюbon ва шахсони имкониятшон маҳдуд таҳти назорат ва парастории бевоситай давлат қарор мегиранд.

Ҳукумати мамлакат дар муҳлати наздиктарин барномаи давлатии «Рушди дехот»-ро таҳия ва қабул карда, ба татбиқи он оғоз менамояд, ки дар заминайон инфрасоҳтори шаҳраку дехот, муассисаҳои маорифу тандурустӣ, иншооти роҳдорӣ, обрасонӣ ва фарҳангӣ варзиш таҷдиду азнавсозӣ карда мешаванд.

Ба масъалаи ба кор андохтани иқтидорҳои нави истеҳсолӣ, тавлидоти маҳсулоти қобили рақобат ва ба содирот нигаронидашуда,

коркарди ниҳои ашёи хоми маҳаллӣ, воридоти технологияҳои ҳозиразамон ва муҳайё намудани чойҳои нави корӣ аҳамияти аввалиндарача дода мешавад.

Дастгирии ҳамаҷонибаи соҳибкории хурду миёна ва маҳсусан соҳибкории истеҳсолӣ дар оянда низ аз ҷумлаи вазифаҳои муҳимтарини мо ҳоҳад буд. Дар ин самт тавассути афзоиш додани ҳаҷми фонди дастгирии соҳибкорӣ пешрафти соҳибкории истеҳсолӣ дар соҳаҳои афзалиятнок таъмин мегардад. Бо истифода аз фурсати муносиб, ба ҳамаи соҳибкорони бонангӯ номус, ҷавонмардони химматбаланд ва шахсони саҳоватпеша, ки солҳои охир дар раванди ободониву созандагии Ватан фаъолона ширкат карда, бо бунёди муассисаҳои иҷтимоӣ ва корхонаҳои истеҳсолӣ барои даҳҳо ҳазор нафар сокинони мамлакат ҷойҳои кории нав муҳайё мекунанд, бори дигар изҳори сипос менамоям.

Дар самти демократикунонии ҷомеаи Тоҷикистон мо ба дастовардҳои назаррас ноил гардидаем ва ин роҳро субитқадамона идома ҳоҳем дод, ҳарчанд ки бунёди ҷомеаи демократӣ раванди дурударози таъриҳӣ мебошад ва мо ҳоло дар оғози ин роҳ қарор дорем.

Бо қаноатмандӣ метавонем зикр намоем, ки имрӯз низоми бисёрхизӣ дар қишивар ташаккул ёфта, ҳоло созмонҳои гуногуни ҷомеаи шаҳрвандӣ озодона фаъолият доранд. Мо низом ва арзишҳои демократӣ, соҳибихтиёри, ҳукуқбунёдӣ ва дунявияти давлат, гуногунандешии сиёсиву мағкуравӣ, озодии виҷdon ва суханро дар доираи Конститутсия ва қонунҳо бо хифзи манфиатҳои умумимилий ва бо дарназардошти месъерҳои байналмилалӣ ҳамаҷониба такмил медиҳем.

Тибқи месъерҳои конститутсионӣ риояни ҳукуку озодиҳои инсон, баробарӣ, адолати иҷтимоӣ, фаъолияти озодонаи шаҳс ва созмонҳои ҷамъияти, мавҷудияти шаклҳои гуногуни моликият ва волоияти қонун тақвият дода шуда, ҳокимияти судӣ такмил меёбад ва ислоҳоти судиву ҳукукӣ идома дода шуда, барои эҷоди заминai ҳукукии ин ҳадафҳо қонунҳои зарурӣ таҳия ва қабул карда мешаванд.

Дар солҳои оянда низ мубориза бар зидди ҷинояткорӣ ва дар навбати аввал коррупсия, терроризм, экстремизм, муомилоти ғайриқонуни маводи мухаддир ва дигар ҷиноятҳои муташаккили фаромиллий чун самти муҳимтарини фаъолияти мақомоти ҳифзи ҳукук

ва ҳамаи соҳтору мақомоти марбутаи давлатӣ пурзӯр гардонида мешавад.

Дӯстони азиз!

Ман ҳанӯз 15-уми марта соли 2013 ҳангоми мулоқот бо кормандони ҳадамоти дипломатии қишивар афзалиятҳо ва вазифаҳои асосии сиёсати ҳориҷии давлати Тоҷикистонро барои солҳои оянда муфассал баён дошта будам. Ҳоло бори дигар таъқид карданӣ ҳастам, ки самтҳои асосии сиёсати ҳориҷии Тоҷикистони соҳибихтиёри бидуни тағиیر боқӣ монда, сиёсати ҳориҷии мо ҳамчун сиёсати маъруфи «дарҳои кушода» ба татбиқи ҳадафҳои стратегии давлатамон равона мегардад ва барои ташаккули ҷойгоҳи муносиби қишивар дар арсаи ҷаҳонӣ мусоидат менамояд.

МО бо тамоми қишиварҳои ба мо хайрҳоҳ робитаҳои дӯстонаву ҳамкориро идома бахшида, дар навбати аввал муносибатҳоямонро бо ҳамсояҳои наздики ҳуд дар асоси усулҳои эътирофгардида ва пазируфташудаи эҳтироми мутақобил ва ҳусни ҳамҷаворӣ тавсия ва тақвият мебахшем.

Ҷаҳони муосир пайваста дар ҳоли рушду тараққиёт ва пешравӣ қарор дошта, мо бо тамоми неру қӯшиш мекунем, ки аз ин таҳаввулоти бузург қафо намонем ва ҳамқадами замон бошем.

Мо ҷаҳду талоши ҳудро минбаъд низ ба он равона месозем, ки Тоҷикистон чун давлати қуҳанбунёд ва соҳиби тамаддуни пурифтиҳор мақому манзалати шоистаи ҳудро дар арсаи байнамилалӣ таҳқим бахшад, то ҳар як фарзанди он дар қадом гӯшаи сайёраамон набошад, аз тоҷик ва тоҷикистонӣ буданаш ифтиҳор карда, ҳудро чун шаҳрванди ин қишивари сарбаланд муаррифӣ намояд.

Мо ба мақсадҳои наҷибу бузургамон ҳатман ноил ҳоҳем гашт, агар ҳамаамон ҳаммарому муттаҳид бошем, ба Ватани азизамон содиқона хизмат кунем, ҳукуку озодиҳои конститутсионии инсон ва шаҳрвандро таҳқими бештар бахшем, ширкати фаъолонаи онҳоро дар идоракуни давлат таъмин гардонем, арзишҳои волои фарҳангӣ ва маънавии ҳалқамон, таърихи қадимаи он ва суннату ойинҳои неки миллиамонро ҳарчи бештар аз ҳуд намоем ва муҳимтар аз ҳама, манфиатҳои милливу давлатиамонро аз тамоми манофеи дигар афзal шуморем.

Иҷрои ин вазифаҳо, яъне хизмати содиқона ба ҳалқ рисолати Президент ва

Ҳукумати мамлакат, парламенти кишвар ва ҳамаи хизматчиёни давлатӣ мебошад. Зеро мардуми Тоҷикистон аз мову шумо зиндагии сазовору шоистаро умед доранд ва итминон доранд, ки Тоҷикистони азизи мо бо фаъолияти созандаву ободгарона ва заҳмати содиконаву софдилонаи мову шумо обод мешавад, пеш меравад, рушд мекунад ва нуғузу эътибори он дар арсаи байналмилалӣ торафт таҳқим мейбад.

Боридигартаяқид месозам, ки масъулияти иҷрои ин ниятҳои нек ба дӯши ҳар яки мост.

Ҳамвatanони азiz!

Муҳтарам аъзои Маҷлиси миллӣ ва вакilonи Маҷлиси намояндагон!

Хозирини гиромӣ!

Ман ба неруи созандаву бунёдкоронаи ҳар як фарди мамлакат ва фардои пешрафтаву ободи Тоҷикистони азизамон эътиими комил дорам. Ҳамчунин итминон дорам, ки вазифаҳои дар наздамон қарордоштаро бо сари баланд иҷро намуда, барои ободиву сарсабзии минбаъдаи Ватани маҳбубамон - Тоҷикистон тамоми неруи худро истифода мебарем.

Барои расидан ба ин ҳадаф, пеш аз ҳама, сулҳу оромӣ ва суботи сиёсӣ, сарчамъӣ ва ваҳдати мардуми Тоҷикистон, дӯст доштани Ватан, обу хоки он, заҳмати шабонарӯзӣ ва фаъолияти содиконаву софдилонаи ҳар як фарди бонангӯ номуси Ватан зарур мебошад.

Мардуми шарифи Тоҷикистон шохиданд, ки аз лаҳзаҳои аввали Роҳбари давлат интихоб шуданам то ба имрӯз бо садоқати фарзандӣ ҳар рӯзи ҳаётамро ба хотири саодат ва некӯаҳволии ҳалқи азизам, барои ободониву сарсабзии Ватанам ва дар арсаи ҷаҳон боло рафтани эътибору обруй Тоҷикистон баҳшидаам.

Ман имрӯз бори дигар бо амри дилу вичдони худ ба номи поки Ҳудованди мутаол, ба номи неку муқаддаси Тоҷикистон, ба куҳҳои пургандҳои хуррами он, ба водиҳои зарнисору бوغу бӯстонҳои хуррами он, ба хотири эҳтироми падарону модарон, наврасону ҷавонон, тифлакони гаҳвора ва умуман ба

ҷони беш аз ҳашт миллион шаҳрванди кишвар савганд ёд мекунам, ки тамоми ҳаётамро, орзуву андешаҳоямро ва фикру зикрамро фидои имрӯзу фардои неки ҳалқи азизам ва Тоҷикистони маҳбубам месозам.

То ҷон дар бадан дорам, барои ба ҷо овардани бовариву эътиими ҳалқи азизам ва муҳайё намудани шароити зиндагии шоиставу сазовор ба ҳар хонадони кишвар заҳмат мекашам ва дар ин роҳ агар лозим шавад, ҷони худро фидо ҳоҳам кард.

Ман ҳамон Эмомалий Раҳмон ҳастам. Ҳамон Эмомалий Раҳмон, ки соли 1992 ба номи ҳалқи бузургвори тоҷик савганд ёд карда, ба мардуми шарифи Тоҷикистон аҳди ҷавонмардона дода будам, ки тамоми ҳастии худро дар роҳи сулҳу суботи пойдори Ватанам, сарчамъии миллат, ваҳдати миллӣ ва пешрафту ободии Тоҷикистони азизу маҳбубамон мебахшам.

Имрӯз ман шукrona мекунам, ки эътиимиоду ихлоси ҳалқи азизамро аз даст надодаам ва барои ин ихлосу бовариву эътиқоди бузург дар назди мардуми шарифи Тоҷикистон сари таъзим фуруд меорам. Ва аз даргоҳи Ҳудованди бузург талаб мекунам, ки Тоҷикистони азизи моро аз оғатҳои заминиву осмонӣ дар паноҳи исматаш нигоҳ дорад, ба ҳар як хонадони мардуми шарифи кишвар сулҳу оромӣ, хушбахтигу толеи нек ва файзу баракат ато фармояд.

Мо имрӯз бори дигар садоқату вафодории худро ба сарзамини азизамон, ҳалқи бузургварамон ва имрӯзу фардои боз ҳам осудаву ободи Ватанамон сидқан изҳор дошта, бо садои баланд мегӯем:

Асрҳои аср пирӯзу поянда ва бегазанду ҷовидон бод Тоҷикистон ва ҳалқи фарҳангсолори тоҷик!

Бигзор, ҳуршеди баҳту саодат ва озодиву истиқлол ба сари Тоҷикистон то абад нурафшон бошад!

Ҳамеша иқболат нек, роҳат сафед ва умрат ҷовидон бод, Тоҷикистони азиз!

Рахимов М.З.,

*Директори Маркази миллии қонунгузории
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор*

Махмадшоев Ф.А.,

*сардори шуъбаи ҳуқуқи байналмилалии
Маркази миллии қонунгузории назди
Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
номзади илмҳои ҳуқуқ*

МУШКИЛОТИ ТАЪМИНОТИ ҲУҚУҚИИ ИСТИФОДАБАРИИ ОБ ВА ЗАХИРАҲОИ ОБ ДАР МИНТАҚАИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ

Калидвоожаҳо: таъминоти ҳуқуқӣ, об ва захираҳои об, ҳуқуқи истифодабарии об, ишиооти гидроэнергетикӣ, истифодабарии муздинки об, даргот.

Ключевые слова: правовое обеспечение, вода и водные ресурсы, право водопользования воды, гидроэнергетические сооружения, возмездное использование воды, плотина.

Keywords: legal support, water and water resources, the right of water use, hydropower facilities, gratuitous use of water, dam.

Об захираҳои обӣ ҳамчун қисми таркибӣ ва ҷисмонии ҳастии инсон дар худ дастовардҳо ва камбуздҳои тамаддунҳоеро таҷассум намудааст, ки метавонад боиси дигаргунсозӣ, муттаҳидгардонӣ ва ҳатто вайроншавии низом дар ҷаҳон гардад. Бо назардошти воқеяни мазкур масъалаҳои зиёди баҳсталаб дар ҳаёти ҷомеаи муосир мавҷуданд, ки ҳангоми омӯзиш ҳусусан арзиши стратегии об ва захираҳои обӣ қисми таркибии моддӣ-ҳуқуқиеро ташкил медиҳанд, ки муайян намудани он зарур аст.

Дар ин замина яке аз масъалаи ҳалталаб, ихтилофҳое мебошанд, ки ҳангоми истифодабарии об ва захираҳои об ба вучуд меоянд. Аслан дар аксари маврид муайян намудани табииати ҳуқуқии об ва захираҳои обӣ, ки аз таъиноти функционалии он, аниқтараш қонеъ гардонидани талаботи майшӣ, иқтисодӣ, обёрий ва амсоли инҳо бармеояд, бағоят муҳим мебошад. Маълум аст, ки об ва захираҳои об, баҳусус оби ошомидани бар хилофи тасаввуроти мо дар бораи нотамом будани онҳо, ба монанди захираҳои дигари табиӣ, масалан, карбогидрадҳо метавонад ба итном расанд. Зоро шиддати афзоиши иқтисодиёти олам барои ба таври нисбатан самаранок ворид

шудан ба низоми мукаммали ҷомеаи иқтисодии ҷаҳон, маҳсусан барои давлатҳои дар марҳилаи рушд қарордошта, ҳамеша имконияти якхела фароҳам намеоварад.

Мувофиқи муқаррароти санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ ҳамаи ҳалқҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои худ метавонанд сарват ва захираҳои табии худро бидуни расонидани заарар ба ягон навъ уҳдадориҳое, ки аз ҳамкории байналмилалии иқтисодии бар пояи фоидаи тарафайн асосёфта ва ҳуқуқи байналмилалӣ бармеоянд, ихтиёрдорӣ намоянд (қисми 2 моддаи 1 Паймони байналмилалӣ доир ба ҳуқуқҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ аз 16 декабря соли 1966). Аммо дар асл мушкилоти татбики ҳамин ҳуқуқ аз ҷониби давлатҳо, аз ҷумла, дар минтақаи Осиёи Марказӣ вучуд дорад. Мушкилоти бамиёномада баъзе маврид барои амалӣ муайян намудани ташаббусҳои як қатор давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ оид ба истифодабарии босамари боигарииҳои табиӣ, аз ҷумла, об ва захираҳои об ба манфиати аҳолии на танҳо давлати алоҳида, инчунин пешрафти иқтисодию иҷтимоии ҷомеаи башарии минтақаи мушаххас, имконияти воқеӣ намедиҳад.

Бо таваҷҷуҳ ба ҳамин масъала Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мӯҳтарам Эмомалӣ Раҳмон бамаврид қайд намудаанд, ки «... муқаррар намудани роҳу воситаҳои қобили қабул ва мутақобилан муғиди истифодаи захираҳои обу энергетикаи минтақа бо дарназардоши манфиатҳои мамлакатҳои болооб, ки дорои захираҳои фаровони об мебошанд ва мамлакатҳои поёnob, ки дорои захираҳои қалони сӯзишворӣ ҳастанд, ба ҳамкории дарозмуддату мутақобилан судманди кишварҳои минтақа ва рушди устувори онҳо мусоидат мекунад.».¹

Яке аз масъалаҳои сатҳи минтақавӣ баҳсҳое мебошад, ки дар заминаи ҳуқуқи истифодабарии об ва захираҳои об ба вучуд омадаанд. Норасои об ва захираҳои об бо мурури замон на танҳо мавзӯи баҳси давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ мегардад, балки метавонад ба нуктаи ибтидоие табдил ёбад, ки бояд бо асоси ҳуқуқӣ ҳамаҷониба таъмин карда шавад. Бинобар ин иқдомотеро пеш гирифтан зарур аст, ки он бевосита ба солимгардонии тамоми низоми минтақавии таъмини ҳуқуқии бехатари тақсимоти об, аз ҷумла, захираҳои обии фаромарзӣ нигаронда шуда бошад.

Бешубҳа, Тоҷикистон яке аз давлатҳои минтақа аст, ки дар қаламраваш қарib 55,4% ҳаҷми умумии захираҳои об, аз ҷумла, оби ошомиданӣ ташаккул меёбад. Вале дар баробари он, аз ҳаҷми умумии оби мазкур ҳамагӣ 10% бархурдор аст, ҳол он ки давлатҳои поёnob иқтидори иқтисодиашонро тавассути обёрий кардан заминҳои кишварзӣ афзоиш дода, қарib 85% захираҳои обро мавриди истифода қарор медиҳанд.² Агар айни ҳол 88% аҳолии деҳоти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба манбаъҳои бехтаршудаи об дастрасӣ дошта бошанд, пас ин ракам дар Тоҷикистон, ки захираҳои фаровони об дорад вобаста ба таъминоти аҳолии деҳот ба об 61%-ро ташкил менамояд, ки дар муқоиса назар ба Ҷумҳурии Тоҷикистон 27% камтар мебошад.³

Дар чунин вазъ номутаносиби истифодаи об ва захираҳои об яке аз омилҳое

¹ Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Конфронси байналмилалии намояндагони воломақоми мамлакатҳои ҷаҳон баҳшида ба таҳлили миёнамуҳлати ҷараёни иҷрои тадбирҳои Даҳсолаи байналмилалии амалиёти «Об барои ҳаёт», солҳои 2005-2015, шаҳри Душанбе, 8 июня соли 2010. // http://www.jumhuriyat.tj/index.php?art_id=4879.

² Аминҷанов М.А. Реальность и фальсификации водных проблем в Центральной Азии.//[www centrasia ru/newsA.php?st=1264981200](http://www centrasia ru/newsA php?st=1264981200)

³ Ҷумҳурият, №130 (22111) аз 6 октябри соли 2012.

мебошад, ки ҳангоми азхудкунии заминҳо, аз ҷумла, заминҳои таъиноти кишварзӣ баръало намоён мегарданд. Агар дар муқоиса соли 1960 масоҳати азхудкунии заминҳои нави обёришаванд 4 миллион гектарро ташкил дидад, имрӯз ин рақам қарib ба 9 миллион гектар расидааст.⁴ Дастрасии баробари об ба сари ҳар як одам низ номутаносиб буда, дар Тоҷикистон ин рақам ба 1843 м³ рост меояд, ҳол он ки ҳамин нишондиҳанда дар давлатҳои поёnob, масалан, Ҷумҳурии Ӯзбекистон таҳминан 2596 м³ дар Туркманистон бошад 4044 м³ аст. Чунин тақсимоти бесамари захираҳои об ҳам аз нуктаи назари иқтисодӣ, ҳам аз нуктаи назари ҳуқуқӣ ба давлатҳо, аз ҷумла, давлатҳои болооб ҳуқуқ медиҳад, ки аз сарватҳои табии худ, ба мисли об ва захираҳои об нисбатан самаранок истифода баранд. Самаранок истифода бурдани об ва захираҳои об ҳамчун неъмати моддӣ масъалаест, ки ҳам аз давлатҳои болооб ва ҳам поёnob масъулияти ҳамаҷониба ва бештарро тақозо менамояд.

Боиси таасуф аст, ки бар хилофи принсипҳо, меъёрҳои умумиэтирофгаштаи ҳуқуқи байналмилалий, алҳол масъалаи истифодабарии об ва захираҳои об яктарафа, асосан аз нуктаи назари сиёсию иқтисодӣ арзёбӣ мегарданд, ки ин ҳолат, ба назари мо, қобили қабул намебошад. Ҳамин тавр, имрӯз масъалаи истифодабарии захираҳои дарёҳои фаромарзӣ дар маркази таваҷҷуҳ қарор гирифтааст. Қайд кардан бамаврид аст, ки микдори умумии дарёҳои фаромарзӣ дар олам қарib ба 263 адад расида, ҳолати ҳуқуқии онҳоро на танҳо қонунгузории дохилии давлатҳо, инчунин шартномаҳои ҳуқуқи байналмилалий низ муайян менамоянд. Ҷиҳати ҳалли масъалаҳои ихтилофот дар истифодабарии об ва захираҳои оби ба дарёҳои фаромарзӣ алоқаманд, консепсияҳои гуногун таҳия ва фарзияҳои илмӣ муайян ва асоснок карда мешаванд.

Айни замон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон шароити мусоиди таъминоти ҳуқуқии истифодабарии босамари об ва захираҳои об, аз ҷумла, барои қонеъ гардонидани ниёзҳои мұчтамеъи энергетикӣ ба вучуд оварда шудаанд. Дар алоқамандӣ ба ҳамин раванди истифодабарии об ба низом дароварда шуда, Кодекси об, Қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ассотсиатсияҳои истифодабарандагони об», «Дар бораи бехатарии иншоотҳои гидротехникӣ»,⁵

⁴ http://www.jumhuriyat.tj/index.php?art_id=4879.

⁵ www.mmk.tj

Концепсияи истифодаи самаранок ва ҳифзи захираҳои об, Қоидаҳои истифодабарии об барои ниёзҳои гидроэнергетика¹, инчунин дигар санадҳои меъёри-хуқуқӣ қабул ва тасдиқ шудаанд. Дар маҷмуъ тӯли солҳои соҳибистиклории чумхӯрӣ беш аз 15 барнома, стратегия ва нақшаҳо дар сатҳи даҳлдор қабул шудаанд, ки онҳо то имрӯз бо муваффакият татбик мегарданд. Ҳамин ҳолат аз он шаҳодат медиҳад, ки Тоҷикистон батадриҷ, таври дилҳоҳ ба равандҳои иқтисодии интегратсионии минтақа дар самти истифодабарии об ва захираҳои обӣ ворид мешавад.

Қабули санадҳои меъёрии номбурда дар баробари истифодабарии об ва захираҳои об масъалаи хосияти сирғи чисмонӣ доштани онро ба миён мегузоранд. Ин раванд инчунин ба эҳтимолияти ҷалби об ва захираҳои об ҳамчун мол ба гардиши иқтисодӣ ва ҷорӣ намудани принсипи муздинӣ дар истифодабарии дарёҳо, аз ҷумла, дарёҳои байнидавлатӣ алоқаманд аст.²

Дар адабиётҳои хуқуқӣ истифодабарии муздинки об боз ҳам васеътар на танҳо барои қонеъ гардонидани ниёзҳои ошомидани ва хизматрасонии коммуналӣ, балки обёрикунӣ, саноат, расонидани хизматҳои иловагии экологӣ бо мақсади таъмини сифати даҳлдори об, нигаҳ доштани гуногурангии биологӣ, иҷрои ҷадвалҳои танзими об ва расонидани об ҷоиз дониста мешавад.³ Ҳамзамон, сухан дар бораи он меравад, ки ҳангоми соҳтмони иншооти обӣ обанборҳои сунъӣ ба вучуд меоянд, ки онҳо натанҳо ниёзҳои гидроэнергетикӣ, иқтисодӣ, инчунин ниёзҳои мукаррарии иҷтимоӣ ва талаботи истеъмолкунандагонро, ки аниқтараш аҳолии минтақаи Осиёи Марказӣ мебошанд, низтаъминменамоянд. Дарбаробари бунёд намудани иншооти мазкур ҳоҳу ноҳоҳ масъалаҳои мукаррар намудани речай хуқуқии онҳо ба вучуд меояд. Дар ҳақиқат, ҳангоми бунёди иншооти гидротехникӣ об ва захираҳои об ба ашёе табдил мёబанд, ки дар обанбор ва таҳти речай маҳсус нигоҳ дошта мешавад. Ё ба таври дигар гӯем, иншооти ба таври сунъӣ бунёдгаштаи мазкур ба худ хосиятҳои муайянӣ чисмонӣ ва ҳатто молӣ мегиранд, ки метавонад

¹ Аддия, версия 6.0. Централизованный банк правовой информации Республики Таджикистан

² Вода Кыргызстана и Таджикистана должна быть признана товаром.//Народная газета, №45 (19858) 7 ноября 2012 года. С.6.

³ Международное водное право./Отв. ред. д.ю.н., проф. Менглиев Ш.М. С.189.

дар ҳаҷм ва борҷома ифода гардад.

Дар баробари ин, қайд намудан зарур аст, ки масъалаи табииати чисмонии иншооти ба таври сунъӣ бавуҷудовардашуда, маҳсусан иншооти об ва обанборҳо дар адабиётӣ хуқуқӣ яххела мавриди назар намешаванд, зеро ин масъала ба дарки муҳталифи он дар низомҳои хуқуқии ҷаҳон алоқаманд мебошад. Яке аз нуқтаҳои назари илмӣ, ки ба ақидаи мо, нисбатан макбул аст нуқтаи назари маҷозӣ мебошад. Тибқи ҳамин нуқтаи назар, ин гуна иншоот ба қатори захираҳои маҳдуд⁴ дохил мешаванд. Аз ин рӯ, муаллифоне ҳақ мебошанд, ки ба андешаи онҳо маҷрои оби пешаш бо дарғот басташуда (хуқуқи маҳдуди ашёй) дар ҳолати бартараф соҳтани дарғот соҳиби хуқуқи пешинааш мегарданд.⁵ Ҳамин тавр, гуфтан мумкин аст, ки то замоне, ки об дар ҷунин обанборҳо ё ҳавзҳо нигоҳ дошта мешавад, объекти хуқуқи молу мулкии ҳамон давлат ба шумор меравад, ки маблағро барои соҳтмони он масраф намудаанд. Бинобар ин, бунёди ҷунин объектҳо на танҳо ҳароҷоти зиёди молиявӣ, инчунин арзёбии иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва самаранокии демографӣ ва мунаzzамии экологии минтақаро низ тақозо менамояд, ки ба андешаи мо бе ҷалби онҳо ба муомилоти иқтисодӣ ғайриимкон аст. Агар аз як ҷониб фурӯҳтани нерӯи барқ як тарафи масъала бошад, пас нигоҳ доштани манбаи барқарорсозии он масъалаи дигар аст.

Боиси хурсандист, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун қисми ҷудонопазири чомеаи байналмилалӣ ба раванди истифодабарии об ба таври фаъол ҷалб гаштааст. Бо назардошти ҳамин дар ҷумхӯрӣ пеш аз ҳама ба риояи принсипҳои умумиэътироғаштаи хуқуқи байналмилалӣ таваҷҷӯҳ зохир гардида, муҳимияти масъала дарк мегардад. Маҳсусан, дар ин замина ҳамкориҳои дутарафа ва бисёртарафа тақвият ёфта, дар сатҳи минтақаӣ иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Қарордоди қишварҳои Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дар бораи принсипҳои асосии ҳамкории муштарак дар соҳаи истифодабарии босамар ва ҳифзи объектҳои фаромарзии об аз 17 марта соли 1998, инчунин дар дигар шартномаҳои универсалии байналмилалӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити зист⁶ таъмин гаштааст.

⁴ Основные положения права собственности./ Маттеи У., Суханов Е.А.-М., 1999. С.113.

⁵ Ҳамон асар. С.117.

⁶ Барои мисол, Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобики Фармони

Таҷрибай байналмилалии таъминоти ҳуқуқӣ вобаста ба истифодаи об ва захираҳои об нисбатан ҷолиб аст. Аз ҷумла, як қатор шартномаҳои байналмилалӣ вобаста ба истифодаи об ва захираҳои об байни давлатҳои Иттиҳоди Аврупо, Америкаи Лотинӣ ва Африка имзо гардидааст. Дар заминаи шартномаҳои мазкур муносибати ҳамҷоясозии идораи об ва захираҳои об таъмин карда мешаванд. Аз ин ҷост, ки муқаррароти Конвенсия дар бораи ҳифз ва истифодабарии роҳҳои обҳои фаромарзӣ ва кӯлҳои байналмилалӣ аз 17 марта соли 1992, Коидрои Хельсинки оид ба истифодаи обҳои дарёҳои байналмилалии соли 1966 қабулшуда ва Коидрои Берлин оид ба захираҳои об аз соли 2004¹ дар ҷаҳон ба таври васеъ истифода мегарданд. Дар санадҳои байналмилалии ҳуқуқии мазкур дар маҷмуъ ба соҳтори принсипҳои асосӣ, доираи ҳуқуқҳо ва уҳдадориҳои тарафҳо, масъалаҳои ҳаракати қишиғҳо дар роҳҳои обӣ (таҳрики обии ҷангалҳои буридашуда) ва масъулият барои таъсири фаромарзӣ ба муҳити зист дикқати қалон дода шудааст. Баъзе давлатҳо мавқеи ба ном «давлати ҳавзвӣ» мегиранд, ки ин ҳолат ба онҳо имкони дорои як қатор ҳуқуқҳо буданро медиҳад. Мутобики маддai 10 Коидрои Берлин давлатҳои ҳавзвӣ ҳуқуқ доранд, ки дар идоракунии обҳои ҳавзаи байналмилалии обгирӣ ба таври одилона, дурандешона ва устворона иштирок намоянд.

Дар баробари ин яке аз масъалаҳои рӯзмарраи олами мусир натанҳо истифодабарии об ва захираҳои об ба мақсадҳои майшӣ, қишоварзӣ, саноатӣ ё қишиғгардӣ, балки аз ҳад зиёд истифода шудани қисми аз ҳад нодири он - оби ошомидани низ мебошад, ки дар бисёр мавриҷҳо ба масрафи бехуда ва сари ҷаҳон барқарор накардани он боис мегардад. Ин ҳолат дар навбати худ ба камчин шудани ҳуди об ва захираҳои об оварда мерасонад, ки комилан ҳилюфи принсипҳои байналмилалии ҳуқуқи истифодабарии об аст. Ҳамин тарик, мутобики маддai 5 Коидрои Хельсинки истифодаи оби дарёҳои байналмилалиро омилҳое муйян менамоянд, ки бояд истифодаи баробарҳуқуқи ҳавзаи обгириро маҳдуд насозанд. Ба қатори

Президенти Чумхурии Тоҷикистон аз 24 октябри соли 2000 таҳти № 420 ба Конвенсияи СММ дар бораи мавзехои обӣ-ботлоқӣ, ки асосан ҳамчун ҷойи маскунияти паррандаҳои обӣ аҳамияти байналмилалишта аз 2 феврали соли 1971 ҳамроҳ гардидааст.

¹ Ҷумхурии Тоҷикистон иштирокчи санадҳои байналмилалии мазкур намебошад.

омилҳои мазкур ҷуғрофия, гидрология, аз ҷумла, саҳми ҳар як давлати ҳавза ба об ва вазъи иқлими, талаботҳои иқтисодӣ ва иҷтимоии ҳар як давлат, махсусан арзиши қиёсии воситаҳои алтернативии қонеъгардонии ниёзҳои иқтисодию иҷтимоии ҳар давлати дар минтақаи ҳавза қарордошта, дохил мешаванд. Бо назардошти он, ки Тоҷикистон, барои мисол, сарчаашмаҳои устувори алтернативии истеҳсоли нерӯи барқ надорад (ба истиснои об), ² зарурати объективии дар қаламрави он бунёд намудани иншооти обӣ ба вучуд меояд, ки онҳо на танҳо талаботҳои ҳуди давлат, инчунин тамоми минтақаи Осиёи Марказиро метавонанд қонеъ гардонанд.

Албатта, на ҳамавақт камчинии об ва захираҳои об барои давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ монеаи бузург ба шумор меравад. Зоро, ки дар маркази таваҷҷуҳи ҷомеа масъалаи самаранок истифода бурдани он, аз ҷумла, аз ҷониби давлатҳои поёноб низ васеъ баррасӣ карда мешавад. Бо ҳамин сабаб на танҳо ба ҷанбаҳои геотехникӣ ё экологии масъала, инчунин ба муҳтавои иқтисодию ҳуқуқии он ҳам аҳамият додан зарур аст.

Таърихан аксари давлатҳои олам ва тамаддунҳо маҳз тавассути бунёди муносибатҳои ҷонибайни ҷамъиятие ба вучуд омадаанд, ки ба об ва иншооти обёрий саҳт марбут мебошанд. Файр аз ин об ҳамчун унсури муҳими маддӣ дар ҳамаи динҳои олам - зардуштӣ, яхудӣ, насронӣ, ислом ё буддой одатан ба маънои мусбат фаҳмида мешавад. Чунончи, об дар замони зардуштӣ ҳамчун материяи илоҳӣ шинохта шуда, ба таври одилона натанҳо воситаи ҳаётан муҳими обёрий, инчунин чун модари хуронанда эътироф мегашт ва дини зардуштӣ даъват менамуд, ки об минбаъд ҳам барои анҷом додани корҳои ҳайр қўмакрасон бошад³.

Дар бораи нақш ва аҳамияти об ҳамчун унсури ибодатию истеъмолӣ ва покшавӣ дар ҳуқуқи мусулмонӣ низ ишораҳо мавҷуд аст. Дини мубини ислом, ки ба он аксари аҳолии давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ пайравӣ менамоянд, обро ҳамчун унсури ивазнаванд, поксозанда ва илҳомбахшандай ҳаёти ашё медонад, ки ба он ба таври эҳтиёткорона

² Ба ҳамин хотир аллакай санаи 12 январи соли 2010 Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи манбаъҳои баркароршаванди энергия» қабул гардид.

³ Авесто:// Тарҷумаи русии Ҷалили Дӯстхоҳ,- Душанбе, 2001.С. 581.

муносибат намудан зарур аст. Зеро дар Қуръони Карим оварда мешавад, ки «... Ва дар байни сангҳо чунин сангҳое низ мавҷуданд, ки аз байнашон ҷашмаҳои об фаввора мезананд, дар байни онҳо сангҳое низ мавҷуд аст, ки шикоф шуда аз он ҷо об мебарояд, дар байнашон чунинҳое низ мавҷуданд, ки аз тарси Оллоҳ сарнагун мешаванд. Оллоҳ ба он ҷизе, ки шумо мекунед, бетафовут нест!»¹.

Ҳамин тариқ, дар ҳамаи замонҳо на танҳо истифодаи эҳтиёткоронаи об, балки мувофиқи таъинот истифода бурдани об қобили қабул дониста мешавад. Зеро масъалаи истифодабарии об, ки аз нуқтаи назари фалсафӣ-динӣ ва иқтисодӣ-ҳуқуқӣ баррасӣ мегардад, аҳамияти объективӣ пайдо менамояд. Аз ин рӯ, дар байни ақидаҳои илмӣ он доктрина, фарзияҳо, консепсияҳо ва муносибатҳое аҳамиятнок дониста мешаванд, ки тибқи онҳо об ҳамчун объект ва боигарии истифодаи умум ҳамчун материяи илоҳӣ баррасӣ мегардад. Об бо сабаби табииати физики ба худ ҳосаш ботадриҷ моҳияти молумулӣ касб намуда дар ниҳоят моҳияти молӣ пайдо менамояд. Ҳамин ҷиҳат дар шароити имрӯза басо муҳим аст, ки ҳангоми омӯзиши масъала муносибати анъанавӣ ба масъалаи ҳуқуқи молумулӣ ба об ё обанборҳо тафйир пазирад. Зеро об дар баробари замин ва дигар захираҳои табиӣ ба объекти нисбатан пурарзиши ҳуқуқҳои ашёии ҳосияти маҳдуддошта табдил меёбад.

Бешубҳа, об ва захираҳои об, ҳамчун унсури ба ҳам зич алоқаманд, ки дорои ҳосияти ҷандирӣ ва дар шароити муайян ҳосияти ҷисмонӣ низ дошта, дар ояндаи наздик ба объекти ҳариду фурӯш табдил ҳоҳад ёфт. Масъала на танҳо ба ҳосиятҳои геофизикии об, инчунин ба ҳаҷм, номенклатураи молӣ ва моҳияти он низ алоқаманд аст. Гуфтан ҷоиз аст, ки бар хилоғи таъиноти умумии физикиашон об ва захираҳои об дар ҳар сурат ба объекти ҳуқуқи маҳдуди ашёии на танҳо давлати алоҳида, инчунин дар маҷмуъ ҷомеа низ табдил меёбад. Зеро об ҳоло бо назардошти қонеъ гардондани ниёзҳои ҳаррӯзai истеъмолӣ, обёрий ва инфириодӣ, инчунин талаботи ҷамъиятии энергетикӣ низ истифода мегардад.

Вазъи баамаломада ва масъалаҳои истифодабарии об ва захираҳои об тибқи андешаи муаллифон дар адабиёти ҳуқуқӣ моро ба он водор месозад, ки моҳияти моддии ҳуқуқи обро эътироф намоем. Зеро, ки аз

¹ Қуръон, Сураи 2, ояти 69(74).

лиҳози таърихӣ дар замони имрӯза қаламрави Тоҷикистони муосир ва дар маҷмӯъ дар тамоми минтақаи Осиёи Марказӣ ҳуқуқи об аз як зухуроти муқаддас батадриҷ ба ҷенаки ҳақиқии чудо соҳтани ҳуқуқ аз бехукуқӣ, ки ба дигаргунсозанди муносибатҳои ҳуқуқӣ табдил ёфтааст².

Имрӯзҳо дар тамоми олами муосир ба масъалаҳои об ва истифодабарии захираҳои об аз нуқтаи назари қонунгузории дохилӣ ва ҳуқуқи байналмилаӣ шавқу рагбати қалон зоҳир мегардад. Ин масъалаҳо ба ҳамдигар марбут мебошанд ва дар навбати аввал аз ҷиҳати табииати умумиҳуқуқидоштаи об, ки ботадриҷ ҳосияти ҷузъӣ пайдо менамояд, манша мегиранд. Моҳият ва воқеяят чунин аст, ки об, баҳусус захираҳои оби ошомидани дар баробари дигар боигарихои моддии табиӣ бар хилоғи тасаввурот дар бораи нотамом будани он қайҳо боз ба масъалаи умумиҷаҳонӣ табдил ёфтааст. Бешубҳа, об ҳамчун материяи табиӣ ва боигарии умумибашарӣ дар баробари дигар захираҳои табиӣ бояд ба мақсадҳои осоишта ва ба манфиати тамоми башарият, аз ҷумла, минтақаи Осиёи Марказӣ, истифода гардад. Тоҷикистон бошад дар ин самт ноил шудан ба ҳамин ҳадафро, пеша намудааст.

Масъалаҳои алоқаманд ба об, истифодабарии об ва захираҳои об доираҳо ва соҳаҳои гуногуни шуури ҳуқуқиро фаро гирифтааст. Дар ин мавриҷҳо дар меҳвари мавзӯъ таъминоти ҳуқуқии байналмилаӣ ва минтақавии истифодабарии об ва захираҳои об истодааст, ки нисбат ба дигар масъалаҳо афзалият пайдо менамояд. Аз нуқтаи назари ҳуқуқ ҳам масъалаҳои таъминоти ҳуқуқӣ ва ҳам масъалаҳои дигари алоқаманд ба танзими ҳуқуқии истифодабарии об ва захираҳои об бо сабаби ба як ҳадаф нигаронда шудан ба ҳамдигар алоқаманд мебошанд. Ҳуқуқи об, ки дар баробари дигар падидаҳои ҳуқуқӣ ташаккул меёбад, ботадриҷ дар микёси байналмилаӣ ва минтақа бо сабаби ба миён омадани равандҳои сарфакорӣ, истифодабарӣ ва аз нав истеҳсолкунии об ба масъалаи рӯзмарра табдил ёфтааст.

Бо назардошти ҳамин самтҳои рушди ҳуқуқи байналмилаии об низ ташаккул ёфта,

² Солиҳов М.А. История становления и развития водного законодательства в Таджикистане. Дис. на соискание ученой степени к.ю.н. по специальности 12.00.01-Теория и история права и государства; история учений о праве и государстве. Душанбе, 2008.С.11.

муайян мегардад, зеро сохтмони иншооти нодири гидроэнергетикӣ, ки ба манфиати минтақа аст на танҳо дастоварди иқтисодии давлатҳои алоҳидаи минтақа мебошад. Ҳамин ҷиҳат инчунин метавонад ба истифодабарии босамар, мувофиқи нақша ва сарфакоронаи об, тақсимоти одилонаи сарватҳои табии ҳигаронда шавад, ки дар маҷмӯъ ҳуқуқи азалии ҳар давлат барои амалӣ намудани стратегияи иқтисодии давлатдории он аст. Ҷанбаи охирин ба азнивистехсолкуни об ҳамчун захираи табии ва қӯшиши ба даст овардан ва таъмин намудани истиқолияти озуқаворӣ ва энергетикии ҳар як давлати минтақа, аз ҷумла, Тоҷикистон дар истиқолияти сиёсии он алоқаманд мебошад.

Сохтмони ҳамагуна иншооти гидроэнергетикӣ асосан ба некӯаҳволии тамоми минтақа ҳигаронда шудааст, зеро ҳадафи он танзим сохтани ҷараёни истифодабарии об ва захираҳои об, таъмини талаботи иқтисодӣ ва иҷтимоии ҳар як фарди чомеа мебошад. Валедар баробари ҳамин, қонеъ гардонидани талабот, манфиатҳои умумибашарӣ баязе давлатҳо таҳти ҳатари ба давлати ҳавзвавӣ¹ табдил ёфтанд қарор медиҳад. Бинобар ҳамин то ҳол аксари масъалаҳои ҳавзаи байналмилалии обгирӣ ҳалношуда бокӣ мондаанд. Масъалаи номбурда ба муайян намудани ҳавзаи байналмилалии обгирӣ марбут аст, ки онро асосан мавҷудияти ҳудудҳои ҷуғрофӣ мушкил мегардонад.

Ҳамин тавр, тибқи муқаррароти ҳам қонунгузории доҳилӣ ва ҳам ҳуқуқи байналмилалӣ ҳар як давлат, ҳақ дорад об ва захираҳои об, аз он ҷумла обҳои ҳавзвавиро бо мақсадҳои муайян ва ба манфиати башарият истифода барад. Агар дар ҳудуди як давлат газ, нафт ва заминҳои обии барои қишоварзӣ мувофиқ мавҷуд бошад, пас барои Тоҷикистон қуҳ ва манбаи об фароҳам омадаанд. Давлатҳое, ки аз минтақаҳои ҳудододи газ ва нафти қаъри замини ҳуд истифода мебаранд дорои иқтисоди пешрафта буда, лаҳзаи мувофиқ онро ҳамчун мӯҷозот нисбат ба давлатҳое, ки ин захираҳоро надоранд, истифода мебаранд. Ҳамзамон, манбаҳои ҳудододиро бо нарҳи гарони байналмилалӣ ба давлатҳое, ки аз он барҳурдор нестанд мефурӯшанд. Дар навбати ҳуд давлатҳое, ки дорои манбаҳои фаровони об

¹ Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба қатори «давлати ҳавзвай» доҳил намудан баҳсталаб аст, зеро, ки тибқи моддаи 3 Қоидроҳи Хелсинки оид ба истифодаи обҳои дарёҳои байналмилалӣ ба ин гуруҳ давлатҳое шомил мегарданд, ки ҳудуди он қисми ҳавзаи байналмилалии обҷамъкунӣ аст.

ва захираҳои об мебошанд аз ин ҳуқуқҳо маҳрум буда, имконияти таъмини рушди иқтисодиёти ҳудро надоранд. Аз ин лиҳоз, кайҳо боз вақти он расидааст, ки ба об ба монанди ҳамагуна бойгариҳои табии, аз ҷумла, газ ва нафт ҳамчун мол муносибат намоем. Файр аз ин давлатҳое, ки дорои манбаҳои фаровони обӣ мебошанд бояд ҳуқуқ ба фурӯши об ё ҷуброни онро ба давлатҳое дошта бошанд, ки аз манбаҳои бемузд ва бар зарари муҳити зист истифода мебаранд. Зимнан қоидроҳи байналмилалии истифодабарии об, ки ҷавобгӯи манфиатҳои қишварҳои дорандай манбаҳои об намебошанд, низ бояд такмил дода шаванд. Зеро, баъзе қишварҳое, ки дорои манбаҳои фаровони газу нафт мебошанд, онро бемузд ё ҳамчун ҷуброн барои истифодаи об ба давлатҳои дигар ба ҳеч ваҷҳ намедиҳанд. Ҳоло он, ки таҷрибаи ҷаҳонии ҳарочоти захираҳои об нишон медиҳанд, ки ҳатто давлатҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ пурӯзвати ҷаҳон барои истифодаи об, мисол ИМА ба Канада барои истифодабарии оби дарёи Колумбия, ки дар он як қатор обанборҳо сохта шудаасту ҳочагиҳои ИМА аз обхезӣ ва хушксолӣ наҷот дода мешавад, маблаг пардоҳт менамояд.² Ва ҷуноне, ки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон одилона қайд менамоянд, маҳз «... Бо дарназардошти ин, ба ақидаи мо, вақти он расидааст, ки масъалаҳои мутобиқгардонии санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар самти истифодаи об бо талаботи замон ва таҳдидҳои муосир ҷиҳати такмили заминаҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, аз ҷумла бо дарназардошти манфиатҳои давлатҳо ва амнияти инсонҳо ба таври васеъ муҳокима карда шаванд».³ Татбиқи ҳадафҳои мазкур ҳамчун ҳадафҳои рушди ҳазорсола ба сохтмони низоми мұchtamei иншооти гидроэнергетикӣ ва танзимсозии маҷроҳои обҳо алоқаманд аст, маҳсусан ба оби ошомиданӣ, ки аз камбуди он на танҳо минтақаи Осиёи Марказӣ азият мекашад. Бо мақсади истехсоли нерӯи барқ ва ҷамъ овардани ҳаҷми зарурӣи об, бунёд кардани дарғотҳо яке аз роҳҳое аст, ки барои ҳалли бисёр масъалаҳои муҳими иҷтимоӣ, ҳолатҳои низоъ, ки дар ҷараёни истифодабарии об ба вучуд меоянд, маҳсусан масъалаи ба таври

² Роман Ведцеев //www.islam-c@com

³ Суҳанронии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар Конфронси байналмилалии намояндагони воломакоми мамлакатҳои ҷаҳон баҳшида ба таҳлили миёнамуҳлати ҷараёни иҷроӣ тадбирҳои Даҳсолаи байналмилалии амалиёти «Об барои ҳаёт», солҳои 2005-2015, шаҳри Душанбе, 8 июня соли 2010

сунъӣ нигоҳ доштани об бе расондани зарар ба муҳити зист, имкониятҳои васеъ фароҳам месозад.

Навобаста аз ин бинобар мавҷуд будани эҳтимолияти ба вуқӯй омадани оғатҳои табӣ, инқилобҳои техногенӣ, давлатҳои алоҳидা дар навбати аввал аз бисёр ҷиҳат бо бунёди соҳтани чунин иншоот бар зарари манфиатҳои иқтисодӣ, ҳудудӣ ва демографии худ таҳти ҳатар қарор мегиранд. Бунёди иншооти гидроэнергетикӣ ниҳоят ба масъалаи зери об мондани қаламрави пурраи давлат алоқаманд дониста мешавад. Эҳтимол, имрӯз дар олам кам давлате пайдо шавад, ки бо нияти некӯаҳволӣ ва бартараф соҳтани камбудии нерӯи барқи минтақа, бигузор ин ҳадаф ба манфиати он бошад ҳудуди қаламравашро зери об монда ҳам, дидаю дониста ҳудашро ба давлати ҳавзай табдил дихад.

Аз назари натиҷабахшии иқтисодӣ низ ин ба ҳуқуқи давлатҳо ба бунёди чунин иншоот алоқаманд аст, ки аз истифодабарӣ, тақсимоти самаранок ва сарфакоронаи захираҳои об манша мегирад. Бо бунёди ҳавзҳои сунъӣ давлатҳо на танҳо барои некӯаҳволӣ аҳолии минтақа саҳмгузор мешаванд, балки ҳуқуқ ба истифодабарии мустақилона ва муштараки сарватҳои табииро татбиқ менамоянд. Аз ҷумла, истифодабарии муштарак, ки ба пурра ё қисман маблағузорӣ намудани иншоот марбут аст ва ба шартномаҳои дутарафа ва бисёртарафа¹ асос меёбад.

Мавқеидавлатҳо, аз ҷумла, Тоҷикистон, ки дар қаламраваш иншоотҳои гидроэнергетикиро бунёд менамояд қонунӣ аст. Он аз ниёзҳо ва талаботи иқтисодии аҳолӣ ва минтақа сарчашма мегирад. Маълум аст, ки имрӯз дар олам на танҳо захираҳои оби ошомидани намерасад, инчунин манбаҳои энергетикӣ низ торафт камчин ва дар баробари ин гаронарзиш мегарданд. Аз ин рӯ, яке аз роҳи дурусти ҳалли мушкилоти истифодабарии об, захираҳои об ва масъалаҳои ба он алоқаманди энергетикӣ бунёд кардани иншооти гидроэнергетикӣ мебошад. Агар бо қадом сабабе барои давлатҳои Африқо ҳалли якҷояи масъалаҳои вобаста ба истифодаи об ва захираҳои об имконпазир бошад, пас барои давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ аз чӣ

¹ Чунончи дар асоси шартномаҳои байнамилалии дучониба дар Ҷумҳурии Тоҷикистон лоиҳаи бунёди «НБО Санѓтӯда-1» бо иштироки Федератсияи Россия бомуваффоқият анҷом ёфта, лоиҳаи бунёди «НБО Санѓтӯда-2» бо иштироки Ҷумҳурии Исломии Эрон дар мархилаи анҷомёбӣ қарор дорад.

бошад, ки ба таври сунъӣ ба мушкилот мубаддал гардидааст. Масалан, меъёрҳои Протокол дар бораи истифодабарии муштараки системаҳои обие, ки дар минтақаи фаъолияти иттиҳодияи рушди Африқа ҷойгирбуда шаҳодат медиҳанд, ки дар он истифодабарии системаҳои об бо мақсадҳои кишоварзӣ, саноатӣ ва киштигардӣ асоснок карда шудааст. Аз ин лиҳоз, давлатҳои аъзо дар заминаи меъёрҳои умумӣ ва анъанавии ҳуқуқи байнамилалӣ ва принципи боадолатӣ бо мақсади пешгири намудани ифлосшавӣ ва бадшавии ҳолати муҳити зисти давлатҳои аъзо системаи умумии об ва иншооти дар он бунёдшуда, бунёди дигар иншоотро дастгирӣ намуда, онро ҳимоя мекунанд (банди 12, моддаи 2 Протокол). Ҳамин тавр, гуфтан ҷоиз аст, ки таҷрибаи таъминоти ҳуқуқии соҳа дар таҷрибаи як қатор давлатҳо, аз ҷумла, давлатҳои ҳавзавӣ на ба монеасозӣ, балки ба ҳамкорӣ алоқаманд аст, ки метавонад ба ҳамаи ҷонибҳо, чӣ давлат ва чӣ бахши ҳусусӣ манфиатнок бошад. Аз ин бармеояд, ки натанҳо давлатҳои наздиҳоилий балки давлатҳои поёноб низ ба бунёд кардани чунин иншоотҳои гидроэнергетикӣ ҳавасманд мебошанд.

Тибқи арзёбии мутахассисон дар Осиёи Марказӣ қариб 80-85% захираҳои об бо мақсади обёрии заминҳо, асосан заминҳои таъиноти кишоварзидошта истифода гашта, ҳамагӣ 30 % ММД (маҷмӯи маҳсулоти доҳилӣ)-ро ташкил медиҳанд. Боиси зикр аст, ки аз ин ҳисоб 60 % таъминот бо ҷойҳои кории аҳолии минтақа ба вуҷуд омада, иловатан 27,3% аз миқдори умумии нерӯи барқи дар минтақа истифодашавандаро нерӯи барқи обӣ ташкил медиҳад². Омили мазкур моро ба андешае водор месозад, ки ба ҳулоса оем, ки мутаасифона, на ҳамаи захираҳои оби минтақа ба таври дуруст ва самарабахш азҳуд карда мешаванд. Дар баробари ин, бунёди иншооти об на танҳо барои истиқлолияти энергетикии Тоҷикистон имконият фароҳам месозад, инчунин ба таъмини амнияти озукварӣ дар минтақа мусоидат карда, заرارҳои иқтисодӣ, дарачаи ҳатари оғатҳои табӣ ба монанди камобӣ ва ҳушксолиро бартараф мегардонад.

Бо назардошти ҳамин, ба назари мо, ҳангоми ҳалли масъала ба табиити ҳуқуқии сарватҳои табӣ такя намуда, масъалаҳои муҳими минтақаро ба таври оқилона ҳал намудан зарур аст. Зоро бунёди дарғотҳо дар

² Вода преобразующая и объединяющая мир.// Международная энергетика, №03 (62) март 2009.

олами мусир таҷрибаи муқаррарӣ буда, дар аксари мавридҳо ҳусусияти системавӣ пайдо мекунад. Танҳо дар асри XX бештар аз 45 ҳаз. дарғоти азим бунёд карда шудааст¹. Ҳоло аксари давлатҳо ҳудро барҳақ давлатҳои содиркунандай захираҳои об меноманд. Вазъи захираҳои дигари табиӣ ба монанди нафту газ низ чунин аст.

Дар анҷом қайд кардан бамаврид аст, ки

¹ Плотины и развитие: новая методическая основа для принятия решений. / Отчет Всемирной Комиссии по плотинам., М., Всемирный Фонд дикой природы (WWF), 2009.

дар шароити имрӯза Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистикӯл ҳангоми истифодабарии об ва захираҳои оби қаламрави ҳуд ба принсипҳо, талаботи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва гузаштai ғанини таъриҳӣ, таҷриба, анъанаҳо ва талаботи мусир такя намуда, муносибатҳояшро бо давлатҳои дигар дар заминаи принсипи ягонаи истифодабарии одилонаи об ва захираҳои об ба роҳ мемонад.

Аннотатсия

Мушкилоти таъминоти ҳуқуқии истифодабарии об ва захираҳои об дар минтақаи Осиёи Марказӣ

Дар мақола масъалаҳои ҳуқуқи истифодабарии об ва захираҳои об, ки ҳамчун обьект ҳусусияти молӣ пайдо намуда, ба муомилоти иқтисодӣ ворид мешаванд, мавриди таҳлил ва баррасӣ қарор гирифтааст. Нуктаи назари муаллифон дар такя ба санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ, ки ҳуқуқи истисноии давлатҳо, аз ҷумла, Ҷумҳурии Тоҷикистонро ҳамчун давлат-узви баробарҳуқуқи минтақаи Осиёи Марказӣ ба истифодаи сарватҳои табиӣ кафолат медиҳад, асоснок карда мешавад.

Аннотация

Проблемы правового обеспечения использования воды и водных ресурсов в регионе Центральная Азия

В статье рассматриваются и анализируются проблемы права водопользования и водных ресурсов, как объектов приобретающий товарный характер и внедренные в товарооборот. Точка зрения авторов обосновывается нормами международного права, согласно которому гарантируется исключительное право государств, в частности Республики Таджикистан, как равноправного государства - члена региона Центральной Азии, на использование природных ресурсов.

Annotation

Problems of legal provision of water use and water resources in the region of Central Asia

The article discusses and analyzes the problems of water use rights and water resources, as the object of acquiring a commodity character and embedded in trade. Authors' point substantiated by norms of international law under which guaranteed the exclusive right of the Republic of Tajikistan in particular, as an equal member in the region of Central Asia on the use of natural resources.

Мирсаидов А.Б.,
доктори илмҳои иқтисодӣ, профессор,
мудири шуъбаи Институти иқтисодӣ
ва демографияи АИ ҶТ

ОИД БА МУҲИТИ ИСТИФОДАИ ҒАЙРИМАҚСАДНОКИ БАРХЕ НИХОДХО (ҚОНУНХО)

**«Вақте мегӯянд, ки яке равосту дигаре манъ аст,
пас ин мардумро аз гуноҳ содир кардан эмин
медорад». Имоми Аъзам**

Калидвоҷаҳо: институт, институтҳо расмӣ, неъмати ҷамъиятӣ, ҳароҷоти трансаксионӣ, иштилооти номуаяйн, соҳибкор, имтиёз, моликият, ҳифзи моликият, танзими давлатӣ, муқовимати ҷомеа, сармояи иҷтимоӣ, манфиати ҷомеа.

Ключевые слова: институт, официальные институты, общественное благо, транзакционные издержки, информационная асимметрия, предпринимательство, льготы, собственность, защита права собственности, государственное регулирование, общественное сопротивление, социальный капитал, общественные интересы.

Keywords: Institute, official institutions, public benefits, transaction costs, information asymmetry, entrepreneurship, facilities, property, protection of property rights, government regulation, public resistance, social capital, public interest.

Соҳибистиколии кишварамон бо гузаришу пойдоркуни низоми иқтисоди бозори рост омад. Низоми нави иқтисодӣ табиист, ки ислоҳоти кулли соҳаҳои мухталифи ҷомеаро тақозо дошт. Дар низоми ислоҳот, баҳусус ислоҳоти ниҳодӣ (институционалӣ) нақши аввалияро иҷро мекард. Зоро, эҷоди фазои қонунӣ ва муҳити солими ҷамъиятӣ (ҳамчун вазифаи иқтисодӣ-иҷтимоӣ давлат), мутобиқ ба шароити нав масъалаҳои умдаи рӯз буд. Ҳамин буд, ки парлумони кишвар то имрӯз беш аз 350 қонунҳоро таҳия ва ба истифода ҳавола кардааст.¹ Умуман, дар таи давраи соҳибистиколи маҷмааи санадҳои қонунӣ – қонуну зерқонунҳо, фармонҳои Президенти кишвар, қарорҳои ҳукumatӣ, умуман қоидаҳои фаъолият дар тамоми соҳаҳо ташаккул ва густариш ёфта истодааст. Ин маҷмааи қонунҳоро, умуман қоидаҳои фаъолияти расман таснифшударо, дар илмҳои ҷомеашиносӣ, аз он ҷумла дар илмҳои иқтисодӣ дар мағҳуми

ниҳодҳои (институтҳои) расмӣ ҷой доданд. Аз ин рӯ, хонандагони азизро хотиррас мекунем, ки мо низ дар мавриди таҳияи мақолаи мазкур ин мағҳумро истифода кардем.

Ниҳодҳои расмиро, ҳамчун неъмати ҷамъиятӣ ва ҷузъи сармояи иҷтимоӣ арзёбӣ мешавад ва бинобар он онҳо чун сармоя ва омили иҷтимоӣ-фарҳангии рушду инкишофи ҳаёти иқтисодӣ-иҷтимоӣ хидмат мекунанд. Омӯзиши ин масаъалаҳо дар самти маҳсуси пажуҳишиҳо, ки унвони иқтисоди ниҳодӣ ва ниҳодшиносиро дорад, қарор гирифта, имрӯзҳо дар майдони илмҳои иқтисодӣ ҷойгахи устувор ҳам пайдо кардааст. Такя ба аслҳои ин мактаби илмӣ, мо низ тасмим гирифтем, ки раванди амали бархе ниҳодҳои расмиро, ки ба фаъолияти иқтисодӣ марбут мебошад, таҳлили назариявӣ намоем. Ҷӣ тавре, ки ишора кардем, воқеан ҳам нағъи ниҳодҳо дар ҷомеа ва иқтисодӣ ёхсияти неъматҳои ҷамъиятиро (истифода ва ё истеъмоли беистиснои умумро) доро аст.² Бинобар он, онҳо ҳароҷоти

¹ Ниг: Раҳимов М.З. Сифати қонун ҳамчун омили баланд бардоштани самаранокии он//Забон ва сифати қонун (Маводи конференцияи илмӣ-амалии ҷумҳурияйӣ), Душанбе, с. 2010, с.17.

² Рубинштейн А.- Общественные интересы и теория публичных благ //Вопросы экономики, № 10, 2007 г. С 105. 107.

муомилоти (трансакциони) ва ё «кувваи соишӣ» муносибатҳои иқтисоди ва ҷомеаро паст намуда, алоқамандии истехсолоту мубодилотро ба маҷрои устувор ҳидоят мекунанд.

Аммо, таҳлилҳо нишон медиҳад, ки амали бархеи онҳо аз моҳияту ҳадафи худ дур шудаанд, яъне ҳолатҳои истифодаи гайримақсадноки ниҳодҳо ҷой дорад. Ба ибораи дигар, дар шароити муайян онҳо метавонанд дар рафтори субъектҳои (агентҳои) иқтисодӣ бавуқуъоии ҳодисоти манғӣ ва ё гайричашмдоштро ангезиш диҳанд: имконияти бардошти манфиати шахси аз истифодаи гайримақсадноки ниҳодҳо фароҳам гашта, мазмuni неъмати ҷамъиятии онҳо коҳиши мёёбад. Агар дар ҷомеа нуфузу доираи чунин ҳодисот васеъ гардаду ҳосияти одатӣ гирад, пас табиист, ки моҳияти вазифаҳои асосии ниҳодҳо талаф мешавад.

Омузиши ҳосиятҳои фазову муҳити истифодаи гайримақсадноки ниҳодҳо имкон медиҳад, ки онҳоро ба گурухҳо ҷудо намоем.

Якум. Истифода ва ё татбиқи гайримақсадноки ниҳодҳо, така ба истисмори иттилои номуайян (ассиметри) ва гайришаффофт сурат мегирад. Чи тавре, ки мегӯянд, «обро лой карда моҳӣ шикор мекунанд». Бояд таъкид кард, ки ниҳодҳо ба хотири зери назорат қарор додани алоқаву муносибатҳои ҷомеа рӯйи майдони расм меояд. Пас, муайян кардани майдони расмии фаъолият ва паст кардани сатҳи номуайянӣ дар ҳаёти иқтисодӣ-ичтимоии ҷомеа дар маркази ҳадафу вазифаҳои асосии онҳо қарор мегирад.² Ин кор бо воситаи риояи меъёри қонуну қоидаҳои муайяни рафтор, бонгдиҳо аз номуайяниҳо ва баррасии иттилоҳои шаффофт дақиқ ба иҷро мерасад. Иҷрои ин вазифаҳо, яъне сатҳи риояи ниҳодҳои

Гурухбандии намунаవии истифодаи гайримақсадноки ниҳодҳо

	Гурухҳо	Сабаб	Оқибат	Мисол
1.	<i>Истисмори иттилои ассиметри (номуайян)</i>	<i>Ҳосияти иттилои ассиметрии иқтисодии бозорӣ</i>	<i>Гумроҳ кардани муҳит нисбат ба воқеият, «шусташавӣ»-и маблагҳо</i>	<i>Ташкилотҳои гайритиҷоратӣ, ки ба истехсоли неъматҳои ҷамъияти ғаъолият доранд.</i>
2.	<i>Манипулятсияи ниҳодҳо (қаллобиву фиреб)</i>	<i>Нопуррагии қонунҳо, мавҷуд будани «сурога» ва ё «ҷои тира» дар онҳо</i>	<i>Саркаши аз андоз, пардохтҳои хатми ва г.</i>	<i>Имтиёзу сабукиҳо дар уҳдадориҳои андоз, ки соҳибкорон гаразнок истифода мебаранд</i>
3.	<i>Ниҳодҳо ҷун олоти рӯйпӯши кардани ғаъолияти гаразнок</i>	<i>Мавҷуд будани сабукиҳову имтиёзҳо дар қонунгузориҳо барои ғаъолияти иҷтимоӣ</i>	<i>Пинҳон кардани созиҳои «сиёҳ»-и миёни соҳибкорӣ ва хизматчиёни давлатӣ ва г.</i>	<i>Паст кардани сатҳи ғоидаву даромад, «ҳаридани» супорииҳои иҷтимоӣ аз давлат ва г.</i>
4.	<i>Забти ниҳодҳо аз тарафи гурухҳои алоҳидави ҷомеа</i>	<i>Иштироки соҳибкорони бузург дар танзими бахши муайяни иқтисодӣ</i>	<i>Ба доираи гайрирасми рафтани соҳибкории ҳурду миёна ва ё берун рафтани онҳо</i>	<i>Нақши бонуфузи сармоядорони бузург дар танзими бахши иқтисодии кишвар, ки онҳо ба бюрократия давлатӣ ҳидмат мекунанд</i>

Бояд қайд кард, ки дар ҳаёти иқтисодӣ-ичтимоии ҷомеаҳои муҳталиф фазову муҳити истифодаи гайримақсадноки ниҳодҳо ҷой дорад. Аммо, сатҳи бавуқуъоии ин падидаҳо бо дараҷаи фарҳангӣ ва зинаи камолоти ҷомеаи шаҳрвандӣ алоқамандии акси дорад.¹

¹ Полищук Л. Нецелевое использование институтов: причины и следствия// Вопросы экономики, №8, С.34

барпошуда, аз назорати доҳил ва беруна алоқамандӣ дорад. Агар сатҳи амали ин фишсангҳои назорати паст ва ё нокифоя аст, пас имконияти васеи сӯйистеъмоли неъматҳо, така

² Ясинский Ю., Тихонов А. Новая информационно-поведенческая парадигма: конец равновесенной теории или ее второе дыхание? //Вопросы экономики, 2007 № 7. С.38

ба гумроҳ кардани муҳит нисбат бо тавсияи воқеӣ, рӯйи кор меояд. Агар, чунин косташавӣ ва ё вайроншавӣ хусусияти оммавӣ мегирад, пас эътимоди мардум ва субъектҳои иқтисодӣ ба ниҳод коҳиш меёбад. Ниҳод вазифаи худро, ки барои бонг задан хидмат мекард, талаф медиҳад, обрую эътибори худро гум мекунад. Ҳамин тариқ, сатҳи сармояи иҷтимоӣ, ҳаҷми нафъи чомеа аз амалиёти ин ниҳодҳо, низ кам мешаванд.

Барои шарҳи ҳодисоти истисмори иттилои номуайян, гайришаффоф мисолеро аз ниҳодҳои ташкилотҳои гайритичоратӣ ва ё фаъолиятҳо, ки ба бунёди неъматҳои ҷамъияти марбут аст, меорем. Ташкилотҳои гайритичоратӣ нисбат ба ташкилотҳои тиҷоратӣ як қатор афзалиятҳои қиёсиро доро мебошанд. Масалан, доир ба сифати неъматҳои «эътимонднок», ки аз тарафи истеъмолгарон ҳоло дақик муайян нашудааст, кафолати иловагӣ доранд. Зоро, истеҳсоли неъматҳои ҷамъияти ва сатҳу сифати он, чун ифодагари манфиати ҷомеа, пеш аз ҳама на бо тарики бозор муайян мешавад, балки онро низоми сиёсӣ, давлат баррас мекунад. Бинобар он, истеъмолгарон то дараҷае оид ба ҳарочоту арзиши тавлиди ин неъматҳо (маҷмӯи варзиш, маркази фарҳанг, китобхона ва ғ.) иттилои зарурӣ надоранд. Дар ташкилоти гайритичоратӣ, ки гирифтани фоида аз фаъолият манъ аст, бинобар он ҳавасмандии онҳо дар сарфаи ҳароҷот паст буда, коҳиш ёфтани сифату нафъи ин неъматҳо мушоҳида мешавад. Зоро, сатҳи пасти иттилои истеъмолгарон (оид ба ин неъмат), аз ин рӯ ҷой надоштани назорати мустақими онҳо, барои ташкилотҳои гайритичоратӣ муҳиту имконияти васеъи «шусташавии» маблағу масолеҳи соҳтмониро фароҳам меорад. Зимнан метавон гуфт, ки ин омил ангезандай рушди соҳтмони бинову иншоотҳои гайриистеҳсолӣ ҳам гаштааст. Агар назорати самаранок оид ба риояи шарту вазифаҳои фаъолияту ташкилоти гайритичоратӣ мавҷуд набошад, пас ҳодисоти сӯйистеъмоли ин ниҳод ба мисли аз худ кардани нафъи моддӣ, саркаши аз андоз, «шусташавии» маблағҳо ва гайраҳо ба вуқӯй меояд. Яъне, коҳиш ёфтани мазмуну аслҳои фаъолияти гайритичоратӣ ва аз ин лиҳоз, истифодаи гайrimaқсадноки ниҳодҳои ташкилотҳои гайритичоратӣ, хеле бемайлона суръат мегирад.

Нигоҳ доштани эътибору обрӯву сифати баланди маҳсулот – заминаи рақобатпазирии ташкилотҳои гайритичоратӣ ва мавҷудияту

устувории онҳоро муайян мекунад, ки инро ташкилотҳои гайритичоратии бовиҷдону боинсоф хуб дарк мекунанду дар фаъолияти худ ба он аслҳо такя мекунанд. Аммо, дар мавриди ҳосияти оммавӣ гирифтани ҳодисоти истифодаи гайrimaқсаднок ва сӯйистемол дар сектори фаъолияти ин ниҳодҳо «мувозинати омехта», яъне ҳамзистии ташкилотҳои гайритичоратии бовиҷдон ва оппортунист, ба ҷашм мерасад. Талафи пурра ва ё коҳиши нақшу эътибори (репутасия) бахши фаъолияти гайритичорат ба ташкилотҳои гайритичоратии боинсоф низ нангу зарар меорад. Зоро, пайваста бо паст шудани эътимоду боварӣ ба ин бахш, норасои захираҳо ва ҳаминтарикҳаттодарсатҳипештара нигоҳ доштани фаъолият ва сифати истеҳсоли неъмату хизматҳо мушкил мегардад. Дар ин шароит, истеъмолгарон низ тӯъмаи истифодаи гайrimaқсадноки ниҳодҳо мегарданд: онҳо аз истеъмоли неъматҳои ин сектор зарар мебинанд. Ин талафҳои истемолгаронро дар намуди рента ташкилоти гайритичоратӣ аз худ мекунанд. Пайваста бо болоравии доираи истеъмоли гайrimaқсадноки ниҳодҳо, ки дар натиҷаи паст шудани сатҳи равандҳои назоратӣ авҷ мегирад, тадриҷан майдони фаъолияти ташкилотҳои гайритичоратӣ танг мегардад.

Чунин равандҳоро дар доираи таҳсилоти олии қишвар низ метавон мушоҳида кард. Рушди суръатноки муассисаҳои таҳсилоти олии тиҷоратӣ, ки (нақши ҳуқуқиашон ба ташкилоти гайритичоратӣ марбут аст) ва бозоргонӣ кардани ин муассисаҳо, афзалияту бологирии нафъгириву манфиати моддиро мусоидат карда ҳадафи асосии онҳо бештар ба мадди дуввум қарор мегирад. Рақобати тезу тунди миёни ин муассисаҳо тадриҷан пастравии сифати таҳсилот мусоидат ҳам мекунад. Зоро, стратегияи рақобатиро (дар шароите, ки таҳсил бо пардоҳти пулӣ такя дорад), пеш аз ҳама кам кардани стандарти академикӣ ва имконияти гирифтани диплом бо арзиши минималии сарфи вақт ва нерӯи донишҷӯён, ташкил медиҳад. Дар натиҷа, шаҳодатномаи сатҳи донишҷӯй қобилияти бархе ҳатмкунандагон девалватсия ҳам шудааст. Ин раванд, тибиист, ки қобилияти ниҳоди таҳсилоти олиро дар ғани гаштани сармояи инсони коҳиш додааст. Чунин вазъияти рушди экстенсивии бахши таҳсилоти олий, албатта маҳсули давраи гузариш аст. Падидаҳои нави равандҳои бахши таҳсилотии қишвар гувоҳӣ медиҳад, ки пайваста бо густариши бозори таҳсилотӣ, ворид шудан

ба фазои аёни и таҳсилот ва ташкили низоми нави инноватсионӣ ниҳоди таҳсилоти оли сатҳи дигар, яъне рушди сифативу интенсивиро мегирад.

Дуюм. Ҳодисоти истифодаи гайримаксадноки ниҳодҳо бо воситаи қаллобиву фиреб (манипулятсия) коҳиш додани моҳияту вазифаҳои онҳо низ, суръат мегирад. Асосҳои ҳуқуқии фаъолияти ниҳодҳо расми бо қонунҳо ва санадҳои зерқонун муайян мегардад. Ин санадҳои ҳуқуқӣ ҳарчанд то андозаи муайян ҳадаф ва қоидаҳои татбиқи ниҳодҳоро инъикос кунад ҳам, аммо «сӯрога»-ва ё «минтақаи тирае»-ро дар худ чой додаанд. Вокеан ҳам, дар қулли қонунҳо ва шартномаҳои фаъолият ҷое ва ё «минтақаи тирае» барои баҳсу талошҳо вучуд дорад. Зоро, онҳо тамоми паҳлӯҳои ҳодисоте, ки дар амалия вомехурад, бо сатҳи комил инъикос карда наметавонанд. Доираи он «минтақа» ва ё «сӯрога»-ро низоми муҳталифи ҳуқуқӣ ба таври гуногун шарҳ ҳам медиҳанд. Ҳалли ин костагиҳо, баҳсу талошҳо одатан ба фаъолияти судҳо ҳавола шудааст. Нопуррагии қонунҳо имконият медиҳад, ки ҳарчанд ҳарфҳои он қолабан риоя шавад ҳам, аммо фаъолияти амалий бо руҳияву мазмуни қонунҳо ва ё ниҳодҳо хилофат мекунад. Дар ин маврид, истифодаи гайримаксадноки ниҳодҳо бо воситаи (ҳанноти) манипулятсияи қонунҳо ба вучуд меояд. Ҳар қадаре, ки сатҳи номукаммалии қонунҳо ва низоми суди баланд шавад, ҳамон қадар имконияти сӯйистеъмоли ниҳодҳо васеъ мегардад.

Мисоли гуфтаҳои болоро истифодаи гайримаксадноки имтиёзҳои андозӣ тасдиқ мекунад. Ҷӣ тавре, ки маъмул аст қонунгузорӣ субъектҳои иқтисодиро дар шароитҳои муайян аз баъзе уҳдадориҳои андоз озод мекунад. Ҳадафи ин кор дар нерӯ баҳшидани ягон намуди фаъолият ва ё дастирии гуруҳи андозсупорандагон, ки самти афзалиноки инкишофи иқтисодӣ ва ё ҳалли масъалаҳои иҷтимоиро муайян мекунад, равона шудааст. Андозсупорандагони беинсоф, ин қоидаро барои саркаши кардан аз андозсупор истифода мебаранд. Яъне, бо ҳар роҳ ҷуръат мекунанд, ки фаъолияти худро бо талаботи андози имтиёзном мутобиқ созанд ва ё ворид намоянд: ҳарчанд ҳадафи фаъолияти онҳо дигар аст.

Мубориза бо чунин сӯйистеъмол аз ҳуқуқи андозӣ, яъне амали андозсупорандагон, ки аз моҳияту ҳадафи соҳибкорӣ барнамеояду мақсади гирифтани имтиёзҳои андозиро дорад,

дар бисёр қишварҳо чун мурофиаи ҳуқуқии ноҷиз арзёбӣ мегардад. Яъне, ин ҷо масъалаи якбора барҳам додани имтиёзҳои андоз рӯйи кор наомада, амали ҳалли баҳсҳо марбут ба ин масъала ба ҳолосаи суд ҳавола мегардад. Судҳо дар мавриди ҳалли баҳсҳои андозии тарафҳо на танҳо ба ҳарфҳо ва ё заминаҳои қонун, балки бо муайяну возеҳ намудани ҳудуд ва тарзу услуг, ки аз оптимумкунони сатҳи андозӣ бармеояд, такя мекунанд. Агар судҳо шаффоғияту адолатро дар он муайян накунанд, пас он ҳодисот ҳосияти оммавӣ мегирад. Яъне, сӯйистеъмоли ниҳоди имтиёзҳои андоз доираи васеъро фарогир мешавад ва ин ҳодисот ба фаъолияти соҳибкорони бовиҷдон (агар ҳуқуқи андоз интихобан татбиқ шавад) ҳам зарар меорад.

Дар ин шакли гайримаксаднок истифодабарии ниҳодҳо, метавон гуфт, ки қонун ба ҷои силоҳ истифода мешавад. Барҳе ҳаннотон муқаддасоти ҷомеаи шаҳрвандиро, яъне волоияти қонунро низ меҳоҳанд додгор созанд. Қонуне, ки бояд ҳуқуқи аҳолии қишварро ҳимоя кунад, баъзан бар зидди ҳуди ў истифода мешавад. Ин раванди номатлубро бо забони руси «рейдерство» мегӯянд. Тарҷумаи таҳтуллафзии мағҳум аз қалимаи англисии «raid» - ҳуҷум ва ҳамла мебошад. Дар фарҳанги электронӣ – интернети Википедия шарҳи ин мағҳум чунин омадааст: Рейдерство – ин фурӯ бурдани корхона, муқобили иҳтиёри соҳибмулк ё роҳбар. Раванди ҷараёндоштаи рейдериро «забти рейдерӣ» меноманд. Барои анҷоми ин кор, умуман, гуруҳҳое, ки ба ин намуди ҷиноятҳои иқтисодӣ даст задаанд, ҳатто қонун дар бораи муфлишавиро барои мақсадҳои гаразноки ҳуд истифода мебаранд.

Сеюм. Истифодаи ниҳодҳо бар сифати рӯйпӯш кардани фаъолиятҳои гаразнок, низ истифода мешавад. Ин намуди гайримаксаднок истифода бурдани ниҳодҳоро метавон дар фаъолияту маъсулиятҳои иҷтимоии корпоратив мушоҳида кард. Дар замони муосир, корхонаҳо дар баъзе мавридҳо лоиҳаҳо, ки аҳамияти иҷтимоӣ доранд, маблағгузорӣ мекунад. Масалан, чунин корҳои самтҳои иҷтимоӣ дошта, ба мисли соҳтмони инфрасоҳторҳои иҷтимоӣ, дастирии моддии маорифу тандурустӣ ва гайраҳоро ба иҷро мерасонанд ва бо ин роҳ сатҳи фоиди ҳудро бо баҳонаи (сабаби) майлҳои экологӣ, этикӣ ва ғ. паст нишон медиҳад.

Фаъолияти соҳибкорӣ маъсулияти

иҷтимоӣ дошта, бояд мутобиқ бо манфиату талаботи ҷомеа суръат гирад, ки ин кор одобу парҳезкории истеъмолгарон, сармоягузорон, коргарон ва дигар шахсони ҳавасмандро тақозо менамояд. Агар ин аслҳо иҷро гардад, ҳам соҳибкорон ва ҳам ҷомеа нафъ мебардорад. Аммо, фаъолияти бархе соҳибкорон дар мавриди ҳалли масъалаҳои иҷтимоӣ, экологӣ ва гайраҳо баъзан (бо сабабҳои гуногун) берун аз доираи қоидаву қонунҳои муайяншуда мекунанд. Дар ин маврид онҳо, чун вайронкунандай қонун, зери фишори давлат қарор мегиранд ва бинобар он устувории фаъолияти соҳибкориашон коҳиш ҳам мейбад. Аммо, онҳо барои нигоҳ доштани фаъолияти ҳуд дар маблағгузориҳои иҷтимоӣ «андозҳо»-и иловагии гайришаффофро (барои хизматчиёни давлатӣ), ки аз доираи бучай нақшавӣ ва назорат берун аст муайян мекунанд. Ҳатто, ҳодисоте вомехурад, ки соҳибкорон маблағгузории иҷтимоиро ба имтиёзу субсидияҳо ва озод шудан аз андозҳои маъмул, иваз мекунад. Дар ин маврид масъулияти иҷтимоии корпоративӣ, чун олоти рӯйпӯш кардани созишу ҳамкории пинҳонии миёни соҳибкор ва ҳокимијат хидмат мекунад. Зимнан бояд таъкид кард, ки ин кор ҳарочоти барасмиятирику муомилотии (трансаксионӣ, бюрократӣ) чунин созиҳоро паст мекунад). Дар ин ода, ниҳод ва ё фаъолияти миёнаравҳо, ки дар ҷомеа ҳеле паҳн шудааст чун олоти ҳеле қулай барои рӯйпӯш кардани фаъолиятҳои номатлуб хидмат мекунанд. Бояд, таъкид кард, ки ниҳодҳои миёнарав асосан барои паст кардани ҳарочоти барасмиятирику муомилоти (трансаксионӣ) рӯйи майдон омадааст. Аммо, онҳо натанҳо чунин ҳарочоти расмиро дар амали созиҳои бойнсофона паст мекунанд, балки ин ҳарочот дар шартномаву созиҳои аксӣ (гайрирасмӣ, пинҳонӣ) низ паст мешавад. Миёнаравҳо, метавонанд афзалияти андозӣ, гумrukӣ ва гайраҳоро дошта бошанд, ки иштиrokдорони созишу шартномаҳо ба он ҳуқуқ надоранд ва ё қисми криминалии ин созиширо ба дӯши ҳуд гирифта наметавонанд (ва намехоҳанд ҳам). Миёнаравҳо, ки афзалияти омилҳои таҳассусӣ ва сарфа аз васеъгардии фаолиятро доро мебошанд, ба фаъолиятҳои ҳусусӣ ва соҳибкориҳои муҳталиф фатҳи монеаҳои маъмуриро осон мекунанд, хизматҳоро оид ба бастани шартномавҳои фаъолияти муштараки давлату соҳибкорӣ ва гайраҳо арzon менамоянд ва суръат мебахшанд. Онҳо ба манфиати

мизочони ҳуд ба фаъолиятҳои коррупсионӣ низ даст мезананд ва дар ин маврид ҳарочот ва ҳавфи коррупсиониро нисбат ба алоқаву созиши мустақими хизматчиёни давлативу «мизочон», паст мекунанд. Дар воқеъ, миёнаравҳо сатҳи ҳарҷу ҳавфҳои созиҳои мустақими «мизочон» -ро бо хизматчиёни ришваҳур оид ба муайян кардани бузургии ришва ва шароитҳои амалиёти зиддиқонуӣ, паст ва озод мекунад. Аз тарафи дигар, миёнаравҳо барои бюрократ чун шахси боэътиҳод буда, кафолати фош нашудани сирри ӯро таъмин мекунанд ва ҳамин тарик, сатҳи ҳавфи корҳои номатлубро низ ҳеле паст менамоянд: гап дар он аст, ки миёнарав бюрократро аз «тарсу ваҳм» озод мекунад. Эҳтимолияти чунин раванд, пас аз ислоҳоти маъмурӣ, ки ҳадафи паст кардани ҳарочоти трансаксиониро дар муомилоти миёни шахси ҳусусӣ ва давлат дорад, васеътар мегардад. Миёнарав, дар ин маврид, чун «ҳимояи ниҳодӣ»-и бюрократияи коррупсионӣ аз ислоҳот хидмат мекунад: хизматчиёни давлатӣ бо талаботи иловагӣ, қашолкорӣ (волокита), пинҳон кардани иттилои зарурӣ ва ғ. ҳарочоти мустақим тай кардани монеаҳои маъмуриро афзун карда, зарурияти боз ҳам ба миёнарав муроҷиат кардани «мизочони» пардохтпазири «бесабр»-ро, ки фаъолиятҳои пинҳониву фасоди барои онҳо ба ҳукми оdat ворид шудааст, фарроҳ мекунад. Мавҷудияти якчанд роҳҳои тай кардани монеаҳои бюрократӣ, масалан бо хизматҳои миёнарав, мустақиман ва ё дигар роҳҳо, имконият медиҳад, ки барои бюрократия шароити «тафриқаи нарҳӣ» ва ё афзоиши рентай коррупсионӣ (ва ё рентай маъмурӣ) ба вучуд ояд. Масалан, ду сол қабл, аз тарафи кормандони агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия 3016 муроҷиати шаҳрвандон баррасӣ гардида, 45 фоизаш ҷинояти коррупсионӣ ва иқтисодии ҳусусияти коррупсионидошта ошкор шудааст, ки 566 адади он – ҷиноятҳои тасарруфи моликияти давлатӣ, 260 – то ҷиноятҳои вобаста ба пораҳӯрӣ ва ришваситонӣ (аз он чумла 200 то гирифтани пора аз ҷониби шахсони мансабдорони соҳторҳои давлатӣ), 95 – суйистифода аз ваколатҳои мансабӣ, 67 – то саркашӣ аз супоридани андозҳо ва пардохтҳои гумrukӣ ва гайраро ташкил медиҳад.¹⁾ Ҳамин тарик, бо афзудани ин падидаҳои номатлуб татбиқи пурраи ниҳод ва мазмуни он коҳиш

¹⁾ Агентӣ коррупсияро бугӣ мекунад // Рӯз «Ҷумҳурият», 26 феврали соли 2008.

меёбад.

Чорум. Яке аз сабабҳои гайримақсаднок истифода шудани ниҳодро тобеъияти он ба гуруҳҳои алоҳида, чомеа боис гаштааст. Ниҳодҳои гиреҳкушои иқтисоди бозорӣ ба мисли ниҳодҳои ҳифзи моликият ва шартномаҳо, бозори молиявӣ, фишангҳои ҳалли низоъҳо, танзим ва идораи давлатӣ ва ғ. хосияти неъматҳои ҷамъиятиро доро буда барои манфиати чомеа хизмат мекунад. Аммо, ҳатари забти ин ниҳодҳо ва тобеъ кардани онҳо ба манфиати гурӯҳҳои ҳурди чомеа, истифодаи он барои манфиатҳои ҳусусӣ ҷой дорад. Ин ҳодисот аз вобастакуни ниҳод ба масъулоне, ки чомеа ба онҳо бовар кардаасту, аммо онҳо зери назорати самаранок қарор нагирифтааст, низ бармеояд. Забти ин ниҳодҳо аз тарафҳои берун аз манфиатҳои гуруҳӣ низ вомехӯрад, ки дар созиши иттиҳодӣ ниҳодро зери итоаташон қарор доданд. Ҳамин тарик ин ниҳод неъмати ҷамъиятий ба «неъмати клубӣ», ки соф барои манфиати ин гуруҳ ҳидмат мекунад, табдил меёбад.

Яке аз мисолҳои маъмули ин ҳодисотро дартанзими давлатӣ метавон мушоҳидакард. Ду ақидаҳо роҷеъ ба танзими давлатӣ вомехурад: таълимоти манфиати чомеа ва интиҳоби ҷамъиятий. Таълимоти аввали, арзиши классикий дошта, ҳадафи танзимро дар бартараф кардани талафи иқтисодӣ, ки аз ҳодисоти «экстернали», ракобати нотакмил ва иттилои ассиметрӣ бармеояд, дорад. Таълимоти дуввум бошад, воқеяти сиёсӣ ва имконияти забти танзим аз тарафи гуруҳҳои таъсирбахш, ё ниҳодҳое, ки ба бюрократири хизмат мерасонд, мавриди таҳлил қарор медиҳад. Таълимоти дуюм аз нигоҳи муҳталифияту ғуногунсамтии танзими давлатӣ фарқ мекунад. Забти танзими давлати дар қишварҳои рӯ ба тараққиниҳода ва қишварҳое, ки дар давраи гузариш қарор доранд, бештар мушоҳида мешавад. Дар ин қишварҳо, бо сабаби ҳокими соҳибкорони вазъи монополӣ дошта монеъаҳои маъмурии хеле баланд арзи ҳастӣ қарда, соҳибкори ҳурду миёнаро бо сектори гайрирасмӣ ва ё берун аз қишвар, ҳавола медиҳанд. Монеъаҳои баланди маъмурӣ, табиист, ки барои сармоядорони бузург шароити мусоид фароҳам меорад. Зеро, бо ҷараёни нисбатан кам ва дар шароити бо таври сунъи эҷодшудаи нодириву камёфтии захираҳо дар доираи расмии фаъолият нафӯъ боздиҳии баландро аз активҳои худ ба даст меоранд. Ҳамин тарик, истифодаи гайримақсадноки

ниҳоди танзими давлатӣ имконият медиҳад, ки гуруҳҳои имтиёзнику «тақводор» рентай баланд гиранд. Аммо, чомеа ва иқтисодиёт бо сабабе, ки захираҳову сармояи инсонӣ аз доираи расмӣ берун меравад, самаранокии истифодаи онҳо коҳиш меёбад, талафи калон мебинад, Забти танзими давлатӣ чун «бозӣ» суммаи манфири шабоҳат дорад: вай тақсиму бозтаксими бойигарии чомеаро аз як гуруҳ бо гуруҳи дигар мусоидат накарда, балки талафи соғи некӯаҳволии чомеаро боис мегардад. Дар тайи ду сол аз тарафи Агентии назорати давлатии молиявӣ ва мубориза бо коррупсия дар натиҷаи гузаронидани 1782 санчиши молиявии вазорату идораҳои давлати зарари молияви ба давлат расонидашуда, ба маблағи 226 миллион сомонӣ ошкор намуда буд, ки зиёда аз 71 миллион сомонии он ба давлат, яъне ба буҷет ва суратхисоби корхонаҳои давлатӣ барқарор қарда шудааст. Ба гайр аз ин дар зиёда аз 200 ширкат ва корхонаҳои ҳусуси санчишҳо гузаронида, рӯйпӯш намудани андозҳо ба маблағи беш аз 40 миллион сомони ошкор гардидааст.¹

Чи тавре, ки дар боло ишора шуд, яке аз сабабҳои ҳодисоти гайримақсаднок истифода бурдани ниҳодҳо аз беҳифзӣ ва нотакмилии онҳо бармеояд. Табиист, ки агар ниҳодҳои эҷодшуда гайримақсаднок истифода мешавад, пас такмили ниҳодӣ ҳам натиҷаи дилҳоҳ намедиҳад ва ба ҳадафи ислоҳотгар ҳилофат мекунад. Модоме, ки гайримақсаднок истифодашавии ниҳодҳо мақсади гирифтани нафъи моддиро дораду бузургии ин нафъ, маҳз аз ҳисоби истеъмолгарони боинсоф ва чомеа пайдо мешавад, пас ҷабрдиагони ин амал бояд барои ҳифзи ниҳодҳо ҳавасманд бошанд. Масалан, хизматрасониҳои давлатии ройгон ва пулакӣ то ҳол расман муқаррар нашудааст. Афзоиши нарҳи барҳе аз хизматрасониҳо, аз ҷумла таъмини барқ, газ, об ва гайраҳо бо сифати таъмини онҳо мувоғиқ нест. Яъне хизматрасониҳо бидуни шартнома расонида мешавад. Аз ин тарзи корӣ чомеа талаф мебинад, яъне аз пардоҳти маблағи истифодаи барқ, об, газ ва гайраҳо саркашӣ мекунад.

Аммо, чомеаи имрӯзai мо бо як қатор сабабҳо қобилияят надорад, ки ниҳодҳоро ҳифз кунад. **Якум.** Ниҳодҳое, ки гайримақсаднок истифода мешавад, дар сатҳи коғӣ аз тарафи чомеа, мардум арзёбиву баҳо нагирифтааст,

¹ Ниг: Агентӣ коррупсияро буѓӣ мекунад // Рӯз «Ҷумҳурият», 26 февраля соли 2008.

муқовимат чой надорад, бинобар он истисмори онҳо бечазо мемонад. Дар воқеъ ниҳодҳо, ки чун неъмати ҷамъияти хизмат мекунад, бинобар он ҳосияти гайристино доштанашон маҳдудиятро дар ҷомеа надоранд. Азбаски, онҳо ройгон истифода мешавад, бинобарон дар ҷомеа ҷандон қадр ҳам намегардад. Аз тарафи дигар, ҳодисоти гайримақсаднок истифодаи он дар гузашта ба ҳукми анъана даромад бошаду чун фаъолияти маъмул арзёй гардад, пас нерӯи хифзи ниҳодҳо аз тарафи мардум дар ҷомеа кор намекунад. **Дуюм**, арзиши ин ниҳодҳо аз тарафи ҷомеа қаъран дарк нашудааст. Бинобар он, бо сабаби мушкил будани созиши ақидаҳо ва омезиши ақидаҳои тарафхову фардҳои ҳавасманд дар хифзи онҳо (ниҳодҳо) муаяссар намегардад.¹ Гуфтаҳои болоро таҳлили қиёсии (СВОД-анализ) натиҷаҳои кӯҷонидани («трансплантация»-и) низомҳои ҳуқуқӣ, низ тасдиқ мекунанд. Самараи «трансплантация» дар он маврид бо вуқӯъ меояд, агар мазмуну мөхияти онро ҷомеа қаъран дарк карда бошад, ба шароити минтақаву маҳал рост ояд, дар татбиқи он донишҳои баланди ҳуқуқиву иқтисодии субъектҳои иқтисодӣ фароҳам бошад ва ҳуқуқшиносони қасбӣ ширкат кунанд. Агар натиҷаҳои амалии ниҳодҳо ба вуқӯъ ояду самара орад, пас арзиши он назди ҷомеа аён мегардад. Модоме, ки ҷомеа ин ниҳодро эътироғу қабул кард, пас барои гайримақсаднок истифодабарии он ҷой намемонад. Маҳз нобоварӣ ба фаъолияти ташкилотҳои гайритичоратӣ, (бинобарон паст будани иттиллоъ оид ба фаъолияти онҳо дар ҷомеа), заминаест барои истифодаи гайрисамараноки он ва сабаҳои ба вуқӯъони ин кор мебошад. Аз тарафи дигар, пайваста бо ин сабаб, таъсири ҷомеа барои хифзи мөхияти он коҳиш мейёбад.

Ҳифзи ниҳодҳое, ки зери фазои истифодбарии гайримақсаднок қарор гирифтааст, мушкил мегардад, агар дар ҷомеа сармояи иҷтимоӣ рушд наёftа бошад. Сармояи иҷтимоӣ ин маҷмӯи меъёру алоқаҳои иҷтимоӣ (ҷомеа), ки ба амалу фаъолияти иттиҳодии (коллективии) ҳалли масъалаҳо мусоидат мекунад. Ҷӣ тавре, ки маълум аст, сармояи иҷтимоӣ кориякқаторниҳодҳои муҳимро беҳтар мекунад. Масалан, кори таҳлилӣ-мушоҳидавии ҷамъиятии фаъолияти сектори давлатӣ ва ҳокимият аз иштироки мустақим иттиҳодии

мардум бармеояд. Муқовимати иттиҳодӣ бар ҳодисоти гайримақсаднок истифода бурдани ниҳодҳо олоти беҳтарин дар хифзи мөхияти ниҳодҳо мебошад. Дар муқовимат бар вайронкуни ниҳодҳо худтанзимкуни гуруҳи одамон аҳамияти амалӣ дорад. Масалан, намояндагони қасбу кори гуногун ба ҳоҳиши ҳуд стандарти рафтари муайянро таҳия намуда назорати риояи қатъии онро ба уҳда мегиранд. Аммо, дар мавриди ҳодисоти бепарвоии («фрирайдерӣ») иттиҳоди одамон дар ҷомеа сатҳи хифз коҳиш мейёбад.² Агар ҷомеа бо нерӯи ҳуд пеши роҳи гайримақсаднок истифода бурдани ниҳодҳоро гирифта натавонад, пас ин вазифаро давлат бояд ба уҳда гирад. Аммо, дар мавриди тадбирҳои хифзкунандай ниҳодҳо, ки аз тарафи давлат андешида мешавад, метавонад бо сабаби назорати саҳти маъмурӣ боз ҳодисоти талафи ниҳодро ба вуқӯъ орад. Илова бар ин, таъсири гуруҳҳо ва ё элитаҳои иқтисодиву, сиёсӣ имконият доранд, ки қарорҳову амали давлатро зери таъсири ҳуд гирифта нафъ бардоранд ва ҳамин тарик, ин ниҳодҳоро ба «неъмати клубӣ» табдил диханд. Элитаҳои иқтисодӣ чуръат доранд, ки ниҳоди универсалии моликияти хусусиро (ин ниҳоди бо мазмуни васеъаш, ҳуқуқи моликият ва дигар ҳуқуқҳои иқтисодӣ, озодии ракобат, дастрас ба бозорҳои муҳталиф, ҳалли адолатонаи баҳсҳо ва ғ. таъмин мекунад) ба ниҳоди гирифтани рента табдил диханд. Мисоли инро, забти танзими давлатии шаҳодат медиҳад. Дар ин маврид нобаробарии иқтисодӣ ба вуқӯъ меояд: яне, ин ниҳод барои элита нафъи бисёро чун рента аз ҳисоби вазъи монополи бар заҳираҳо оварда, аммо барои соҳибкории хурд зарару талафа ҳамрадиф мегардад.

Ислоҳоти нотамом низ сабаби истифодаи гайримақсадноки ниҳодҳо мебошад. Истифодаи гайримақсадноки ниҳодҳо дар муҳити ниҳодӣ костагиҳо меорад. Маълум аст, ки ниҳодҳо якдигарро иловаву пурра мекунанд: самараи як ниҳод аз мавҷудияти дигар ниҳодҳо алоқамандии зич дорад. Масалан, ниҳоди идораи корпоративӣ ва низоми самараноки судӣ, ки ҳадафи бартараф кардани истифодаи гайримақсадноки ниҳодро дорад бо ҳам алоқамандии зич дорад. Ё ин, ки дар сатҳи хеле суст ва ё қашолкорӣ идома гирифтани ба расмият даровардани молу мулк, низ омилест

1 Парсонс Т. О структуре социального действия. М.: Академический проект, 2000, С.123.

2 Рубинштейн А. Общественные интересы и теория публичных благ //Вопросы экономики, № 10, 2007 г. С 105. 107.

дар рохи гайримақсаднок истифода бурдани ниҳодҳо. Яке аз сабабҳои паст будани суръати қонунгардонии молу мулк, метавон гуфт, ки ҳароси мардум аз қонунҳои собиқ иттиҳоди Шӯравист, ки падарон дар он муҳит тарбия гирифта буданд.¹

Гуфтаҳои дар боло зикршуда ба хулоасе меорад, ки боздоштани равандҳои истифодаи гайримақсадноки ниҳодҳо расмӣ кори

¹ Он вақт соҳиби боигарӣ шудан чиноят ҳисоб мешуд. Аз чи бошад, мардум дарк накарда истодаанд, ки ҳоло мо вориди чомеаи сармоя шудем ва ҳалқ доро бошад, давлат низ кудратманд мегардад. Ин аз пастии маърифат аст. Мардум ба тарбия ниёз дорад ва дар ин бахш корҳои тарғиботиро бояд равнақ дод. Ҳамин тарик, масъулияти иҷтимоии корпоративӣ дар мавриди ҳифзи ниҳодҳо дар мавриди мавҷудияти сатҳи баланди чомеаи шаҳрвандӣ самаранок тадбик мешавад.

хеле мушкил аст. Умуман, ҳифзи ниҳодҳо, паст кардани сатҳи падидаҳои истифодаи гайримақсадноки онҳо аз сатҳи маърифати ҳуқуқии чомеа, ташаккулу инкишофи сармояи иҷтимоӣ ва ҷомаеи шаҳрвандӣ, ки санъати интиҳоби солими мӯқовиматро бар падидаҳои номатлуби қонунвайронкунӣ ноил мегардад, алқандӣ дорад. Дар ин ҷода қишварҳои мутараққии ҷаҳон таҷрибаи ганӣ андӯҳт кардаанд ва низоми функционалии иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва сиёсиву-фарҳангӣ, ки чун фишанги ҳудтanzимкуни кулли ҷабҳаҳои ҷомаи шаҳрвандӣ хидмат мекунад, пойдор намудаанд. Омӯзиш ва татбиқи эҷодкоронаи он дар матритеҳи ниҳодии қишвари шарқӣ, ки дар ҳастиву ниҳоди он ҷомеасозӣ нуҳуфта аст, зуд самара меорад.

Аннотация

Оид ба муҳити истифодаи гайримақсадноки бархе ниҳодҳо (қонунҳо)

Дар макола нақш ва ҷойгоҳи санадҳои қонунӣ, умуман қоидаҳои фаъолияти расман таснифшуда, ки онҳо дар илмҳои иқтисодӣ, бахусус иқтисодиёти ниҳодӣ (институтсионалӣ), чун ниҳодҳои (институтҳои) расмӣ маъмул аст, дар танзиму идораи равандҳои ҳаёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ муаяйн шудасст. Ҳамзамон масъалаи дур шудани механизми иҷрои онҳо аз моҳияту ҳадафи ниҳодҳо расмӣ, ҳолатҳои истифодаи гайримақсадноки онҳо, сабабҳои ин ҳодисот ва роҳҳои бартараф намудани онҳо мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Аннотация

Нецелевое использования некоторых официальных институтов

В статье рассматриваются роль и место законодательных актов, т.е. официально признанных правил экономической деятельности, которые институциональная экономика характеризует как официальные институты, в регулировании и управлении социально-экономических процессов общества. Анализируется, также отклонение механизмов реализации и исполнения официальных институтов от их целей и содержания, нецелевого использования институтов со стороны исполнителей (в корыстных целях), выявляются также причины и пути снижения этих явлений.

Annotation

Misuse of some official institutions

The article discusses the role and place of legislation, and official recognition of the rules of economic activity that characterizes the institutional economics as official institutions, regulation and management of socio-economic processes of society. Analyzed by the rejection mechanism of implementation and ispolnenie official institutions intact and their content, misuse of institutions by ispolniteley (for personal gain) is detected, the causes and the fetters of reducing these phenomena.

Шарипов Т.Ш.,

*мудири кафедраи ҳуқуқи чиноятии
факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор*

Назаров А.К.,

*мудири кафедраи криминалистика ва
фаъолияти экспертизаи судии факултети
ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии
Тоҷикистон номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
дотсент*

КОНСТИТУТСИЯ ҲАМЧУН САРЧАШМАИ ҲУҚУҚИ ЧИНОЯТӢ

Калидвожаҳо: конститутсия, кодекси чиноятӣ, сарчашмаҳои ҳуқуқ, қонун, принцип.

Ключевые слова: конститутция, уголовный кодекс, источники права, закон, принцип.

Keywords: constitution, penal code, the sources of law, law principle behind.

Тарзи тартиб додан ва қабул намудани меъёрҳои ҳуқуқи чиноятӣ худсарона набуда, балки дар асоси ҳолатҳои муқаррарнамудаи Конститутсияи ҶТ ва принципу меъёрҳои умумиэътирофшудаи ҳуқуқи байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, ба амал бароварда мешавад. Дар м.10 Конститутсияи ҶТ эълон гардидааст, ки «Конститутсияи Тоҷикистон эътибори олии ҳуқуқӣ дорад ва меъёрҳои он мустақиман амал мекунанд. Қонунҳо ва дигар санадҳои ҳуқуқие, ки хилоғи Конститутсияанд, эътибори ҳуқуқӣ надоранд». Ин меъёри конститутсионӣ барои маънидодкунии моҳияту мазмуни меъёрҳои ҳуқуқи чиноятӣ ва татбиқи онҳо аз ҷониби мақомоти хифзи ҳуқуқ асос мебошад. Дар қисми аввали моддаи тафсиршаванда афзалияти меъёрҳои Конститутсия нисбат ба дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ (қонунҳои конститутсионӣ, қонунҳо, қарорҳои мақомоти қонунгузор ва иҷроия ва гайра) муқаррар шудааст. Тамоми санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз Конститутсия сарчашма мегиранд ва набояд ба он зид бошанд.

Дар мавриди зиддият доштани санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба Конститутсия онҳо эътибори ҳуқуқӣ надоранд. Аз ин лиҳоз, меъёрҳои

Конститутсия эътибори олии ҳуқуқиро доро мебошанд.¹

Ҳуқуқи чиноятӣ ҳамчун соҳаи ҳуқуқ ба системаи умумии ҳуқуқи Тоҷикистон дохил буда, дорои тамоми нишонаҳо ва принципҳои ба ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон тааллуқдошта мебошад. Ҷунончӣ, мисли дигар соҳаҳои ҳуқуқ асоси ҳуқуқи чиноятиро низ Конститутсияи ҶТ ташкил медиҳад. Бисёр ҳолатҳои он бевосита ба ҳифзи ҳуқуқ ва озодии инсону шаҳрванд, манофеи ҷомеа ва давлат ва баъзеи он мустақилона ба масоили ҷавобгарии чиноятӣ (масалан, меъёри конститутсионӣ дар бораи баробарии шаҳрвандон дар назди қонун, дар бораи ҷазои қатл, дар бораи манъи такроран маҳкум кардан барои ҳамон як чиноят ва гайра) муносибат доранд.

Муқаррароте, ки Конститутсия базаи ҳуқуқии қонунгузории чиноятӣ буда, барои инкишофи он аҳамияти аввалиндарава дорад, аллакай ҳамчун характеристи умуниҳатмӣ пайдо намудааст. Вале то ҳол ақидаҳои муҳталиф оиди эътироф намудани Конститутсия ба сифати сарчашмаи бевоситаи ҳуқуқи чиноятӣ маҳсусан

¹ Тафсири илмию оммавии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. Зери таҳрири М.А. Махмудов.- Душанбе, 2009.- С.

кисми умумии хуқуки чиноятӣ, мавҷуд аст. Олимони зиёди соҳаи хуқуки чиноятӣ чунин ақидаро рад мекунанд, аммо он нуктаи назаре, ки Конситутсияи Ҷумхурии Тоҷикистон сарчашмаи асосии хуқуки чиноятӣ мебошад, бебаҳс аст. Дар ҳақиқат, таъсири меъёрҳои конститутсионӣ чун сарчашмаи моддӣ ба хуқуки чиноятӣ дар муайян намудани мазмуни меъёрҳои чиной- хуқуқӣ аҳамияти бештар пайдо мекунад. Дар ҳолати мазкур таъсири Конститутсия ба хуқуки чиноятӣ ба таври бавосита сурат мегирад. Зоро Конститутсия таъсири худро ба меъёрҳои танзимандозандай хуқуки чиноятӣ дар навбати аввал ба воситаи принсипҳои муайян ва самтҳои сиёсати чиноятӣ амалӣ месозад. Дар ин асно «хусусияти хоси батанзимдарории конститутсионии сиёсати чиноятӣ аз он иборат аст, ки Конститутсия: 1) қувваи хуқуқиро ҳангоми ташаккул ва амалигардонии вазифаи сиёсати чиноятӣ молик аст; 2) таҳқурсии ибтидоии хуқуқиест барои принсипҳои адолати судӣ, ки дар он батанзимдарории конститутсионӣ ба ҳама шаклҳои адолати судӣ паҳн мегардад; 3) таъминкунандай сиёсати чиноятии ягона аст; 4) муқарраркундандаи хуқуқ ва озодиҳои асосии инсон ва шаҳрванд буда, хизмати роҳномаиро барои сиёсати чиноятӣ адо мекунанд; 5) таҷзияи ҳокимијатро муқаррар намуда, сиёсати чиноятиро такмил медиҳад».¹

Ҷабҳаҳои нишондодашудаи таъсири Конститутсия ба Кодекси чиноятии Ҷумхурии Тоҷикистон (минбаъд КҔ ҔТ) дар он зоҳир мегарданд. ки:

1) Конститутсия номгӯйи арзишҳоеро муайян менамояд, ки бояд таҳти хифозати қонуни чиноятӣ қарор гиранд.

2) Конститутсия мартабаи арзишҳои иҷтимоиро тавассути қонуни чиноятӣ ҳифз ва муайян мекунад.

Дар ҳақиқат, КҔ ҔТ бо тартиби тибқи Конститутсия муайян шуда, хуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, даҳлнопазирӣ моликият, фаъолияти озоди иқтисодӣ, соҳибихтиёри давлат, амният ва ҳамкории байнамилалӣ ва гайраҳоро ҳифз менамояд. Бо ин гуфта метавонем, ки Конститутсия чун сарчашмаи моддии меъёрҳои чиноятӣ нақши худро иҷро кард.

Бояд зикр намуд, ки дар назарияи

¹ Босхалов С. С. Основы уголовной политики конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты.- М., 1999- С. 68.

хуқуки чиноятӣ тадқиқоти бунёдӣ дар мавзӯи баррасишаванд ба нимаи дуюми солҳои 60 ибтидои солҳои 90-уми асри гузашта рост меояд.² Вале тағииротҳои ҷиддӣ минбаъд дар соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ - сиёсӣ, хуқуқ эҷодкунӣ ва дигар соҳаҳои ҳаётан муҳими давлати мо ба амал омад, ки ин тағииротҳо дар Конститутсияи Тоҷикистон (1994) сабт ёфтаанд. Мазмуни як қатор навгониҳо касро водор менамояд, ки ба бисёр фахмишҳои анъанавӣ оид ба сарчашмаҳои меъёрҳои хуқуки чиноятӣ аз дидгоҳи марҳилаи қунунӣ таҷдиди назар карда шавад.

Бахусус ҳулосаи баҳснапазирӣ бештари олимони хуқуқшинос мавриди он ки қонуни чиноятӣ сарчашмаи ягонаи меъёрҳои чиноятист, аҳамияти худро аз даст дод. Аз ин рӯ, асоси хуқуки барои ба миён гузоштан ва дида баромадани масъала оид ба сершуморагии сарчашмаҳои чунин меъёрҳо пайдо мешавад. Дар айни замон имконият ва зарурати таҳлили мустақилона ва дифферентсионии сарчашмаҳои хуқуки чиноятӣ, ки дар маҷмуъ системаро ташкил медиҳанд ва бо дар назардошти қувваи хуқуқии худ мартабаи вертикалиро соҳибанд, ҷиддӣ ба миён омадааст, аз қабили Конститутсияи Ҷумхурии Тоҷикистон, санадҳои хуқуқии байнамилалие, ки Тоҷикистон эътироф кардааст, қонуни чиноятӣ ва қонунҳои дигар соҳаҳо.

Дар адабиёти маҳсуси илмӣ ва тадриси он нукта, ки Конститутсия манбаи хуқуқии қонунгузории чиноятӣ, аҳамияти аввалиндарачаро дар рушду тақомули он соҳиб аст³ кайҳо ин ҷониб хусусияти муқаррароти устувор ва радиопазирро аз худ намудааст. Бо

² Коган В. М. Логико-юридическая структура советского уголовного закона. Алма-Ата, 1966 —С. 3-27; Дурманов Н. Д. Советский уголовный закон. М., 1967. С. 23-56; Блум М., Источники советского уголовного права //Учен. зап. Литвийск. гос. ин-та Т. 93. Рига, 1968. С. 5-32; Ковалев М. и. 1) Советское уголовное право. Курс лекций. Вып: 2: Советский уголовный закон Свердловск. 1974. С.28,40; 2) Об источниках уголовного права Правоведение. 1975. № 3. С. 128-132; Наумов А.В. Источники уголовного права // Уголовное правов: новые идеи. М., 1994. С.4-25//

³ Кригер Г. А. Конституция СССР и совершенствование уголовного законодательства //Вестник МГУ. Сер. 11: «Права». 1979. № 2. С. 3-9: Ковалев М. И. Конституция СССР как источник уголовного законодательства. Конституция СССР и дальнейшие эффективности норм уголовного права. Свердловск,1980. С. 3.10; Галкин В. М. Конституция СССР и советское уголовное законодательство //Проблемы совершенствования советского законодательства. Труды ВНИИСЗ.Вып. 17. М., 1980. С. 3-16.

вучуди ин дар айни замон гуногунақидагӣ дар фаҳмиши муқаррароти зикршуда чой дорад, яъне мумкин аст навиштаоти конститутсиониро ба сарчашмаи расмии хуқуқии чиноятӣ (дорой амали мустақил) донист ё не?

Бештари олимони криминалист дорои чунин сифат буда, Конститутсияро рад мекунанд. Масалан, ба ақидаи З.А. Незнам Конститутсия меъёрҳои хуқуқи чиноятиро пешбинӣ накарда, (сифати иродай давлат ва шуури хуқуқӣ танҳо дар накши сарчашмаи «моддӣ» баромад менамояд, ки аз он меъёрҳо «мазмуни худро ба даст медароранд.¹ Т-В. Кленова пурра ба ин ақида розӣ мебошад.²

Айнан чунин мавқеъро оид ба ин масъала Т. Ю. Орешкина бо чунин асос дастгирӣ менамояд, ки «меъёрҳои Конститутсияи ФР татбиқи ҳолатҳои КҶ ФР метавонад дар бар гирад, vale қвалификацияи кирдор, ба ҷавобгарии чиноятӣ қашидан ва таъини ҷазо танҳо бо истифодаи моддаҳои КҶ ФР ба амал бароварда мешаванд».³ В. П. Божьев оид ба масъалаи мазкур ақидаи мушаххас надорад, зеро ўз як тараф, ба Конститутсия статуси сарчашмаи хуқуқи чиноятиро (нисбати хуқуқтабиққунӣ, ки чун қоида, бавосита амалишаванда аст) мансуб медонад, аз ҷониби дигар, ба сифати сарчашмаи хуқуқи чиноятӣ танҳо Кодекси чиноятиро мөхисобад.⁴

Олимон Н.Ф. Кузнецова,⁵ Л.Л. Кругликов,⁶ А.Н. Игнатов,⁷ В.П. Коняхин ва дигарон ба сифати сарчашмаи хуқуқи чиноятӣ Конститутсияро эътироф менамоянд. Масалан, ба ақидаи А.Н. Игнатов «аз рӯйи аҳамият, ба мисли дигар соҳаҳои хуқуқ, сарчашмаи асосии

1 Незнамова З. А. Уголовный закон //Уголовное права Общая часть. Учебник для вузов /Отв. ред. И. Я. Козаченко и З. А. Незнамова. М., 1997. С. 24-26.

2 Ниг.: Кленова Т. В. Основы теории кодификации уголовно-правовых норм. Самара, 2001.

3 Ниг.: Орешкина Т. Ю. Уголовный закон //Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: Учебник / Под ред. А. И. Рарога. М.. 2001. С. 25.

4 Ниг.: Божьев Н. Конституция Российской Федерации как источник уголовно-процессуального права // Уголовное право. 1999 № 2. С. 75-76.

5 Ниг.: Кузнецова Н. Ф. Конституция Российской Федерации и уголовное законодательство //Вестник МГУ. Сеп. 11: «Право». 1994..№ 5. С. 41.

6 Ниг.: Кругликов Л. Л. Источники и' составные части уголовного законодательства Российской Федерации // Проблемы теории уголовного права. Избр. ст. (1982—1999 г.г.). Ярославль.1999. С. 39-40.

7 Ниг.: Игнатов А. И. Уголовный закон //Уголовное право России Учебник для вузов: В 2 т. Т. I: Общая часть /Отв. ред А." Н. Игнатов и 10."А." Красиков. М., 2000. С. 91.

хуқуқи чиноятӣ, Конститутсияи ҳисобида мешавад, ин дар он меъёрҳое вучуд доранд, ки аҳамияти хуқуқи чиноятиро моликанд».⁸

Дар амалияи ватании мо низ нақши назарраси Конститутсияро дар соҳти меъёрҳои хуқуқи чиноятӣ дидан мумкин аст. Зикр кардан бамаврид аст, ки ба қисми умумии хуқуқи чиноятӣ бевосита меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири худро мерасонад. Дар қисми умумии хуқуқи чиноятӣ, як қатор меъёрҳое вучуд доранд, ки хусусиятҳои меъёрҳои Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистонро иншо мекунанд. Масалан, меъёрҳои деклоративии Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон зербанди 2 м. 10, м. 17, 18, м. 20-21 инъикоси худро дар моддаҳои 2, 3.4, 5 ва 13 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ёфтаанд. Махсусан, м. 5 КҶ ҔТ муқаррароти худро аз м. 17 Конститутсияи ҔТ сарчашма гирифтааст. Баробарии ҳама дар назди қонун ва суд яке аз асосҳои муайянкунданаи мавқеи шаҳс дар низоми хуқуқӣ мебошад. Илова бар ин, қонунгузории чиноятии ҔТ барои вайрон кардани хуқуқу озодиҳои инсон қатъи назар аз миллат, нажод, ҷинс, забон, эътиқоди динӣ, мавқеи сиёсӣ, вазъи иҷтимоӣ, таҳсил ва молумулк, ҷавобгарии чиноятиро муқаррар кардааст.

Зиёда аз ин, муқаррароти к. 2 м. 4 КҶ ҔТ (Ҳеч кас дар содир намудани чиноят гунахгор дониста намешавад ва ба ҷазои чиноятӣ қашида намешавад ба ҷуз бо ҳукми суд ва дар асоси қонун). Аз зербанди 1 м. 20 Конститутсияи ҔТ (Барои як чиноят ҳеч кас такроран ҷазо намебинад) сарчашма гирифтааст. Моддаи 20 Конститутсияи ҔТ инъикоси худро дар к. 2 м. 8 ва м. 13 КҶ ҔТ ёфтааст.

Принсиipi қадимаи хуқуқи римӣ- «*non bis in idem*»- «барои ҳамон як кирдор набояд ду бор ҷазо дода шавад» аввалан дар санадҳои хуқуқии байнамилалӣ, баъдан дар Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ шудааст. Ҷунончӣ, мувофиқи қисми 7 моддаи 14 Паймони байнамилалӣ доир ба хуқуқҳои шаҳрвандӣ ва сиёсӣ «ҳеч кас набояд барои чинояте, ки барои он ўз аллакай қаблан маҳкум шуда ё мутобики қонун ва хуқуқи муруфиаи чиноятии ҳар як қишивар сафед карда шудааст, дафъаи дуюм суд карда ё ҷазо дода шавад». Дар Конститутсия мустаҳкам гардидани принсиipi мазкур аз волоияти хуқуқи инсон ҳангоми ба ҷавобгарии чиноятӣ қашидан ва маҳкум намудани ўшаҳодат

8 Игнатов А. Н. Маъхази зикршуда — С. 21.

медиҳад. Зеро гайриқонунӣ маҳкум намудани шахс бештари хуқуқҳои шахсӣ, иқтисодӣ ва сиёсии ўро халалдор месозад, аз ин рӯ чунин тарзи хифзи хуқуқи инсон ба давлате, ки дар Конститутсия худро демократӣ ва хуқуқбунёд эълон намудааст, пурра мувофиқат мекунад.¹

Ҳолати конститутсионии дар принсили адолати қонунгузории чиноятӣ низ муқаррар гардидааст, ки тибқи он «ҳеч қасро барои як чиноят ду маротиба ба ҷавобгарии чиноятӣ қашидан мумкин нест» (қисми 2 моддаи 8 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон). Бо мақсади роҳ надодан барои такроран маҳкум кардани шахс барои чинояти берун аз ҳудуди Тоҷикистон содиркардааш дар моддаи 15 Кодекси чиноятӣ пешбинӣ гардидааст, ки шахс танҳо дар он ҳолат ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида мешавад, ки агар ў дар давлати ҳориҷӣ барои ин чиноят маҳкум нашуда бошад.

Зербанди 3 м. 20 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ менамояд, ки (Қонуне, ки баъд аз содир шудани рафтори гайриқонуни шахс қабул шудааст ва он ҷазои шахсро вазнин мекунад, кувваи бозгашт надорад. Агар баъд аз содир шудани рафтори гайриқонунӣ барои он ҷазо пешбинӣ нашуда бошад ва ё ҷазои сабук пешбинӣ шуда бошад, қонуни нав амал мекунад). Ин меъёри конститутсионӣ акси худро дар м. 13 Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ кардааст:

1) Қонуни чиноятие, ки чиноят будани кирдorro бартараф мекунад, ҷазоро сабук ё ба тариқи дигар вазъи шахси чиноят содиркарدارо бехтар мекунад, кувваи бозгашт дорад, яъне ба шахсоне татбиқ мегардад, ки то эътибор пайдо кардани чунин қонун кирдор содир кардаанд, аз ҷумла ба шахсоне, ки муҳлати ҷазоро адо мекунанд ё кардаанд, vale доди судӣ доранд. Аз лаҳзаи эътибор пайдо кардани қонуне, ки чиноят будани кирдorro бартараф мекунад, кирдори то эътибор пайдо кардани қонун содиршуда чиноят ҳисоб намешавад.

2) Агар қонуни нави чиноятӣ ҷазои кирдореро, ки шахс барои содир кардани он муҳлати ҷазоро адо мекунад, сабук созад, ҷазои таъиншуда бояд мутобики ҳадди болоии ҷазое, ки қонуни чиноятии нав муайян кардааст, ихтисор карда шавад.

3) Қонуни чиноятие, ки чиноят будани кирдorro муқаррар менамояд, ҷазоро пурзӯр мекунад ё ба тариқи дигар вазъи шахсеро, ки ин кирдorro содир намудааст, бадтар месозад.

¹ М.А. Маҳмудов. Асари зикршуда.- С. 129.

Вале қайд кардан зарур аст, ки ҳама меъёрҳои конститутсионии зикргардида дар шакли пурра ва ё қисман трансформатсияшуда дар КҖ ҔТ ҳамроҳ карда шудаанд.

Дар Қисми умумии Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин дигар меъёрҳои конститутсионӣ нақши худро ёфтаанд. Масалан, дар банди 27 м. 69 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар масъалаи масоили бахшиши ҷазоро дар бар мегирад. Банди 27 моддаи 69 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Президент хуқуқи бахшиши ҷазои маҳкумшудагонро аз тариқи пурра озод намудани онҳо аз адои ҷазои асосӣ ва иловагӣ, қисман озод намудан, ихтисор (кам) кардани қисми ҷазои адонакарда, ба ҷазои сабуктар иваз кардани қисми ҷазои адонакарда ва бардоштани доди судӣ додааст. Муроҷиати маҳкумшуда ба Президент охирин имконияти ў дар заминаи тағири ҷазои чиноятӣ мебошад, ки аз ҷониби суд таъин шуда, ба ҳукми қонунӣ даромадааст.

Ин муқарраротро дар м. 83 КҖ ҔТ дидан мумкин аст (1) Бахшиши ҷазо аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати шахси муайян татбиқ мегардад.

2) Бо санади бахшиши ҷазо шахси барои чиноят маҳкумшуда метавонад ҳам аз ҷазои асосӣ ва ҳам иловагӣ пурра ё қисман озод карда шавад ё қисми ҷазои адонакардаи ў ихтисор гардад ё ба ҷазои сабуктар иваз карда шавад ё доди судиаш бардошта шавад).

Ба ақидаи аксари олимони хуқуқи чиноятӣ меъёрҳои конститутсионӣ нақши худро танҳо дар Қисми умумии қонунгузории чиноятӣ ёфтаанд, ки ба ақидаи мо ин нодуруст мебошад. Мавҷудияти боби 19 КҖ ҔТ (Чиноятҳо ба муқобили хуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд) исботи гуфтаҳои болост. Масалан, барои вайрон кардани талаботҳои моддаи 14 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон моддаи 143 КҖ ҔТ ҷавобгарии чиноятро муқаррар кардааст. Моддаи 22 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (Ба манзили шахс зӯран даромадан ва касеро аз манзил маҳрум кардан манъ аст, ба истиснои мавриҷҳо, ки қонун муқаррар кардааст) инъикоси худро дар моддаи 147 КҖ ҔТ (Гайриқонунӣ ба даромадан бар хилофи ҳоҳиши шахсӣ дар он истиқоматқунанда манзил ё касеро аз манзилаш маҳрум кардан) ёфтааст: моддаи 23 Конститутсияи ҔТ (Маҳрамияти мукотиба, сұхбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобироти шахс таъмин карда мешавад,

ба истисной мавридхое, ки дар қонун нишон дода шудааст) дар моддаи 146 КЧ ҶТ (Вайрон кардани маҳрамияти мукотиба сӯҳбатҳои телефонӣ, муросилот ва муҳобирот телеграфӣ ё дигар муҳобирот); зербанди 3 моддаи 33 Конститутсия ҶТ (бисёрникоҳӣ манъ аст.) ба моддаи 170 КЧ ҶТ (дузанагӣ ё серзанагӣ); ва гайра асос ёфтааст. Пас аз ин гуфтаҳо бармеояд, ки Конститутсия на танҳо дар Қисми умумӣ, балки инъикоси худро дар Қисми маҳсуси КЧ ҶТ низ ёфтааст.

Вале пеш аз ҳама, мавқеи Конститутсияро дар низоми хуқуқи чиноятӣ бояд муқаррар кард.

Аз нигоҳи мо, мавқеи Сарқонуро дар низоми сарчашмаҳои хуқуқи чиноятӣ бояд вобаста ба мақомотҳои қонунгузорӣ ва хуқуқтатбиққунанда (правоприменительный) муайян кард. Барои мақомоти қонунгузорӣ Конститутсия дар ҳама ҳолатҳо ҳамчун сарчашмаи хуқуқи чиноятӣ баромад мекунад, ки ин ба меъёри конститутсионӣ мустаҳкам шудааст: (зербанди 1 м. 10 Конститутсияи Тоҷикистон эътибори олии хуқуқӣ дорад ва меъёрҳои он мустақиман амал мекунанд. Қонунҳо ва дигар санадҳои хуқуқие, ки хилоғи Конститутсияанд, эътибори хуқуқӣ надоранд).

Барои мақомоти хуқуқтатбиққунанда бошад, Сарқонун сарчашмаи бевоситаи Қисми умумии хуқуқи чиноятӣ танҳо дар ду ҳолат баромад мекунад:

1. Дар вақти коллизияи қонун (муқобилияти қонун бо Конститутсия).
2. Дар вақти норасогии қонун.

Ин гуфтаҳоро вобаста ба таҷрибаи давлатҳои хориҷ, маҳсусан Федератсияи Русия асоснок кардан мумкин аст. Чунки дар таҷрибаи ватании мо, чунин коллизияҳо ва норасогиҳо дидо намешавад. Масалан, дар вақти амали Кодекси чиноятии РҶССР аз соли 1960 бо Конститутсияи Федератсияи Русия, ки соли 1993 қабул гардида буд муҳолифатҳои ҷой доштанд.

Мутобики қ. 2 моддаи 20 Конститутсияи ФР хуқми қатл барои чиноятҳои маҳсусан вазнини муқобили шахсият ҳамчун ҷазои истисной пешбинӣ шудааст. Дар Кодекси чиноятии РҶССР (с. 1960), ки то соли 1997 амал кардааст, ҷазои қатл на танҳо барои чиноятҳои маҳсусан вазнин нисбати шахсият татбик карда мешуд. Вобаста ба ин, мақомоти хуқуқтатбиққунандаи ФР Конститутсияро ҳамчун сарчашма истифода мебурданд. Ин

муқобилията соли 1997 бо қабули Кодекси нави ФР аз байн бурда шуд. Аммо пас аз қабули Кодекси нави ФР коллизияни дигаре ба байнин қисми 2 моддаи 20 Конститутсияи ФР ба миён омадааст. Дар Конститутсияи ФР оид ба муваққатӣ ва муҳлатнок будани ҳуқми қатл зикр шудааст, аммо дар КЧ ФР ин муқаррарот зикр нашудааст. Пас аз ин, бармеояд, ки мораторияи ҳуқми қатл дар асоси меъёри Конститутсияи эълон карда шудааст. Дар дигар давлатҳо низ, Конститутсия ба сифати сарчашмаи ҳуқуқи чиноятӣ баромад мекунад.

Дар ИМА Конститутсия ба сифати сарчашмаи асосӣ баромад мекунад. Маҳсусан, дар он зикр шудааст, ки Конгресс ҳуқуқ надорад, қонунҳоеро қабул намояд, ки кувваи бозгашт дошта бошанд ва ё Конститутсияи ИМА қабул ва татбики ҷазоҳои бераҳмонаро манъ месозад.¹

Ба сифати сарчашмаи ҳуқуқи чиноятии Олмон Конститутсия бо қонуни чиноятӣ баромад мекунад. Ҳусусияти ҳуқуқи чиноятии Олмон дар он аст, ки қонунгузории чиноятии он пурра кодификатсия нашудааст. Аҷоибаш дар он аст, ки баъзе аз меъёрҳои ҳуқуқи чиноятӣ бевосита дар Конститутсияи Олмон (с. 1949) дарҷ ёфтаанд. Масалан, дар моддаи 102 дар бораи манъ будани ҳуқми қатл; дар моддаи 103 оид ба манъ будани ҷазои тақрорӣ муқаррарот оварда шудааст.

Ба фикри мо, ақидаи В. П. Коняхин, оид ба ин масъала, ки бо далелҳои зерин исбот карда шудааст, дурусттар мебошад. Чунончӣ, якум, мувоғиғи навиштаоти қ. 1 м. 15 Конститутсияи ФР, ки тибқи он «Конститутсия кувваи олии хуқуқӣ дошта, дар тамоми ҳудуди Федератсияи Россия амал мекунад. Қонунҳо ва дигар санадҳои хуқуқие, ки дар Федератсияи Россия қабул мешаванд, набояд хилоғи Конститутсияи Федератсияи Россия бошанд». Дуюм, мувоғиғи тавзехоти расмии дар Қарори Пленуми Суди Олии ФР аз 31 октябрини соли 1995, № 8 «Оид ба баъзе масъалаҳои татбик намудани Конститутсияи Федератсияи Россия ҳангоми ба амал баровардани адолати судӣ», банди дуюми қарори мазкур нишон медиҳад, ки суд ҳангоми ҳал кардани парванда бевосита Конститутсияро татбик мекунад. Сеюм, исботи ин ақида аз он бармеояд, ки дар маводҳои дарҷшудаи таҷрибаи судӣ ин бо истифодаи меъёрҳои Конститутсия ҳангоми

¹ И.Д. Козочкин. Уголовное право зарубежных государств. Общая часть.- М., 2003. 576 стр.

дида баромадани парвандаҳои чиноятии мушаххас бевосита ба моддаҳои Конститутсия ҳавола карда шудаанд ва онҳо дар ҳучҷатҳои мурофиавӣ акси худро ёфтаанд.¹

Дар баробари ин, аз таҳлили баҳсҳои зикршуда бармеояд, ки бо ҳам омехташавӣ се масъалаи нисбатан аз яқдигар новобаста ба вуҷуд омадааст: 1) мутаносиби меъёрҳои конститутсионӣ ва ҳуқуқи чиноятӣ; 2) шиддатёбии робита миёни меъёрҳои конститутсионӣ ва меъёрҳои ҳуқуқи чиноятӣ; 3) оид ба имкониятҳои мустаҳкам намудани баъзе аз элементҳои умумии меъёрҳои ҳуқуқи чиноятӣ да шакли навиштаҷотҳои конститутсионӣ.

Агар аз консепсияи меъёрҳои мантиқиеро,

¹ Ниг.: Коняхин В. П. Теоретические основы построения. Общая часть Российского уголовного права. — Спб.: Издательство «Пресс», 220022, — С. 79-80

ки мо аз онҳо пайравӣ мекунем, ба инобат гирем, пас бори аввал аз ҷониби С.С. Алексеев асоснок карда шудани он ақида, ки меъёрҳои конститутсионӣ ва ҳуқуқи чиноятӣ ҳамчун категорияҳои умумӣ ва маҳсус мутаносибанӣ, дуруст меояд.

Шиддатёбии робита байни меъёрҳои конститутсионӣ ва чиноятӣ гуногунанд. Дар ҳолате, ки меъёрҳои конститутсионӣ бе даҳолати дигар меъёрҳои ҳуқуқӣ, яъне аломатҳои муҳими меъёрҳои ҳуқуқи чиноятиро мустақиман муайян мекунанд (бо маънои расмӣ-мантиқӣ) ба пуррагӣ ҳамчун сарчашмаи меъёрҳои ҳуқуқи чиноятӣ баромад менамоянд.

Аннотация

Конституция ҳамчун сарчашмаи ҳуқуқи чиноятӣ

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи сарчашмаҳои ҳуқуқи чиноятӣ меравад. Ба ақидаи муаллифон яке аз сарчашмаҳои асосии ҳуқуқи чиноятӣ қонститутсия ба ҳисоб меравад.

Аннотация

Конституция как источник уголовного права

В данной статье речь идет об источниках уголовного права. Основным источником уголовного права является Конституция.

Annotation

Constitution as a source of criminal law

In this paper, the speech goes about the sources of criminal law. The main source of criminal law is Konstituttsiya.

Саидвалиева Б.С.,

*муовини Директори Маркази миллии
қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқ*

ЧАВОБГАРИИ НОБОЛИФОН ТИБҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ ЧИНОЯТИЙ

Калидвожаҷо: Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, чинояткорӣ, ҷавобгарии чиноятии ноболигон, синну сол, гуноҳ.

Ключевые слова: Уголовный Кодекс Республики Таджикистан, преступность, уголовная ответственность несовершеннолетних, возраст, вина.

Keywords: Criminal Code of the Republic of Tajikistan, crime, criminal responsibility of minors, age, guilt.

Соли 1998 пас аз қабул намудани КҔ Ҷумҳурии Тоҷикистон бори аввал дар он фасли мустақил (фасли V) «Ҷавобгарии чиноятии ноболигон» дохил гардид. Дар як фасл дохил намудани меъёрхое, ки ба ноболигон мансубанд, имконият дод, ки меъёрхое, ки хусусиятҳои ҷавобгарии чиноятӣ ва ҷазодиҳии ноболигонро ба танзим медарорад, ба як системаи муайян ворид гарданд. Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки давлат ба насли наврас, инчунин ба пешгирий кардани қонунвайронкунӣ аз ҷониби онҳо аҳамияти хеле қалон медиҳад.

Тибқи моддаи 22 КҔ Ҷумҳурии Тоҷикистон шартҳои умумии ҷавобгарии чиноятӣ ноболигон ин синну соли ба ҷавобгарии чиноятӣ қашидан ва мукаллаф будан ба шумор меравад. Мувоғики муқаррароти ин Кодекс шахсоне ноболиг эътироф мегарданд, ки дар вақти содир намудани чиноят синни ҷордаҳсолагиро пур кардаанд, vale ba синни ҳаждаҳсолагӣ нарасидаанд (қ.1м.86 КҔ).

Ба ҷавобгарии чиноятӣ бошад шахсе қашида мешавад, ки дар вақти содир намудани чиноят ба синни шонздаҳсолагӣ расидааст (қ.1 м.23 КҔ). Ҳамзамон, шахсе, ки дар вақти содир намудани чиноят ба синни ҷордаҳсолагӣ расидааст, барои содир намудани як қатор чиноятҳо ба монанди одамкушӣ, қасдан расонидани зарари вазнин ба саломатӣ, одамрабоӣ, таҷовуз ба номус, терроризм, муомилоти ғайриқонуни воситаҳои нашъадор, авбошӣ дар ҳолатҳои вазнинкунанда, дуздӣ, горатгарӣ, роҳзанӣ ва г-ҳо ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида мешавад.

Муқаррар кардани синну соли 14 солагии ҷавобгарии чиноятӣ барои ин чиноятҳо аз он бармеояд, ки шахсони ба синни 14 сола расида ба ҷамъият ҳавфнок будани чунин кирдорҳоро аллакай пурра дарк карда мефаҳманд ва чунин чиноятҳо дар ҷомеа ҳело ҳам зиёд содир мегарданд.

Дар ҳолати мавҷуд набудани ҳуччатҳои расмии муайянкунандаи синну соли ноболиг бошад, экспертизаи судӣ-тиббӣ баҳри муайян кардани синну соли ноболиг гузаронида мешавад.

Мутаассифона аксарияти ноболигон меъёрҳои қонун, алалхусус синну соли ба ҷавобгарии чиноятӣ расиданро (м. 23 КҔ) намедонанд, ки қонунгузор ҷавобгарии чиноятро барои баъзе чиноятҳо аз синну соли 14 солагӣ пешбинӣ намудааст. Онҳо бо рафткорҳои зиддиҷамъиятӣ ва зиддиқонуниашон дарк намекунанд, ки ин рафткорашон ба ҷавобгарии чиноятӣ боис мегардад. Бисёри онҳо ба бечазо мондани худ боварӣ доранд, ки қонун танҳо ҳангоми расидан ба синну соли 18 солагӣ онҳоро ҷавобгар карда метавонад. Онҳое, ки 16-17 сола гаштаанд бовар доранд, ки барои дуздӣ, авбошӣ, расонидани зарари ҷисмонӣ ва дигар чиноятҳо ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида намешаванд. Ҳатто дар бисёර ҳолатҳо синну соли ба ҷавобгарии чиноятӣ расидани ноболигонро ҳатто падару модари онҳо, муаллимон ва дигар нафароне, ки ба тарбияи онҳо машғуланд, намедонанд ва ба рафткорҳои зиддиқонуни онҳо бепарвоёна муносибат менамоянд. Аз ин ҷо донистани меъёрҳои

қонунгузории чиноятӣ барои ҳамагон ҳатмист.

Шарти дигари ба ҷавобгарии чиноятӣ қашидани ноболиг он аст, ки у бояд кирдори содирнамудаашро фахмад ва онро идора карда тавонад. Ноболиге, ки дар натиҷаи ақиб мондан дар инкишофи рӯҳӣ ба таври пурра ҳусусияти ҷоқӣ ва ҳавфи ҷамъияти ҳаракати (бехаракати) ҳудро дарк намекунад ба ҷавобгарии чиноятӣ қашида намешавад.

Мавҷуд будани гуноҳ дар шакли қасдона ё аз беэҳтиёти асоси ҷавобгарии чиноятӣ мебошад, ки дар рафти таъқиби чиноятӣ бояд исбот гардад, ки чиноят қасдона содир гаштааст ё аз беэҳтиёти.

Инчунин ҳолатҳои сабуккунанда ва вазнинкунандаи (м.м.61, 62 КЧ) чинояти содирнамудаи ноболиг низ бояд ба инобат гирифта шавад, ки дар қатори дигар ҳолатҳо содир намудани чиноят аз ҷониби шахси ноболиг яке аз ҳолатҳои сабуккунандаи ҷазои чиноятӣ ба шумор меравад.

Ҳамчун ҳолатҳои вазнинкунандаи ҷазо дар қатори дигар ҳолатҳо ба содир намудани чиноят дидою дониста ҷалб кардани шахсони ҳурдсол ё ноболиг, дидою дониста аз тарафи гунахгор содир намудани чиноят нисбати қӯдаки ҳурдсол, ноболиг, зани ҳомиладор, шахси дигари бепаноҳ ё нотавон ё шахсе, ки дар тобеияти гунахгор мебошад, дониста шудааст.

Яке аз падидаҳои номатлубе, ки имрӯз ҳар як фарди ҷомеаро ба ташвиш меорад, ин афзоиши чинояткорӣ дар байни ноболигон мебошад. Омӯзиши маълумотҳои оморӣ нишон медиҳад, ки дар ҷаҳор моҳи аввали соли 2013 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби ноболигон 284 чиноят содир шудааст, ки назар ба ҳамин давраи соли гузашта 52 ҳолат зиёд аст.

Ин аз он шаҳодат медиҳад, ки дар натиҷаи муносибати фориғболона ва беэътинои баязе падару модарон, инчунин кормандони як қатор муассисаҳои таълимӣ ҳодисаҳои ҷанҷолҳои миёни мактаббачаҳо, наворҳои ғайриахлоқии мактаббачаҳо дар интернет ва телефонҳои мобилий зиёд гашта, боиси нигаронии аҳли ҷомеа гаштааст. Ҳолатҳои зиёдшавии ҳудкушӣ низ аз ҷониби ноболигону ҷавонон яке аз омилҳои номатлуб ба ҳисоб меравад. . Ҷуноне аз расонаҳои хабарӣ (Avesta.Tj | 06.03.2013) бармеояд танҳо дар 2 моҳи соли 2013 шумораи онҳое, ки даст ба ҳудкушӣ задаанд 37 нафарро дар бар мегирад, ки дар байни онҳо ноболигон зиёданд.

Сабаби афзоиши чиноятҳо аз ҷониби

ноболигон содиргардида бепарвоио бемасъулиятии падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд, сатҳи пасти ахлоқ, беэҳтиромӣ нисбат ба қалонсолон, дар руҳияи ҳирси молпарастӣ тарбия намудани фарзанд, кохиш ёфтани сатҳи таълиму тарбия, ба таҳсил фаро нагирифтани ноболигон, муносибатҳои бераҳмони нисбати ноболигон, шуғли ноболигон ба бозиҳои автоматӣ, муҳити носолим ва дӯстиву рафоқати онҳо бо шахсони бадаҳлоку бадрафтор, таъсири манфии тамошои фильмҳои ҳориҷии тараннумгари зӯроварио ғаҳш, машгул гаштан ба гадоию оворагардӣ, риоя накардани қонун, ва ғ-ҳо мебошад.

Ин аст, ки дар Паём ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 апрели соли 2013 Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зарурати риояи ҳатмии ҳамаи қонунҳоро, алалхусус Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи масъулияти падару модар дар таълиму тарбияи фарзанд”-ро таъқид соҳтанд. Ҷунки дар баязе мавриҷҳо падару модар уҳдадории ҳудро дар таълиму тарбияи фарзанд ба ҷо намеоранд, ҷунин фарзандон ба ғуруҳҳои чиноятпешшаш шомил гашта, чиноят содир мекунанд. Инчунин ҳолатҳои низ муноҳида кардан мумкин аст, ки дар баробари муноқишаю баҳсҳои оилавӣ қӯдакон аз ҷониби волидайн латуқӯб мешаванд. Рафтгорҳои ғайриахлоқии волидайн на танҳо руҳи қӯдакро заҳмдор мекунад, балки бераҳмию рафттори манфии ўро нисбат ба ҷамъият зиёд менамояд.

Ҳусусияти хоси чиноятҳои ноболигон низ дар он зоҳир мегардад, ки онҳо ҳанӯз ба балоғат нарасида, хело ҳам бадҷаҳланд. Дар байни чиноятҳои содирнамудаи ноболигон чиноятҳои қасдона ва чиноятҳои бо истифодаи зӯроварӣ содиргардида афзоиш ёфта истодааст. Бисёрии ин чиноятҳо дар шарикӣ бо ҳайати ғуруҳи шахсон содир мегарданд.

Мутахассисон муайян кардаанд, ки аксарият ноболигоне, ки ба кирдорҳои зӯроварӣ даст мезананд, дар қудакӣ аз ҷониби қалонсолон, падару модар ба таҳқири муносибатҳои зӯроварона гирифтор гаштаанд. Қисми зиёди ҷунин ноболигон аз гузаштаи ҳуд ягон намунаи ибрате нагирифта, оқибат чинояткориро пешшаш ҳуд интиҳоб менамоянд, ки оқибат ба ҷавобгарии чиноятӣ оварда мерасонад, ки дар баязе ҳолатҳо бе истифодаи ҷазои чиноятӣ ҳалли масъалаи чинояткории ноболигон ғайриимкон мегардад.

Чазои чиноятӣ бошад, ин чораи муҳими мубориза бо чинояткорӣ аст, аз ҷумла бо чинояткории ноболигон, ки аз мазмуни мақсади ҷазо бармеояд - ин барқарор кардани адолати иҷтимоӣ, ислоҳи маҳкумшуда, пешгирии содир гардидани чиноятҳои нау (к.2 м.46 КҶ). Ноил шудан ба натиҷаҳои хуб оиди мубориза бо чинояткории ноболигон пеш аз ҳама аз дуруст татбиқи қонунгузорӣ (таъини ҷазо ва адои он) ва аз дуруст ба роҳ мондани ҷораҳои пешгирикунанда (аз тарафи давлат, ҷомеа ва оила) вобастагии зич дорад.

Намудҳои ҷазое, ки ба ноболигон таъин карда мешаванд аз намудҳои ҷазое, ки ба қалонсолон таъиншаванда фарқ дорад. Ба ноболигон ҷазоҳои ҷарима, маҳрум кардан аз ҳуқуқи машғул шудан бо фаъолияти муайян, корҳои ҳатмӣ, корҳои ислоҳӣ, маҳрум сохтан аз аз озодӣ татбиқ мегардад (к.1 м.87 КҶ). Ҷарима бошад, танҳо дар сурате таъин карда мешавад, ки ноболиг даромади мустақилона ё молу мулке дошта бошад, ки онро ҷарима андохтан мумкин аст.

Муқаррароти башардустонаю адолатонаи ҳуқуқи чиноятӣ нисбат ба ноболигон дар он ифода меёбад, нисбати ноболигон ҷазоҳои якумра аз озодӣ маҳрум сохтан, ҷазои қатл (татбиқи он бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи боздоштани татбиқи ҷазои қатл» аз 15 -уми июляи соли 2004, таҳти № 45 ба муҳлати номуайян боздошта шудааст), маҳдуд кардани озодӣ, мусодираи молу мулӯқ, ки нисбати қалонсолон татбиқшавандаанд, татбиқ намегардад.

Ҳарчанд меъёри қонунгузории чиноятӣ корҳои ҳатмиро ҳамчун ҷораи ҷазо нисбати ноболигон пешбинӣ карда бошад ҳам, аз сабаби мавҷуд набудани шароити иҷроишаш дар амал нисбати ноболигон ва қалонсолон татбиқ намегардад. Дар шароити имрӯзаи нарасидани ҷойҳои корӣ, солҳои зиёд татбиқ нагаштани ин намуди ҷазо, бо риояи принсипҳои адолат ва инсондӯстӣ пешниҳод доштам намуди ҷазои корҳои ҳатмӣ аз моддаҳои 47 ва 87 КҶ Ҷумҳурии Тоҷикистон бардошта шавад.

Ҳангоми адои ҷазо ба ноболигон меҳнати вазнини корӣ, кор дар шароити ҳатарнок, корҳои зеризаминӣ манъ шудааст. Инчунин, агар ноболиг чиноятро ба охир нарасонида, бо иҳтиёри худ ва ба таври қатъӣ аз он даст қашад, ба ҷавобгарӣ қашида намешавад (к.2 м.34 КҶ). Дар ҳолати эътироф намудани ретсиди чиноят бошад, доги судӣ барои чинояте, ки шахс то

синни 18-солагӣ содир намудааст, ба назар гирифта намешавад (к.4 м.21 КҶ). Ҳамзамон, барои шахсоне, ки то синни ҳаждаҳсолагӣ чиноят содир кардаанд, муҳлати барҳам додани доги судӣ иҳтизор гардида, мутобиқан баробар аст ба:

а) як сол пас аз адо намудани муҳлати маҳрум сохтан аз озодӣ барои чинояти начандон вазнин ё дараҷаи миёна;

б) се сол пас аз адо намудани муҳлати маҳрум сохтан аз озодӣ барои чиноятҳои вазнин ё маҳсусан вазнин (м. 94 КҶ).

Ҳамин тавр, доираи ҷазоҳо, ки ба ноболигон татбиқ мегардад, аз ҷазоҳо, ки ба қалонсолон пешбинӣ мешавад маҳдудтар ва сабуктар мебошанд.

Намуди ҷазои нисбатан саҳттар аз ҷумлаи ҷазоҳо, ки барои чинояти содиршуда пешбинӣ гардидааст, танҳо дар ҳолате таъин мегардад, ки намуди ҷазои нисбатан сабуктар ноил шудан ба мақсади ҷазори таъмин карда натавонад.

Дар бисёр ҳолатҳо нисбат ба ноболигон ҷазоҳои маҳрум сохтан аз озодӣ аз ҷониби судҳо камтар таъин карда мешавад. Маҳрум кардан аз озодӣ ҳамчун ҷораи ниҳоӣ буда, агар суд ба ҳулосае ояд, ки дигар ҷораҳо натиҷаи мусбӣ намедиҳанд ва ислоҳи ноболиг имконнозазир аст, сипас суд нисбати ноболиг ҷазои маҳрум сохтан аз озодиро татбиқ менамояд.

Таъин кардани ҷазо нисбати ноболигон дар муайян кардани муҳлати маҳрум сохтан аз озодӣ ифода ёфта, дорои ҳусусияти хос аст. Ҷунонҷӣ, шахсе, ки дар синни аз ҷордаҳсолагӣ то шонздаҳсолагӣ якчанд чиноят содир кардааст ва яке аз ин чиноятҳо вазнин ё маҳсусан вазнин мебошад, ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо ва маҷмӯи ҳукмҳо аз даҳ сол зиёд буда наметавонад. Ба шахсоне, ки дар синни аз шонздаҳсолагӣ то ҳаждаҳсолагӣ як чанд чиноят содир кардааст ва яке аз ин чиноятҳо вазнин ё маҳсусан вазнин аст, ҷазои маҳрум сохтан аз озодӣ аз рӯйи маҷмӯи чиноятҳо ва маҷмӯи ҳукмҳо аз дувоздаҳ сол зиёд буда наметавонад (м.88 КҶ).

Меъёрҳои озод кардан аз ҷавобгарии чиноятӣ, озод кардан аз ҷазо, авф, бахшиши ҷазо, доги судӣ, сафедкунӣ, ки дар бобҳои 11-13 КҶ (м. 72-85) пешбинӣ гаштааст, ба ноболигон низ татбиқ мегардад. Файр аз ин, қонунгузор нисбати ноболигон намуди маҳсуси озод кардан аз ҷавобгарии чиноятро пешбинӣ намудааст, ки он дар моддаи 89 КҶ ҷойгир буда, озод кардан аз ҷавобгарии чиноятӣ бо истифодаи

чораҳои маҷбуркунидоро хусусияти тарбиявидошта ном дорад. Ин модда дар боби 14, ки хусусиятҳои ҷавобгарии чиноятӣ ва ҷазодиҳии ноболигон ном дорад, ҷой дода шудааст, ки чуноне аз мазмуни номи ин боб бармеояд он бояд хусусиятҳои ҷавобгарии чиноятӣ ва ҷазодиҳии ноболигонро ифода намояд, на ин ки озод кардан аз ҷавобгарии чиноятiro. Пешниҳод доштам, ки моддаи 89 КҶ, ки озод кардан аз ҷавобгарии чиноятӣ бо истифодаи чораҳои маҷburкунидоро хусусияти тарбиявидошта ном дорад аз боби 14 (хусусиятҳои ҷавобгарии чиноятӣ ва ҷазодиҳии ноболигон) ба боби 11, ки озод кардан аз ҷавобгарии чиноятӣ ном дорад, гузаронида шавад.

Тибқи моддаи 89 КҶ дар ҳолате, ки суд ба хулоасе ояд, ки ислоҳи ноболиги барои аввал ҷинояти начандон вазнин ё дараҷаи миёна содирнамуда бо роҳи татбиқи чораҳои маҷburkuнидоро хусusияти тарbияvidoшta имконпазир аст, ӯро аз ҷавобгарии чиноятӣ озод намуда, ба ӯ чунин чораҳои маҷburkuнидоро хусusияти тарbияvidoшta таъин менамояд:

- огоҳ кардан;
- ба назорати падару модар ё шахсони онҳоро ивазкунанда ё мақоми давлатӣ оид ба кор бо ноболигон voguzor кардан;
- ба зимма гузоштани уҳдадории барқарор кардани зарари расонидашуда;
- маҳдуд кардани фароғат ва муқаррар намудани талаботи маҳсус ба рафтор.

Ин чораҳо бо мақсади ислоҳи ноболиг таъин гардида, дар фарқият аз ҷазо доги судиро ба миён намеоварад. Танҳо дар ҳолати иҷро нагаштани чораи маҷburkuнидоро хусusияти тарbияvidoшta аз ҷониби ноболиг, бо дарҳости мақоми давлатӣ оид ба кор бо ноболигон чораи маҷburkuнидоро хусusияти тарbияvidoшta бекор гардида, мавод барои ба ҷавобгарии чиноятӣ қашидани ноболиг мувофиқи қонун ба мақомоти пешбуруди тафтишоти пешакӣ, прокурор ё суд фиристода мешавад.

Чуноне аз мазмуни ин модда бармеояд, он хусusияти тавсияйӣ дошта, ҳатмӣ нест ва лозим мешуморем, ки он ба тарниҳи ҳатмӣ ҷой дода шуда, ба қисми 1 моддаи 89 КҶ тағијорот дар таҳрири зайл ворид карда шавад: «Ҳангоми аз ҷониби ноболиг бори аввал содир намудани ҷинояти начандон вазнин ё дараҷаи миёна ӯро аз ҷавобгарии чиноятӣ озод намуда, нисбаташ чораҳои маҷburkuнидоро хусusияти

тарбиявидошта татбиқ карда шавад».

Ноил шудан ба натиҷаҳои хуб оиди мубориза бо ҷинояткории ноболигон пеш аз ҳамаазтатбиқидурустиқонунгузорӣ вобастагии зич дорад. Пеш аз ҳама моро зарур аст, ки дар қонунгузории ҷиноятӣ декриминализатсияро истифода барем, яъне нисбати ноболигон дар мавриди бори аввал содир намудани ҷиноятҳои дараҷаи начандон вазнин ва дараҷаи миёна ҳатман чораҳои хусusияти тарbияviro татбиқ намоем.

Набояд барои аз бефаҳмӣ содир намудани ҷинояти начандон вазнин ё дараҷаи миёна ноболигро аз озодӣ маҳрум созем, ки дар оянда боиси содир гаштани боз ҷиноятҳои маҳсусан вазнин гардад, чун ноболиге ки ба маҳбас меафтад дар аксар ҳол оқибаташ боз содир намудани ҷиноят аст.

Мо бояд ноболигонро тарбия намоем, чораҳои пешгирии ҷинояткориро пурзӯр намоем, онҳоро ба таҳсил ҷалб намоем, барои нафурухтани фитаҳои хусusияти зӯроварию фаҳш дошта ҷораҷӯйи намоем, дар қатори ҷавобгар намудани падару модар соҳибмулкoni бозиҳои компьютерии автоматӣ, марказҳои дилхуширо, ки ноболигонро он ҷо роҳ медиҳанд, ҷавобгар намоем, ба ноболигон фуруши нушоқиҳои спиртию тамокуро манъ созем, масъулияти ҷавобгарии ноболигону волидайни онҳоро баланд бардорем, ҳангоми содир кардани кирдорҳои ғайриахлоқӣ ё вайрон кардани тартибот бетараф набошем, дар ҳолати аз ҷониби ноболиг расонидани зарари моддӣ ҷуброни зарарро аз волидайн талаб намоем, инчунин ҷавобгарии моддиро пурзӯр намоем.

Ҳамзамон, чораҳои ҳавасмандкуниро дар байни волидайн ба роҳ монем, то онҳо фарзандонашонро хубтару беҳтар тарбия қунанд, илм омӯзонанд. Кормандони милитсияро, алалхусус нозирони минтақавиро барои дар минтақаи хизматиашон содир нагаштани ҷиноят ҳавасманд намоем, ҳолатҳои зиёдшавии ҷинояткориро пешгирий намоем. Зоро бо чунин нишондодҳо бо гузашти солҳо оилаеро дарнаёбем, ки дар ӯ нафаре доги судӣ надошта бошад.

Инчунин ҳар як фарди ҷомеаро зарур аст, наврасонро дар руҳияи ватандӯстӣ, эҳтироми ҳамдигар, ахлоқи ҳамида, хисси баланди милӣ, омӯзиши илму дониш, риояи волоияти қонун тарбия намояд.

Аннотация

Чавобгарии ноболигон тибқи қонунгузории чиноятӣ

Дар мақолаи мазкур муаллиф қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистонро вобаста ба чавобгарии ноболигон таҳдил намудааст.

Аннотация

Ответственность несовершеннолетних в соответствии с уголовным законодательством

В настоящей статье автор анализирует уголовное законодательство Республики Таджикистан об ответственности несовершеннолетних.

Annotation

Responsibility of minors in accordance with the criminal legislation

In this article the author analyzes the criminal legislation of the Republic of Tajikistan of the responsibility of minors.

Каримов А.К.,
начальник отдела законодательства по
труду, социальной защите, культуре,
науке и образования Национального центра
законодательства при Президенте республики
Таджикистан, кандидат юридических наук

НАРУШЕНИЕ ДЕЛОВОЙ РЕПУТАЦИИ – КАК ЭЛЕМЕНТ НЕДОБРОСОВЕСТНОЙ КОНКУРЕНЦИИ

Калидвожсаҳо: обурӯи қасбӣ, рақобати бевиҷдонона, иттилооти муҳими тиҷоратӣ, субъектони
хочагидор, сипри тиҷоратӣ.

Ключевые слова: репутация, недобросовестная конкуренция, коммерческо-значимая информация, хозяйстсвующий субъект, коммерческая тайна.

Keywords: reputation, unfair competition, commercially-relevant information, economic entity, commercial secret.

Предмет нарушения деловой репутации при распространении порочащих сведений по законодательству – это те элементы носителя деловой репутации, которые непосредственно связаны с его хозяйственной деятельностью. Следует отметить, что охрана деловой чести и репутации предпринимателей в Республике Таджикистан (РТ) может осуществляться наряду с нормами о защите от недобросовестной конкуренции, а также нормами гражданского и уголовного права. Так, кроме Закона РТ «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках», нормы о защите деловой репутации содержатся в ст. 174 Гражданского кодекса РТ (ГК РТ) и в ст.135 Уголовного кодекса РТ (УК РТ) (ответственность за клевету).

Мировой опыт наглядно свидетельствует, что государство на различных этапах исторического развития в целях поддержки свободной конкуренции всегда прибегало к законодательному регулированию отношений по поводу обращения коммерческо-значимой информации.

В условиях конкуренции получение прибыли хозяйствующим субъектом зависит от умения сохранить коммерческо-значимую информацию, а также от способности правильно распорядиться ею на рынке в целях получения прибыли.

Конкуренция на рынке диктует необходимость постоянного обновления ассортимента, улучшения качества выпускаемого товара и оказания работ (услуг), что заставляет хозяйствующих субъектов принимать меры для защиты коммерческо-значимой информации. Это осуществляется такими хозяйствующими субъектами, которые принимают все меры защиты, в том числе в рамках службы безопасности.

В основном данные нормативные акты определяют суть нарушения деловой репутации как распространение ложных, неточных, искаженных сведений, порочащих хозяйствующий субъект, являющегося носителем деловой репутации; сведений, способных причинить убытки или моральный вред. Таким образом, к трем традиционным элементам состава правонарушения по дискредитации чести, достоинства и деловой репутации (распространению порочащих сведений, и несоответствующих действительности)¹ прибавляются новые элементы – это способность причинить убытки и наличие конкурентной цели при совершении данных действий, которые образуют такой состав недобросовестной конкуренции, как прямая дискредитация конкурента, информация,

¹ См.: Малеина М.Н. Защита личных неимущественных прав советских граждан. - М.: Знания, 1991. - С.11.

вызывающая повышенный интерес со стороны других хозяйствующих субъектов, которые стремятся узнать тайны конкурентов с целью извлечь из этого различные выгоды.

Ответственность за неправомерное получение и разглашение сведений, составляющих коммерческую тайну, предусмотрена ГК РТ, УК РТ и Законом РТ от 8.06.2008 г. «О коммерческой тайне».¹

В ст.153 ГК РТ определены признаки коммерческой тайны, основания и формы ее защиты. Однако в названной статье не проводится различия между коммерческой и служебной тайной, хотя их правовая природа различна, что ведет к смешению этих понятий и отрицательно отражается на практике их защиты.

В соответствии со ст.153 ГК РТ, информация составляет коммерческую тайну в случае, когда она имеет действительную или потенциальную коммерческую ценность в силу ее неизвестности третьими лицами, к ней нет доступа на законном основании, и обладатель информации принимает меры к охране ее конфиденциальности. ГК РТ предусматривает ответственность в виде возмещения убытков за действия, направленные на незаконное получение и разглашение информации, представляющей собой коммерческую тайну. Надо отметить, что в данной правовой норме не предусмотрена гражданская ответственность для государственных служащих, которые совершают незаконное разглашение и использование коммерческой тайны, полученной по служебному долгу, поэтому предлагается дополнить ст.153 ГК РТ предписанием о том, что государственные органы и их должностные лица несут гражданскую ответственность при разглашении коммерческой тайны.²

Что касается информации, составляющей коммерческую тайну, то остаётся неясным, нужно ли квалифицировать ее незаконное получение как уголовно-наказуемые действия или допустимо не усматривать в данной ситуации наличие состава преступления и рекомендовать потерпевшим разрешать возникший спор в порядке гражданского

¹ Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. – 2008. - № 6. - Ст.461.

² См.:Махмадхонов Т. Проблемы правового обеспечения коммерческой тайны в законодательстве Республики Таджикистан: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. - Душанбе, 2008. – С. 22.

судопроизводства. В действительности, содержание указанных положений законодательств Швейцарии, Болгарии, Чехии, Словакии, России, а также Республики Таджикистан сводится к преследованию обмана потребителей со стороны продавцов (производителей) в отношении своих товаров (услуг). Необходимость и целесообразность пресечения таких обманных и мошеннических действий в торговле представляются очевидными и бесспорными. Однако, как яствует из смысла данных нормативных положений, иск о прекращении таких действий и взыскании убытков может предъявить не только потребитель, как непосредственно пострадавший от таких действий, но и «всякий, производящий такой же или родственный товар», причем не требуется, чтобы истец и ответчик были непосредственными конкурентами.³ Таким образом, законодательства зарубежных стран (как романо-германской, так и ангlosаксонской системы права) в случае совершения актов недобросовестной конкуренции предусматривают следующие способы возмещения вреда: взыскание суммы действительных убытков, возмещение суммы доходов, полученных нарушителем в результате правонарушения, а также неполученных доходов, возмещение морального вреда, как восстановление деловой репутации индивидуального предпринимателя. Наиболее распространенным способом возмещения убытков в праве зарубежных государств является взыскание суммы доходов, полученных правонарушителем в результате совершения акта недобросовестной конкуренции.

Согласно п.1 ст.15 ГК РТ, лицо, право которого нарушено, может требовать полного возмещения причиненных ему убытков, если законом или договором не предусмотрено возмещение убытков в меньшем размере.

Возможность применения к правонарушителю данной санкции также предусмотрена Законом РТ «О защите прав потребителей». В соответствии со ст.ст.13 и 14 данного закона, устанавливающими ответственность предпринимателя за ненадлежащую информацию (которая может иметь место при ложной рекламе и иных актах недобросовестной конкуренции), потребители имеют право расторгнуть договор

³ См.:Шретер В. Недобросовестная конкуренция. - СПб.,2004. - С. 18.

ХУҚУКИ ГРАЖДАНӢ ВА СОҲИБКОРӢ ГРАЖДАНСКОЕ И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ И ПРАВО

и потребовать возмещения убытков в случаях, если данные действия повлекли: 1) приобретение товара (услуги, работы), не обладающего необходимыми свойствами; 2) невозможность использования приобретенного товара по назначению; 3) причинение вреда жизни, здоровью и имуществу потребителя.¹ Следует отметить, что расторжение договора больше относится к государственно-принудительным мерам регулятивного характера, чем к мерам ответственности в непосредственном значении этого института.² Помимо взыскания убытков, потерпевший от недобросовестной конкуренции может требовать от нарушителя компенсации морального вреда, причиненного личности и деловой репутации предпринимателя.³ Имущественный вред, который получил потерпевший, в большинстве случаев сопровождается нравственными страданиями, и возмещение морального вреда в определенной степени облегчает душевное переживание потерпевшего.⁴ Данное требование может быть заявлено как на основе общих норм гражданского права (ст.ст. 171-174 ГК РТ), так и на основе норм специальных законов (в частности, ст.15 Закона РТ «О защите прав потребителей»), которые предусматривают возможность возмещения морального вреда за неисполнение или ненадлежащее исполнение договорных обязанностей по договору купли-продажи, выполнению работ и оказанию услуг и основаны на принципе виновной ответственности.⁵ В соответствии с п.п.6 и 8 ст.174 ГК РТ, гражданин (юридическое лицо), в отношении которого распространены сведения, порочащие его честь, достоинство или деловую репутацию, вправе наряду с опровержением таких сведений требовать возмещения убытков и морального вреда, причиненных их распространением. Аналогичные санкции содержатся в ст. 31 Закона РТ «О рекламе». Хозяйствующий субъект, права которого нарушены в результате ненадлежащей рекламы,

¹ Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан 2004.-№12, ч.1, - Ст. 699.

² См.: Гражданское право: Учебник / Под ред. Е.А.Суханова. М., 1998. - Т.1. - С.166-167

³ См.: Коршунов Ю. О компенсации морального вреда // Хозяйство и право. -1995. - № 4. - С.132-138.

⁴ Бозоров Р.Б. Обязательства, возникающие вследствие предотвращения угрозы ущерба чужому имуществу: Автореф. дисс... канд. юрид. наук. - Душанбе, 1997. - С.17-18.

⁵ См.: Менглиев Ш.М. Возмещение морального вреда. Душанбе, 1998.- С.28.

вправе обратиться в судебные органы с иском о возмещении убытков, включая упущенную выгоду, о возмещении вреда, причиненного здоровью и имуществу, о компенсации морального вреда, публичном опровержении ненадлежащей рекламы. При этом в полной мере возмещение морального вреда зависит, во-первых, от того, насколько правовые нормы, закрепляющие права на возмещение морального вреда, являются своевременными; во-вторых, от того, степень соответствия индивидуальным интересам; и в-третьих, от того, какие механизмы принуждения предусмотрены законодательством для обеспечения реализации права на возмещение морального вреда.⁶

Наряду с возмещением ущерба лицо, привлеченнное к ответственности за нарушение норм законодательства о конкуренции, обязано нести все расходы, связанные с устранением или прекращением нарушения, а также с издержками другой стороны по защите своего права, нарушенного соответствующими действиями.

Стимулирующие (штрафные) санкции за совершение недобросовестной конкуренции (неустойка, штраф, пеня) применяются к правонарушителям, независимо от взыскания убытков и компенсации морального вреда. Особенность данных санкций заключается в том, что они устанавливаются не только законодательством (как конфискационные санкции), но и сторонами в договоре и взыскиваются в пользу потерпевшей стороны. Следует отметить, что действующее законодательство РТ о пресечении недобросовестной конкуренции не содержит таких санкций. Однако предприниматели в целях предупреждения данных правонарушений могут самостоятельно предусматривать их в договорах (контрактах).

В частности, по законодательству, одним из оснований признания сделки недействительной является совершение ее с целью, противной основам правопорядка и нравственности (ст.194 ГК РТ). Согласно определению недобросовестной конкуренции, данному в ст. 10-Бис Парижской конвенции и в ст. 5 Закона РТ «О конкуренции и ограничении монополистической деятельности на товарных рынках», запрещается заключение соглашений хозяйствующими субъектами, действующими

⁶ См.: Менглиев Ш.М. Указ раб. – С.98.

ХУҚУКИ ГРАЖДАНИЙ ВА СОҲИБКОРӢ

ГРАЖДАНСКОЕ И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ И ПРАВО

на рынке одного товара, или осуществление согласованных действий, в результате которых имеются или могут иметь место недопущение,

ограничение, устранение конкуренции или ущемление интересов других хозяйствующих субъектов.

Аннотатсия

Паст задани обрӯи касбӣ – ҳамчун рақобати бевиҷдонона

Дар мақолаи мазкур паҳлухои гуногуни масъалаи паст задани обрӯи касбӣ - ҳамчун рақобати бевиҷдонона мавриди таҳлили ҳамаҷониба қарор дода шудааст

Аннотация

Нарушение деловой репутации – как элемент недобросовестной конкуренции

В настоящей статье проведен всесторонний анализ проблемы нарушения деловой репутации – как элемента недобросовестной конкуренции

Annotation

Violation of business reputation - as an element of unfair competition

This article provides a comprehensive analysis of the problem of violation of business reputation - as an element of unfair competition.

Бобоев Ч.Қ.,

сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба молия, андозу гумрук ва фаъолияити бонкии Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзади илмҳои ҳуқуқ

ДОИР БА МАСЬАЛАХОИ ТАФИЙР ДОДАНИ НОМИ КОДЕКСИ ГРАЖДАНӢ БА МАДАНИ

Калидвоожаҳо: кодекси гражданӣ, кодекси мадани, ҳуқуқи хусусӣ, қонунгузорӣ, ҳуқуқи сивилӣ.

Ключевые слова: гражданский кодекс, культурный кодекс, частное право, цивильное право, законодательство.

Keywords: civil code, cultural code, private law, civil law, legislation.

Кодекси гражданӣ имрӯз қариб дар саросари рӯйи олам яке аз қонунҳои бунёдгари иқтисодӣ пазируфта шудааст. Ин аст, ки аз мазмуни он бевосита муносибатҳои ҷамъияти вобастагии қалон дорад.

Имрӯз аз ҷониби гуруҳи корӣ оид ба дар таҳрири нав омода гардиҳани Кодекси граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон корҳои назаррас ҷиҳати такмил ёфтани он анҷом дода шуда истодааст. Максади асосии такмил додани Кодекси гражданӣ пеш аз ҳама аз байн бурдани мухолифатҳои дар қонунгузорӣ ҷой дошта, батанзим даровардани муносибатҳои нави бавучудомадаи ҷамъияти мебошад. Дар рафти омода гардиҳани лоиҳаи нави Кодекси гражданӣ ақидаҳои ҷолиб пайдо шудаанд, ки барои дуруст батанзим даровардани муносибатҳои ҷамъияти мусоидат менамоянд. Ҳамзамон ақидаҳою пешниҳодҳое пайдо шудаанд, ки таҳлили ҳамаҷонибаи ҳуқуқиро талаб менамояд.

Яке аз масъалаҳои баҳснок ки зарурат ба омӯзишу таҳлилро талаб менамояд ин оиди тафийр додани номи Кодекси гражданӣ мебошад. Баъзе аз муаллифон зарурати ба Кодекси мадани номгузорӣ кардани Кодекси гражданиро пеш меоранд.

Ин ақида гарчанде, ки тарафдорони худро дошта бошад ҳам лекин аз ҷониби мактаби муайяни ҳуқуқӣ иброз дошта мешавад, ки аксари онҳо аъзои гуруҳи корӣ оид ба лоиҳаи нави кодекси гражданӣ мебошанд.

Гарчанде, ки ин ақида аз ҷониби муҳаққиқонӣ обруманд гуфта мешавад ҳам,

лекин ин маъни онон надорад, ки дигар ҳуқуқшиносон ақидаи худро гуфтан надорад. Ҳикмати маъмули ҳуқуқшиносӣ аст, ки дар он ҷое ду ҳуқуқшинос аст, се ақида вучуд дорад. Албатта ин ҳикмат дар соҳаи ҳуқуқи гражданӣ бештар ба ҷашм мерасад, зеро дар он ақидаҳои гуногуни баҳснок ва назариявӣ вучуд дорад.

Перомуни маъалае, ки ақидаҳонӣ карда мешавад, аз нигоҳи вожавӣ, таҷрибай имрӯзай ҷаҳонӣ ва таърихи он баҳо дода мешавад.

Бояд пеш аз ҳама дар хотир дошт, ки қалимаи «мадани» аслан қалимаи арабӣ мебошад. Дар фарҳанги забони тоҷикӣ, ки зери таҳри М.Ш. Шукуров, В.А. Капронов, Р. Ҳошим ва Н.А. Маъсумӣ соли 1969 рӯи чоп омадааст, қалимаи «мадани» ба маъно **мансуб ба мадина; шаҳрӣ, бошандай шаҳр; ботарбия, бомаданият** маънидод карда шудааст¹.

Дар фарҳанги тафсирии забонӣ тоҷикӣ вожаи «мадани» ба маъни **«мадина», «сокини шаҳр», «мамлакати пешрафта», «кишвари мутараққӣ», «одами мадани»** фахмида мешавад².

Вожаи маданият бошад ба «ফарҳанг», «тамадден» маънидод карда мешавад³. Аз рӯи маъни арабӣ Мадина номи ихтисоркарда шудаи шаҳри «Мадинат-ан-Набӣ» мебошад,

¹ Фарҳанги забони тоҷикӣ (аз асри X то ибтидои асри XX) иборат аз аз ду ҷилд. Ҷилди I. Зери таҳрири Шукуров М.Ш, Капронов В.А., Ҳошим Р, Маъсумӣ Н.А. Нашриёти «Советская энциклопедия», Москва – 1969. С.618

² Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Ҷилди 1. Зери таҳрири Сайфиддин Назарзода, Аҳмадҷон Сангинов, Саид Каримов, Мирзо Ҳасани Султон. Душанбе 2008. С.739

³ Ҳамон ҷо

ки шаҳри пайғамбар Муҳаммад с.с. дониста мешавад. Ба ибораи дигар Мадина номи шаҳрро дорад.

Дар рӯгати тоҷикӣ - русӣ вожаи «маданий» ба қалимаи «культурный», «воспитанный»; «образованный» «просвещённый» тарҷума карда шудааст.

Калимаҳои мазкур маъни «фарҳангӣ», «бомаъний», «боодоб», «бомаърифат», «босавод» ва ғ.р. тарҷума мешавад.

Аз рӯйи гуфтаҳои боло суоле бавучуд меояд, ки ба қадом хотир бояд, ки Кодекси гражданий ба Кодекси маданий иваз карда шавад.

Агар ба кодекси маданий иваз намоем, пас он мазмуни зеринро ифода хоҳад кард. Кодекси сокини шаҳр, Кодекси мамлакати пешрафта, Кодекси қишвари муттарақӣ, Кодекси фарҳангӣ, Кодекси тамадун, Кодекси бомаъний, Кодекси боодоб, Кодекси бомаърифат, Кодекси босавод ва ғ.р.

Дар ин ҷо якқатор саволҳо ба вуҷуд меояд агар аз нигоҳи мазмуни қалимаҳои мазкур баҳо дихем.

1. Кодекси сокини шаҳр. Дар ин ҳолат меъёрҳои кодекс танҳо бояд нисбати сокини шаҳр татбиқ карда шавад. Нисбати сокини вилоятҳо, ноҳияҳо татбиқ карда наҳоҳад шуд. Баъдан алакай кодекси шаҳрсозӣ қабул ва мавриди амал қарор дода шудааст. Дар ин ҳолат саволи таносуби кодексҳо бавучуд меояд.

2. Кодекси мамлакати пешрафта. Чунин мазмунан ифода кардани кодекс маъни ба ҳуд баҳодиҳиро дорад. Мумкин ҳатто муболига ҳам дар он дида шавад. Дар ҳолати номгузорӣ кардан ба чунин тарз ин маъни аз доираи предмети танзимнамоии он баромаданро дорад. Кодекси мамлакати пешрафта гуфта меъёрҳои он ба қадом масъала баҳшида мешаванд норавшан мемонад.

3. Кодекси қишвари муттарақӣ. Ин ҳам ба мисли кодекси мамлакати пешрафта маъни ба ҳуд баҳодиҳиро дорад. Муттарақӣ гуфта аз нигоҳи фарҳанги забони тоҷикӣ маъни пешқадамро ифода менамояд. Пешқадам гуфта мо аз рӯйи қадом маҳак ё меъёр инро муайян кардаем норавшан аст. Таҷриба имрӯзаи ҷаҳонӣ ба чунин тарз маъни доштани қонунро ёд надорад.

4. Кодекси одами маданий. Дар ин ҷо боз суоле ба вуҷуд меояд, ки ин кодекс нисбати шахсони ҳуқуқӣ татбиқ мегардад ё не? Баъдан тибқи қадом тартиб мо одамонро

ба маданий ва гайри маданий чудо менамоем, ҳолон ки ба монуни гайри маданий гуфтани одамонро иҷозат надодааст.

5. **Кодекси фарҳангӣ.** Дар фарҳанги забони тоҷикӣ вожаи «фарҳанг» ба маъни мачмӯи дастовардҳои инсоният дар соҳаи муносибатҳои истеҳсолӣ, ҷамъияти ва ахлоқӣ, маданият фаҳмида мешавад. Мазмуни мазкур ба муносибатҳое, ки Кодекси гражданий танзим менамояд пурра нест. Кодекс натанҳо муносибатҳое, ки дар соҳаи истеҳсолот бавучуд меояд танзим менамояд, балки инчунин муносибатҳои дар соҳаи коркард, фурӯш иҷрои кор, хизматрасонӣ ва инчунин муносибатҳои шаҳсии гайримолумулкӣ ба молу мулк вобаста. Фарҳанг аслан дар шуури инсоният ба маъни маънавӣ фаҳмида мешавад. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фарҳанг» зери истилоҳи «фарҳанг» мачмӯи арзишҳои моддии маънавие, ки инсоният онҳоро оғарида, бо мақсади рушди маънавии шаҳс истифода мебарад маънидод кардааст.
6. **Кодекси бомаъний.** Ин мазмун аз ҳамаи он мазмунҳои, ки дар боло зикр гардидааст, тааҷубоварваҳатто хондаоварҳам мебошад. Бо чунин мазмун ифода гардидани кодекс маъни онро дорад, ки гӯё дигар кодексҳо бемаъний мебошанд. Аз чунин тарз маъни гирифтани кодекс хонанда сараввал фикр мекунад, ки меъёрҳои он доир ба одобу ахлоқ баҳшида шудаанд. Ин тарз боз ба иштибоҳ овардани одамон низ мегардад.
7. **Кодекси боодоб.** Тибқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъерии ҳуқуқӣ» Кодекс қонуни ягона ва мураттабгаштаест, ки тавассути он соҳаи муайяни муносибатҳои ҷамъияти пурра, бевосита ва бонизом танзим карда мешавад. Кодекси гражданиро гарчанде, ки муболига ҳам бошад, муттаҳасисони соҳаи ҳуқуқи гражданий ҳамчун конституцияи иқтисодии давлат мешуморанд. Он аслан муносибатҳои иқтисодиро пеш аз ҳама ба танзим медарорад. Муносибатҳо оид ба одобу ахлоқ ба ҷаҳорчӯбаи предмети танзимнамоии кодекси гражданий дохил намешаванд.
8. **Кодекси босавод.** Аслан босавод гуфта дар назар шахсони воқеӣ фаҳмида мешаванд. Ба шахсони ҳуқуқӣ истилоҳи «босавод» бегона мебошад, ҳолон ки онҳо низ субъекти муносибатҳои гражданий низ шуда

метавонанд. Калимаи «босавод» маъни шахсонеро дар бар мегирад, ки дорои хату савод мебошанд.

Дар энциклопедияи советии тоҷикӣ истилоҳи «маданий» ба маъни навъи андозаи пулӣ, ки асрҳои 15 – 19 ва ибтидои асри 20 аз аҳолии Осиёи миёна ситонида мешуд фаҳмида мешавад¹.

Бояд қайд намуд, ки маданият маъни васеъ дошта вобаста ба фаъолияти одамон онро ба маданияти моддӣ, сиёсӣ ва маънавӣ тақсим мекунанд². Яъне маданият дар як маъно фаҳмида намешавад. Гарчанде, ки муносибатҳои моддӣ ба предмети Кодекс хос мебошанд, лекин муносибатҳои сиёсӣ берун аз предмети танзимнамои он қарор мегиранд.

Аз гуфтаҳои боло маълум мегардад, ки нисбати кодекс истилоҳи «маданий» бегона мебошад. Аз таҳлили вожавии калимаи «маданий» маълум мегардад, ки ин истилоҳ ба предмети танзимнамои кодекси гражданий мутобиқ нест. Зоро дар фарҳангӣ забони тоҷикӣ ва маъни лӯғавии он маъни дигарро ифода мекунад. Албаттა ақидаи муаллифон оиди масъалаҳои, ки мо иброз доштем, бемаврид ва беасос дониста шавад. Ин ҳолат табиист, зоро дараҷа ва малакаи муаллиф нисбат ба тарафдорони кодекси маданий дидо камтар аст. Лекин бояд қайд намуд, ки фарҳанги забони тоҷикӣ барои ҳар хонадони тоҷик ва китоби рӯйимиҳӣ ҳар фарди бонангӯ номуси миллат аз ҷониби сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон тавсия гардидааст. Ба маъни фарҳангии калима баҳо дода мояд истилоҳи хуқуқиро ба он мутобиқ гардонем. Зарурат ба саросемавор иваз кардани калимаҳо оқибат бар зарари кор ҳам ҳоҳад буд.

Имрӯз падидае вучуд дорад, ки баязе аз одамон бо номи худ ин ё он қонунро алоқаманд мекунанд. Лекин бояд дар хотир дошт, ки Қонун моли давлату миллат аст. Ба хотири номи худро дар таърих сабт кардан, мо набояд, ақидаҳои дигаронро ва пеш аз ҳама давлатро фаромӯш кунем. Беҳтарин меросе, ки аз олимон ва қонунгузорон ба миллат гузошта мешаванд ин қонунҳо ва асарҳои илмӣ мебошад, ки барои пешрафти давлат мусоидат менамоянд.

Масъалаи мазкурро баррасӣ намуда, суханҳои яке аз олимони шинохта Ю.К. Толстой ба хотир меояд, ки нисбати Кодекси гражданий чунин суханҳои шӯхиомезро гуфта

¹ Энциклопедияи советии тоҷикӣ. Ҷилди 4. Душанбе – 1983 С.290

² Ниг.ҳамон ҷо С.293

буд: «Аз кодекси гражданий ба мисли зан интизориҳои зиёд доштан даркор нест, аз оне ки вай метавонад дод. Кодекси гражданий барои миллионҳо одамон нигаронида шудааст ва аз ин лиҳоз ин ҷой барои ҷилдагарии қасбии ҳуқуқшиносон нест»³.

Дар воқеъ ҷилдагарӣ, ҳуднамоӣ ва ҷой кардани ақидаҳои илмии худ боиси он шуда метавонад, ки муносибатҳои ҷамъиятӣ зарар мебинанд. Илова бар ин обруҷу нуғузи қонунгузории давлати мо боиси танқиди шадиди олимон ва паст гаштани низоми қонунгузорӣ дар арсаи байнамилалӣ гардад. Зоро қонун худ муарриғари давлат дар арсаи байнамилалӣ мебошад.

Агар аз рӯи қонунгузории имрӯза баҳо дихем, тибқи қисми 5 моддаи 31 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои мөъёрии ҳуқуқӣ» номи санади мөъёрии ҳуқуқӣ ва қисмҳои таркибии он бояд возеху муҳтасар ва фаҳмо бошад, мазмуни асосии онро дақиқ ифода намояд.

Лекин агар мо Кодексро маданий номгузорӣ намоем, мазмуни асосии онро дақиқ ифода намекунад. Ҳамзамон тибқи қисми 2 моддаи 38 Қонуни мазкур матни санади мөъёрии ҳуқуқӣ бояд муҳтасар, бо забони содда ва равону фаҳмо баён карда шавад, ки тафсири ҳархелаи мөъёрҳоро истисно намояд ва зимни ин услуби расмии забони адабӣ ва истилоҳоти ҳуқуқӣ риоя гардад.

Гарчанде ки ба андешаи баязе аз олимон «вожаи гражданий» аз забони русӣ ягон асос надошта, он вожапазирӣ даврони шӯравӣ аст» ба он бояд номи тоҷикӣ, яъне «маданий» дода шавад⁴.

Лекин ба андешаи мо истилоҳи «маданий» пеш аз ҳама метавонад, тафсирҳои ҳархеларо ба вучуд орад, зоро ҷиҳо тавре, ки дар боло зикр намудем, истилоҳи маданий аз рӯи фарҳанги забони тоҷикӣ, маъни дигарро ифода менамояд ва баъдан он калимаи арабӣ мебошад.

Бояд иброз дошт, ки қонун иҷозат додааст истилоҳоти ҳуқуқӣ дар матни санадҳои мөъёрии ҳуқуқӣ истифода шавад. Вожаи «гражданий» истилоҳи ҳуқуқӣ мебошад. Аз ин хотир он ба талаботи қонунгузории имрӯза муҳолиф нест.

Чи тавре, ки таҷрибаи имрӯзаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, имрӯз муносибатҳои ҷамъиятӣ

³ Ниг. <http://advokat-androsov.ru/news/13>

⁴ Ниг. муфассалтар Ғаюров Ш.К. Кодекси гражданий ё Кодекси маданий? http://www.jumhuriyat.tj/index.php?art_id=11800

ХУҚУКИ ГРАЖДАНИЙ ВА СОҲИБКОРӢ

ГРАЖДАНСКОЕ И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ И ПРАВО

босурат инкишоф ёфта истодаанд. Зарурат ба он аст, ки мо бояд дар қонунгузорӣ меърҳоеро чой кунем, ки барои дуруст батанзим даровардани ингуна муносибатҳо равона карда шуда бошанд.

Оиди кодекси гражданий агар ба тачрибаи ҷаҳонӣ назар андозем, пас маълум мегардад, ки он давлатҳое, ки низоми қонунгузорияшон пеш рафта ҳамзамон намунаи омузиш барои дигар давлатҳо гаштааст Кодекси гражданий доранд. Дар баъзе давлатҳои низоми қонунгузорияшон ба мо наздик ба мисли Русия, Қазоқистон, Узбекистон ва ғ.р. Кодекси гражданий арзи вучуд менамояд.

Истифода бурдани истилоҳот ва мағфумҳои якхела дар шароити ҷаҳонишавӣ ва интеграсияи минтақавӣ яке тарзҳои боёти мудоди расидан ба фазои ягонаи хуқуқӣ дар дохили давлат ва тарзи ҳамоҳангӯнӣ қонунгузории он бо давлатҳои дигар ба ҳисоб меравад.

Аз ин лиҳоз истифода кардани истилоҳоти нав ва бемаврид ба ҷойи он истилоҳе, ки алакай маъмул гаштааст метавонад душвориҳоро эҷод намояд.

Агар ба таъриҳи назар андозем аввалин кодексе, ки муносибатҳое хусусиро ба танзим медаровард кодекси гражданий Фаронса маҳсуб мейёбад.

Кодекси гражданий Фаронса ки бо номи кодекси Наполеон маъмул гаштааст боиси қабул гаштани Кодесҳои гражданий дар давлатҳои дигари аврупо гардиid. Албатта қисми меърҳои Кодекси гражданий Фаронса аз хуқуқи хусусии Рим ресепсия кунонида шуда бошад ҳам, аммо бо назардошти хосиятҳои он давлат қабул гардида буд.

Беш аз таърихи 200 сола доштаи худ ва тағиӣру иловаҳои зиёд ҷой кардан ба кодекси гражданий дар давлатҳои аврупо, номи он то ба ҳол тағиӣ наёфтааст. Бояд қайд намуд, ки кодекси гражданий ба он хотир номгузорӣ карда мешуд, ки он муносибатҳои миёни гражданинҳо (шахрвандон) бавучуд омадаро танзим менамуд. Маҳз дар кодекси қабулгардидаи Фаронса (Кодекси Наполеон) танҳо ба сифати субъект шахсони воқеи пешбинӣ гардида буд.

Албатта бо мурури замон дигар субъектҳои муносибатҳои гражданий (шахси хуқуқӣ) пайдо шуданд, аммо номи он то ба имрӯз бо номе, ки қабул гардида буд бокӣ монд. Ин ҳолат дуруст мебошад, зоро номи Кодекси гражданий (Кодекси Наполеон), ки дар саросари олам шинохта шудааст моликияти миллат пазирафта шудааст.

Чи тавре, ки маълум аст қисми зиёде муносибатҳои ҷамъиятиро маҳз шаҳрвандон бавучуд меоранд, тағиӣ медиҳанд ё қатъ менамоянд.

Аз ин хотир дар воқеъ мөҳиятан хуқуқи гражданиро ҳамчун хуқуқи шаҳрвандон метавон ҳисоб намуд, зоро вай қисми зиёди муносибатҳои молу мулкӣ ва ғайри молумулиро батанзим медарорад.

Агар муаллифон ба хотири он ки Кодекс бояд мазмунан муносибатҳои меърҳои он пешбинӣ кардааст, батанзим дарорад асоси тағиӣ додани номи кодекси ҳисоб карда бошанд, пас кодекси бояд кодекси иқтисодӣ номгузорӣ карда шавад, зоро қисми зиёди меърҳои онро муносибатҳои соҳибкорӣ ташкил медиҳанд¹.

Лекин кодекси иқтисодӣ номгузорӣ кардан, ин роҳи дурусти масъала нест. Зоро кодекс на ҳама муносибатҳои иқтисодиро пурра ба танзим медарорад.

Шояд муаллифон ба хотири он ки хуқуқи гражданий гуфта хуқуқҳои шаҳрвандиро нафаҳмидан номи онро маданий гузоштан меҳоҳанд. Аммо бояд дар назар дошт, ки алакай тули солҳои зиёд дар қонунгузорӣ ва асарҳои илмии олимон калимаи «гражданий» истифода шудааст. Қисми зиёди шаҳрвандон маҳз истилоҳи «гражданиро» ба он маъное, ки кодекси Гражданий пешбинӣ кардааст мефаҳманд. Бояд қайд намуд, ки дар тамоми санадҳои меърҳии хуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон истилоҳи «гражданий» истифода бурда мешавад. Яке аз нишонаҳои истилоҳи хуқуқӣ дар адабиётҳои хуқуқшиносӣ устувории ондониста мешавад². Имрӯз истилоҳи гражданий бе шубҳа дар қонунгузорӣ ва назария устувор аст. Иваз кардани он ба маданий мушкилотҳои зиёдро ба вучуд меорад.

Онҳое ки бо фаъолияти хуқуқҷодкунӣ сару кор доранд, медонанд, ки чи қадар маблағҳои пулӣ ва заҳматҳоро иваз кардани калимаи «гражданий» ба «маданий» ба бор меорад. Баъдан кафолати он ки «маданий» гуфта қадом муносибатҳоро батанзим медарораду шаҳрвандон онро ба осони дарк мекунанд ҳеч кас дода наметавонад.

Албатта муаллифон қонуни маданий Эрон, Кодекси сивилии Украинаро ҳамчун асос

¹ Ниг. муфассал. Российское предпринимательское право: учебник /Отв.ред. И.В. Ершова, Г.Д. Отнюкова. М.: Проспект, 2011. С. 56.

² Дозорцев В.А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации: Сборник статей. М., 2005. С.55

ХУҚУКИ ГРАЖДАНӢ ВА СОҲИБКОРӢ

ГРАЖДАНСКОЕ И ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ И ПРАВО

барои тағиیر додани номи Кодекси гражданий пеш меоранд, лекин ин ҳамчун асоси дахлдор баромад карда наметавонад.

Агар ба ибораи лотинии «*ius civile*» назар андозем он маъни маданиро ифода намекунад. Дар лугатҳои юридикӣ ибораи «*ius civile*» манои гражданий гирифтааст. Дар забони лотинӣ калимаи «гражданӣ» умуман гуфта ба калимаи «*sivilis*» мутобиқ мебошад¹.

Агар ба Рими қадим назар андозем, Римихо соҳаҳои зерини калони ҳуқуқро ҷудо мекарданд: *jus civile* (ҳуқуқи гражданий), *jus gentium* (ҳуқуқи халқ), *publicum* (ҳуқуқи оммавӣ), *jus naturale* (ҳуқуқи табии) ва ғ.р².

Дар ин ҷо чи тавре, ки мебинем оиди «ҳуқуқи маданий» ҳамчун соҳаи алоҳида Римихо умуман ҷизе нағуфтаанд. Дар мазмуни қатъии ҳуд калимаи *jus civile* дар давраи антики танҳо қонунҳои ҷадвали XII фаро гирифта буданд, яъне натанҳо ҳуқуқи ҳусусӣ ва тафсир ба он ки ба ҳуқуқшиносони Рими таалук дошт. Дар давраи Империя *jus civile* ҳамчун маҷмӯи меъёрҳои ҳуқуқи амалкунанда ва илми ҳуқуқӣ баромад мекард³.

Бо назардошти масоили ҷойдошта, метавон ҷунин ҳулосабардори намуд, ки калимаи «*civile*» мутаносиб ба калимаи «гражданӣ» мебошад. Агар ҳуқуқи гражданий бо мазмуни пурраи *jus civile*, ки дар давраи Рими қадим шинохта мешуд мутобиқ набошад ҳам маъни «маданиро» ифода намекунад.

Баъдан такя ба Қонуни мадании Эрон,

¹ Римское право: Учебник/ И.Б. Новицкий. М.: Волтерс Клювер, 2009.

² Ниг.Древнеримское частное право и современное российское гражданское право: учебник / В.Н. Яковлев. М.: Волтерс Клювер, 2010. С.36

³ Темнов Е. И. Звучащая юриспруденция. Волтерс Клювер, 2010.С.264

Афғонистон кардан лозим нест. Зоро низоми қонунгузории ин давлатҳо дигар мебошад. Ф.С. Сулеймонов оиди тағиир додани номи кодекси гражданий ба маданий иброз медорад, ки институтҳое, ки ба ҳуқуқи оммавӣ хос мебошанд, дар давлати Эрон дар Қонуни маданий ҷои ҳудро ёфтаанд⁴.

Агар меъёрҳои ҳуқуқи ҳусусӣ ва оммавӣ дар як кодекс ҷои карда шаванд, кодекси гражданий маъни ҳудро гум мекунад, зоро муносибатҳои ҳусусӣ дар асоси принципҳои баробарии тарафҳо⁵, озодии шартнома ва ғ.р. асос меёбанд.

Бояд иброз дошт, ки мақсади дигар гирифтани номи Кодекс дар паёми Президент ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон (соли 2013) наомадааст. Дар Паём гуфта шудааст, ки «бо мақсади ба талаботи замони мусоир мутобиқ намудани танзими муносибатҳои муҳими ҷамъияти Ҳукумати Тоҷикистонро зарур аст, ки кодексҳои гражданий ва ҷиноятиро низ дар таҳрири нав таҳия ва пешниҳод намояд»⁶.

Иловатан бояд иброз дошт, ки Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба дар таҳрири нав таҳия намудани Кодекси гражданий Ҷумҳурии Тоҷикистон ба тасвиб расидааст. Ба ҷои Кодекси гражданий Кодекси маданий таҳия намудан маъни аз доираи Амри Президент баромаданро ифода менамояд. Дар ин ҳолат зарбулмасали маъмули тоҷикӣ ба ёд меояд, ки «ба ҷои салла кала оварда шуд».

⁴ Ниг. Сулеймонов Ф.С. //Кодекси гражданий ё кодекси маданий?//Минбари ҳуқуқшинос №4(4).6- сенятбр. С.2013. С.5

⁵ Ин принцип асосан назариявӣ мебошад, зоро дар айни замон он Кодекси гражданий дарҷ нагардидааст.

⁶ www.prezident.tj

Аннотация

Доир ба масъалаҳои тағиир додани номи кодекси гражданий ба маданий

Дар мақолаи мазкур масъалаи тағиир додани номи кодекси гражданий ба маданий аз нигоҳи вожавӣ, таъриҳӣ, таҷрибай имрӯзai ҷаҳонӣ ва назарияи ҳуқуқ баррасӣ карда мешавад.

Annotation

On the question of changing the name of the Civil Code

В данной статье рассматриваются вопросы по поводу изменения названия гражданского кодекса с точки зрения права, истории, мирового опыта, а также теории права.

Annotation

On the question of changing the name of the Civil Code

This article discusses question about changing the names of the Civil code in terms of view of law, history, world experience and also theory of law.

Бобоев У.Х.

*Мушиовири Президенти Ҷумҳурии
Тоҷикистон оид ба сиёсати ҳуқуқӣ,
номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент*

ЧУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН ВА САНАДҲОИ ҲУҚУҚИИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ ДАР ҶОДАИ МИНТАҚАҲОИ ОЗОДИ ИҚТИСОДӢ

Калидвожаҳо: Минтақаҳои озоди иқтисодӣ, Чумҳурии Тоҷикистон, қонунгузорӣ, санаҷӯи ҳуқуқии байналмилали.

Ключевые слова: Свободные экономические зоны, Республика Таджикистан, законодательство, международные правовые акты.

Keywords: Free economic zones, Republic of Tajikistan, legislation, international legal acts.

Минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар шароити кунунӣ яке аз масоили рӯзмарра мебошад, чунки нақши муҳимро дар инкишофи иқтисодиёти давлат чун механизми рушди иқтисодӣ бозида, ташкили минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар ҳудуди давлат ин воситаи ҳавасмандгардонии рушди фаъолияти соҳибкорӣ бо пешниҳоди речай шароитҳои мусоиду имтиёznоки соҳибкорӣ дар ҳудуди чунин минтақаҳо ба ҳисоб меравад. Рӯзмарра гаштани масоили минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар шароити имрӯза сабабҳои объективии худро дорад ва пеш аз ҳама ин натиҷаи инкишофёбӣ ва тағйирёбии муносибатҳои иқтисодӣ, пайдошавии равандҳои ҳамгироии иқтисодӣ мебошад. Дигар омилҳо ин ташакулёбӣ ва инкишофи шаклҳои гуногуни моликияят, зарурияти инкишоф додани соҳибкорӣ ва танзими ҳуқуқии сифати мол, кор ва хизмат мебошад. Минтақаҳои озоди иқтисодӣ ба таври мустаҳкам ба амалияи иқтисоди ҷаҳонӣ ворид гардида, имрӯзҳо дар давлатҳои гуногун яке аз воситаҳои натиҷабаҳше, ки дар ғани гардонидани заминаи молиявии давлат ва субектони ҳочагидор саҳми қалон дорад, ба ҳисоб мераванд. Яъне ҳам буҷаи давлат аз ҳисоби маблағҳои ба тариқи сармоягузорӣ ҷалбшуда ғани мегардад ва ҳам ба соҳибкорон имконияти фаъолият намудан дар шароити мусоиду имтиёznок фароҳам оварда мешавад. Дар айни ҳол дар ҷаҳон бо такя ба маълумотҳои

гуногун аз 400 то 2 ҳазор минтақаҳои озоди иқтисодӣ мавҷуданд¹, лекин новобаста аз он, ки имрӯз ҷи қадар шумораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ мавҷуданд, онҳо дар иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар давраи гузариш қарор дорад, зухуроти нав ба ҳисоб рафта, бояд мақсаднокии он ва масъалаи мавҷуд будани имконияти ташкили васеъи навъҳои гуногуни минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар шароити гузариши иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамаҷониба омӯхта ва таҳлил гардад.

Дар солҳои 90-уми асри гузашта аз рӯйи сатҳи инкишофи иқтисодӣ Ҷин давлати пешсафтарин дар ҷаҳон гардид. Ҳанӯз соли 1980 дар ин кишвар панҷ минтақаҳои маҳсуси иқтисодӣ ташкил карда шуда буданд, ки дар онҳо имтиёzҳои гуногун амал менамуд, ки то ҳол идома доранд. Соли 1990 боз як минтақаи озоди иқтисодии дигар бо номи «Пудун» дар Шанхай, ташкил карда шуд, ки аз рӯйи ҳаҷми сармоягузориҳо нисбат ба панҷ минтақаҳои озоди иқтисодии мавҷудбуда ҳаҷми сармоягузорӣ дар ин минтақаи озоди иқтисодӣ 20 сол зиёд буд, қарib ба 25 миллиард доллар мерасид. Файр аз ин 14 шаҳрҳои Ҷин вазъи ҳудудҳои озоди баҳриро доранд². Маҳз ҳамин омилҳо, яъне ташкили ҳудудҳои озоди баҳрӣ ва минтақаҳои озоди иқтисодӣ ба Ҷин имконият

¹ Кетов А. Х. Режим свободной экономической зоны международно-правовые и национально-правовые аспекты Дис. канд. юрид. Наук. - М., 2001. - §3 75-77 с.

² Т.П. Данько, З.М. Окрут «Свободные экономические зоны» (учебное пособие), Инфа-М, Москва-1998г, с 14.

фароҳам овард, ки яке аз давлатҳои дорои иқтисодиёти пешрафта гардад. Ҳамаи ин боис гардид, ки дар ҳудуди Чин дар 20 соли охир 5700 корхона бо иштироки сармояи хориҷӣ ташкил карда шавад. Гарчанде, ки истилоҳи «минтақаҳои озоди иқтисодӣ» дар чор садсолай охир пайдо шуда, васеъ паҳн гаштааст, vale дар шакле, ки имрӯз фахмида мешавад, дар солҳои 70-ум дар минтақаи ҷанубу шарқии Осиё пайдо шудааст ва давлатҳои ин минтақаи Осиёро аз сабаби ҷаҳиши бузурги иқтисодии онҳо ба ба сатҳи баланди инкишофи иқтисодӣ расиданашон «Палангҳои Осиё¹» ном мебаранд. Яке аз ҷунин давлатҳо ин Кореяи Ҷанубӣ мебошад, ки ин давлат яке аз аввалинҳо шуда қонун дар бораи ташкили минтақаҳои озоди иқтисодиро 1 январи 1970 қабул кард. Бо қабули ин Қонун бо мақсади ҷалби сармояи хориҷӣ, зиёдшавӣ ва ҳавасмандгардонии содирот, рушди шуғлнокӣ ва умуман инкишофи иқтисодии давлат дар минтақаҳои назди соҳилии Кореяи Ҷанубӣ минтақаҳои озоди иқтисоди ташкил карда шудаанд, ки натиҷаи он имрӯз Кореяи Ҷанубиро ба яке аз пешсафони «Муъҷизаи Осиёй» гардонид.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки айни ҳол ба муносибатҳои иқтисодӣ ва умуман ба ҷалби сармояи ватанию хориҷӣ аҳамияти ҳамаҷониба дода мешавад, бо мақсади тезонидани раванди сатҳи рушди иқтисодиаш зарурияти ташкили ҷунин минтақаҳои озоди иқтисодӣ ба миён омад. Бо ин мақсад ҳанӯз 17 майи соли 2004 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» ва аз 2 июли 2005 сол Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон №235 «Оид ба Низомнома дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» қабул карда шуданд. Дар асоси ин ду санад аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2008 дар ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон ду минтақаи озоди иқтисодӣ, яъне минтақаҳои озоди иқтисодии «Панҷ» ва «Суғд» ташкил карда шудаанд. 29 октябри соли 2008 Парлумони Ҷумҳурии Тоҷикистон Низомномаҳои минтақаҳои озоди иқтисодии «Панҷ» ва «Суғд»-ро тасдиқ кард². Мувофиқи ин Низомномаҳо минтақаҳои озоди

иқтисодии мазкур бо мақсади таъмини шароити мусоид барои суръатбахшии рушди иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла бо мақсади ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ, таъмини шуғли аҳолӣ, ҷалби техника ва технологияи нау, санчиши усуљои нави ҳочагидорӣ, густариши истеҳсоли молҳои истеъмолӣ ва хизматрасониҳо, зиёд гардонидани содироти маҳсулот ташкил карда шудаанд. Минтақаи озоди иқтисодии «Панҷ» ҳамчун минтақаи озоди истеҳсолӣ – савдои дар ҳудуди ноҳияи Қумсангири вилояти Ҳатлон дар масоҳати 400 гектар барои 25 соли охир соҳта мешавад. Минтақаи озоди иқтисодии «Суғд» бошад дар ҷанубу гарбии шаҳри Ҳучанд дар ҳудуди 320 гектар барои 25 соли охир ташкил шуда, дар он мақсади асосӣ ба ташкил ва азхудкунии иқтидорҳои истеҳсолии нау ва ҷалби технологияҳои нави инноватсионӣ равона карда шудааст.

Ғайр аз ин бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2 февраля соли 2009 № 74 ба мӯҳлати 25 сол дар ноҳияи Ишқошими Вилояти Муҳтори Кӯҳистони Бадаҳшони Ҷумҳурии Тоҷикистон Минтақаи озоди иқтисодии «Ишқошим» ва дар ноҳияи Данғараи вилояти Ҳатлони Ҷумҳурии Тоҷикистон Минтақаи озоди иқтисодии «Данғара» таъсис дода шудааст.

Инчунин бояд қайд кард, ки ҳамаи корхонаҳое, ки дар ҳудуди ин минтақаҳои озоди иқтисодӣ ҷойгиранд ё ҷойгир карда мешаванд, мувофиқи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз пардоҳти тамоми намудҳои андозҳо, ғайр аз андози иҷтимоӣ озод мебошанд. Ғайр аз ин барои шаҳрвандони хориҷие, ки меҳоҳанд дар ҳудуди ин минтақаҳои озоди иқтисодӣ фаъолият намоянд, имтиёзҳо барои гирифтани раводид пешбинӣ шудааст. Бояд қайд кард, ки ин аввалин минтақаҳои озоди иқтисодӣ мебошанд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил карда шудаанд. Ғайр аз ин 25 марта соли 2011бо мақсади ҷавобғӯ будан ба амалияи имрӯзai ҷаҳонӣ дар ин ҷода Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» қабул гардид, ки аз Қонуни соли 2004 бо куллӣ фарқ менамояд.

Ҳамин тарикӣ, дар Тоҷикистон низ аввалин қадамҳо дар ташкили ҷунин механизми муҳими рушди иқтисодӣ гузошта шуд. Ин зарурат пеш меорад, ки тамоми ҷабҳаҳои ташкили-ҳуқуқӣ, танзими фаъолият, такмили асосҳои қонунгузорӣ оиди минтақаҳои озоди иқтисодӣ

¹ Бахтин С.И. Правовое регулирование предпринимательской деятельности в свободных экономических зонах России. Дис. канд. юрид. Наук. - М., 2006. – 8-9 с.

² Свободные экономические зоны Таджикистана – проблемы и перспективы // Таджикистан: экономический ракурс №7 (84), информационно-аналитический бюллетень 3 августа 2010, г. Душанбе.

ва дигар паҳлухои хуқуқии онҳо омӯхта ва таҳлил гарданд.

Қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон оиди минтақаҳои озоди иқтисодӣ бо такя бо моддаи 7-уми Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ» аз 26 марта соли 2009 ва моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» аз 25 марта соли 2011, аз Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи минтақаҳои озоди иқтисодӣ» ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, иборат мебошад. Аз мазмуни муқаррароти моддаҳои мазкур муайян мегардад, ки фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ду гурухи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ танзим карда мешаванд. Яъне бо он санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки хусусияти умумӣ ва соҳавӣ доранд (мисол: аз Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон сар карда, то кодексҳои соҳавӣ, ки вобаста ба соҳаи танзимкунандай худ ин ё он паҳлӯи фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодиро танзим мекунанд) ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии маҳсус, ки маҳз ба танзими фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон равона гардидаанд. Инчунин бо такя бо муқаррароти моддаи 10-уми Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои ҳуқуқи байналмилалие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, низ ба қонунгузорӣ дар ҷодаи минтақаҳои озоди иқтисодӣ шомиланд.

Лекин бояд қайд намуд, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон то имрӯз ба ягон санади байналмилалии ҳуқуқие, ки маҳз ба минтақаҳои озоди иқтисодӣ бахшида шуда бошанд, ҳамроҳ нағаштааст. Бинобар ин ба мақсад мувофиқ аст, ки баъзе аз санадҳои байналмилалии ҳуқуқие, ки ба тариқи умумӣ масоили минтақаҳои озоди иқтисодиро танзим менамоянд ва Ҷумҳурии Тоҷикистон ба онҳо ҳамроҳ гардидааст, дидабароем.

Бояд қайд кард, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Конвеспияи байналмилалии Киото «Оиди соддагардонӣ ва ғорманизасияи расмиётҳои гумруқӣ» аз соли 1973 ва замимаҳои A.1, A.3, E.3; ва Н.1 ба он қабулгардида» ҳамроҳ шудааст. Лекин ба замимаи F.1 Конвеспия аз 19 марта соли 1979, ки оиди «Минтақаҳои озоди иқтисодӣ» бахшида шудааст, ҳамроҳ

нагардидааст. Дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил бошад, 9 декабря соли 2000 Қонуни намунавӣ «Оиди минтақаҳои озоди иқтисодӣ», дар шаҳри Санкт-Петербург дар асоси Қарори Ш16-5 Ҷаласаи умумии Ассамблеяи байнипарлумонии давлатҳои иштирокии ИДМ қабул гардидааст, ки он аз 3 боб ва 22 модда иборат аст. Қонуни намунавии мазкур хусусияти тавсиявӣ дошта, қонунҳои давлатҳои иштирокии ИДМ оиди минтақаҳои озоди иқтисодӣ асосан дар заминаи он таҳия ва қабул гардидаанд. Инчунин дар доираи ИДМ Созишнома «Оиди ташкили минтақаҳои озоди савдӣ» дар шаҳри Москва аз 15 апреля 1994 сол баста шуда, то имрӯз амал менамояд. Ба ин созишнома бо такя бо моддаи 22, 2 май соли 1999 тағиরоту иловаҳо ворид карда шуда, инчунин протоколҳои иловагӣ ба он қабул шудаанд. Масалан, бо Қарори Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 29 июня соли 2001 Протоколи иловагӣ оиди «Литсензиякунонии воридоти давлатҳои иштирокии Созишнома оиди ташкили минтақаҳои озоди савдӣ»-ро Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф кардааст. Чи хеле, ки муовини аввали раиси Кумитаи иҷроияи котиботи ИДМ В. Гаркун қайд менамояд, лоиҳаи ин шартнома дар ҳоли анҷомёбӣ қарор дошта, нисбат ба созишномаи амалкунанда дар он тағиরотҳои зиёд ҷой дода шудааст. Ин тағиরотҳо бештар ба воридшавии давлатҳои узви ИДМ ба Созмони умумиҷаҳонии тиҷорат марбут буда, зарурияти қабули созишномаи нав оиди минтақаҳои озоди савдӣ ба миён омадааст¹. Инчунин дар доираи ИДМ аз 20 июля соли 2000 Созишнома «Оиди монеъаҳои техниқӣ дар минтақаҳои озоди савдӣ» қабул гардида, амал менамояд. Вале бояд қайд кард, ки ин Созишномаҳо танҳо нисбати намуди алоҳидай минтақаи озоди иқтисодӣ, яъне минтақаи озоди савдӣ бахшида шуда, нисбати дигар шаклҳо амал намекунанд. Мувофиқи моддаи 1 Созишнома «Оиди ташкили минтақаҳои озоди савдӣ» дар доираи ИДМ давлатҳои иштирокии созишномаи мазкур барои расидан ба мақсади ҷорӣ намудани шароити озоди гардиш ва муомилоти молу хизматҳо, ҳалли масъалаҳои мушаххаси иқтисодӣ ташкили минтақаҳои озоди иқтисодиро дар шакли минтақаи озоди савдӣ таъмин менамоянд, ки ба мақсадҳои: барҳам додани бочҳои гумруқӣ, инчунин андоз ва

¹ <http://www.interfax.by/news/belarus/83988>

хироҷхое, ки бо онҳо амали баробар (эквивалет) доранд ва маҳдудиятҳои миқдорӣ, бартарафкунии дигар монеъаҳои муомилоти озоди молу хизматҳо, ташкил ва инкишофи низоми самарабахши ҳисоббаробаркуй ва пардоҳти барои молҳо ва амалиётҳои хизматрасонӣ, ҳамкориҳо дар амалисозии сиёсати савдой – иқтисодӣ, дар соҳаҳои саноат, ҳочагии қишлоқ, нақлиёт, молия, сармоягузорӣ, баҳши иҷтимоӣ, инчунин рушди баҳши рақобати бовиҷдонона, мусоидат ба гармонизатсия ва яғонакунии (унификацсия) қонунгузории давлатҳои аҳдкунанда дар сатҳе, ки он ба амалнамоии натиҷабахши ин минтақаҳои озоди савдои ташкилшуда лозим мебошад, равона карда шудааст. Доираи ҳудудии амали Созишномаи мазкур қаламрави гумрукии давлатҳои иштирокчи он мебошад ва иштирокчиёнро ҳудадор менамояд, ки аз амалҳое, ки ба муқаррароти созишномаи мазкур мухолифат мекунанд, хусусан иштироки тарафҳои аҳдкунанда дар дигар гуруҳҳои иқтисодии минтақавӣ ё ташкили онҳо ҳуддорӣ намоянд. Созишномаи мазкур муқаррар менамояд, ки тарафҳои аҳдкунанда бочҳои гумrukӣ, инчунин андоз ва хироҷхое, ки бо онҳо амали баробар доранд ва маҳдудиятҳои миқдориро ба воридот ва ё содироти молҳо, ки бо қаламрави гумрукии яке аз давлатҳои иштирокӣ сурат мегиранд ва барои ҳудудии гумрукии давлати иштирокчи дигар пешбинӣ шудаанд, истифода нақунанд. Дар Созишномаи мазкур дар зери мағҳуми маҳдудияти миқдорӣ ва дигар чораҳои маъмурӣ барои мақсадҳои ин Созишнома дилҳоҳ чораҳое фахмида мешавад, ки истифодаи онҳо монеъаҳои моддӣ ва ё маҳдудиятро барои вориднамоии молҳо аз қаламрави гумрукии як давлати иштирокӣ ба қаламрави гумрукии давлати иштирокчи дигари Созишномаи мазкур ва ё содирнамоии молҳо аз қаламрави гумрукии давлати иштирокчи Созишнома ба вучуд меорад. Аз ҷумла, ҷорӣ намудани иҷозатномадиҳии қвотавӣ, идора кардан аз болои нарҳҳои молҳо ва шартҳои маҳсулотсупорӣ ва ё ҷорӣ намудани дигар талаботҳои маҳсус ба воридот ва ё содироти молу хизматҳо, ки боиси бевосита ё бавосита маҳдуд кардан ҳуқуқи воридкунанда ё содиркунанда бо муқоиса бо ҳуқуқҳои харидор ва фурӯрушандай моли ҳаммонанд (шабех) дар ҳудуди давлати иштирокчи Созишнома, ки дар он амалиёти харид ё фурӯш амалӣ карда

мешавад, мегардад. Дар моддаи 4 Созишномаи мазкур муқаррар гардидааст, ки ҳар як давлати иштироккунанда ба молҳое, ки аз ҳудуди гумрукии дигар давлатҳои иштироккунанда ба ҳудуди гумрукии он воридшаванда рещаеро пешниҳоҳ намояд, ки аз речай ба молҳои миллӣ ва ё молҳои дилҳоҳ давлати сеюм пешниҳоҳ мешавад, бад набошад, аз ҷумла ин ҳолат ба талаботҳои техникӣ ва талаботҳои нисбати сифат низ даҳл дорад. Вобаста ба ин Созишнома давлатҳоро ҳудадор менамояд, ки ҳамкорӣ ва мубодилаи маълумотҳоро дар соҳаи стандартизатсия, метереология ва сертификатсия ба мақсади барҳам додани монеъаҳои техникӣ ва дигар талаботу маҳдудиятҳои маҳсусро дар савдо ба роҳ монанд. Оиди масъалаи пардоҳтҳо ва расмиётҳои вобаста ба воридоту содироти молҳо Созишнома муқаррар мекунад, ки ҳамаи хироҷҳо ва пардоҳтҳо (ба истиснои бочҳои гумrukӣ андозҳо ва дигар пардоҳтҳои ба онҳо баробаркардашуда), ки аз тарафи давлатҳои аҳдкунанда дар савдои тарафайн вобаста ба воридоту содирот муқаррар карда мешаванд, набояд аз ҳадди ҳароҷотҳои воқеъии бевосита зиёд бошанд. Тарафҳо якдигарро оиди намудҳои пардоҳтҳо огоҳ менамоянд ва ба мувофиқа расидан оиди кам карданӣ онҳо ва ҳаҷми онҳо кӯшиш менамоянд. Инчунин пешбинӣ шудааст, ки тарафҳои Созишнома ба соддагардонӣ ва унификацсияи (яғонакунӣ) расмиётҳои маъмурӣ дар минтақаҳои озоди савдой ҳаракат менамоянд. Ин муқарраротҳо асосан ба: маҳдудкунии миқдорӣ, иҷозатномадиҳӣ, назорати асьор, баҳисобигирӣ оморӣ, ҳуҷҷатгузорӣ ва азназаргузаронии молҳо, карантин ва идораи санитарӣ ва дигар расмиётҳое, ки ба воридоту содирот вобаста аст, даҳл доранд. Инчунин дар Созишнома пешбинӣ гардидааст, ки тарафҳои аҳдкунанда чораҳоро оиди соддагардонӣ ва унификацсияи (яғонамоии) расмиётҳои гумrukӣ, хусусан бо роҳи ҷорӣ намудани ҳуҷҷатҷоҳи ягонаи гумrukӣ ва ҳуҷҷатҳои роҳбаладии молҳо дар заминай Созишномаҳои байналмилалӣ андешанд. Вобаста ба ин мақсад тарафҳо ба мақомотҳои давлатии даҳлдори ҳуд супориш медиҳанд, ки пешниҳоҳо оиди гарманизатсия (наздикнамоии) расмиётҳои гумrukӣ ва эътирофнамоии мутақобилаи ҳуҷҷатҳои гумрукии якдигарӣ, тайёр намуда пешкаш кунанд. Давлатҳои иштирокӣ ҳудадоранд, ки нисбати молҳои аз ҳудуди гумрукии давлатҳои дигари иштирокӣ воридшаванда бевосита ё

бавосита андозҳо ва хироҷҳои гумрукии хусусияти фискали доштаро дар ҳаҷме, ки зиёда аз молҳои ватанӣ ҳаст, ҷорӣ наменамоянд. Ба ин молҳо бояд речай мусоидеро пешниҳод намоянд, ки аз речай нисбати молҳои ҳаммонанди ватанӣ пешниҳодшаванда бад набошад, аз ҷумла ин ҳолат нисбати ҳамаи қонунҳо, қоидаҳо ва талаботҳо ба фурӯши онҳо дар бозори дохилӣ, пешниҳод ба фурӯш, ҳарид, боркашонӣ, даҳдошта, тақсимот ва истифодаи онҳо даҳл дорад. Созишнома тарафҳоро уҳдадор мекунад, ки инчунин дар савдои тарафайни байни ҳамдигарӣ андозҳои бавоситро (ААИ, аксизҳо) нисбати молҳо, корҳо ва хизматҳое, ки аз ҳудуди гумрукии як давлати иштирокии Созишнома ба ҳудуди давлати дигари иштирокӣ воридшавандад татбиқ нанамоянд. Яъне ин муқаррарот маъни андозбандии молро аз рӯйи ААИ бо мизони сифрӣ ва озодкунии пурраро аз аксиз дорад. Бинобар ҳамин, Созишнома муқаррар мекунад, ки дар давлати иштирокӣ, ки дар қонунгузориаш андозбандии мол аз ААИ бо мизони сифриро муқаррар намекунад, ҳолати озодкунии пурраи мол аз ААИ татбиқ карда мешавад. Ғайр аз ин дар Созишномаи мазкур масъалаҳои чораҳои маҳсуси савдои аз ҷониби тарафҳо барои рушди соҳаи савдо амалишавандаро, масъалаҳои субсидия ба корхонаҳои дар ҳудуди чунин минтақаҳои озоди савдои амалкунанда, рақобатпазирӣ дар фаъолияти соҳибкорӣ, тартиби ҳалли баҳсҳо, тартиби ворид намудани илова ва тағйиротҳо ба Созишномаи мазкур, ба қувваи қонунӣ

даромадан, ҳамроҳшавӣ ва қатъ кардани иштирокро дар Созишномаи мазкур танзим менамояд. Дар Созишномаи байни давлатҳои ИДМ «Оидимонеъаҳои техникӣ дар минтақаҳои озоди савдоӣ» аз 20 июни соли 2000 бошад, асосан масъалаҳои танзими низомномаҳои техникӣ, яъне санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки стандартҳоро ба молҳо ва раванди истеҳсолии онҳо муқаррар менамояд, баҳшида шудааст. Яъне давлатҳо мувофиқи ин Созишнома уҳдадор мегарданд, ки дар савдо ҳаракатҳои маҳдудкунанда ва монеъаҳоро, ғайр аз онҳое, ки баҳри амнияти миллӣ ва иқтисодии давлат, ҳифзи ҳаёт ва саломатии шаҳрвандон, муҳити зист ва ҳуқуқу манфиатҳои истеъмолкунандагон зарур аст, ҷорӣ насозанд.

Лекин инро низ бояд қайд кард, ки дар доираи муносибатҳои минтақаӣ ва дутарафа Ҷумҳурии Тоҷикистон Созишномаҳоеро ба имзо расонидааст, ки маҳз агар ба ташкил ва фаъолияти минтақаҳои озоди иқтисодӣ баҳшида нашуда бошандҳам, лекин дар танзими муносибатҳои дар қаламрави минтақаҳои озоди иқтисодӣ сурат гирифта, саҳми марказӣ доранд. Ба шумули чунин шартномаҳо метавон номбар намуд: Созишнома оиди савдо озод (бо Қазоқистон, Белорус, Қирғизистон, Русия, Чин ва ғ.), Созишнома оиди даст кашидан аз андозбандии дукарата (бо Туркия, Русия, Белорус, Украина, Олмон, Полша ва ғ.), Созишнома дар бораи ҳавасмандкунӣ ва ҳифзи мутақобилаи сармоягузориҳо (бо Қирғизистон, Молдова, Украина, Озорбойҷон, Муғулистон ва ғ.) ва ғайра.

Аннотация

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалӣ дар ҷодаи минтақаҳои озоди иқтисодӣ

Дар мақолаи мазкур оид ба иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шартномаҳои ду ва бисёрҷониба дар ҷодаи минтақаҳои озоди иқтисодӣ сухан меравад. Муаллиф санадҳои ҳуқуқии байнамилалии соҳаи мазкурро таҳлил намуда, зарурияти ҳамроҳшавии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба онҳо нишон додаст.

Annotation

Республики Таджикистан и международные правовые акты в сфере свободные экономические зоны

В статье рассматриваются вопросы участия Республики Таджикистан в двусторонних и многосторонних договорах в сфере свободных экономических зон. Автор, анализируя международные правовые акты данной сферы, высказал мнение присоединения Республики Таджикистан к ним.

Annotation

The Republic of Tajikistan and international legislation in the field of free economic zones

The article considered with the participation of the Republic of Tajikistan in the bilateral and multilateral agreements in the field of free economic zones. The author, analyzing the international legal acts in this area, showed the need for accession of the Republic of Tajikistan in them.

Раҷабов М.Н.,

*мудири кафедраи ҳуқуқи байналмилалии
факултети ҳуқуқшиносии ДМТ,
номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент*

ПАРЧАМИ ДАВЛАТӢ: ҶАНБАҲОИ МИЛЛӢ-ҲУҚУҚӢ ВА БАЙНАЛМИЛАӢ-ҲУҚУҚӢ ОН

Калидвоҗсаҳо: истиқолияти давлатӣ, рамзҳои давлатӣ, парчами давлатӣ, созмонҳои байналмилалӣ.

Ключевые слова: суверинитет государства, символ государства, государственный флаг, международные организации.

Keywords: state sovereign, state symbol, state flag, international organizations.

Парчам дар радифи Нишон ва Суруди миллӣ барои ҳар як кишвари соҳибистиклол чун рамзҳои давлатӣ ва муқаддасоти миллӣ эътироф карда шудааст. Аз ин нигоҳ эҳтироми волои рамзҳои давлатӣ ногузир аст ва бояд тавре ба онҳо муносабат намуд, ки нисбаташон бехурматӣ зохирнагардад. Зерорамзҳоидавлатӣ таҷассумгари мазмуну моҳияти давлат, таъриху фарҳанги ҳалқ, арзишҳои миллию ҷӯғрофии кишвар мебошанд. Дар таърихи ҳалқи тоҷик афроҳтани парчам ҳамчун рамзи барҳам задани пояи ҷабру бедодӣ, натиҷаи талошу мубориза баҳри ба даст овардани озодиву истиқлол ва нишонаи қудрату тавонӣ баҳогузорӣ мешавад. Талошу мубориза ва ҷоннисориҳои ниёғони мо барои озодиву истиқлол, дар мисоли тасвири уқоб дар парчам ё ливои Куруши Кабир чун рамзи давлати неруманд ва ливои Коваи оҳангар гувоҳ аз озодандешии гузаштагони мо аст. Дар даврони Шӯравӣ парчами Тоҷикистон ифодагари мазмуну моҳияти кишвар дар ҳайати ИҶШС буд. Вале раванди ташакулёбии истиқолияти давлатӣ бо мувофиқат накардани парчами қаблии кишвар бо моҳияту мазмуни Тоҷикистони мусосир замина гузошт. Аз ин нигоҳ дар Эъломияи истиқолияти давлатии Тоҷикистон аз 24 августи соли 1990 «...парчам ...рамзи истиқолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳогузорӣ шуду муқаддасу даҳлнозазири он таҳти химояи қонун қарор дода шуд» (моддаи 18). Бо дарки воқеяят Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 28 июни соли 1991 «Дар бораи рамзҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон»

қарор қабул кард ва комиссияи маҳсус оид ба таҳияи рамзҳои давлатӣ ташкил карда шуду озмуни ҷумҳурияйӣ барои омода кардани рамзҳои давлатӣ эълон карда шуд.

Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди ҷамъбасти озмун дар Иҷлоисияи XVI Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шуд. Тасдиқи «Низомномаи парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 ноябри соли 1992 ба вуқӯй омад, ки мувофиқи он ба моддаи 170 Конституцияи ҶШС Тоҷикистон соли 1978, ки ба парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳшида шуда буд тағйироту иловашо бо мазмуни зайл ворид кард: «парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон матои росткунчаест, ки аз се раҳи рангai уфуқӣ иборат аст; раҳи боло ранги сурҳ дошта, пахнои он ба раҳи поёни сабз баробар мебошад, раҳи сафеди мобайнӣ якуним баробари пахнои ҳар яке аз раҳҳои ранга аст. Рӯйи раҳи сафед, дар мобайнӣ парчам бо зарҳал рамзи тоҷи тасдиқшуда ва болои он ҳафт ситора дар шакли нимдоира қашида шудааст. Мутобиқати бару дарозии умумии парчам 1:2 аст.

Тоҷ ва ситорахои парчам дар шакли росткунча ҷой дода шудаанд, ки паҳлӯи амудиаш 0,8 ва паҳлӯи уфуқиаш 1,0-и пахнои раҳи сафед аст. Ситорахои панҷгӯша ба доираҳои кутрашон 0,15 ва ба ҳавои радиусаш 0,5- и пахнои раҳи сафед қашида мешаванд.

Тоҷ, ки баландиаш баробари 0,55 пахнои раҳи сафед аст, дар пояш ба қавси радиусаш

баробари 1,2 бари раҳи сафед қат мешавад. Чор унсuri камоншакл, ки тоҷро зеб медиҳанд, дар мобайн бо як қисми доира оро мейбад, ки қутри он баробари 0,2 бари раҳи сафед мебошад».

Низомномай парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мазмуни моҳияти парчами давлатиро дар банди 1 ва 2 муқаррар кардаасту тартиби оиди дар ҷойҳои муайян афроҳтани парчами давлатӣ дар бандҳои 3-6 сухан меравад, даҳлопазирию таҳти химоя қарор додани парчами давлатӣ ва муқаддас будани он дар бандҳои 7-9 баррасӣ шудааст.

Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мазмуни моҳияти нав чун рамзи истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар марҳилае таҳия ва қабул шуд, ки қишвари Тоҷикистонро оташи ҷангӣ шаҳрвандӣ фаро гирифта буд ва миллат ба қисматҳо тақсим шуда буд. Дар ҷунин раванди мураккабу ҳасос Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул гардид, ки роҳбари тозаинтиҳоби қишвар бо бусидану ба дидоҳо гузоштани парчами давлатӣ таҳти парчами қишвари тозаистиклол қадами нахустинро баҳри дар як саф қарор додани тарафҳои даргир ва ободии ватану сарҷамъии миллат гузошт, ки мояни ифтиҳору сарфарозӣ ва рамзи шоистаи ватандорӣ мебошад.

*Дар парчами қишивар ибтидо мебинам,
Фарҳангу ниишонаи ниё мебинам.
Чун ҷилва кунад ҳамеша дар боми Ватан,
Бар ҳастии хештан бақо мебинам.*

Шаҳрия

Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 Парчамро ҳамчун рамзи давлатӣ ва рукни асосии муқаддасоти миллӣ пазирифт (моддаи 3) ва онро таҳти химояи қонуни қарор доштанашро ногузир донист, зеро онро дар боби аввал «Асосҳои соҳтори конституционии қишвар» ҷой дод.

Бо қабул шудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рамзҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» 12 майи соли 2007, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 24 ноябри соли 1992 «Дар бораи тасдиқи Низомномай Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз эътибор сокит дониста шуд, ки Қонуни нав моҳият ва истифодаи расмии парчами давлатиро ҳамчун рамзи давлати мустақилу соҳибихтиёри Тоҷикистон муайян кард, ки парчами давлатӣ арзишҳои дирӯзу имрӯз ва фардои миллатро фаро мегирад.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рамзҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» тартиби афроҳтан (моддаи 5), ҷойгиркунии тасвири парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 6) ва ҷавобгариро барои таҳқири парчам (моддаи 11) тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ намуд, ки ҳуқуқи тасдиқи Парчами давлатиро ба зиммаи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тартиби тайёр кардан, андоза ва истифодабарии Парчамро ба ваколати Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон гузоштааст.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рамзҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» тартиби афроҳтани парчами давлатиро бо таври доимӣ дар ҷойҳои зайл пешбинӣ менамояд:

- дар боло ё пештоқи бино ва ё ба пояи маҳсус дар ҳавлии қароргоҳи расмии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, макомоти прокуратураи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Бонки миллии Тоҷикистон, Комиссияи марказии интиҳобот ва рапортсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазоратҳо, кумитаҳои давлатӣ ва мақомоти идоракунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти маҳаллии ҳокимиияти давлатӣ, мақомоти худидораи шаҳрак ва деха (чамоатҳо), намояндагиҳои дипломатӣ ва дигар ташкилотҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мамлакатҳои ҳориҷӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ;

- дар болои биное, ки ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, иҷлосияи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, иҷлосияи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, иҷлосияҳои Маҷлисҳои вакiloni ҳалқи Вилояти Муҳтори Кӯҳистони Бадаҳшон, Маҷлисҳои вакiloni ҳалқи вилоятҳо, шаҳри Душанбе, шаҳрҳо, ноҳияҳо гузаронида мешаванд;

- дар толорҳои ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, иҷлосияи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, иҷлосияи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Шӯрои Маҷлиси

миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Шӯрои Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, маҷлисҳои маҳаллии вакилони халқ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, маҷлисҳои судии судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоти сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ;

- дар утоқҳои кории Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар биноҳое, ки барои гузаронидани чорабинҳои расмӣ бо иштироки Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъин шудаанд, утоқҳои кории Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муовинони ў, Раиси Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муовинони ў, узви Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон ва муовинони ў, роҳбари Дастигоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, роҳбари Дастигоҳи Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, роҳбари Дастигоҳи Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазирон, раисони кумитаҳои давлатӣ, роҳбарони мақомоти дигари идорақунии давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Суди конституцioniи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Суди Олии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Прокурори генералии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Комиссияи марказии интихобот ва раъйпурсии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Бонки миллии Тоҷикистон, раисони Вилояти Муҳтори Қӯҳистони Бадаҳшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, шаҳрҳо, ноҳияҳо, вакилони маҷлисҳои маҳаллии вакилони халқи Вилояти Муҳтори Қӯҳистони Бадаҳшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, шаҳрҳо, ноҳияҳо, раисони судҳои Вилояти Муҳтори Қӯҳистони Бадаҳшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, шаҳрҳо, ноҳияҳо, прокурорҳои Вилояти Муҳтори Қӯҳистони Бадаҳшон, вилоятҳо, шаҳри Душанбе, шаҳрҳо, ноҳияҳо, сарони намояндагиҳои дипломатӣ ва дигар ташкилотҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мамлакатҳои хориҷӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ ва ё шахсони дигар мувофиқи тартиби муқарраркардаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- дар қисмҳои ҳарбии Ҷумҳурии Тоҷикистон (мутобики оинномаҳои ҳарбӣ), гузаргоҳҳо, дидбонгоҳҳо ва нуқтаҳои гумрукии Сарҳади давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рамзҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» ҷойҳо ва вакти афроҳтани парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон мукаррар шудааст. Ҷунонҷӣ, парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҷойҳои истироҳатии шаҳрвандон, боғҳо, хиёбонҳо, гулгаштҳо ба сифати рамзи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон афроҳтан мумкин аст.

Дар вакти афроҳтани Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва парчами ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва ё дигар шахсони ҳуқуқӣ, новобаста аз шакли моликияташон, паҳно ва баландии ин парчамҳо набояд аз паҳно ва баландии Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон калон бошад. Ҳангоми дар як вакт афроҳтани шумораи тоқи парчамҳо Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мобайн ва дар мавриди афроҳтани шумораи ҷуфтӣ парчамҳо аз марказ дар тарафи чап ҷой дода мешавад.

Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчунин афроҳта мешавад:

- дар воситаҳои нақлиёти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Маҷлиси миллии Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Раиси Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сарвазири Ҷумҳурии Тоҷикистон, роҳбарони ҳайатҳои давлатӣ ва ҳукуматии Ҷумҳурии Тоҷикистон берун аз ҳудуди Ҷумҳурии Тоҷикистон, сарони намояндагиҳои дипломатӣ ва дигар ташкилотҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мамлакатҳои хориҷӣ ва ташкилотҳои байналмилалӣ ва ё шахсони дигар мувофиқи тартиби муқарраркардаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- дар боло ё пештоқи бино ва ё ба пояи маҳсус дар ҳавлии раъйдидӣ;

- дар рӯзҳои ид, ҷашнҳо ва маросиму чорабинҳои тантанавӣ дар ҷойҳои истироҳати шаҳрвандон, боғҳо, хиёбонҳо, гулгаштҳо, биноҳои истиқоматӣ, ки аз тарафи мақомоти давлатӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, аз тарафи ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва дигар шахсони ҳуқуқӣ, новобаста аз шакли моликияташон гузаронида мешаванд;

- ҳангоми эълони мотам Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таври мотамӣ афроҳта мешавад: ба ҷӯбдаста (мехвари фулузи)-и Парчам матои тасмашакли сиёҳ баста мешавад, ки нӯгҳои он бояд то қисми поёни Парчам оvezон бошанд. Дар сурати ба ҷӯбдаста афроҳтани Парчам ҳангоми мотам

Парчам ба андозаи 1/3-и дарозии чӯбдаста хам карда мешавад.

Дар вакти маросими мотами шаҳрванди фавтида (халокгардида) аз рӯи эҳтироми ҳарбӣ, ки Оинномай ҳарбӣ пешбинӣ намудааст, тобути мархум бо Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон пӯшонида мешавад. Пас аз гӯронидан Парчами давлатӣ ба наздикини мархум дода мешавад.

Тасвири Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳавопаймоҳо, ҷарҳболҳо ва қишиҳое, ки дар қайди Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошанд, асъори миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қоғазҳои қимматнок ва лотереяҳои пулию моли давлатӣ, нишони сарисинагӣ ва шаҳодатномаи узви Маҷлиси миллий ва вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дар ҷойҳои истироҳатии шаҳрвандон, ҳиёбонҳо, гулгаштҳо, лавҳаҳои телевизионӣ ва дигар нашрияҳои давлатӣ ҳамчун рамзи давлатӣ ҷойгир карда мешавад.

Парчам дар таърихи ҳар як ҳалку давлат мояи ифтихору ғурӯр ва баҳри ҳимояи марзу бүм, номусу озодӣ, забону фарҳанг ва ватану миллиат дар як саф қарор доштани фарзандони баору номуси қишварро ифода месозад. Аз ин нигоҳ, соҳиби парчами миллий будан ифодагари рамзи давлати мустақилу соҳибихтиёро дорад ва паррафшони он дар ҳар гӯши сайёра баёнгари мавҷудияти миллиат ва давлат аст.

Аз ин нигоҳ, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2009 бо истифода аз ҳуқуқи ташаббуси қонунгузории ҳешлоиҳаи қонунро оид ба муқаррар намудани Рузи Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба парламенти қишвар пешниҳод намуд, ки тавассути ворид кардани тағиирот ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи рӯзҳои ид» аз 19 ноябрисоли 2009 дар рӯзи алоҳида таҷлили Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба роҳ монда шуд. Ҳамин тарик, ҳама сола рӯзи 24 ноябр дар қишвар чун рӯзи Парчами давлатӣ таҷлил гирифта мешавад. Дар соли 2010 бо ташаббуси Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон бунёди манораи бузурги парчам дар яке аз мавзъҳои зеботорини пойтаҳти қишвар оғоз ёфта дар арафаи 20-солагии истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ифтитоҳ гардид, ки мавзеи ҷойгиршавии он «Майдони парчам» номгӯзорӣ шуд. Парчами давлатӣ дар баландии 165 метр, пахнони 30 метр ва бо дарозии 60 метр афроҳта шуд, ки дар китоби

рекорди Генис шомил гардид.

Дар таърихи башарият арафроҳтани парчами боҳашамат ба ҳукми муқаррарӣ пазируфта шудааст. Ҷунончӣ, дар моҳи ноябрисоли 2007 дар фурӯдгоҳи Масад (Истроил) парчами бузург дар дарозии 1000 метр ва бо пахнои 660 метр паррафшонӣ намуд, ки дар пайравии он Аморати Мутаҳидаи Араб ба воситаи ҳавопаймо парчами давлатии ҳешро дар масоҳати 15240 метр дар ҳаво барафроҳт. Дар пойтаҳти қишвари Бразилия парчами давлатӣ бо дарозии 100 метру пахнои 70 метр паррафшонӣ намуда истодааст.

Парчами бузурги олимпиада соли 1992 дар Барселон бо баландии 105 метру пахнои 75 метр ва бо вазни 800 кг. афроҳта шуда буд. Имрӯз дар пойтаҳти қишвари Озорбайҷон шаҳри Боку парчами боҳашамати давлатӣ паррафшонӣ намуда истодааст ва Ҷумҳурии Қирғизистон ба бунёди манораи бузурги парчам тасмим гирифтааст.

Дар қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон барои риоя накарданни талаботи қонунгузорӣ дар бораи рамзҳои давлатӣ, аз ҷумла Парчами давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон ду намуди ҷавобгарӣ-маъмурӣ дар ҳолати набудани алломатҳои ҷиноят ва ҷавобгарии ҷиноятӣ дар ҳолати таҳқиқи пешбинӣ шудааст. Ҷунончӣ Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 483) барои риояи накарданни талаботи қонунгузорӣ дар бораи рамзҳои давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолати истисно будани алломатҳои ҷиноят, ҷавобгарии маъмурӣ муқаррар шудааст, ки ҳадди ҷазои он барои шаҳсони воқеӣ ҷарима ба андозаи аз ду то панҷ, ба шаҳсони мансабдор аз даҳ то бист ва ба шаҳсони ҳуқуқӣ аз бист то сӣ нишондиҳанда барои ҳисобҳоро ташкил медиҳад.

Кодекси ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (моддаи 342) нисбати шаҳсони воқеӣ барои таҳқиқи рамзҳои давлатӣ, аз ҷумла парчами давлатӣ ҷавобгарии ҷиноятиро пешбинӣ месозад, ки ҳадди ҷазои он ҷарима ба андозаи то панҷсад маоши ҳадди ақал ё маҳдуд кардани озодӣ ба муҳлати то ду сол ё маҳрум соҳтан аз озодӣ ба муҳлати то як солро ташкил медиҳад.

Чанбаи байналхалқӣ-ҳуқуқии парчами давлатӣ дар муайян кардани доираи татбиқи юрисдиксия ва муқаррар кардани фазои давлатӣ ифода мегардад. Тибқи қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳс агар дар қишиҳии обӣ ё ҳавопаймое, ки таҳти парчами

Чумхурии Тоҷикистон дар обҳои күшод ё фазои ҳавоӣ берун аз ҳудуди Чумхурии Тоҷикистон ҳаракаткунанда чиноят содир намояд, мутобики Кодекси чиноятии Чумхурии Тоҷикистон (банди 3 моддаи 14) ба ҷавобгарии чинояти қашида мешавад. Агар шаҳс дар қиши ҳарбии обӣ ё ҳавопаймо ҳарбии Чумхурии Тоҷикистон чиноят содир намояд, новобаста аз маҳалли содиршавии чиноят, шаҳс тибқи Кодекси чиноятии Чумхурии Тоҷикистон ба ҷавобгарӣ қашида мешавад.

Парафшонии парчами давлатии Чумхурии Тоҷикистон дар пешгоҳи бинои Созмони Милали Муттҳаҳид ва биноҳои созмонҳои байналхалқии универсалию минтақавӣ ифодагари Чумхурии Тоҷикистон узви комилхуқуқии онҳо мебошад. Ҳангоми ҳама гуна ҷорабиниҳои байналхалқӣ парчами давлатҳои иштирокчиёни он дар як қатор баражроҳта мешавад. Дар Созмони Милали Муттҳаҳид тибқи тартиби муайян парчами давлатҳои аъзо дар андозаи баробар ва дар як сатҳ қарор дошта ва дар марказ ҷой гирифтани парчами Созмони Милали Муттҳаҳид баражроҳта мешавад. Дар амалии байналхалқӣ парчамҳои давлатӣ андозаашон хурд дар рӯйи мизи корӣ, дар конференсияҳои байналхалқӣ ва воситаҳои нақлиёти намояндагони дипломатию шаҳсони расмии давлатӣ дар ҳудуди қишвари ҳориҷӣ истифода мешавад. Дар шаҳрҳои бандарӣ дар катерхое, ки ба мақсади хизматӣ пешбинӣ шудаанд, парчами давлатӣ наасб карда мешавад. Дар Конвенсияи Вена «Дар бораи муносибатҳои дипломатӣ» аз 18 апрели соли 1961 (моддаи 20) зикр шудааст, ки намояндагии дипломатӣ ва сарвари он ҳуқуқи истифодай парчам ва нишони давлати ҳешро дар қароргоҳи намояндагии дипломатӣ, аз ҷумла дар резидентсияи сарвари намояндагии дипломатӣ ва воситаи нақлиёти ҳеш дорад. Дар моддаи 29 Конвенсияи Вена «Дар бораи муносибатҳои консулий» аз 24 апрели соли 1963, ки номи «истифодай парчам ва нишони давлатӣ»-ро дорад дар он тарз ва тартиби истифодай парчам ва нишони давлатӣ дар қароргоҳи муассисаҳои консулий ва воситаҳои нақлиётии онҳо баррасӣ шудааст. Қароргоҳи намояндагии дипломатӣ ва муассисаи консулий, ки дар он парчами давлатӣ афроҳта шудааст ифодагарӣ фазои ҳудудӣ ва татбики қонунгузории давлате мебошад, ки муассисаи консулгарӣ ва намояндаи дипломатӣ зери парчами қадом қишвар қарор дорад, муаррифӣ

мешавад.

Дар Ойинномаи консулии Чумхурии Тоҷикистон, ки бо қарори Ҳукумати Чумхурии Тоҷикистон 30 июля соли 1998 №275 тасдиқ шудааст дар моддаи 11 пешбинӣ мешавад, ки «муассисаи консулий ҳуқуқ дорад, дар болои бино муассисаи консулий парчами давлатии Чумхурии Тоҷикистонро баражроҳад. Консул ҳуқуқ дорад парчами давлатии Чумхурии Тоҷикистонро дар қароргоҳи ҳуд, инчунин дар воситаи нақлиёти ҳеш баражроҳад».

Дар муносибатҳои ҷамъиятий бо унсури ҳориҷӣ парчами давлатӣ муайянкунандаи татбики ҳуқуқ дар ин ё он муносибат бо унсури ҳориҷӣ баромад менамояд. Ҷунонҷӣ дар муносибатҳои меҳнатӣ бо унсури ҳориҷӣ дар қишиҳои обӣ «Қонуни парчами давлатӣ» ҷун пайвастӣ коллизионӣ доираи татбики қонун ва фазои қишвар баҳргузорӣ мегардад, ки қишиҳии обӣ таҳти парчами ин ё он қишвар шино карда истодааст. Қонуни парчам «Lex flagi» - ифодагари татбики ҳуқуқи қишваре мебошад, ки қишиҳӣ таҳти парчами он шино дорад.

Асосан барои ҳалли масъалаҳои коллизионии фаъолияти тиҷорати баҳрнавардӣ Қонуни Парчами давлатӣ истифода мешавад. Қонуни парчами давлат дар фаъолияти баҳрнавардии тиҷоратӣ муайянкунандаи масъалаҳои зерин мебошад:

- масъалаҳои моликият дар қишиӣ;
- мақоми ҳуқуқии ҳайати экипаж;
- ҳуқуқ ба амволе, ки дар баҳри күшод гарӣ шудааст;
- доираи ҷавобгарии соҳиби қишиҳии обӣ.

Парчами давлатиро дар вақти шинои қишиӣ, дар тавакқуфгоҳ ва бандарҳо иваз кардан мумкин нест. Дар ҳолати гузариши ҳуқуқи моликият ё тағиироти қайди қишиҳии обӣ, ҷунин муқаррарот истисно мегардад.

Ҳамин тарик «Қонуни парчами давлатӣ» ҷун пайвастӣ коллизионӣ асосан ба қишиҳои обӣ, ҳавоӣ ва объектҳои кайҳонӣ татбиқ мешавад. Вазъи ҳуқуқии қишиҳои обӣ ва ҳавоӣ ҷун объекти танзими ҳуқуқии қишваре мегардад, ки қишиҳои обӣ ва ҳавоӣ зери парчами он қарор доранд. Асосан доираи татбики Қонуни парчами давлатӣ ба қишиҳои ҳамлунақли байналмилалии баҳрӣ, ҳавоӣ, баҳрнавардӣ ва тиҷоратӣ мансуб аст.

Аннотация**Парчами давлаты: чанбаҳои миллӣ-хуқуқӣ ва байналмилалӣ-хуқуқии он**

Дар мақола чанбаҳои миллӣ-хуқуқӣ ва байналмилалӣ-хуқуқии парчами давлаты таҳлил ва баррасӣ шудааст.

Аннотация**Государственный флаг: национально-правовой и международно-правовые аспекты**

В статье рассматриваются и анализируются основные национально-правовые и международно-правовые аспекты государственного флага.

Annotation**The state flag: National and international legal aspects**

In the article passes and analyzing the aim, aspects of the National and international legal aspects of the state flag.

Бабаджанов Дж.Б.,
*аспирант кафедры гражданского права
юридического факультета ТНУ*

ПОНЯТИЕ И СУЩНОСТЬ ПРИЧИННОЙ СВЯЗИ В СФЕРЕ МЕДИЦИНСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ.

ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ АСПЕКТ

Калидвожаҳо: ҷағобгарии гражданий-ҳуқуқӣ, фаъолияти тиббӣ, робитаи сабабӣ.

Ключевые слова: гражданско-правовая ответственность, медицинская деятельность, причинная связь.

Keywords: civil responsibility, medical activity, causal relationship.

Для наступления гражданско-правовой ответственности в сфере медицинской деятельности необходимым условием является наличие причинной связи между противоправным поведением врача и других медработников и наступивший вредный результат у пациента. Данное условие является объективным по сравнению с другими условиями гражданско-правовой ответственности. Определение такого условия, как причинной связи в гражданско-правовой ответственности в сфере медицинской деятельности является одной из основных проблем. Это связано с тем, что данная категория не является юридической, а входит в состав философских категорий, но данная категория рассматривается в юриспруденции и потому юристы при изучении данной категории сталкиваются с множественными теоретическими и практическими трудностями. Причинная связь в юриспруденции имеет значение в основном в тех случаях, когда используются или применяются меры юридической ответственности, и потому надо определить противоправное деяние правонарушителя, которое привело к неблагоприятному исходу. Во многих юридических отраслях эта категория изучается и является проблемной. В гражданском праве также как и в других отраслях права изучается и рассматривается категория причинной связи и до сих пор она является не раскрытой полностью, что влечёт за собой множество проблем и недостатков, при определении полного состава условий гражданско-правовой ответственности.

Учёные которые изучают причинную связь, подчеркивают то, что понятие о причинности - это не специальное юридическое понятие, оно относится к явлениям природы и является общим для всех наук, как естественных, так и гуманитарных. Философия раскрывает данную категорию следующим образом.

Все явления в материальном мире связаны и взаимодействуют. Причина и следствие отображают одну из форм всеобщей связи и взаимодействия явлений. Под причиной (лат. *causa*) понимается явление, действие которого вызывает, определяет, изменяет, производит или влечет за собой другие явления. Последнее называется следствием. Одна и та же причина при различных условиях вызывает неодинаковые следствия. Причина и следствие находятся в единстве: одинаковые причины в одних и тех же условиях вызывают одинаковые следствия. Нет явлений, которые не имели бы своих причин. Связь с причиной и следствием является необходимой: если есть причина и налицо соответствующие условия, то неизбежно возникает следствие. Причина во времени предшествует следствию, но вместе с тем существует более или менее длительная стадия, когда причина и следствие сосуществуют вместе и в течение которой идет процесс активного воздействия следствия на причину. То, как именно будет действовать причина и каким окажется следствие, зависит не только от природы причины, но и от характера условий, при которых развертывается действие этой причины.

Между тем, причинная связь в юридических науках (в том числе в гражданском праве) понимается в специальном значении (более узко). Причинная связь в юриспруденции (тем более в цивилистике) одна из разновидностей взаимосвязи явлений в объективном мире. Для привлечения к юридической ответственности необходимо юридически значимая причинная связь, а не всевозможные связи.

Для юридической науки и практики важно определить, какая причинная связь может и должна приниматься во внимание, учитываться при решении конкретных дел в суде. Поскольку существует всеобщая связь явлений, поскольку «поиски» причинной связи можно вести бесконечно. Например, смерть пациента наступила от некачественного лекарства; но кто-то его прописал, давал, изготавлял, контролировал качество; кто-то изготавлял оборудование для его производства, подавал энергию для всех участвующих непосредственно или косвенно в его изготовлении предприятий и работников и т.д. по нисходящим и боковым связям.¹

В философии и гражданском праве разработаны несколько теорий по поводу причинной связи, каждая из которых имеет свое значение при определении причинной связи. В исследуемой теме мы считаем нужным не раскрывать полностью суть данных теорий, так как целью данной статьи не является изучение и раскрытие данных теорий, по причине того, что при раскрытии сути этих теорий объем статьи увеличится и направление основной темы изменится².

В медицинской деятельности можно применить теорию прямой и косвенной причинной связи. В случаях, когда причиняется вред пациенту, он должен причиняться прямо (непосредственно) со стороны медперсонала, если вред причинен не самим врачом, а другим явлением, тогда в этих случаях не должен возникнуть вопрос о гражданско-правовой ответственности. Например, врач незаконно отказал пациенту о предоставлении медицинской помощи, тем самым причиняя вред последнему (прямая причинная связь), а если врач независимо от него причинил вред пациенту

¹ См. Малеина М.Н. Человек и медицина в современном праве. Учебное и практическое пособие. - М.: Изд-во БЕК, 1995. - 272 с. С. 139.

² Более подробно о теориях причинной связи см.: Тагайназаров Ш.Т., Бабаджанов И.Х., Бадалов Ш.К., Бабаджанов Дж.Б. Жизнь и здоровье человека: современные проблемы правовой ответственности. - Душанбе: «Эр граф», 2010. - 452 с. С. 181-199.

в связи с особенностями свойствами организма, который дает реакцию в связи с проведением определенных диагностик или манипуляций. Из выше сказанного можно прийти к выводу, что в медицинской деятельности косвенная причинная связь не существует.

Надо придерживаться мнения тех авторов, которые подчеркивают, что в каждой теории причинной связи имеется рациональное зерно, поэтому разные, по сути, теоретические представления о причинной связи могут быть использованы для определения необходимых приемов и способов установления причинной связи в той или иной конкретной ситуации.³

В некоторых медицинских случаях, определить причинную связь нетрудно, если сказать по другому она очевидна. Например, в практике г. Душанбе произошла такая ситуация, пациентка Б. обратилась в стоматологическую больницу с зубной болью, дежурный врач отправил пациентку к терапевт-стоматологу для лечения зуба, терапевт-стоматолог который должен был лечить только зуб, предложил пациентки вырвать зуб (что не входило в его компетенцию), за определенную сумму денег. Так как пациентка не знала об этом, согласилась с мнением терапевт-стоматолога. На завтрашний день у пациентки Б. вновь возобновилась боль и место вырванного зуба стало болеть еще больше и дало осложнение. Пациентка заново обратилась в указанную больницу, с осложнениями и острой зубной болью, где она у хирурга-стоматолога выяснила, что врач вырвавший ее зуб не является хирургом-стоматологом, и не имеет право вырывать зубы. Этот врач от своего неумения вырывать зубы, оставил некоторые части зуба в десне пациентки, что привело к усиленной боли. Целью указанного терапевт-стоматолога, было заработать легкие деньги. По рассказам медперсонала данный врач занимается незаконной стоматологической деятельностью не первый раз. Указанная больница бесплатно оказала стоматологические услуги и полностью вылечила пациентку Б., которая не обратилась в суд. В данном случае легко обнаружить прямую причинную связь в действиях хирурга, который не является хирургом-стоматологом и занимается незаконной стоматологической деятельностью причинившую вред здоровью пациентки Б.

Но в других медицинских случаях установить такую связь очень трудно, и по сути невозможно.

³ См.: Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. – 3-е изд. - М.: ООО Изд-во «СТАТУТ», 2002. - 848 с. С. 718.

Касаясь этого вопроса Е.Е. Васильева объясняет, что уточнение причинной связи в медицинской практике в некоторых случаях очень сложно, по этому поводу она пишет: «в медицинской практике нередки ситуации, когда ухудшение состояния здоровья пациента, помимо ненадлежащего оказания медицинских услуг, обусловлено целым рядом иных факторов (прогрессирование патологического процесса, индивидуальные особенности человеческого организма и т.д.), что существенно усложняет установление причинной связи между противоправными действиями исполнителей медицинских услуг и наступившим вредом¹». И поэтому в таких случаях в правоприминительной практике, а именно в судах при рассмотрении и решении дел о возмещении вреда имуществу, жизни и здоровью пациента суды стараются привлечь к процессу судмедэкспертов для объективного решения дел, а последние в первую очередь решают такой поставленный им вопрос, существует ли причинная связь между причиненным вредом пациента и деянием медработника в конкретной медицинской ситуации, или нет.

Например, в такой практической ситуации трудно определить причинную связь в деянии медперсонала при оказании медицинской помощи: медсестра по указаннию врача сделала инъекцию пациенту, но неправильно определила дозу препарата. В свою очередь препарат который был введен пациенту был бракованным, и мог дать те же осложнения при неправильном использовании препарата, таким образом причиняя вред здоровью пациента. В таких случаях трудно определить причинную связь в действиях медсестры, потому что бракованный препарат мог бы дать такое же осложнение при неправильном использовании. Эксперт в таких случаях конкретно не может дать свое заключение, опираясь на эти факты.

Возможны такие ситуации, когда происходят сочетание причин разных направлений, не связанных единством целей, являющихся результатом случайных совпадений. Например, X. нанес Р. тяжелое ножевое ранение, и потерпевший был доставлен в больницу. После операции медицинский персонал не осуществил за пациентом надлежащего наблюдения, и Р. погиб от асфиксии. Смерть наступила вследствие действий как X., так и больницы, и они совместно должны

¹ См.: Васильева Е.Е. Договор возмездного оказания медицинских услуг по законодательству Российской Федерации: Дис... канд. юрид. наук - Томск, 2004. - 202 с. С. 165.

нести ответственность. При этом никакого перерыва причинной связи не происходит, хотя действие одних причин (нанесение ножевого ранения) прекратилось и «включилось» действие иных причин (ненадлежащий уход в лечебном учреждении), – причинная связь развивалась последовательно². Хочу подчеркнуть, что суды и следственные органы должны при таких ситуациях опираться, не только на преступные действия грабителей, также они должны полностью расследовать действие медучреждения и его работников. Может быть, в этих действиях существует неоказание или ненадлежащее оказание медицинской помощи. Причинная связь должна быть реальной между действиями медработника и причиненного вреда жизни и здоровью пациента³.

В гражданском законодательстве нет прямой предпосылки касающейся причинной связи и экспертам непосредственно не задается такой вопрос «есть ли между деянием медработника и вредным последствием причинная связь». И поэтому обязательно нужно в гражданском законодательстве определить понятие и суть причинной связи. Потому что на основании ее осуждают человека, но причинная связь до сих пор не рассматривается законодательством как одно из важнейших условий гражданско-правовой ответственности. Субъекты правоприминительной практики самостоятельно определяют причинную связь в конкретных ситуациях, но многие из них не понимают, что такое причинная связь. Также надо подчеркнуть что сама причинная связь в науке спорна, и ученые не могут конкретно определить ее суть и правовую природу, поэтому возникает вопрос, как могут суды конкретно и справедливо установить причинную связь в определенном судебном деле?

Для того чтобы достичь и обеспечить обязательную ответственность за причиненный вред жизни пациента, здоровью, имуществу и т.д., необходимо обязательно установить причинную связь. Если судья не установит причинную связь в деянии медработника при нанесении вреда, то

² Малеина М.Н. Человек и медицина в современном праве. Указ. Соч. С. 140.

³ Данная проблема существовала в судебной практике района Рудаки, в котором следственные органы не смогли определить причинную связь между действиями медперсонала и пациента. Они считали виноватым только грабителей, но в ходе судебного процесса было доказано, что виноватыми были и медработники за неоказание медицинской помощи. /Более подробно см.: Дело № 1-1/2012. Архив суда района Рудаки 2012 г.

тогда невозможно возложить ответственность за причинение вреда, и обязать медработника возмещать или компенсировать причиненный вред.

Ученые, объектом исследования которых непосредственно являлось изучение гражданско-правовой ответственности в сфере медицинской деятельности, рассматривают причинную связь в указанной области таким образом. Так, по мнению Ю.С. Сидорович в медицинской деятельности причинная связь между противоправностью действия и наступлением вредных последствий в результате медицинской ошибки выражается в определении связи между действиями врача и наступлением неблагоприятных последствий для здоровья пациента¹.

По мнению К.В. Егорова врачующее лицо несет гражданско-правовую ответственность в сфере медицинской деятельности при наличии прямой (непосредственной) причинной связи, имеющей место тогда, когда в процессе лечения между противоправными, составляющими медицинскую помощь, врачебные действиями и вредом здоровью пациента не существует каких-либо обстоятельств, имеющих значение для гражданско-правовой ответственности. В случаях, когда между противоправными действиями врача и вредом здоровью пациента присутствуют такие обстоятельства, как прогрессирование самой патологии или специфическая реакция организма на медицинское воздействие, налицо косвенная (опосредованная) причинная связь. Это будет означать, что противоправное поведение врача в таком случае лежит за пределами рассматриваемого, с точки зрения юридической ответственности случая, а следовательно, и за пределами юридически-значимой причинной связи.²

Так, касаясь вопроса определения понятия причинной связи, как условия гражданско-правовой ответственности в сфере медицинской деятельности, мы пришел к выводу, что *причинная связь, как одно из основных условий гражданско-*

¹ Сидорович Ю.С. Гражданско-правовая ответственность за медицинскую ошибку: Дисс. канд. юрид. наук - М., 2005. - 211 с. С. 62.

² Егоров К.В. Правомерное и неправомерное причинение вреда в сфере медицинской деятельности: Гражданско-правовой аспект: Дис... канд. юрид. наук - Казань, 2006. - 190 с. С. 74.

правовой ответственности - это генетическая прямая связь между противоправным деянием субъектов медицинской деятельности и наступившим вредным результатом у пациента в котором противоправное действие нарушающее законодательство о медицине причиняет вред таким благам пациента, как жизнь, здоровье, имущество и т.д.

Использование в данном понятии термина генетическая связь связано с тем, что под словом причинность, как философскую категорию, понимают необходимую генетическую связь явлений, одна из которых, причина обуславливает другое – следствие³.

По нашему мнению, не отрицая существующие теории и высказанные мнения и суждения, надо выработать совокупность условий, для выявления юридически значимой причинной связи. Этими условиями являются:

1. Причинная связь это объективная и реальная связь.
2. Причина всегда предшествует следствию, а следствие всегда является результатом действия причины.
3. Причинная связь всегда носит конкретный характер.
4. Причинная связь это главное, решающее, основное обстоятельство, а не второстепенное, попутное, несущественное. Результат (вред) всегда является необходимым последствием противоправного поведения.
5. При определении причинной связи надо ограничиться только выявлением непосредственной (ближайшей) причины.
6. Причинная связь должна быть доказана.
7. Для определения причинной связи судьи должны использовать не только свои знания, но и привлекать экспертов.

Наконец, причинная связь между различными явлениями всегда уникальна, при установлении причинной связи нет и, не может быть каких-либо стереотипов или форм.

³ Философский словарь / Под ред. И.Т. Фролова – М., 1981 – С. 295.

Аннотатсия**Мафхұм ва моҳияти робитай сабабӣ дар фаъолияти тиббӣ. Ҷанбаҳои гражданий – хуқуқӣ**

Дар мақолаи мазкур масъалаҳои робитай сабабӣ дар фаъолияти тиббӣ аз нуқтаи назари фалсафа, хуқук, таҷрибаи судӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтаанд. Дар он муаллиф кӯшиш намудааст, ки мафхұми робитай сабабӣ дар фаъолияти тиббӣ (ҷанбаҳои хуқуқи гражданий), нақши он дар илми хуқуқ, нуқтаҳои асосие, ки ҳангоми муайян намудани робитай сабаби заруранд пешбинӣ намояд.

Аннотация**Понятие и сущность причинной связи в сфере медицинской деятельности.****Гражданского-правовой аспект**

В данной статье были изучены вопросы причинной связи в медицинской деятельности с позиции философии, права, судебной практики. В ней автор стремился дать понятие причинной связи в медицинской деятельности (гражданского-правовой аспект), определить её роль в науке права, определить основные точки которые необходимы при определении причинной связи.

Annotation**The concept and essence causation in medical activities. Civil–legal aspect.**

This article has explored questions of causation in medical practice from the perspective of philosophy, law and jurisprudence. The author sought to give the concept of causation in medical practice (civil and legal aspects), to determine its role in the science of law, to identify the main points of which are necessary in determining causation.

Зоидбоева М.Б.,
соискательница кафедры предпринимательского
и коммерческого права юридического факультета
Таджикского национального университета

ОТВЕТСТВЕННОСТЬ СТОРОН ЗА НАРУШЕНИЕ УСЛОВИЯ ДОГОВОРА ВОЗМЕЗДНОГО ОКАЗАНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ В СФЕРЕ ВЫСШЕГО ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Калидвоожаҳо: ҷавобгарӣ, шартнома, ноустуворона, хизматрасонӣ, ҷарима, санксия, кирдо, сабаб, ҳаракат, кредитор, донишҷӯй.

Ключевые слова: ответственность, договор, неустойка, услуга, штраф, санкция, поведение, причина, действие, кредитор, студент.

Keywords: responsibility, the contract, the penalty, service, the penalty, the sanction, behaviour, the reason, actions, the creditor, the student.

Вопрос о понятии гражданско-правовой ответственности многие годы является спорным в науке гражданского права¹. С.Н. Братусь полагал, что под ответственностью следует понимать «исполнение обязанности на основе государственного или приравненного к нему общественного принуждения. Юридическая ответственность в позитивном правоотношении – это опосредованное государственным принуждением исполнение обязанности². Однако, как справедливо замечено в литературе³, недостаток этой позиции заключается в том, что ее автор под ответственностью понимает любое принудительное исполнение обязанности.

О.С. Иоффе трактовал юридическую ответственность как санкцию «за правонарушение, вызывающую для правонарушителя отрицательные последствия в виде лишения субъективных гражданских прав либо возложения новых или дополнительных гражданско-правовых обязанностей»⁴. Такое понимание юриди-

ческой ответственности не вызывает никаких нареканий и дальнейшее исследование будет строиться сообразно с этим определением.

Таким образом, основанием гражданско-правовой ответственности является нарушение субъективных гражданских прав. Ответственность за нарушение договорных обязательств в сфере оказания услуг регулируются общими положениями Гражданского кодекса Республики Таджикистан (ГК РТ) (гл. 24, ст.ст. 422-438) об ответственности за нарушение обязательств, положениями Закона Республики Таджикистан (РТ) «О высшем и послевузовском профессиональном образовании», Типовым положением об образовательном учреждении высшего профессионального образования РТ, нормами иных нормативных правовых актов. Кроме указанных нормативных правовых актов, защита прав потребителей при оказании услуг может осуществляться с помощью норм законодательства о защите прав потребителей.

В сфере образования можно выделить две группы оснований гражданско-правовой ответственности – за нарушение обязательств по возмездному оказанию образовательных услуг и возмещение морального вреда. Первая группа связана только с образовательным процессом на возмездной основе, вторая группа независимо от характера отношений образовательной организации и обучающегося.

Томск, 1998. С. 82.

¹ См.: Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: общие положения. С. 607.

² Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. М., 1976 С. 85.

³ Иоффе О.С. Обязательственное право. М., 1975. С. 95; Иоффе О.С. Ответственность по советскому гражданскому праву. Л.: Изд-во ЛГУ, 1955. С. 7-8.

⁴ Федорова И.В. О сущности гражданско-правовой ответственности за нарушение договорных обязательств // Состояние и проблемы развития российского законодательства: Сб. статей / Под ред. В.Ф. Воловича.

Необходимыми условиями для наступления гражданско-правовой ответственности являются, по общему правилу, противоправное поведение и вина должника в форме умысла или неосторожности¹. Для привлечения к ответственности в виде возмещения убытков, кроме того, необходимо наличие самих убытков и причинной связи между противоправным поведением должника и наступившими убытками.

Противоправным будет признаваться поведение должника, нарушающее условия договора возмездного оказания услуг в сфере высшего профессионального образования. Известно, что противоправное поведение может быть выражено в виде противоправного действия или в виде противоправного бездействия².

Бездействие лишь в том случае становится противоправным, если на лицо возложена юридическая обязанность действовать определенным образом в соответствующей ситуации. Противоправное бездействие исполнителя образовательных услуг выражается в не проведении преподавателями вуза занятий, предусмотренных учебным планом специальности и индивидуальными планами, либо в проведении занятий на низком профессиональном уровне или с нарушением требований ГОС высшего профессионального образования РТ.

Гражданским законодательством предусмотрены случаи, когда ответственность наступает без вины. Однако ответственность по договору возмездного оказания образовательных услуг в сфере высшего профессионального об-

¹ Подробнее о вине смотрите: Римское частное право. Учебник. / Под редакцией И.Б. Новицкого и И.С. Перетерского. М., 1996. С.349-350; Хвостов В.М. Система римского права. Учебник. М., 1996. С. 192.; Дигесты Юстиниана. Д.9.2.30.3. Избранные фрагменты в переводе и с примечаниями И.С. Перетерского. М., 1984; Летяев В.А. Рецепция римского права в России XIX- начала XX века (историко-правовой аспект). Волгоград, 2001; Гражданское право. Часть первая. Под редакцией А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. М.: Проспект. 1998. С. 579; Тарасенко Ю.А. О некоторых проблемах гражданского законодательства // Журнал российского права. Электронная версия. 1999. №1; Завидов Б.Д. Вина и её доказывание в налоговых, гражданских и уголовных правонарушениях // Право и экономика. Электронная версия. Правовая информационно-справочная система «Консультант Плюс». 1999. №7; Цветков С.Б. К вопросу о вине должностных лиц при причинении ими вреда // Материалы первой межвузовской научно-практической конференции. Издательство ВолГУ, 2000. С. 161 и.др.

² Волчанская Л.М. Договор возмездного оказания образовательных услуг в системе высшего профессионального образования. Дисс. канд. юрид. наук. М., 2008. С. 75

разования наступает, на наш взгляд, только при наличии вины должника в неисполнении (ненадлежащем исполнении) обязательства. Даже если заказчик образовательных услуг является коммерческим на началах вины, а не на началах риска, поскольку его участие в обязательстве не связано с предпринимательской деятельностью. Внешне вина юридического лица проявляется как виновное поведение его работников.

Известно, что к числу мер гражданско-правовой ответственности относятся возмещение убытков и взыскание (уплата) неустойки³. Если неустойка может применяться только тогда, когда об этом прямо указано в нормативном акте или в договоре, то обязательство возместить убытки наступает в силу общей нормы закона. Ст. 426 ГК РТ (ответственность за неправомерное пользование чужими денежными средствами) устанавливает ответственность в форме взыскания процентов за неправомерное пользование чужими денежными средствами, вопрос о юридической природе которых является дискуссионным. Однако, на наш взгляд, следует согласиться с мнением некоторых учёных о том, что проценты по ст. 426 ГК РТ представляют собой разновидность убытков.

Под убытками понимаются вызываемые неправомерным поведением отрицательные последствия в имущественной сфере потерпевшего, и смысл их возмещения в том, что в результате имущество кредитора должно оказаться в том положении, в каком оно находилось бы в случае, если бы должник исполнил обязательство надлежащим образом⁴.

Как известно, бремя доказывания наличия и размера убытков лежит на кредиторе, которому часто нелегко это сделать. Следует согласиться с мнением В.С. Евтеева, который рекомендует потерпевшему фиксировать последствия нарушения договора и все меры, предпринимаемые им для минимизации потерь⁵. Важным доказательством размера убытков является также их письменный расчет.

Согласно ст. 422 ГК РТ, под нарушени-

³ Витрянский В.В. Договоры: порядок заключения, изменения и расторжения. Новые типы. М., 1995. С.98.

⁴ Иоффе О.С. Обязательственное право. М., 1975. С. 101-102; Новицкий И.Б., Лунц Л.А. Общее учение об обязательстве. М., 1950. С. 365; Шершеневич Г.Ф. Учебник русского гражданского права. По изданию 1907 г. М.: «Спарт». 1995. С. 396.

⁵ Евтеев В.С. Обоснование реального понесения убытков//Журнал «Гражданское право». Электронная версия. 2001. №2.

ем обязательства, понимается его неисполнение либо исполнение ненадлежащих образом, то есть несвоевременное, с недостатками товаров и работ, с нарушением других условий, определенных содержанием обязательства - недолжащее исполнение. Исходя из этого, за неисполнение либо недолжащее исполнение обязательств, вытекающих из договора на оказание возмездных образовательных услуг, стороны могут быть привлечены к ответственности. В Законах РТ «Об образовании» и «О высшем и послевузовском профессиональном образовании» лишь самым поверхностным образом затрагиваются вопросы, касающиеся ответственности образовательного учреждения и студентов. Более того, нормы данных законов об ответственности образовательного учреждения носят в целом декларативный характер.

Как отмечает В.В. Кванина, договор на оказание возмездных образовательных услуг является нетипичным гражданско-правовым договором, в силу этого к нему применимы положения об ответственности, предусмотренные гражданским и образовательным законодательством¹.

В процессе реализации договора возмездного оказания образовательных услуг высшее профессиональное учреждение, как исполнителя можно привлечь к ответственности в нижеприведенных случаях. Как показывает практика, уставы вузов и договоры на оказание возмездных образовательных услуг в сфере высшего профессионального образования не предусматривают основания ответственности вуза за неисполнение либо недолжащее исполнение договора. По мнению В.А. Кванина, к этим основаниям относятся²:

- 1) методическая и научная несостоятельность профессорско-преподавательского состава;
- 2) замена педагогического состава ниже той квалификации и образовательного уровня, которые установлены при заключении договора;
- 3) отмена установленных учебным планом и расписанием занятий;
- 4) сокращение времени обучения и содержания учебных программ;
- 5) замена занятий;

¹ Кванина В.В. Гражданское – правовое регулирование отношений в сфере высшего профессионального образования. М.: Изд-во «Готика», 2005. С.347.

² Там же. С. 348.

6) нарушение требований ГОС высшего профессионального образования при осуществлении образовательной деятельности;

7) приостановление образовательной деятельности в связи с отзывом лицензии;

8) лишение государственной аккредитации;

9) ликвидация по решению суда при осуществлении образовательной деятельности без лицензии и т.д.

Перечисленные основания ответственности условно можно объединить фразой: некачественное образование. Заказчик вправе требовать от исполнителя возмещения ему причиненных убытков, в случае оказания образовательных услуг недолжащего качества, т.е. с нарушением требований Государственного стандарта высшего профессионального образования РТ. При этом он может настаивать на устраниении недостатков исполнителем за счет собственных средств. Качество предоставляемых образовательных услуг является одной из проблем договора возмездного оказания образовательных услуг. Необходимо отметить, что на законодательном уровне не только не закреплены критерии качества образовательной услуги, но и не установлен механизм его определения. В связи с этим привлечь образовательное учреждение к ответственности за некачественное образование возможно только в том случае, если ответственность предусмотрена в самом договоре. Поэтому в целях защиты прав и интересов студентов (обучающихся) основания и меры ответственности образовательного учреждения в обязательном порядке должны быть конкретизированы законодательством об образовании и представлены в виде императивных норм.

Вопрос о качестве образования необходимо подразделить на три аспекта:

1) выявление элементов качества образования;

2) выявление механизма определения качества образования;

3) установление мер ответственности за некачественное образование.

Следует отметить, что в имеющихся научных изданиях нет однозначного определения выявления элементов качества образования. Так, одни авторы делают акцент на способы определения качества образования и рассматривают данный вопрос как сугубо управленческий, связывая его с процессом обеспечения,

механизмами и факторами повышения качества образования в вузах¹; другие предлагают сосредоточиться на проблемах качества организации учебного процесса и качестве его научно-методического, информационного, кадрового, материально-технического обеспечения²; трети рассматривают качество образования как социальную категорию, определяющую состояние и результативность процесса образования в обществе, его соответствие потребностям и ожиданиям различных социальных групп в развитии и формировании гражданских, бытовых и профессиональных компетенций личности; отдельные авторы под качеством образования понимают соотношение цели и результата образования, меру достижения цели³; отдельные специалисты считают, что качество образования определяется не только количеством и качеством знаний, но и качеством личностного, духовного, гражданского развития подрастающих поколений. И именно в этом они видят его главную ценность⁴.

Поддерживаем мнение В.В. Кванина⁵, что качество образования может быть определено только через качество его элементов: образовательного процесса и результата обучения.

Что касается механизмов выявления соответствия элементов образовательного процесса требованиям качества, то они установлены только в отношении отдельных элементов образовательного процесса. К ним следует отнести: лицензирование, аттестацию и аккредитацию.

Что касается мер ответственности вуза, то образовательное законодательство практически обходит данный вопрос молчанием.

Требования по поводу некачественного образования могут быть предъявлены студен-

¹ Стрижов А.М. Понятие качества образовательной услуги в условиях рыночных отношений // Стандарты и мониторинг в образовании. 1999. № 3. С. 49–50; Кузнецова М.Е. Проблемы качества образования в высшей школе / Сборник научных трудов. Вып. 9. Гуманитарные науки: В 2-х ч. Ч. 1. Сургут: Изд-во СурГУ, 2002.

² Бордовская Н.В. Оценка качества высшего образования: идея уровневого подхода // Высшее образование сегодня. 2002. №9. С. 19.

³ Матрос Д.Ш., Полев Д.М., Мельникова Н.Н. Управление качеством образования на основе новых информационных технологий и образовательного мониторинга. М.: Педагогическое общество России, 1999;

⁴ См.: Управление качеством образования: Практико-ориентированная монография и методическое пособие / Под ред. М.М. Поташника. М.: Педагогическое общество России, 2000. С. 67.

⁵ Кванина В.В. Указ. работа. С. 352

там на основании ст.ст. 735 (ответственность подрядчика за ненадлежащее качество работы), 753 (Права заказчика в случае ненадлежащего выполнения или невыполнения работы по договору бытового подряда) ГК РТ. Меры ответственности будут зависеть от вида недостатка: законодатель классифицирует их на обычные и существенные.

Надо отметить, что если на законодательном уровне не будут закреплены критерии качества образовательной услуги, установлен механизм ее определения и размер ответственности, – удовлетворение исков по поводу некачественного образования – маловероятный факт. Привлечь вуз к ответственности за некачественное образование возможно только в том случае, если она (ответственность) предусмотрена договором на оказание возмездных образовательных услуг в сфере высшего профессионального образования. Исходя из этого, в целях защиты прав и интересов студентов основания и меры ответственности вуза в обязательном порядке должны быть конкретизированы в образовательном законодательстве.

Согласно ст. 9 Закона РТ «О защите прав потребителей»⁶ исполнитель, не предоставивший потребителю полной и достоверной информации об оказываемых образовательных услугах, несет ответственность, предусмотренную ст. 12 указанного Закона, за недостатки оказанных потребителю услуг, которые возникли вследствие отсутствия у него полной и достоверной информации. Информация, доводимая до заказчика и потребителя, должна содержать следующие сведения: полное наименование и место нахождения образовательного учреждения; сведения о наличии Лицензии на право осуществления образовательной деятельности и Свидетельства о государственной аккредитации с указанием регистрационного номера, срока их действия, а также наименования, адреса и телефона органа, их выдавшего; уровень и направленность реализуемых основных образовательных программ, формы и сроки их освоения; перечень платных образовательных услуг, стоимость которых включена в основную плату по договору, и перечень дополнительных образовательных услуг, оказываемых с согласия

⁶ См.: Закона Республики Таджикистан «О защите прав потребителей» // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан. 2004. №12. Ст. 699; 2008. №10. Ст.817; Комментарий к закону Республики Таджикистан «О защите прав потребителей». Под ред. Д.Ш. Сангинов. Душанбе, 2013. С. 47-48.

потребителя, порядок их предоставления; стоимость образовательных услуг, оказываемых за основную плату по договору, а также стоимость образовательных услуг, оказываемых за дополнительную плату, и порядок их оплаты; порядок приема и требования к поступающим; форма документа, выдаваемого по окончании обучения.

Недостоверной можно считать информацию, которая не соответствует фактическим данным, имеющимся у исполнителя возмездных образовательных услуг и зафиксированным в соответствующих документах. Неполной следует признать такую информацию, которая не обеспечивает студенту возможности основательного и компетентного выбора тех или иных услуг.

На основании п.1 ст.12 Закона РТ «О защите прав потребителей» обучающийся вправе потребовать от исполнителя возмещения убытков, причиненных ему необоснованным уклонением от заключения договора, ввиду непредоставления им обучающемуся незамедлительной возможности (т.е. по первому требованию) получить при заключении договора необходимую информацию об оказываемых возмездных образовательных услугах, являющихся предметом договора.

Одной из мер гражданско-правовой ответственности согласно п.1 ст.355 ГК РТ является неустойка. В соответствии с п.5 ст.28 Закона РТ «О защите прав потребителей», в случае нарушения установленных сроков оказания возмездных образовательных услуг (в том числе назначенных обучающимися или заказчиком новых сроков), исполнитель уплачивает потребителю неустойку (пеню) за каждый день (час, если срок определен в часах) просрочки в размере одного процента цены оказываемых услуг. Договором возмездного оказания образовательных услуг в сфере высшего профессионального образования может быть установлен более высокий размер неустойки (пени).

Неустойка (пеня) взыскивается вплоть до начала либо окончания оказания услуг или предъявления потребителем иных требований, предусмотренных законом.

Если потребителя неправомерно отчислили из образовательного учреждения, с которым у него был заключен договор возмездного оказания образовательных услуг в сфере высшего профессионального образования, можно обратиться в суд с требованием о компенсации при-

чиненного исполнителем морального вреда. Если факт неправомерного отчисления будет достоверно подтвержден, то требование потребителем компенсации морального вреда будет иметь все шансы на положительный исход дела, поскольку весьма сомнительно, что неправомерно отчисленный обучающийся станет испытывать положительные эмоции и нравственное удовлетворение.

К студенту (заказчику), как потребителю платных образовательных услуг в сфере высшего профессионального образования, также могут быть применены меры гражданско-правовой ответственности. Потребитель несет установленную законом и договором возмездного оказания образовательных услуг в сфере высшего профессионального образования ответственность за надлежащее исполнение и соблюдение условий договора и своих обязательств.

К обучающемуся применяются общие нормы ст.ст. 423- 424 ГК РТ, в соответствии с которой он обязан возместить исполнителю убытки, причиненные неисполнением или ненадлежащим исполнением обязательства. Обучающийся должен будет возместить реальный ущерб, возникший у исполнителя в результате ненадлежащего исполнения (неисполнения) обучающимся своих обязательств. Теоретически исполнитель может предъявить требование и о взыскании с обучающегося упущенной выгоды. Главным для исполнителя в данном случае будет не столько подтверждение размера неполученных доходов, сколько обоснование причинно-следственной связи между нарушением обучающимся своих обязательств и убытками в виде упущенной выгоды. Полагаем, что практическая реализация исполнителем своего права о взыскании с обучающегося упущенной выгоды будет весьма затруднительна.

Заказчик (студент) по договору возмездного оказания образовательных услуг обязан осуществить своевременную и в обусловленном объеме оплату образовательных услуг. Он несет ответственность за нарушение промежуточных и конечных сроков оплаты. В юридической литературе есть мнение, что установление ответственности за нарушение сроков оплаты образовательных услуг не всегда оправдано, поскольку «вузы, прежде всего, выполняют социальную функцию»¹. С данной точкой зрения

¹ См.: Земляченко С. Порядок документального оформления и оплаты услуг в сфере образования // Официальные документы в образовании. 1999. №24. С. 80.

не соглашается Л.М. Волчанская, она полагает, что неисполнение или ненадлежащее исполнение студентом (заказчиком) обязательства по оплате услуг неизбежно ведет к нарушению прав и интересов исполнителя, а также добровольных заказчиков и студентов, так как в этом случае обучение неисправного должника осуществляется за счет их средств¹.

Поддерживая мнение Л.М. Волчанской, предлагаю, что за нарушение заказчиком сроков исполнения обязанности по уплате образовательных услуг, необходимо устанавливать в договоре ответственность в форме неустойки. Однако в качестве меры ответственности по договорам стороны не всегда предусматривают неустойку. Неустойка должна быть установлена в договоре и за нарушение потребителем сроков оплаты оказанных образовательных услуг. В целях защиты прав потребителей образовательных услуг было бы разумно закрепить в законодательстве размер данной неустойки.

Неоплата студентом (заказчиком) образовательных услуг может служить основанием для применения к нему мер гражданско-правовой ответственности и основанием к изменению или расторжению договора, следствием чего является отчисление студента из учебного заведения.

На практике в высших учебных заведениях ликвидация академической задолженности и пересдача зачетов, экзаменов осуществляется за дополнительную плату. Как справедливо указывает В.В. Кванина, «ликвидация академической задолженности в смету вузом не закладывается, так как нельзя заранее предугадать результат промежуточной аттестации»². Поэтому взимание платы за повторное прохождение аттестации можно рассматривать в качестве возмещения убытков, причиненных обучающимся ненадлежащим исполнение своих обязанностей по выполнению учебного плана и прохождению аттестации.

Кроме оплаты услуги на студента возлагается обязанность посещать занятия, установленные расписанием, освоение программ предусмотренных учебным планом и образовательными программами высшего профессионального образования, соблюдать требования устава вуза и правил внутреннего распорядка и тому подобные обязанности, имущественная ответственность в виде взыскания убытков и неустойки не наступает. При их нарушении, согласно п.11 ст.21 Закона РТ «О высшем и послевузовском профессиональном образовании», студента ожидает санкция в виде отчисления, и как следствие, расторжение договора.

Таким образом, студент несет гражданско-правовую ответственность только за неуплату или несвоевременную оплату услуги, так как только в этом случае вуз понесет убытки.

Подводя итог вышеизложенному, можно сделать вывод о том, что основанием ответственности за неисполнение или ненадлежащее исполнение обязательства со стороны студента будет являться только неоплата стоимости услуг. Мерой ответственности должна быть зачетная неустойка, взыскиваемая нарастающим итогом за каждый день (месяц) просрочки, т.е. в виде пени.

За неисполнение обязанностей по оказанию образовательных услуг к вузу могут быть применены такие санкции, как лишение вуза государственной аккредитации и лицензии и возмещения убытков.

Для регулирования порядка оказания образовательных услуг, прав, обязанностей и ответственности сторон, а также других проблем, связанных с договором возмездного оказания образовательных услуг в сфере высшего профессионального образования, предлагается принять «Правила оказания платных образовательных услуг в системе высшего профессионального образования».

¹ Волчанская Л.М. Договор возмездного оказания образовательных услуг в системе высшего профессионального образования. Дисс. канд. юрид. наук. М., 2008. С. 82-83

² Кванина В.В. Договор на оказание вузом образовательных услуг // Закон. 2007. №4. С. 36.

Аннотатсия

Чавобгарии тарафҳо барои вайрон намудани шартҳои шартномаи хизматрасонии пулакии оид ба таълим дар соҳаи маълумоти олии касбӣ

Дар мақолаи мазкур нуктаи назари олимон оид ба масъалаи чавобгарии тарафҳо барои вайрон намудани шартҳои шартномаи хизматрасонии таълимии пулакӣ дар соҳаи маълумоти олии касбӣ баррасӣ карда шудааст. Муаллиф қӯшиш намудааст, ки дар асоси таҳлили қонунгузории ҷории гражданиӣ, қонунҳои соҳавӣ дар бораи маориф ва фикру ақидаҳои олимон мағҳум, моҳият ва асоси чавобгарии тарафҳоро мувофиқи шартномаи зикршуда, муайян қунад.

Аннотация

Ответственность сторон за нарушение условия договора возмездного оказания образовательных услуг в сфере высшего профессионального образования

В данной статье рассматривается научная позиция ученых по вопросу ответственности сторон за нарушение условий договора возмездного оказания образовательных услуг в сфере высшего профессионального образования. Автор стремился, на основе действующего гражданского законодательства, отраслевых законов об образовании и мнения ученых определить понятие, сущность и основы ответственности сторон в указанном договоре.

Annotation

The responsibility of the parties for breach of conditions of the contract of compensated rendering of educational services in the sphere of higher education

This article examines the scientific position of scholars in respect of the liability of the parties for breach of conditions of the agreement for onerous provision of educational services in the field of higher professional education. Author on the basis of the current civil legislation, sectoral laws on education and opinion of scholars tended to determine the definition, concept, nature and basis of liability of the parties in the specified contract.

Фархудинов Дж.И.,

главный специалист отдела законодательства по аграрным вопросам и защите окружающей среды Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан

К ВОПРОСУ О СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН ОБ АРЕНДЕ ЗЕМЛИ

Калидвоожаҳо: ташакулёби, инкишиф, қонунгузорӣ, давра, замин, заминистифодабарандагон, иҷора, иҷорагир, иҷорадиҳанда.

Ключевые слова: становление, развитие, законодательство, период, земля, землепользователи, аренда, арендатор, арендодатель.

Keywords: becoming, development, legislation, period, land users, rent, renter, landlord.

В Таджикистане, как в аграрной стране, земля является основным средством производства, которая в разные исторические эпохи имела разнообразные отношения к себе и болезненно воспринимала любые изменения в области земельных отношений. В изучаемый досоветский период и до настоящего времени, государство таджиков обладало значительными земельными ресурсами, и могло быть вполне благополучной, с экономической точки зрения, страной. Из выступления главы государства, Президента Республики Таджикистан (РТ), уважаемого Эмомали Раҳмона следует, что «Земля является основным богатством нашего государства. Будущее республики, будущее народа Таджикистана во многом зависит от того, как будет организовано отношение народа к земле в нашей стране»¹.

Изучение историко-правовых аспектов земельных отношений в Таджикистане является актуальным вопросом и обусловлено тем, что на протяжении всей истории Таджикистана земельные отношения и методы их правового регулирования носили острый, конфликтный и противоречивый характер. Культура регулирования земельных отношений таджикского народа становилась под воздействием различных цивилизаций, среди которых можно назвать зороастрийский, исламский, имперский, советский и постсоветский периоды, последний из которых можно назвать демократическим.

С развитием рыночных отношений зе-

мельные отношения, в том числе аренда земли приобретает все большее значение. Так как наша республика является аграрной страной, то и аренда земли в инфраструктуре экономики играет большую роль. Необходимо отметить, что правовой базой для развития и регулирования данного института является Конституция РТ, Закон РТ «Об аренде в РТ», Земельный кодекс РТ, Гражданский кодекс РТ и. др., где раскрываются требования, предъявляемые к арендным отношениям, а именно: понятие, объект и субъект арендных отношений, правовой статус арендодателя и арендатора земельного участка, форму и общие условия договора аренды, сроки заключения договора и другие.

Исследование аренды земельных участков на территории Таджикистана нельзя вести без анализа исторических предпосылок, на основе которых происходило его становлении. Как отмечает профессор Усмонов О., проблемы совершенствования законодательства, укрепления законности и правопорядка, не могут быть правильно поняты и разрешены без глубокого знания истории отраслей права.²

Процесс формирования законодательства РТ об аренде земли можно разделить на следующие периоды:

1. досоветский период (с IX века до начала XX века)

2. советский период (с 1924 по 1990 г.)

¹ URL: <http://www.President.tj>

² См.: Усмонов О. К проблеме развитии кодификации гражданского законодательства Республики Таджикистан // Государство и право №4 1999 г. ст.42

3. период с начала 1990 г. по настоящее время (период независимости).

Первый период можно условно начать с государства Саманидов. Государственно-правовое развитие эпохи Саманидов было вехой в истории таджикского государства. Государство Саманидов управлялось с помощью канцелярии (Даргах) и 10 диванов (министерств). В этом государстве все общественные отношения, в том числе земельные отношения регулировались на основе этих министерств и их нормативных правовых актов. Из 10 существовавших министерств два из них были ответственными за земельные отношения: девон аз-зие или министерство государственных земель и девон вакф – земельные вакфы. Доходы, получаемые с государственных земель шли в государственный бюджет. Доходы, получаемые от земельных вакф, предназначались назначенным лицам или религиозным учреждениям. Для регулирования земельных отношений указанные министерства принимали соответствующие нормативные акты, одним из которых явилось использование земли на основе договора аренды. Данный институт, то есть аренда земельных участков, начал свое развитие.

Основа аренды земли началась именно с этого времени. Но правовые основы данного института получили своё развитие только в XVI веке. Указанные отношения встречаются в источниках XVI века. Они отмечаются в трудах П.П. Иванова, И.П. Петрушевского и др. Все категории земель которые существовали в то время, сдавались в аренду. Следует отметить, что в тот период существовало 5 категорий земель: государственные земли, частнособственнические, мильковые феодальные, мильковые крестьянские и вакуфные. В некоторых официальных документах принадлежащие тому времени можно встретить еще одну категорию земель, владельцем которых являлся коранда (арендатор). Мы не имеем официальных сведений о количестве этой категории земель, но в последующий период количество этих земель становилось всё меньше.

В то время арендаторов называли: «раъйо, музореъон и корандахо». Музореъон и корандахо это были крестьяне – издольщики, а термин раъйо обозначал всех крестьян, платящих подати.¹ Судя по документам, в аренду сдавались

все существовавшие категории земель, и не существовало никаких ограничений для сдачи земли в аренду. Но положение арендаторов издольщиков было трудным. Никто не хотел брать землю в аренду, все земли сдавались в аренду насильно. Феодалы, халифаты и ашрофон (аристократы) разделили свои земли на незначительные части и сдавали в аренду крестьянам (барзгаронам). Следует отметить, что условия договора аренды были очень тяжелыми. Так как определённую сумму или стоимость арендной платы утверждал арендодатель. Кроме того, в большинстве случаев арендная плата была выше феодальной ренты, выплачиваемой крестьянами – общинниками.² Доля или сумма арендодателей (корандах) зависела от результата урожая. Такая плата для некоторых горных районов, где земля была каменистая и малоплодородная, считалась очень высокой. В конце концов, крестьяне, будучи не в силах вносить такую плату, отказывались от этих земель. Они были заброшены, а оросительные системы разрушены. Точными цифровыми данными для XVI в. мы сейчас не располагаем. Но аналогии более позднего времени позволяют думать, что земля нередко сдавалась в аренду из половины или даже из еще большей части урожая.

Вот образец одного арендного договора. В Бухаре в 1843 году человек по имени Идрисбой из собственности Мулло Фозилхона берет земельный участок в аренду. В соглашении договора было сказано: «я (арендатор) буду обязан удобрять землю, распахивать её, сеять на ней, выращивать на ней сады и другие деревья, сделать её цветущей и оберегать её. Собранный урожай с 14 танобов делится на две части и одна половина моя и вторая половина Фозилхона. Все приказы Фозилхона обязуюсь выполнять, если буду плохо работать или буду плохо обращаться с землей или не буду её оберегать, тогда он вернет свою землю обратно.»³ Из данного соглашения, очевидно, что арендатор не имел никаких прав, а имел только обязанности.

С другой стороны сроки аренды были различными, что делало положение арендатора чрезвычайно неустойчивым, ибо собственник земли или ее феодальный владелец могли аренду не возобновлять и передать землю другому лицу. В источниках часто встречается положе-

¹ Иванов П.П. Хозяйство джубарских шейхов. К истории феодального землевладения в Средней Азии в XVI-XVIII вв. М.-Л., 1954 . С.44

² См.: И.П. Петрушевский, Чрезвычайно интересный материал о разных категориях издольщиков, Очерки..., стр.308-310.

³ См.: Хуччатхо, 1954, с. 192-193 (Хуччати 42).

ние, что земельный участок сдавался в аренду на срок не более 3 лет. Но есть и такая информация, что дехконони чамоа (крестьяне общинны) может получить землю на постоянную аренду, без срока. В таких случаях необходимо отметить, что договор аренды теряет свою сущность. Так как договор аренды – это временное пользование чужой собственностью в определенный срок. Иногда в источниках упоминается что издольщики по причине того, что у каждого из них отсутствовали орудия производства, были вынуждены арендовать землю в соучастии (пайкол)¹ с другими издольщиками. В качестве орудия производства выступал рабочий бык (джуфти гов) и т.д. У тех издольщиков у кого были такие орудия производства, получали больше урожая, чем другие издольщики. Из этого положения можно сделать вывод, что основа коллективной аренды происходила именно с этого периода, которая до сих пор встречается в нормативных правовых актах. Субъектами аренды являлись арендодатель и арендатор. В качестве арендодателя всегда выступали феодалы, государство, чиновники, халифаты и аристократы. А в качестве арендаторов, как уже было сказано, выступали издольщики, крестьяне (барзагарх) и люди у которых не было земельных участков. Передача государственных земель в аренду производилась амлякдарами (особыми чиновниками), а иногда и государством. Арендаторы или издольщики при пользовании государственными унаследованными землями должны были вносить харадж² или ушр³ в соответствии с категорией земель. В то время земли могли продаваться, дариться, сдаваться в аренду и закладываться под залог. Но когда землю разделяют на две части, когда категории этих земель отличаются друг от друга, то в канцеляриях кадиев оформлялся юридический документ, где указывался вид земли: орошаемая или неорошаемая. Если земля являлась орошаемой, то указывалась доля оросительной воды.⁴ А если земельный участок выступал в качестве подарка, то он оформляется соответствии с Ханским указом о подарке.⁵ В общем,

¹ URL: WWW. Sahifa. Tj 04.05.2013. Участок земли, засеваемый какой – либо культурой

² URL: WWW. Sahifa. tj. 04. 04. 2013. Подземельный налог

³ URL: WWW. Sahifa. tj. 04. 04. 2013. Падать с урожая (в размере 1/10 части урожая)

⁴ Казийские документы XVI в., документ №60

⁵ Казийские документы XVI в..., стр. 57-58; Рисала-иي Хабийа.-Л.676.

все категории земель, которые сдавались в аренду, продавались, ставились под залог или дарились, регулировались в соответствии с Ханским Указом. В конце данного периода был накоплен большой позитивный опыт законодательной деятельности, которая основывалась на Конституции РСФСР 1918 года.

В эти годы Центральные южные районы входили в состав Бухарского эмирата, а после сентябрьского восстания 1920 г. – в состав Бухарской Народной Советской Республики. Законодательная деятельность в этот период зависела от социально-экономических структур, которые предопределяли деятельность органов государственной власти. И указанная деятельность началась с ноября 1917 года, когда III Всероссийский съезд Советов принял решение об организации краевой и местной власти и избрал высший законодательный орган – Совет Народных Комиссаров. То есть данный Совет имел право принять любой нормативный правовой акт, которой бы регулировал эти отношения. Введение в действие указанных нормативных правовых актов и внесение дополнений и изменений в них осуществлялось простым объявлением. 15.10. 1917 г. Всероссийским съездом Советов был принят Декрет о земле, который стал основанием того, что в Туркестанской АССР была объявлена и проведена в жизнь конфискация земель, принадлежащая членам царской семьи, чиновникам, помещикам и другим крупным землевладельцам, монастырям и церквям. Одновременно в этот период были приняты декреты, кодексы, законы, приказы, распоряжения и положения РСФСР, которые регулировали различные общественные отношения. Например, Положение о Наркомате землевладения от 14.02.1920 г.⁶. В Центральном и Южном Таджикистане, то есть в Восточной Бухаре, тоже были приняты правовые акты, регулирующие земельные отношения. В октябре 1923 г. IV съездом Бухарской народной советской республики был принят Земельный кодекс. Согласно данного кодекса земли, воды, недра и леса в пределах республики, в чьем бы пользовании они не находились, объявлялись собственностью государства, устанавливается демократический порядок землевладения, предоставлявший всем гражданам равное право пользования участком земли не более 30 тана-

⁶ См.; Сборник важнейших декретов, постановлений и распоряжений правительства ТАССР 1917-1922гг.

пов (ст.ст.1,17,25)¹

При исследовании законодательной деятельности начального периода республики следует учитывать то, что большинство общественных отношений регулировались различными нормативными правовыми актами и это объясняется тем, что права и свободы человека в республике являются высшей ценностью.

В первой половине второго периода, который начинается с 1924 г., Таджикистан был автономной республикой в составе Узбекской ССР. Поэтому все нормативные правовые акты, которые принимала УзССР, касались и автономного Таджикистана. Нормативные правовые акты в данном периоде принимались Ревкомом, а позднее Президиумом ЦИК. Ревком в рамках своих полномочий создавал наркоматы и другие центральные учреждения. Например, утвердил положение «О Наркомземе» от 20.12.1924 г.² который в пределах своих полномочий регулировал земельные отношения, в том числе арендные земельные отношения. За период существования Тадж. АССР (1924-1929 гг.) было принято более 30 правовых актов, регулирующих важнейшие вопросы государственного строительства, развития народного хозяйства и культуры автономного Таджикистана. Одним из этих правовых актов является декларация «О национализации земли, вод, недр земли и лесов». В октябре 1929 г., после преобразования Тадж. АССР, в марте 1931 г., на шестом съезде Советов СССР Тадж. ССР была принята в состав СССР. В Конституции Тадж. ССР, принятой четвертым съездом Советов Таджикистана в 1931 г. было юридически закреплено создание таджикской союзной республики и ее непосредственное вхождение в СССР. Данный период продолжался с 1931 г. до 1990 г. Нормативные правовые акты в этот период принимались различными органами. Например, в 1931 г. верховная власть осуществлялась Центральным Исполнительным Комитетом Тадж. ССР и Президиумом Центрального Исполнительного Комитета, в 1937 г. полномочия осуществляющим законодательную деятельность имел Верховный Совет Тадж. ССР (ст.23 Конституции), а в 1978 г. законы Тадж. ССР принимаются не только Верховным Сове-

том Тадж. ССР, но и народным голосованием (референдумом) проводимым по решению Верховного Совета Тадж. ССР.³ В этот период было принято много нормативных правовых актов в различных сферах общественной жизни. В том числе Земельный кодекс 2 раза с изменениями и дополнениями, положение «О сельских советах Тадж. ССР»⁴ и другие подзаконные акты.

Нормативные правовые акты в этот период устанавливали правовую базу для развития института аренды земельных отношений, которые отличались от прежнего периода некоторыми особенностями. Здесь уже люди были заинтересованы в получении земли в аренду, потому что все арендные отношения строились на взаимном согласии сторон.

Земельный Кодекс РСФСР 1922 г. давал право трудовым хозяйствам сдачу всех земель или их части в аренду при определенных условиях за плату деньгами, продуктами и за другие виды вознаграждения с соблюдением условий предусмотренных Кодексом.⁵ Из документов и нормативных правовых актов в советском периоде ясно, что арендные отношения на протяжении многих десятилетий находились в большей своей части под запретом, что обусловила неразвитость нормативной правовой базы в этой области. Линия советского государства на коллективизацию, взятая в 1929 г., не могла не отразиться на институте аренды земли, в рассматриваемом советском праве какенным для решения задач переходного от капитализма к социализму периода. Так, в районах сплошной коллективизации отменялись действия Закона о разрешении аренды земли и применения наемного труда в единоличных крестьянских хозяйствах.⁶ Необходимо подчеркнуть, что в этот период укрепляется правовой статус колхозов. В разделе «О земле» Примерного устава сельскохозяйственной артели, принятого в 1935 г. на II всесоюзном съезде колхозников – ударников отмечается, что земля – общегородная государственная собственность закрепляется за артелью в бессрочное пользование и не подлежит купле продаже, ни сдаче в аренду.

³ См.; Тахиров Н.Ф. Развитие законодательной деятельности в Таджикистане (1917-2007гг.) Душанбе «Эчод» 2009 стр. 116.

⁴ См.; Систематическое собрание действующих законов Таджикской ССР. Сталинабад 1932 с.180

⁵ Земельный Кодекс РСФСР от 1 декабря 1922 г. // Собрание Узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского Правительства. 1922. №68.- Раздел второй.- Часть первая.

⁶ Там же: - 1930.-№15.- С.161

¹ См.; Социалистическое переустройство сельского хозяйства в Узбекистане (1917-1926гг.) Сб. док.-С.208-214.

² См.; Тахиров Ф.Т. Правовая система Таджикской АССР.- Душанбе, Таджикский госуниверситет, 1988. С.19-24

В 1936 г. была принята новая Конституция СССР, в которой провозглашалось, что земля колхозов, навечно закрепляется за ними в бесплатное пользование. Начиная с 1937 г. ограничивается любая сделка с землей, запрещается любая аренда сельскохозяйственных земель. В порядке исключения аренда земли сохранились только в узких секторах экономики и весьма в «усеченном» виде. Право сдачи в аренду свободных участков сохранили органы транспорта, но только в отношении своей клиентуры и при условии самоделения установленных в законе ограничений. В соответствии со ст.8 Конституции РСФСР земля, занимаемая колхозами, закрепляется за ними в бесплатное и бессрочное пользование, то есть навечно.¹

В дальнейшем на законодательном уровне происходит еще большее ограничение существования арендных земельных отношений. В Гражданском Кодексе РСФСР 1964 года² указание на них отсутствовало, поскольку договоры аренды земельных участков были ограничены изначально рядом актов. Более того, постановлением ЦИК и СНК СССР от 4.06.1937 г., была запрещена сдача в аренду земель сельскохозяйственного назначения с взиманием арендной платы.³ Наряду с этим 4.06.1969 г. Президиумом Верховного Совета СССР был принят Указ «О порядке введения в действие Основ земельного законодательства Союза ССР и Союзных республик»⁴, который отменил взимание арендной платы за предоставление во временное пользование земельных участков. Это положение было закреплено в Земельном Кодексе РСФСР 1970 г.

Давая общую оценку арендным отношениям в сельском хозяйстве советского государства, А.А. Мануилов указывает на наихудшую разновидность аренды в пагубных для землевладельца формах, в основе которых преобладали прочность и посредничество (субаренда). Положение арендаторов при субаренде непрочно, так как случалось, что посредник не вносил арендодателю в срок переданную арендатором плату, в результате чего последний лишался участка.⁵

¹ Конституция РСФСР от 21 января 1937 г. // Известия ЦИК Союза ССР и ВЦИК.-1937. – 22 января

² Гражданский Кодекс РСФСР // Ведомости Верховного Совета РСФСР.-1964.-№24-Ст. 406

³ СЗ СССР.-1937.-№37.-Ст.150

⁴ Ведомости Верховного Совета СССР. - 1969. - №24-Ст.-214.

⁵ Мануилов А.А. Аренда земли в Ирландии. – М., 1895. С.100.

С другой стороны аренда земель сельскохозяйственного назначения противоречила земельной политике советского государства, в связи с чем, в сложившихся условиях наличие такой правовой категории, как аренды, было нецелесообразным.⁶ На данном этапе развитие аренды земельных отношений отсутствовало, поскольку как отмечается, земля просто была изъята из оборота, она стала *res extra commercialis*⁷. В бывшем СССР официально не существовала аренда земли колхозниками. Вместо нее действовало расплывчатое право землепользования колхозов. Практика показала, что отсутствие договорных отношений между государством и колхозами привело к серьёзной деформации взаимоотношений между государством и колхозами, которые порождали произвол, не гарантировали хозяйствам права на произведенный ими продукт. Из вышеуказанного можно сделать вывод, что в годы советской власти экономическая сущность и правовое содержания института аренды недооценивались. Сфера применения арендных отношений ограничивалась, либо имущественным наймом, как правило, жилых и непроизводственных помещений, либо договора бытового проката.

Запрет аренды земли просуществовал долгие десятилетия, и только в 80-годах данный институт получает законодательную базу для своего развития. Происходит формирование коллективов, использующих аренду, внутрихозяйственную аренду, арендный подряд. Как уже было сказано, на данном периоде в начале XX века роль аренды в земельном обороте оказалась более значительной, потому что арендодатель и арендатор были равноправными. Существенным условием договора аренды признавались: предмет, срок (по общему правилу до 12 лет, в отдельных случаях предельный срок составлял 90 лет) и цена. В ряде существовавших условий были и ограничения, например если хозяин имущества не желает передачи его нанимателям другому лицу, то он может включить в договор особые определения.⁸

⁶ Чуркин В.Э. Правовое регулирование аренды земель сельскохозяйственного назначения в Российской Федерации. Автореф. дисс. канд. юрид. наук: 12.00.06./ Ин-т законодот. Правовед. При Правит-ве РФ – М. 2000.-С.12.

⁷ Скребкова О. П. Правовое регулирование аренды земельных участков. Самара: Самарск. гос. эконом. Академия, 2003.-С.23

⁸ СМ.; Мейер Д.И. Русское гражданское право. В 2-х ч. По испр. и доп. 8-ум изд. /Иниц. МГУ (Сер. Классика российской цивилистики) 1902. Ч. 2. – М., 1997. С. 268.

Их юридическая правомочность закреплялась в ряде актов: в Законе СССР «О кооперации в СССР», Указе Президиума Верховного Совета СССР от 7.04.1989 г., №10277-XI «Об аренде и арендных отношениях в СССР»,¹ «Положении об экономических и организационных основах арендных отношений в СССР», «Основах законодательства СССР об аренде».

Следует отметить, что Положение об экономических и организационных основах арендных отношений в СССР, поощряло долгосрочную аренду как залог рачительного отношения арендаторов к земле и к другим арендованным объектам. Договоры носили краткосрочный характер. Арендные коллективы, как правило, были в сильной экономической зависимости от своих хозяйств и не могли надеяться на полностью самостоятельный образ производства. Скорее это были производственные подразделения с большей или меньшей степенью самостоятельности, с более или менее развитыми элементами хозрасчета, то есть в их отношениях с арендодателями отсутствовал главный признак аренды как гражданско-правовой сделки, подразумевающий экономическую зависимость и обособленность ее участников.

Свое закрепление институт аренды получает и в Основах законодательства Союза ССР и Союзных республик о земле 1990 года (далее – Основы о земле). Ст.7 Основ о земле вводила субъекты данного права. К ним относились: граждане СССР, колхозы, совхозы и другие государственные кооперативные общественные предприятия, учреждения и организации, современные предприятия, международные объединения и организации с участием советских и иностранных юридических лиц, иностранные государства, международные организации, иностранные юридические лица и граждане. Указанная статья закрепляла порядок определения условий аренды, а также законодательство, которым регулируются отношения по аренде земли.

В качестве объекта аренды выступала земля и другие природные объекты: имущество государственных, кооперативных или иных общественных предприятий и организаций, структурных единиц объединений, как совокупность их основных фондов, оборотных средств, других материальных ценностей и финансовых ресурсов, имущество цехов, отдельных участков, ферм, бригад, иных внутренних подразделений,

предприятий, отдельные здания, постройки, оружия, сельскохозяйственная техника, оборудование, транспортные средства, рабочий и продуктивный скот и другие материальные ценности. Из вышеуказанного очевидно, что объекты аренды неупотребляемые. Договор найма (аренды) изучался русским правоведом XIX в., Д.И.Мейером, доктором наук, профессором Казанского университета. Законодательство того периода считало, что в наем могли передаваться только неупотребляемые вещи. «Не всякая вещь может быть отдана в наем, потому что не всякая допускает пользование без повреждения ее существа».

В соответствии с Основами о земле, в качестве арендодателей могли выступать государственные органы, уполномоченные на то Советом Министров СССР, Советами Министров союзных или автономных республик, исполнительные комитеты соответствующих Советов народных депутатов, совхозы, колхозы и другие государственные, кооперативные и иные общественные предприятия и организации, а также граждане, в ведении, владении и пользовании, распоряжении или в собственности которых находится арендуемая земля. А в качестве арендаторов признавались совхозы, колхозы и другие государственные, кооперативные и иные общественные предприятия и организации, в том числе организации арендаторов, коллективы их подразделений, а также граждане или группы граждан.

Из анализа действовавшего на тот момент законодательства яствует, что в аренду могли передаваться земля и другие природные объекты, имущество государственного, коллективного или иного общественного предприятия. Одновременно расширяется круг арендодателей, в качестве которых помимо сельхозпредприятий, могли выступать и местные органы исполнительной власти, кооперативные и общественные организации, частные лица являющиеся собственниками арендуемого имущества.

Названные законодательные акты, направленные на реформирование производственных отношений, способствовали процессу преобразования, госпредприятий в других организационно правовых форм, обеспечивали заметный рост эффективности производственной деятельности.

В период независимости РТ законодательство страны базировалось на союзном законодательстве, так как, наряду с общесоюзным законодательством, в начале 90-х годов

¹ Ведомости Съезда народных депутатов СССР и Верховного Совета СССР.-1989 №15. Ст. 105.

были приняты законы и подзаконные акты в сфере арендных отношений. Данные нормативные правовые акты, охватывающие совершенно разные сферы арендных отношений и послужили почвой для дальнейшего развития законодательной инициативы. Среди ученых существуют различные мнения о развитии законодательной инициативы в РТ и разделении данных нормативных правовых актов на определенные этапы. Например, Тохиров Н.Ф. подразделяет нормативные правовые акты на два периода: законодательная деятельность по Конституции 1978 года и законодательная деятельность по Конституции независимой РТ 1994 г.¹. М.З.Рахимов считает что законодательство в области арендных отношений входит в состав предпринимательского законодательства, становление которого начинается со второй половины 80 годов и с учетом динамики общественных отношений, развитие данной законодательной отрасли в РТ подразделяется на 4 этапа:

1. со второй половины 80 годов XX века до 1991 года
2. с 1991 года до 1994 года
3. с 1994 года до 2000 года
4. с 2000 года по настоящее время²

По нашему мнению последняя позиция более эффективна по сравнению с предыдущей. Так как все нормативные правовые акты, в том числе арендные отношения, начали развиваться поэтапно, и которые в вышестоящей позиции конкретно не были рассмотрены. На первом этапе мы не будем останавливаться, поскольку большая часть нормативных правовых актов, которая была принята на данном этапе рассмотрены при анализе второго периода формирования законодательства РТ об аренде земли.

Республика Таджикистан с 9 сентября 1991 года приобрела независимость, и именно с этих времен начала свою законодательную инициативу как независимое государство. За годы независимости было принято более 350 законов.³ Данные нормативные правовые акты

¹ См.: Тохиров Н.Ф. Провозглашение государственной независимости – новая веха в законодательной деятельности Республики Таджикистан / Развитие законодательной деятельности в Таджикистане (1917-2007). Душанбе «Эчод» 2009г. С.134

² См.; М. З. Рахимов Қонунгузории сохибкорӣ: инкишоф ва проблемаҳо// Законодательство №1(9), 2013 С.31.

³ См.; М. З. Рахимов Развитие законодательства Республики Таджикистан в период независимости // Законодательство №2(6), 2012 С.10.

регулировали различные общественные отношения, в том числе арендные земельные отношения.

В этот период арендные отношения начали развиваться в связи с переходом к рыночной экономике и можно отметить, что отмеченные отношения отличались в этом периоде от других периодов своей спецификой. Как отмечает Муртазокулов Дж.С., с 90-х годов XX века начался новый этап развития сельского хозяйства и для дальнейшего развития личного подсобного хозяйства необходима была конкретная правовая поддержка.⁴

Среди нормативных правовых актов, которые были приняты в области арендных земельных отношений в начале 90-х необходимо отметить Постановление Верховного Совета Тадж. ССР от 6.12.1990 г., «О видах (группах) предприятий (объединений), организаций и видах имущества, сдача которых в аренду не допускается, и подлежащих сдаче в аренду без права последующего выкупа», Закон Тадж. ССР «Об аренде в Тадж. ССР», Земельный Кодекс Тадж. ССР от 15.12.1990 г. Указанные нормативные правовые акты по существу послужили основой становления и развития института аренды земли. Так в Постановлении Верховного Совета Тадж. ССР от 6.12.1990 г., «О видах (группах) предприятий (объединений), организаций и видах имущества, сдача которых в аренду не допускается, и подлежащих сдаче в аренду без права последующего выкупа» не допускалось сдаче в аренду предприятий, организаций и имущества, в том числе оборонного комплекса, химического и электрического комплексов, добычи и переработки стратегических природных ресурсов и драгоценных металлов, выработки электроэнергии и ее передачи, связи (кроме предприятий «союзпечати»), правоохранительных органов (кроме хозрасчетных единиц), геологоразведки (кроме хозрасчетных единиц).

В перечень объектов подлежащих сдаче в аренду без права последующего выкупа входили металлургические комплексы, воздушный и железнодорожный комплексы, производства продукции из золота и других драгоценных металлов и т.д. Земельный Кодекс Тадж. ССР от 15.12.1990 г. определял, что арендные отношения регулируются в соответствии с данным Кодексом и Законом Тадж. ССР «Об аренде в

⁴ См.: Дж. С. Муртазокулов/ Фермерские хозяйства в некоторых странах СНГ: Становление, развитие, перспективы. Москва 2011 г. с. 106-114.

Тадж. ССР» (ст. 9 Кодекса). Но данный закон точно не определил субъекты арендных отношений. В том числе не определил что, кто является арендатором и кто арендодателем. Какими правами и обязанностями они обладают. Но определил регистрацию арендных договоров.

Как известно аренда организуется с целью увеличения производства продукции, повышения производительности труда и на этой основе улучшения жизни народа. Целью нормативных правовых актов, прежде всего, явилось упорядочение новых общественных отношений в период независимости, в том числе арендные земельные отношения. В становлении аренды земельный отношений ключевая роль принадлежит Конституции РТ от 6.11. 1994 г. и Закону РТ «Об аренде в РТ», от 6.12.1990 г.¹.

Согласно ст.13 Конституции РТ, земля, ее недра, вода, воздушное пространство, животный и растительный мир и другие природные ресурсы являются исключительной собственностью государства и государство гарантирует эффективное их использование в интересах народа. Отметим, что содержание этой нормы значительно шире по объему и по существу и включает не только конституционно-правовую гарантию на свободу использования природных ресурсов, но устанавливает государственные гарантии при использовании природных ресурсов. Таким образом, Конституция РТ, при установлении нормы права на осуществление использования природных ресурсов за основу выбрала конституционный строй, который был возведен в ранг высших ценностей.

С приобретением независимости возникла необходимость в принятии отраслевых кодифицированных нормативных правовых актов. В их числе Земельный Кодекс РТ (1996 г.)², Гражданский Кодекс РТ³ ч. 1, 2, 3 (1999, 1999, 2003 г.г.), Водный Кодекс РТ (2000 г.), Закон

¹ Ведомости Верховного СТ ССР 1990 г., №24, ст.415; Ведомости МО РТ 1995 г., №22, ст.268; Ахбори Маджлиси Оли РТ 2004 г., ч-1, №12, ст. 692;)

² В публикуемый текст Земельного кодекса РТ от 13.12.1996 г. (Ведомости Маджлиси Оли РТ , 1996 г., № 23, ст. 351) внесены изменения и дополнения (Ахбори Маджлиси Оли РТ 1997 г., № 23-24, ст. 333; 1999 г., № 5, ст. 59; 2001 г., № 4, ст. 176; 2004 г., № 2, ст. 55; 2006 г., №7, ст. 347; 2008 г №1 ч2 ст.22., 2008 год, №6, ст.463; Закон РТ от 25.03.11г №704; от 16.04.2012г., №819; Закон РТ от 01.08.2012., №891))

³ (Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 1999 год, №12, ст. 323; 2002 год, №4, ч.1. ст. 170; 2006 год, №4, ст. 193; 2009 год, №12, ст.821; 2010г., №7, ст. 540; Закон РТ от 03.07.2012г., №849)

РТ «Об оценке земли» (2001 г.), Закон РТ «О земельной реформе» (1992 г.), Закон РТ «О землеустройстве» (2008 г.), Закон РТ «О государственном регулировании обеспечения плодородия земель сельскохозяйственного назначения» (2004 г.) и др.

Необходимо отметить, что в данном сфере были приняты и подзаконные акты. Например, Указ Президента РТ от 9.10.1995 г., №342 «О выделении 50 тыс. гектаров земель для личного подсобного хозяйства граждан», Указ Президента РТ от 25.06. 1996 г., №522 «О реорганизации сельскохозяйственных предприятий и организаций», Указ Президента РТ от 1.12.1997 г., №874 «О выделении 25 тыс. гектаров земель для личного подсобного хозяйства граждан», Указ Президента РТ от 22.06.1998 г., №1021 «О реализации права пользования землей», Указ Президента РТ от 9.06.1999 г., № 1232 «О реорганизации сельскохозяйственных предприятий и организаций», Постановление Правительства РТ от 22.11.1995 г., №698 «Об отводе земельных участков для ведения личного подсобного хозяйства граждан», Постановление Правительства РТ от 15.07.1997 г., №294 «Об Утверждении Положения о Государственном контроле за использованием и охраной земель в РТ», Постановление Правительства РТ от 18.02.1998г., №45«Об отводе земельных участков для ведения личного подсобного хозяйства граждан», Постановление Правительства РТ от 27.07. 1998 г., №244 «О мерах по выполнению Указа Президента РТ «О реализации права пользования землей», Постановление Правительства РТ от 9.06.1999 г., №1232 «О мерах по выполнению Указа Президента РТ «О реорганизации сельскохозяйственных предприятий и организаций» от 28.06.1999 г., №247» и.т.д.

Как уже было сказано указанные нормативные правовые акты в становлении и развитии института аренды имеют свое особое значение. Но в данном периоде некоторые из них уже не отвечают сегодняшним требованиям. В том числе Закон РТ «Об аренде в РТ».

В связи с тем, что общественные отношения в сфере аренды год за годом развиваются, изменяются и некоторые из них прекращаются, законодательству РТ необходимо, для того чтобы отвечать и регулировать данные отношения, внести в них соответствующие изменения и дополнения. Вышеназванный закон в данный

момент охватывает не все отношения в этом направлении и одновременно между нормативными правовыми актами регулирующие данные общественные отношения появились противоречия. Необходимо отметить, что большая часть норм Закона РТ «Об аренде в РТ» дублирует нормы ГК РТ, что в процессе применения и осуществления данных отношений приводит к недопониманию. Так как, согласно ч.4 ст.31 Закона РТ «О нормативных правовых актах» содержание текста статьи, части или пункта не излагается повторно в других статьях, частях или пунктах. Такие технические противоречия и коллизии нормативных правовых актов допущены между Законом РТ «Об аренде в РТ», Земельным Кодексом РТ, ГК РТ и др.

Проанализировав периоды становления и развития законодательства об аренде в РТ, мы пришли к следующим выводам:

1. Правовое регулирование аренды земли досоветского периода осуществлялось на основе норм министерств, Ханских Указов и документов XVI века.

2. В конце XIX и начале XX века для института аренды земли были характерными тенденции к совершенствованию аграрной реформы, а также развитию промышленности и сельского хозяйства.

3. В период советской власти аренда земли противоречила основам земельного строя, ввиду чего сначала аренда сельскохозяйственных, а затем и несельскохозяйственных земель была запрещена.

4. В конце 80-х годов в период экономической перестройки законодательство об аренде существенно развивалось и прежде всего в агропромышленном комплексе.

5. Для детального регулирования и оптимального сочетания частных и публичных интересов в обществе, в настоящее время необходимо внести изменения и дополнения в Земельный Кодекс РТ, которые бы отвечали потребностям граждан, решивших брать землю в аренду. Такими изменениями могли бы стать отдельные главы Кодекса, которые были бы посвящены арендным земельным отношениям.

Таким образом, в период рыночной экономики большинство общественных отношений, в том числе арендные отношения, регулируются договорными отношениями. Поэтому считаем, что в настоящее время Закон РТ «Об аренде в Республике Таджикистан» потерял свою сущность, и в нём нет необходимости.

Аннотация

Оид ба масоили рушд ва инкишофи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи замин

Дар мақолаи мазкур сухан дар бораи рушд ва инкишофи қонунгузорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба иchorai замин меравад. Муаллиф рушд ва инкишоффёбии қонунгузориро дар соҳаи иchorai замин таҳлил намуда ба давраҳои муайян чудо намудааст.

Аннотация

К вопросу о становлении и развитии законодательства Республики Таджикистан об аренде земли

В данной статье речь идет о становлении и развитии законодательства Республики Таджикистан об аренде земли. Автор, анализируя становление и развитие законодательства в области аренды земли разделил их на периоды.

Annotation

On the question of the formation and development of legislation of the Republic of Tajikistan about renting land

In this article we are talking about the formation and development of the law of the Republic of Tajikistan about renting land. Author analyzes the emergence and development of legislation in the field of land rent and divided them into periods.

Исполнитель:

Ладо Чантuria,
Тбилисский государственный университет
(Грузия), Университет Киль (Германия)
профессор, доктор права

КОРПОРАТИВНОЕ ПРАВО И КОРПОРАТИВНЫЕ ОТНОШЕНИЯ (ПОНЯТИЯ ДЛЯ ТЕОРИИ И ПРАКТИКИ)

Калидвойжаҳо: ҳуқуқи корпоративӣ, корпоратсия, ширкат, имтиҳодияҳо.

Ключевые слова: корпоративное право, корпорация, товарищество, объединения.

Keywords: corporate law, corporation, copartnership, association.

1. Что такое корпоративное право?

Корпоративное право представляет собой «право частноправовых объединений лиц - корпораций», образуемых на основе сделок для достижения определенных совместных целей». Данное общепризнанное в праве Германии определение корпоративного права¹ применяется и в грузинском праве.

Понятие корпораций в праве Германии и Грузии применяется в широком смысле для обозначения различных частноправовых объединений лиц, как физических, так и юридических, которым право предоставляет возможность участия в правоотношениях в качестве субъектов права. Эти объединения лиц – корпорации – могут существовать в различных организационно-правовых формах, в зависимости от того, для достижения каких целей они созданы и какие предпосылки их деятельности предусмотрены в конкретной стране.

Все развитые правовые системы стран мира

предоставляют право участия в гражданском обороте не только отдельным физическим лицам, но также и их объединениям. Большинство этих объединений признаются юридическими лицами и участвуют в отношениях как самостоятельные субъекты права.² Многие объединения, хотя не признаются юридическими лицами, также имеют право участвовать в правоотношениях от своего имени (открывать банковский счет, заключать договоры и т.д.).³ Таким образом, для участия в гражданском обороте совершенно не обязательно наличие статуса юридического лица. Это следует особо подчеркнуть, поскольку в государствах постсоветского пространства происходит т.н. инфляция понятия юридического лица: юридическими лицами признаются и такие объединения лиц, для которых нет необходимости в таком признании, например,

² Armour/Hansmann/Kraakman, What is Corporate Law? In: The Anatomy of Corporate Law. A Comparative and Functional Approach. Second Edition, Oxford, 2009, p. 1 ff.

³ Kübler/Assmann, Gesellschaftsrecht, 6. Aufl. Heidelberg, 2006, § 6 I, § 7 I, § 8 I.

товарищества собственников жилья или Казачьи общества.¹ Такой небрежный подход к понятию юридического лица лишь усложняет правовое регулирование и создает дополнительные проблемы, которые можно было легко предотвратить.

Корпоративное право является частью частного права, и оно регулирует исключительно частноправовые объединения лиц, порядок их образования, управления и деятельности. Государственно-правовые образования, так называемые образования публичного права, корпоративным правом не регулируются, например, политические партии, хотя по своей природе они являются корпоративными образованиями. Корпоративным правом не регулируется правовое положение государственных университетов, научно-исследовательских институтов и других государственных учреждений по той причине, что они не являются частноправовыми, гражданско-правовыми объединениями лиц.²

Поскольку в основе корпораций лежит частноправовое объединение лиц, фонды, как форма объединения имущества, также не регулируются корпоративным правом, даже если эти фонды являются частноправовыми образованиями.³

Формы корпораций могут быть предусмотрены как в гражданских кодексах (например, простое товарищество - § 705-740 ГГУ, Ст. 930-940 ГК Грузии), так и в отдельных законах (например, закон об акционерных обществах или торговый кодекс и т.д.). Для правовой природы корпоративного права это не имеет никакого значения. Более важным представляется способ определения внутреннего правового регулирования корпораций – происходит это на основе закона или является прерогативой устава корпорации.

2. Предмет корпоративного права

Главным предметом регулирования корпоративного права являются частноправовые объединения лиц – корпораций, их создание, внутренняя организация, образование и деятельность органов управления и т.д.

Корпоративное право устанавливает ор-

¹ См. Перечень некоммерческих юридических лиц в России.

² Правовое положение этих юридических лиц в Грузии регулируется законом о юридических лицах частного права и другими специальными законами, например, законом об образовании и науке.

³ На основе реформы ГК Грузии в 2006 году фонды, как отдельная организационно-правовая форма некоммерческих юридических лиц, были отменены. В настоящее время фонд может быть учрежден в правовой форме некоммерческих юридических лиц.

ганизационно-правовые формы объединений и определяет рамочные условия их деятельности. С точки зрения правового регулирования важен вопрос о способах правового регулирования этих вопросов. В одном случае речь идет о детальной законодательной регламентации корпоративных отношений со стороны законодателя на основе преимущественно императивных норм (нормативный способ), а в другом случае – о расширении уставной автономии и предоставлении широкой возможности упорядочения многих организационных вопросов учредителям корпорации (модель саморегулирования - *Self-Enforcing-Model*).⁴ В мировой практике приняты оба способа правового регулирования корпоративных отношений.

В постсоветских государствах наблюдается тенденция предоставления преимущества модели саморегулирования. Поэтому законодательство о корпорациях не содержит подробных правил о важнейших вопросах организации и деятельности корпораций, передавая их на усмотрение учредителей этих корпораций. Однако в посткоммунистических обществах нет опыта ни учреждения, ни управления разного рода корпорациями, что нередко выражается в оставлении многих вопросов без надлежащего правового регулирования. Особенno это касается вопросов, связанных с созывом и проведением общих собраний, заслушивания отчета руководителей и т.д. Поэтому можно заключить, что во многих постсоветских государствах, хотя законодательство об акционерных обществах и ценных бумагах соответствует международным стандартам, детально урегулированное корпоративное право отсутствует.

С учетом особенностей переходного периода, что, прежде всего, выражается в отсутствии традиций корпоративных правоотношений, целеобразным представляется способ нормативного регулирования, при котором законодательно подробно урегулированы существенные вопросы функционирования корпораций, даже в форме диспозитивных норм.

3. Соотношение с другими отраслями права

Корпоративное право, как частное право, тесно связано с другими частями частного права. Например, положения Общей части ГК относительно сделок, субъектов, сроков, свободы договоров, определения правоспособности юридических лиц и т.д. полностью применяются в корпоративном праве. Кроме того, некоторые формы корпо-

⁴ Lado Chanturia, Chancen und Schatten des Self-Enforcing-Models im postsowjetischen Aktienrecht, Wirtschaft und Recht in Osteuropa, 4/2009, C.H. Beck, München, S. 97-103.

раций традиционно закреплены в гражданских кодексах, как например, простое товарищество или незарегистрированный союз. Положения обязательственного права также находят полное применение в корпоративном праве.

Хотя предмет предпринимательского права является спорным,¹ корпоративное право связано и с предпринимательским правом, поскольку для предпринимательской деятельности применяются, как правило, организационно-правовые формы корпораций, определенные корпоративным правом. Однако корпоративное право и предпринимательское право не являются идентичными понятиями.

Корпоративное право связано также с трудовым правом. Во-первых, корпорации являются работодателями для сотен тысяч рабочих и служащих, и в некоторых случаях их интересы могут быть учтены корпоративным правом, например, участие представителей рабочего коллектива в органах управления корпорацией. Во-вторых, следует разграничить сферу применения трудового права и корпоративного права. Например, порядок назначения и освобождения от должности руководителей корпораций определяется корпоративным правом, а порядок заключения трудового договора с сотрудниками корпорации – трудовым правом.

В некоторых случаях вырисовывается связь корпоративного права с семейным или наследственным правом, например, когда речь идет о согласии супругов при отчуждении долей или акций, а также при наследовании долей или акций по наследственному праву.

Заслуживает внимания вопрос соотношения корпоративного права и права рынка ценных бумаг, особенно в отношении акционерных обществ, где чрезвычайно важны роль и значение законодательства, регулирующего порядок эмиссии и обращения ценных бумаг, государственный или иной контроль в этой области и т.д.

Очевидно соотношение корпоративного права с такими отраслями публичного права как административное право. Подтверждением могут служить разного рода лицензии или меры государственного контроля, государственная регистрация и т.д. Хотя эти правовые институты сопровождают деятельность корпораций, они не превращают корпоративное право в публичное право. Оно остается частным правом.

4. Признаки корпораций

Для признания объединений лиц в качестве

¹ Такое же положение в праве Германии: Schmidt, Karsten, *Gesellschaftsrecht*, 4. Aufl., 2002. §1 II. S. 16.

корпораций необходимо наличие трех признаков: во-первых, объединение нескольких лиц на основе договора; во-вторых, объединение для достижения общей правомерной цели; в-третьих, участники договора обязывают себя содействовать достижению этой цели, например, путем внесения установленного капитала и т.д.

Сам факт законодательного признания этих объединений в качестве возможной формы объединения лиц переносит их в область корпоративного права. Поэтому формы корпораций представляют собой центральный институт корпоративного права.

5. Формы корпораций

Формы объединений лиц многообразны. Так же многообразны и формы объединения имущества. Если придать всем этим объединениям лиц или имущества статус субъекта права, то это может вызвать правовой хаос, что, к сожалению, происходит в некоторых постсоветских государствах. Поэтому законодатель вынужден сделать выбор и признать юридическим лицом, т.е. самостоятельным субъектом правовых отношений, те или иные формы объединений. Такой выбор определяется многими обстоятельствами: историческими, экономическими, политическими и т.д.

Очевидно, что статус юридического лица право связывает с определенными правовыми последствиями. Поэтому весьма важно, что считается юридическим лицом, и какие критерии для него устанавливается. Следовательно, юридическое лицо не является универсальным понятием, данным раз и навсегда. В то же время законодательное признание той или иной организации юридическим лицом опирается на определенные предпосылки. То, что юридическое лицо является искусственным созданием законодателя и опирается преимущественно на целесообразность, явно видно и из того факта, что признанные юридическими лицами организованные образования по своему характеру отличаются друг от друга и не составляют логической системы. В одном случае юридическими лицами признаются объединения лиц (корпорации), в другом – имущество (фонд), в одной стране одни объединения считаются юридическими лицами (например, полное товарищество в России), а в другой нет (например, открытые товарищества в Германии). Поэтому нужно тщательно подойти к вопросу, что может быть признано юридическим лицом и что – нет.

В основу классификации организационно-правовых форм корпораций могут быть положены различные критерии.

6. Статус корпораций

В гражданском обороте участвуют **объединения лиц, которые хотя не являются юридическими лицами**, но приобретают права и выполняют обязательства от своего имени и оперируют как самостоятельные субъекты права. Например, все хозяйствственные товарищества, как открытые, так и командитные, в Германии не являются юридическими лицами, но правоспособность у них есть.¹ Помимо того, не являются юридическими лицами простые товарищества ГГУ и незарегистрированные союзы, которые также свободно участвуют в гражданском обороте. То обстоятельство, что они не имеют статуса юридического лица, не препятствует полноценному участию в гражданском обороте. Все они представляют собой корпорации.

Несмотря на то, что гражданское право многих постсоветских государств признает простое товарищество в качестве формы объединения граждан, участие в гражданском обороте для них чрезмерно осложнено. Они не имеют право открывать банковский счет, заключать договоры и т.д. В этом вопросе необходимость реформы положений гражданского права очевидна. Этим объединениям следует придать большую свободу для участия в имущественных отношениях.

Другая часть корпораций признается юридическим лицом и участвует в гражданском обороте как самостоятельный субъект права. К ним, прежде всего, относятся хозяйственные общества, которые образуются на основе объединения капитала, как, например, акционерные общества или ООО.

Деление юридических лиц на виды имеет не только теоретическое, но и большое практическое значение. С ним связано множество правовых последствий. Эти последствия являются не только гражданско-правовыми, но нередко публично-правовыми, налогово-правовыми и т.д. Классификация имеет значение также для того, чтобы дать людям или юридическим лицам возможность выбора, в частности решить, какая форма организации является для них самой выгодной и доступной, удобной и безопасной.

В отношении юридических лиц частного права гражданское право применяет принцип *numerus clausus*. Это означает, что в частном праве допустимы лишь те юридические лица, которые предусмотрены законом. Такое ограничение обусловлено тем, что частное право регулирует деятельность частных лиц, чья фантазия не должна

¹ Kübler/Assmann, Gesellschaftsrecht, 6. Aufl. Heidelberg, 2006, §7 I.

выходить за рамки разумного. Если дать частным лицам право самим определять формы юридических лиц, то это может вызвать правовую нестабильность. Поэтому при определении форм юридических лиц частного права закон является достаточно строгим. В то же время гражданское право дает частным лицам свободу выбора различных форм. Такое ограничение видов юридического лица публичному праву незнакомо. Это объясняется тем обстоятельством, что государству приходится выполнять множество различных функций. Поэтому государство вынуждено использовать различные организационно-правовые формы юридических лиц.

7. Ответственность корпорации и членов корпорации

A. Товарищества как господствующая форма

Хотя вышеназванная классификация корпораций немаловажна, решающим для развития и становления отдельных организационно-правовых форм корпораций является вопрос ответственности корпорации и её участников перед кредиторами. До возникновения акционерных обществ и ООО, и тем самым ограниченной ответственности, все участники (партнеры) различных объединений лично, всем своим имуществом, отвечали перед кредиторами общества. Эти формы сохранились до сегодняшнего дня. Так, партнеры американских Общих товариществ (General Partnership) или германских Открытых торговых товариществ (Die Offene Handelsgesellschaft) лично неограниченно отвечают перед кредиторами товарищества.

Следующим этапом в развитии этих товариществ было внедрение ограниченной ответственности для отдельных партнеров этих товариществ, как например, для командитистов, которые несут ответственность перед кредиторами общества только в пределах их гарантиного взноса.

Однако в развитии корпоративного права огромную роль сыграли новые организационно-правовые формы коммерческих юридических лиц, которые возникли в XIX веке. К ним, прежде всего, относятся: акционерные общества, общества с ограниченной ответственностью, кооперативы.

8. Некоммерческие объединения граждан

A. Возникновение союзов и ассоциаций

Современное законодательство о союзах (ассоциациях) как некоммерческих юридических лицах сформировалось в конце XIX века. Тот факт, что правовое регулирование союзов было осуществлено после того, как сформировалось законодательство об акционерных обществах, обществах с ограниченной ответственностью и коопе-

ративах, явно указывает на то, что экономические, торговые, коммерческие интересы были важнее, чем права граждан на объединения.

Свобода объединений граждан постепенно утверждалась во второй половине XIX века по мере принятия новых конституций. Оставался открытым только вопрос о гражданской правоспособности этих союзов¹.

Опыт показал, что объединения, состоявшие из многих членов и не имеющие прав юридического лица, практически не могли участвовать в правовых отношениях. Это вызвало необходимость присвоения им статуса субъекта права.

Организационно-правовые формы некоммерческих объединений граждан не являются такими многообразными, как формы коммерческих юридических лиц. Однако для достижения намеченных целей их совершенно достаточно.

9. Краткий обзор организационно-правовых форм корпораций

A. Организационно-правовые формы в корпоративном праве США

Единого федерального корпоративного права в США не существует. Поэтому правовое положение всех корпораций определяется законодательством отдельных штатов. Несмотря на это, организационно-правовые формы корпораций идентичны по всей стране.

I. Товарищество (Partnership)

1. Общее товарищество (General Partnership)

Это объединение двух или более лиц, которые как собственники (co-owners), совместно осуществляют коммерческую деятельность и лично, как солидарные должники, несут ответственность перед кредиторами товарищества. Ответственность как товарищества, так и партнера неограничена. Начиная с 1997 года товарищество имеет правоспособность.²

2. Командитное товарищество (Limited Partnership)

Командитное товарищество состоит из двух категорий товарищей (партнеров): общего партнера, который несет ответственность неограниченно, и командитиста, ответственность которого ограничена.³

3. Товарищество с ограниченной ответственностью - Limited Liability Partnership

¹ Vormbaum Thomas, Die Rechtsfähigkeit der Vereine im 19. Jahrhundert. Berlin, de Gruyter, 1976

² Merkt/Göthel, US-amerikanisches Gesellschaftsrecht, 2. Aufl. 2006, Rn. 122 ff.

³ Merkt/Göthel, US-amerikanisches Gesellschaftsrecht, 2. Aufl. 2006, Rn. 128 ff.

Это особая форма общего товарищества для объединения адвокатов, аудиторов и врачей. Она исключает ответственность партнеров по деликтам, что же касается договорной ответственности партнеров, которые участвовали в договорах, то она остается в силе, как это имеет место в общем товариществе.⁴

II. Компания с ограниченной ответственностью - Limited Liability Company

Это новая форма, которая нашла широкое внедрение, начиная с 90х годов прошлого столетия. Она объединяет в себе как элементы товариществ, так и хозяйственных обществ. В отличие от партнеров общего товарищества в данной форме партнеры отвечают перед кредиторами ограниченно. В отличие от командитного товарищества, в котором минимум один партнер должен отвечать неограниченно, здесь ответственность всех партнеров может быть ограниченной.⁵ Компания с ограниченной ответственностью является юридическим лицом.⁶ Она может быть учреждена и одним лицом.⁷

III. Совместное предприятие - Joint Venture

Особенность совместных предприятий заключается в том, что они создаются для достижения отдельных временно ограниченных целей. С достижением этих целей совместное предприятие упраздняется. На него распространяются нормы общего товарищества, поскольку оно представляется собой разновидность общего товарищества.⁸

Большую роль данная форма играет в международных проектах, особенно в развивающихся странах и для участия американского капитала в крупных проектах.

IV. Joint Stock Company

Данная форма, которая в постсоветских государствах называется акционерным обществом, представляет собой промежуточную форму между товариществами и корпорациями. Капитал Joint Stock Company, как у корпорации, разделен на доли, которые выдаются в форме сертификатов. Минимальный уставный капитал для этой формы не предусмотрен, а партнеры отвечают не-

⁴ Merkt/Göthel, US-amerikanisches Gesellschaftsrecht, 2. Aufl. 2006, Rn. 132 ff.

⁵ Merkt/Göthel, US-amerikanisches Gesellschaftsrecht, 2. Aufl. 2006, Rn. 138 ff.

⁶ Merkt/Göthel, US-amerikanisches Gesellschaftsrecht, 2. Aufl. 2006, Rn. 141 ff.

⁷ Merkt/Göthel, US-amerikanisches Gesellschaftsrecht, 2. Aufl. 2006, Rn. 142.

⁸ Merkt/Göthel, US-amerikanisches Gesellschaftsrecht, 2. Aufl. 2006, Rn. 149 ff.

ограничено перед кредиторами. Хотя Joint Stock Company не является юридическим лицом, в отношениях они выступают как юридические лица.¹

V. Бизнес корпорация - Business Corporation

Бизнес корпорация (или просто корпорация) – это самая распространенная и важная организационно-правовая форма корпораций в США. В принципе корпорация синоним акционерных обществ.

В праве США различают два вида корпораций – закрытые (close corporation) и публичные (public corporation) корпорации. Корпорации являются юридическими лицами и от своего имени участвуют в правоотношениях. Руководство корпорацией осуществляется советом директоров – бордом.

Б. Организационно-правовые формы в корпоративном праве Германии

В отличие от корпоративного права США правовое положение практически всех корпораций в Германии урегулировано на федеральном уровне федеральным законодательством.

I. Хозяйственные товарищества, которые не являются юридическими лицами

1. Простое товарищество (BGB-Gesellschaft)
2. Открытое торговое товарищество (Die Offene Handelsgesellschaft)
3. Командитное товарищество (Die Kommanditgesellschaft)

II. Хозяйственные общества, созданные на основе объединения капитала (Kapitalgesellschaften)

1. Акционерные общества (Die Aktiengesellschaft)
2. Акционерное общество коммандита (Die Kommanditgesellschaft auf Aktien)
3. Общество с ограниченной ответственностью (Die GmbH)

III. Некоммерческие корпорации (Nichtkapitalistische Körperschaften)

1. Зарегистрированный союз (Der rechtsfähige Verein)
2. Незарегистрированный союз (Der nichtrechtsfähige Verein)
3. Правоспособный фонд частного права (Die rechtsfähige Stiftung des Privatrechts)
4. Зарегистрированный кооператив (Die eingetragene Genossenschaft)

В. Организационно-правовые формы в кор-

1 Merkt/Göthel, US-amerikanisches Gesellschaftsrecht, 2. Aufl. 2006, Rn. 153 ff.

поративном праве России

В ГК РФ и других законах («О некоммерческих организациях», «Об общественных объединениях», Жилищный кодекс) предусмотрены следующие виды организационно-правовых форм юридических лиц:

I. Коммерческие организации

1. Хозяйственное товарищество
 - Полное товарищество
 - Товарищество на вере (командитное товарищество)
2. Хозяйственное общество
 - Акционерное общество
 - Открытое акционерное общество
 - Закрытое акционерное общество
 - Общество с ограниченной ответственностью
 - Общество с дополнительной ответственностью
3. Производственный кооператив
4. Унитарное предприятие
 - Основанное на праве хозяйственного ведения
 - Основанное на праве оперативного управления (казенное предприятие)

II. Некоммерческие организации

1. Общественное объединение в том числе:
 - Общественная организация в том числе:
 - Национально-культурная автономия
 - Профессиональный союз
 - Общественное движение
 - Общественный фонд
 - Общественное учреждение
 - Орган общественной самодеятельности
 - Политическая партия
2. Община коренных малочисленных народов Российской Федерации
 - 3. Торгово-промышленная палата
 - 4. Религиозное объединение
 - 5. Некоммерческое партнёрство
 - 6. Учреждение, в том числе органы государственной власти
 - 7. Фонд
 - 8. Автономная некоммерческая организация
 - 9. Ассоциация и союз
 - 10. Потребительский кооператив
 - 11. Специализированные кооперативы: гаражно-строительные, жилищные, жилищно-строительные
 - 12. Товарищество собственников жилья
 - 13. Кредитный потребительский кооператив
 - 14. Общество взаимного кредитования (кредитный потребительский кооператив граждан)

15. Государственная корпорация
16. Государственная компания
17. Казачьи общества
18. Частные учреждения
19. Объединения юридических лиц.

Территориальные отделения общественных организаций могут регистрироваться в качестве юридических лиц самостоятельно.

Г.Организационно-правовые формы в корпоративном праве Грузии

Корпоративное право Грузии закрепляет все организационно-правовые формы корпораций в двух законах: ГК и законе о предпринимателях.

Аннотация

Хуқуки корпоративӣ ва муносабатҳои корпоративӣ (мафхуми назариявӣ ва амалӣ)

Муаллиф таносуби хукуқӣ–муқоисавии муносабатҳои корпоративии Гурҷистон ва Олмонро таҳлил намудааст.

Аннотация

Корпоративное право и корпоративные отношения (понятия для теории и практики)

Автор анализирует сравнительно правовые соотношения корпоративных отношений Грузии и Германии.

Annotation

Corporate law and corporate relations (concepts for theory and practice)

The author analyzes comparatively legal ratio corporate relations between Georgia and Germany.

I. Корпорации, которые не являются юридическими лицами

1. Простое товарищество
2. Незарегистрированный союз

II. Корпорации, которые являются юридическими лицами

1. Некоммерческое юридическое лицо
2. Общества солидарной ответственности
3. Командитные общества
4. Общества с ограниченной ответственностью
5. Акционерные общества
6. Кооперативы

**ЧАМЬБАСТИ ТАЧРИБАИ СУДӢ ОИД БА ПАРВАНДАХОИ ҲУҚУҚВАЙРОНКУНИИ
МАҶМУРӢ ВОБАСТА БА «ИДОРА НАМУДАНИ ВОСИТАХОИ НАҚЛИЁТ ДАР ҲОЛАТИ
МАСТӢ», КИ АЗ ҶОНИБИ СУДХОИ ЧУМҲУРӢ ДАР НИМСОЛАИ ДУЮМИ СОЛИ 2012 ВА
НИМСОЛАИ ЯКУМИ СОЛИ 2013 БАРРАСӢ ШУДААНД**

Мувофиқи нақшай кории Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар нисолаи якуми соли 2013 коллегияи судӣ оид ба парвандахои маъмурии Суди Олий ҷамъбасти таҷрибаи судии парвандахои ҳуқуқвайронкунии маъмуриро вобаста ба идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати масть, ки аз ҷониби судҳои чумҳурӣ дар нимсолаи дуюми соли 2012 ва нимсолаи якуми соли 2013 баррасӣ гардидаанд, гузаронида шуд.

Қобили зикр аст, ки Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки аз 1 апрели соли 2009 мавриди амал қарор дорад, дар ташаккули қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон падидай хеле муҳим буда, ҷиҳати татбиқи сиёсати ҳуқуқии давлати Тоҷикистон дар доираи марҳила ба марҳила амалигардонии Барномаи ислоҳоти судӣ-ҳуқуқӣ аз 23 июни соли 2007, ки бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Ҷаноби Олий Эмомалӣ Раҳмон тасдик гардидааст, натиҷаҳои назаррас дода истодааст.

Зоро Кодекси мазкур бо такя ба муқаррароти Конституцияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон тадриҷан амали худро ба ҷараёни рушду инкишофи системаи ҳуқуқии мамлакат, ҳимояи ҳуқуқу озодиҳои шаҳрванд-инсон, волоияти қонун ва таҳқими ҳокимияти судӣ нигаронидааст.

Саривақт, ҳаматарафа, пурра, ҳолисона ва воқеъбинона муайян кардан ҳолатҳои кор доир ба ҳар як парванда, ҳаллу фасли он мутобики қонунгузорӣ, таъмини иҷрои қарори қабулшуда, инчунин муқаррар намудани сабабу омил ва ҳолатҳое, ки ба содир намудани ҳуқуқвайронкунии маъмурий мусоидат менамоянд, пешгирий кардани ҳуқуқвайронкунии маъмурий, дар рӯҳияи риояи қонунҳо, тарбия намудани шаҳрвандон ва таҳқими қонуният аз муҳимтарин вазифаҳои истеҳсолот оид ба парвандахои ҳуқуқвайронкунии маъмурий мебошанд.

Пешбурди истеҳсолот оид ба парвандахои ҳуқуқвайронкунии маъмурий аз ҷониби мақомоти давлатӣ, шахсони мансабдор ва баррасии онҳо аз ҷониби судяҳо, ки ваколати баррасии ҷунин

парвандагоҳо доранд, тибқи талаботи Кодекси мазкур сурат мегирад. Бояд қайд кард, ки барои идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати масть дар моддаи 332-и КХМ Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҷавобгарии маъмурий пешбинӣ гардидаст. Тибқи талаботи м. 696-и КХМ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқвайронкунии дар моддаи 332-и ҳамин Кодекс пешбинигардида, яъне идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати масть тобеияти судӣ дошта, аз ҷониби судяҳо баррасӣ мегарданд.

Қайд кардан ба маврид аст, ки бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти рақами №806 аз 16.04.2012 сол ба моддаи 332-и КХМ Ҷумҳурии Тоҷикистон тағиироту иловаҳо ворид карда шуда, дар санксияи моддаи мазкур танҳо ҷазои маҳрум кардан аз ҳуқуқи идораи воситаҳои нақлиёт ба мӯҳлати 2 сол пешбинӣ гардидааст.

Мувофиқи талаботи қисми 2-и моддаи 42-и КХМ Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқвайронкуніҳо, ки моддаҳои қисми маҳсуси Кодекси мазкур барои содир намудани онҳо ҷазои маҳрум кардан аз ҳуқуқи идораи воситаҳои нақлиётро пешбинӣ намудааст, ҷунин парвандахои маъмурий аз ҷониби судяҳо баррасӣ карда мешаванд.

Зимни гузаронидани ҷамъбасткунии мазкур ва таҳлили ҳисботҳои оморӣ муайян гардид, ки дар соли 2011 аз ҷониби судҳои чумҳурӣ 5910 парвандахои маъмурий вобаста ба идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати масть баррасӣ карда шуда, дар соли 2012 6571 ҳамин гуна парвандахои маъмурий баррасӣ гардида, дар нимсолаи аввали соли 2013 бошад аз ҷониби судҳои чумҳурӣ 3332 парвандахои маъмурий вобаста ба идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати масть баррасӣ карда шудаанд.

Таҳлилҳои омории дар боло овардашуда аз он шаҳодат медиҳанд, ки шумораи баррасии парвандахои маъмурий вобаста ба идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати масть дар судҳои чумҳурӣ сол то сол афзуда истодааст.

Ҳангоми гузаронидани ҷамъбасткунии парвандахои маъмурий вобаста ба идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати масть

зиёда аз 1800 парвандаҳои маъмурӣ, ки дар нимсолаи дуюми соли 2012 ва нимсолаи якуми соли 2013 аз ҷониби судҳои чумхӯрӣ баррасӣ гардида буданд, мавриди санчишу омӯзиш қарор гирифтанд.

Омӯзиши парвандаҳои маъмурӣ вобаста ба идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати мастӣ нишон дод, ки судяҳо дар вақти баррасии ин намуди парвандаҳо асосан меъёрҳои моддӣ ва мурофиавии КҲМ Чумхурии Тоҷикистонро дуруст татбиқ мекунанд, лекин дар баробари ин муайян гардид, ки дар баъзе ҳолатҳо судяҳо ҳангоми баррасӣ ва шахсони мансабдори ваколатдор, ҳангоми барасмиятдарории ин гуна парвандаҳои маъмурӣ ба як қатор камбудихои ҷиддӣ роҳ додаанд.

Мувофиқи талаботҳои моддаҳои 742-744 КҲМ Чумхурии Тоҷикистон дар бораи содир гаштани ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ шахси мансабдори ваколатдор протоколи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ тартиб медиҳад, ки дар он сана ва маҳалли тартиб додани он, вазифа, фамилия, ному насаби шахсе, ки протоколро тартиб додааст, маълумот дар бораи шахси ҳуқуқвайронкунанда, маҳал, вақти содиршавӣ, ҳодиса ва моҳияти ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, моддаи қисми маҳсуси Кодекси мазкур, ки ҷавобгариро барои ин ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ пешбинӣ менамояд, фамилия, ному насаб ва суроғаи шоҳидон ва ҷабрдиагон (агар бошанд), баёноти шахси воқеӣ, ҳуқуқӣ ё намояндаи қонуни онҳо, ки дар ҳақашон парванда оғоз шудааст ва дигар маълумотҳои барои ҳалли парванда зарур сабт карда мешавад. Ҳуқуқу озодиҳояшон фаҳмонида, имконият барои шиношавӣ бо протокол фароҳам оварда мешавад. Доир ба протоколи тартибдодашуда чунин шахсон ҳуқуқ доранд фикру мулоҳизаҳои ҳудро баён намоянд, ки ҳамаи он ба протокол замима мегарданд.

Гузашта аз он, барасмиятдарории ҳучҷатҳои мурофиаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, аз ҷумла тартиби омодасозии протоколи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, баёни мазмуну мӯҳтавои протоколи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, мақсаду вазифаҳои истехсолот оид ба парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, ҷораҳои таъминкунандаи истехсолоти парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ аз ҷониби мақомоти ваколатдор ва шахсони мансабдоре, ки парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмуриро барасмият медароранд ба таври бояду шояд риоя намегарданд, ки ин ҳолатҳо бо-

иси дағалона вайрон гардида мӯқаррароти қонун ва ҳамзамон ҳалалдор гаштани ҳуқуқу манфиатҳои инсону шаҳрванд ва шахсони ҳуқуқӣ мегарданд.

Тибқи талаботи қисми 2 моддаи 747 КҲМ Чумхурии Тоҷикистон қарор оғоз намудани парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва гузаронидани тафтишоти маъмурӣ аз ҷониби шахси мансабдор, ки тибқи талаботи моддаи 744 Кодекси мазкур барои тартиб додани протокол дар бораи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ваколатдор мебошад, дар шакли таъйинот, аз ҷониби прокурор бошад, дар шакли қарор фавран баъди ошкор гардидани далели содир шудани ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ қабул карда мешавад.

Ҳангоми омӯзиши парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ вобаста ба идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати мастӣ муайян гардид, ки баъзе парвандаҳо аз тарафи кормандони бозрасии давлатии автомобили бар хилоғи меъёри дар боло зикргардида бо қарор оғоз карда шудаанд.

Масалан, бо қарори сардори воҳиди маҳсуси ВҚД ҶТ аз 15.06.2012 нисбати М.Ф. бо моддаи 332 КҲМ Чумхурии Тоҷикистон парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ оғоз карда шудааст.

Мисоли дигар, аз тарафи Сардори ШБДА ШВҚД дар ноҳияи Шаҳринав бо қарор аз 25.10.2012 сол нисбати УД. бо моддаи 332 КҲМ Чумхурии Тоҷикистон парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ оғоз карда шудааст.

Ҳамчунин парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ аз тарафи нозири РХРБДА ВҚД ҟТ нисбати шаҳрванд Ш.Б. бо қарор аз 13.07.2012 сол, аз тарафи Сардори воҳиди маҳсуси ВҚД ҟТ нисбати шаҳрванд А.З. бо қарор аз 17.08.2012 сол, нисбати шаҳрванд Р.Р. бо қарор аз 20.05.2012 сол, аз тарафи Сардори ШБДА ШҚД-и шаҳри Ваҳдат нисбати шаҳрванд Я.М. бо қарор аз 18.06.2012 сол бо моддаи 332 КҲМ Чумхурии Тоҷикистон парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ оғоз карда шудааст.

Бо ҳамин монанд нисбати шаҳрвандон О.С., И.М., Б.М., С.А., ва дигарон бо қарор парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ бо моддаи 332 КҲМ Чумхурии Тоҷикистон оғоз карда шудааст.

Ҳамчунин бояд қайд кард, ки баъди ворид гардидани тағйироту иловаҳо ба

моддаи 332-и КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 16.04.2012 сол моддаи мазкур дигар қисм надорад, аммо бар хилоғи ин меъёр аз ҷониби кормандони бозрасии давлатии автомобилий дар баъзе қарорҳо бо қисми 1-и моддаи мазкур парвандажои маъмурӣ оғоз карда шудааст. Масалан: Аз ҷониби кормандони бозрасии давлатии автомобилий нисбати шаҳрвандон М.Қ., М.Ш., А.Э., И. Р., И.Ф., Р.Р., А.Р. ва дигарон бо қ. 1-и моддаи 332-и КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон парвандажои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ оғоз карда шудааст.

Ғайр аз ин мувофиқи талаботи қисми 2-и моддаи 744-и КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳсони ваколатдор протоколи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ ва дигар маводи замимагардиаи парвандаро дар муҳлати на дертар аз се рӯзи баъди тартиб додани он бояд ба судя барои баррасӣ ирсол намоянд.

Зимни омӯзиши парвандажои маъмурӣ вобаста ба идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати мастиӣ, ки аз ҷониби судяҳо баррасӣ шудаанд, муайян гардид, ки меъёри дар боло зикргардиаи Қонун дар аксарияти ҳолатҳо аз ҷониби шаҳсони ваколатдори Бозрасии давлатии автомобилий (БДА) риоя карда намешавад. Чунончӣ: Бо таъиноти сардори ШҲРД ШБДА РКД-и шаҳри Душанбе подполковники милитсия аз 06.07.2012 нисбати шаҳрванд Ф. А. бо м. 332 КҲМ парванда оғоз карда, он рӯзи 24.07.2012 барои баррасӣ намудан ба суди ноҳияи Синои шаҳри Душанбе ирсол карда шудааст. Парвандажои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ нисбати ҳуқуқвайронкунандагон X.Ю., Э. А., Б.А., Н.Ш., Р.К., З.Ш., Н.Ф., А.С., М.М. ва дигарон аз ҷониби сардори ШБДА ШКД-и ноҳияи Синои ш. Душанбе бо м. 332 КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон оғоз карда шуда, бо гузаронидани муҳлати се рӯзai дар Қонун пешбинигардиа барои баррасӣ ба суди ноҳияи Синои ш. Душанбе ирсол карда шудааст.

Ҳамчунин, Садори ШБДА ШВКД-и ноҳияи Фирдавсӣ майори милитсия 15.07.1012 сол нисбати шаҳрванд А.У. бо моддаи 332 қ. 1 КҲМ парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ оғоз карда, онро дар давоми ду моҳу се рӯз санаи 18.09.2012 сол ба суд ирсол намудааст.

Мисоли дигар, бо таъиноти Сардори ШҲРД-и шаҳри Қурғонтеппа подполковники милитсия аз 03.09.2012 сол нисбати шаҳрванд Ж.А. бо м. 332 КҲМ парванда оғоз карда, он рӯзи 04.10.2012 сол барои баррасӣ намудан ба суди ш. Қурғонтеппа ирсол карда шудааст.

Инчунин, нисбати З.У. 27.08.2012 сол бо м. 332 КҲМ парванда оғоз карда, он рӯзи 04.10.2012 сол барои баррасӣ ба суди ш. Қурғонтеппа ирсол гардидааст.

Ҳамин тариқ, парвандажои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ нисбати ҳуқуқвайронкунандагон Н.А., Н.Б., М.Р., Ҳ.Т., А.З., М.М., ва З.Б бо моддаи 332-и КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ҷониби сардори ШБДА ШВКД-и ш. Қурғонтеппа оғоз карда шуда, бо гузаронидани муҳлати се рӯзai дар Қонун пешбинигардиа барои баррасӣ ба суди ш. Қурғонтеппа ирсол карда шудааст.

Бояд қайд кард, ки ҳамин гуна камбудӣ дар фаъолияти дигар шаҳсони ваколатдори шуъбаҳои БДА шаҳру ноҳияҳои ҷумҳурӣ низ ҷой доранд.

Мувофиқи талаботи қисми 1-и моддаи 764-и КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон шаҳси идорақунандай намуди муайяни воситаи нақлиёт, ки барои гумонбар шудани ў дар ҳолати мастиӣ асосҳои кофӣ мавҷуданд ё бо ҳуд ҳуҷҷатҳои пешбининамудаи қоидаҳои ҳаракати роҳро надорад ё воситаи нақлиётiro дар шароите, ки нуқсонҳо дорад ва истифодаи воситаҳои нақлиёт манъ карда шудааст идора намояд, ва ё ҳуқуқи идорақунии воситаи нақлиётро надорад, бояд то бартараф намудани сабабҳои он аз идорақунии воситаҳои нақлиёт маҳрум карда шавад. Шаҳсе, ки намуди муайяни воситаи нақлиётро дар ҳолати мастиӣ идора мекунад, бояд барои муқаррар намудани ҳолати мастиаш ба муоинаи тиббӣ фиристода шавад.

Тибқи талаботи қисми 2-и моддаи номбурда манъи идорақунии намуди муайяни воситаи нақлиёт ва фиристодан ба муоинаи тиббӣ барои муқаррар намудани ҳолати мастиӣ аз ҷониби шаҳсони мансабдори ваколатдори Бозрасии давлатии автомобилий ва Бозрасии нақлиёт сурат мегирад, ки ба онҳо ҳуқуқи назорати давлатӣ ва назорат аз рӯйи бехатарии ҳаракат дар роҳ ва истифодаи воситаҳои нақлиётӣ намуди мувофиқ дода шудааст.

Аз рӯйи талаботи қисми 3-и моддаи зикргардида дар бораи маҳрум кардан аз идорақунии воситаи нақлиёт, инчунин фиристодан ба муоинаи тиббӣ барои муқаррар намудани ҳолати мастиӣ протоколи даҳлдор тартиб дода, нусхай он ба шаҳсе супорида мешавад, ки дар ҳаққи ў ин чораи таъминкунандай истехсолоти парвандай ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ татбиқ гардидааст.

Мувофики талаботи қисми 4-и ҳамин модда дар протоколи маҳрум кардан аз идоракуни намуди муайян воситаи нақлиёт, инчунин дар протоколи фиристодан ба муюнаи тиббӣ барои тасдики ҳолати масти сана, вақт, маҳал, асоси маҳрум кардан аз идоракуни воситаи нақлиёт ва фиристодан ба муюнаи тиббӣ, мансаб, фамилия ва ному насаби шахси мансабдори протоколро тартибода, маълумот дар бораи воситаи нақлиёт ва шахсе сабт карда мешавад, ки дар ҳаққи ўин чораи таъминкунандай истехсолоти парвандаи хукуқвайронкунии маъмурӣ татбиқ гардидааст.

Дар асоси талаботи қисми 5-и моддаи номбурда протоколи маҳрум кардан аз идоракуни воситаи нақлиёт, инчунин протоколи фиристодан ба муюнаи тиббӣ барои муқаррар намудани ҳолати масти аз ҷониби шахси мансабдори онро тартибода ва шахсе, ки дар ҳаққи ўин чораи таъминкунандай истехсолоти парвандаи хукуқвайронкунии маъмурӣ татбиқ карда шудааст, ба имзо мерасад.

Дар сурати аз имзои протокол саркашӣ кардани шахсе, ки дар ҳаққи ўин чораи таъминкуни истехсолоти парвандаи хукуқвайронкунии маъмурӣ татбиқ гардидааст, дар ин бора дар протоколи даҳлдор сабт карда мешавад.

Санади бо муюнаи тиббӣ шаҳодаткунонии ҳолати масти ба протоколи тартибода замима карда мешавад.

Омӯзиши парвандаҳои хукуқвайронкунии маъмурӣ вобаста ба идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати масти нишон дод, ки ин талаботҳои дар боло зикргардида Конун дар баъзе мавридиҳо аз ҷониби шахсони мансабдори ваколатдори Бозрасии давлатии автомобилий ва Бозрасии нақлиёт зимни барасмиятдарории парвандаҳои хукуқвайронкунии маъмурӣ риоя карда намешаванд.

Масалан, нисбати шаҳрванд М. А. 11 июни соли 2012 аз тарафи нозири РХРХ БДА-и шаҳри Душанбе бо моддаи 332 КҲМ Ҷумхурии Тоҷикистон парвандаи маъмурӣ оғоз карда шудааст, аммо дар протокол имзои ўин мавҷуд нест ва протоколи мазкур ба талаботи қисми 3 моддаи 764 КҲМ Ҷумхурии Тоҷикистон ҷавобгӯ намебошад.

Мисоли дигар, командири ШХРД протокол оид ба ташхиси тиббӣ фиристонидан барои муайян намудани ҳолати мастиро тартиб дода, дар протокол имзо нагузаштааст.

Ёинки аз тарафи нозири қалони маъмурии ШБДА-и ноҳияи Рашт нисбати шаҳрванд М.Н. аз 09.09.2012 сол парвандаи хукуқвайронкунии маъмурӣ бо моддаи 329 қ.1 КҲМ оғоз карда, дар маводи парвандаи протоколи фиристонидан ба муюнаи тиббӣ барои муайян намудани далели истеъмоли шароб мавҷуд нест.

Ҳамчунин аз тарафи нозири РХРД шаҳри Душанбе санаи 22.08.2012 сол нисбати хукуқвайронкунандай С.Ш. протокол тартиб дода, дар он имзо нагузаштааст. Ба гайр аз ин протоколи тартиб дода шуда ба талаботи қисми 3-и моддаи 764 КҲМ ҷавобгӯ намебошад.

Бояд қайд кард, ки ҳамин гуна камбудиҳо дар фаъолияти дигар кормандони БДА-и ШКД-и шаҳру ноҳияҳои ҷумхурӣ низ дида мешаванд.

Ҳамчунин зимни гузаронидани ҷамъбастанкунии мазкур ва омӯзиши парвандаҳои хукуқвайронкунии маъмурӣ вобаста ба идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати масти муайян гардид, ки дар баъзе ҳолатҳо аз ҷониби кормандони БДА барои содир намудани як хукуқвайронкунӣ ду маротиба парвандаи хукуқвайронкунии маъмурӣ оғоз карда шудааст.

Чунончӣ, Сардори ШБДА ШВҚД дар ноҳияи Шаҳринав рӯзи 25.05.2012 сол нисбати шаҳрванд Б.М. бо моддаи 332 КҲМ парвандаи хукуқвайронкунии маъмурӣ оғоз кардааст. Боз рӯзи 26.05.2012 сол нозири қалони амали маъмурии ШБДА ШКД-и шаҳри Турсунзода барои содир намудани ҳамон кирдор нисбати шаҳрванд Б.М. бо моддаи 332 КҲМ парвандаи хукуқвайронкунии маъмурӣ оғоз кардааст.

Мисоли дигар, бо қарори Бозрасии қалони гурӯҳи бозрасии давлатии шӯъбаи ВДД дар ш. Истиқлол аз 11.11.2012 сол ва бо қарори бозрасии ХДР ШКД-и ш. Истиқлол аз 10.11.2012 сол барои як кирдор нисбати шаҳрванд С.У. бо моддаи 332 КҲМ ду маротиба парвандаи хукуқвайронкунии маъмурӣ оғоз карда шудааст.

Судяҳо бошанд дар вақти ба суд ворид шудани чунин парвандаҳо бо хатогию камбудиҳои дар боло зикргардида, талаботҳои моддаи 799 КҲМ Ҷумхурии Тоҷикистонро риоя накарда, бо вучуди чой доштани камбудиҳои ҷиддии дар боло зикргардида парвандаҳоро ба мақомотҳои ваколатдори давлатӣ ё шахсони мансабдори давлатӣ барои ислоҳи камбудиҳо ирсол накарда, моҳиятан онҳоро баррасӣ намудаанд.

Тавре, дар боло қайд карда шуд, гарчанде аз 16.04.2012 сол бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳти рақами №806 ба моддаи 332-и КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон тағйироту иловаҳо ворид карда шуда, моддаи мазкур қисм надошта бошад ҳам, дар таъинотҳои тайёри барои баррасии парванда, протоколҳои баррасӣ ва қарорҳои судӣ, судяҳо моддаи 332-ро бо қисми 1 нишон додаанд.

Масалан, бо қарори судияи суди ноҳияи Синои ш. Душанбе аз 07.12.2012 сол М.Ш бо моддаи 332 қисми 1 КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида шуда, ба ў ҷазои маҳрум кардан аз ҳуқуқи идора намудани воситаҳои нақлиёт ба муҳлати 2 сол таъин карда шудааст. Дар суди номбурда ҳангоми баррасии парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ нисбати шаҳрвандон А.Х., Б.М., ва М.А. ба ҳамин гуна камбудӣ роҳ дода шудааст.

Мисоли дигар, бо қарори судияи суди ноҳияи Ҳисор аз 21.12.2012 сол А.Р. бо моддаи 332 қисми 1 КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида, ба ў ҷазои маҳрум кардан аз ҳуқуқи идора намудани воситаҳои нақлиёт ба муҳлати 2 сол таъин карда шудааст. Аз маводи парвандаи мазкур дила мешавад, ки судя дар таъиноти тайёри барои баррасии парванда аз 02.12.2012 сол ва дар протоколи баррасии парванда аз 21.12.2012 сол нисбати шаҳрванд А.Р. моддаи 332 бо қисми 1 нишон дода шудааст.

Дар ҳамин суд парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ нисбати шаҳрвандон М.И., Р.Р., Ҳ.Р. ва А.З. баррасӣ гардида, ба ҳамин гуна камбудӣ роҳ дода шудааст.

Ё ин ки судияи суди шаҳри Турсунзода парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмуриро нисбати шаҳрванд Ҳ.Д. бо моддаи 332 КҲМ ҔТ баррасӣ намуда, дар протоколи баррасии парванда ва қарори судӣ моддаи 332-ро бо қисми 1 нишон додааст.

Мисоли дигар, судияи суди ноҳияи Раҷт 27.07.2012 сол парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмуриро нисбати шаҳрванд Д.Х. баррасӣ намуда, судя дар таъиноти тайёри барои баррасии парванда, протоколи баррасии парванда ва қарори судӣ моддаи 332-ро бо қисми 1 нишон додааст. Чунин парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ нисбати М.Н дар ҳамин суд бо моддаи 329 қ. 1 КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон, яъне барои талаботи қонунии корманди милитсияро бобати

боздоштани воситаи нақлиёт ичро накардани ронандагон ворид гардидааст. Дар маводи парванда протоколи муоинаи тиббӣ барои муайян намудани далели истеъмоли шароб мавҷуд нест. Новобаста аз ин судя парвандаи мазкурро моҳиятан баррасӣ намуда, кирдори ҳуқуқвайронкунанда М.Н-ро аз моддаи 329 қ. 1 ба моддаи 332 қисми 1 КҲМ банду баст карда, (гарчанде Кодекси мазкур чунин бандубасткуниро пешбинӣ намекунад), бо қарори худ аз 13.11.2012 сол ба ў ҷазои маҳрум кардан аз ҳуқуқи идора намудани воситаҳои нақлиёт ба муҳлати 2 сол таъин кардааст.

Қайд кардан ба маврид аст, ки зимни гузаронидани ҷамъбасткунии мазкур ва омӯзиши парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ муайян гардид, ки дар фаъолияти дигар судяҳои судҳои ҷумҳурӣ низ ҳамин гуна камбудии ҳатогиҳо ҷой доранд.

Зимни омӯзиши парвандаҳои ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ вобаста ба идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати мастиӣ муайян гардид, ки судяҳои судҳои мархилаи кассатсионӣ ҳам ба ҳамин гуна камбудӣ роҳ додаанд.

Масалан: Суди ноҳияи И.Сомонӣ 23.07.2012 сол парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмуриро нисбати Б.С. бо моддаи 332 КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон баррасӣ карда, ўро ба муддатидусолазҳуқуқидоракардани воситаҳои нақлиёт маҳрум кардааст. Ҳуқуқвайронкунанда бо қарори суд розӣ нашуда, ба суди ш.Душанбе шикояти кассатсионӣ овардааст. Бо таъиноти суди ш.Душанбе аз 11.09.2012 сол қарори суди н. И.Сомонӣ бетағиҳир мононда шудааст. Аммо судияи суди ш. Душанбе дар таъиноти кассатсионӣ моддаи 332-ро бо қисми 1 нишон додааст.

Тибқи талаботи қисми 5-и моддаи 48-и Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳангоми мавҷуд будани ҳолатҳои истисно, ки ба мақсад ва сабабҳои кирдор вобастаанд, бо назардошти маълумотҳо дар бораи шаҳси гунаҳкор, инчунин вазъи молумулӣ ва молиявии ў оид ба парвандаҳо дар бораи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, ки дар суд мавриди баррасӣ қарор мегиранд, судя метавонад ҷазои маъмурии аз ҳадди ақали пешбининамудаи моддаҳои даҳлдори қисми маҳсуси ҳамин Кодекс пастарро таъин намояд. Дар ин ҳолат судя, ки парвандаи ҳуқуқвайронкунии маъмуриро баррасӣ менамояд, метавонад ҷазои ба сифати

чазои ҳатмии иловагӣ пешбанишударо таъин нақунад.

Аммо ин меъёри қонун дар баъзе мавридҳо аз ҷониби судяҳо ҳангоми таъини чазои маъмурӣ риоя карда намешавад.

Масалан, бо қарори судияни суди ноҳияи А.Чомӣ аз 18 февраляи соли 2013 шаҳрванд К.Ҷ. бо моддаи 332 КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида, бо дастрасии қисми 5-и моддаи 48-и ҳамин Кодекс ба ў чазо дар намуди ҷарима ба андозаи 30 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (1200 сомонӣ) таъин карда шудааст.

Аз ҷониби судияни мархилаи якум шаҳрванд К.Ҷ. барои он ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида шудааст, ки ў рӯзи 11 январи соли 2013 таҳминан соатҳои 14⁴⁰ дар роҳи автомобилгарди ҷамоати деҳоти Калинини ноҳияи А.Чомӣ автомашинаи тамғаи «Опел Вектра»-ро дар ҳолати мастиӣ идора намуда, ҳуқуқвайронкунӣ дар моддаи 332 КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбанишударо содир намудааст.

Санксияи моддаи 332 КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон танҳо чазои маъмуриро дар намуди маҳрум кардан аз ҳуқуқи идораи воситаҳои нақлиёт ба муҳлати ду сол пешбинӣ менамояд.

Аммо судя барҳилофи меъёри дар боло зикргардида ба ҳуқуқвайронкунанда К.Ҷ. бо дастрасии қисми 5-и моддаи 48-и КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон чазои дигари маъmuриro дар намуди ҷарима, ки дар санксияи моддаи 332 ҳамин Кодекс пешбинӣ нагардидааст, ғайриқонунӣ таъин намудааст ва дар натиҷа қонун нодуруст татбик гардидааст.

Ба ҳамин монанд мисоли дигар; бо қарори судияни А.Чомӣ аз 12 апрели соли 2013 шаҳрванд Н.С. бо моддаи 332 КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии маъmурӣ кашида, бо дастрасии қисми 5-и моддаи 48-и ҳамин Кодекс ба ў чазо дар намуди ҷарима ба андозаи 20 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (800 сомонӣ) таъин карда шудааст. Бо қарори судияни Раҷт бошад аз 29 майи соли 2013 шаҳрванд Т.Д. бо моддаи 332 КҲМ Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷавобгарии маъmурӣ кашида, бо дастрасии қисми 5-и моддаи 48-и ҳамин Кодекс ба ў чазо дар намуди ҷарима ба андозаи 20 нишондиҳанда барои ҳисобҳо (800 сомонӣ) таъин карда шудааст.

Қайд кардан ба маврид аст, ки ҳангоми гузаронидани ҷамъбастиқуни мазкур ва омӯзиши парвандаҳои номбурда, аз болои қарорҳои дар боло зикргардида эътиrozӣ

назоратӣ оварда шуда, бинобар ғайриқонунӣ таъин кардани чазои маъmурӣ онҳо бекор карда шудаанд.

Ғайр аз ин, зимни гузаронидани ҷамъбастиқуни мазкур ва омӯзиши парвандаҳои ҳуқуқвайронкунҳои маъmурӣ муайян гардид, ки таҷрибаи ягонаи муайян намудани ҳолати мастиӣ ронандагон аз ҷониби духтурон вуҷуд надорад. Духтурон дар бланкаҳои гуногун ҳолати мастиӣ ронандагонро муайян намудаанд.

Масалан, бо қарори судияни Айнӣ аз 17.09.2012 сол шаҳрванд Ш бо моддаи 332 КҲМ ҔТ гунаҳгор дониста, ба ў 2 сол чазои маҳрум кардан аз ҳуқуқи ронандагӣ таъин карда шудааст.

Дар маводи парвандаи мазкур санади № 15 аз 24.08.2012 сол мавҷуд аст, ки дар он қайд шудааст: «Приложение 2 к приказу Министерства здравоохранения СССР №523 от 22 ноября 1954г.». Ҳамин тарик, ҳангоми муайян намудани ҳолати мастиӣ ронанда аз ҷониби духтур бланкаи соли 1954 истифода бурда шудааст. Ғайр аз ин, ягона воситае, ки духтур бо он ҳолати мастиӣ ронандаро муайян намудааст, ин суханони худи ҳуқуқвайронкунанда мебошанд, ки гуфтааст; «як пиёла пиво нушидаам».

Ё ин ки ба ҳамин монанд мисоли дигар, бо қарори судияни Айнӣ аз 29.10.2012 сол Р.А. бо моддаи 332 КҲМ ҔТ гунаҳгор дониста, ба ў 2 сол чазои маҳрум кардан аз ҳуқуқи ронандагӣ таъин карда шудааст. Ҳангоми муайян кардани ҳолати мастиӣ ронанда Р.А низ бланкаи соли 1954 истифода бурда шудааст.

Дар ноҳияи Ҷ.Расулов бошад ҳуҷҷати муайян кардани ҳолати мастиӣ санад номгузорӣ карда шуда, дар он бланка навишта шудааст, ки Замима 1.3.16. бо Фармони Вазорати тандурустии ҔТ аз 07.08.2006 сол таҳти № 485 тасдиқ карда шудааст.

Дар шаҳри Қайроқум ҳулосаи духтур дар намуди санад бо рақами даҳлдор навишта шуда, Замима 1.3.16., бо фармони Вазорати тандурустии ҔТ аз 07.08.2006 сол таҳти № 485 тасдиқ карда шудааст.

Дар ноҳияи Гонҷӣ ҳулосаи духтур дар намуди «Қарори шаҳодати ташхиси тиббӣ оид ба муқаррар намудани дараҷаи истеъмоли нушоқиҳои спиртӣ ва ҳолати мастиӣ» номгузорӣ карда шуда, Замима 1.3.16., бо фармони Вазорати тандурустии ҔТ аз 07.08.2006 сол таҳти № 485 тасдиқ карда шудааст.

Ҳамин тарик, зимни гузаронидани чамъбасткунии мазкур ва омӯзиши парвандахои хукуқвайронкуниҳои маъмурӣ муайян гардид, ки дар шаҳру ноҳияҳои ҷумхурӣ тачрибаи ягонаи муайян намудани ҳолати мастии ронандагон аз ҷониби духтурон вуҷуд надорад.

Аз рӯйи натиҷаи чамъбастии гузаронидашуда пешниҳод карда мешавад, ки ҷиҳати баланд бардоштани нақши тарбияйӣ ва пешгирӣ намудани хукуқвайронкуниҳои маъмурӣ барраси парвандахои маъмурӣ бештар дар мурофиаҳои сайёри судӣ, дар ҷойи кор, таҳсил ё истиқомати хукуқвайронкунандагон ба роҳ монда шаванд.

Ҳамчунин, аз натиҷаи чамъбастӣ ҷиҳати пешгирӣ ва бартараф намудани камбудию нуқсонҳое, ки аз ҷониби шахсони мансабдори

ваколатдори давлатии БДА, духтурон ҳангоми муайян намудани ҳолати мастӣ ва судяҳо зимни баррасии парвандахои хукуқвайронкуни маъмурӣ вобаста ба идора намудани воситаҳои нақлиёт дар ҳолати мастӣроҳ дода шудаанд ва омилҳое, ки ба қонуншиканиҳо дар ин самти мусоидат намудаанд, ба Раёсати БДА-и ВКД-и Ҷумҳурии Тоҷикистон, Вазорати тандурустӣ ва Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳодҳо ирсол карда шавад.

Чамъбастии мазкур ба Шӯрои адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон барои маълумот, инчунин ба таваҷҷӯҳи судҳои судҳои ҷумҳурӣ дар машғулиятҳои семинарие, ки рӯзи ҷумъаи оҳири ҳар моҳ гузаронида мешавад, расонида шавад.

Коллегияи судӣ оид ба парвандахои хукуқвайронкуни маъмурӣ ва шуъбаи чамъбасткунии Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикитсон

**ТАФСИРИ
КОДЕКСИ ГРАЖДАНИИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН
(қисми сеом)**
**Зери таҳрири доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор
Рахимов Маҳмад Забирович**

(Давомати. Аввалии дар шумораи гузашта)

**ФАСЛИ VI
ҲУҚУҚ БА МЕРОС**

БОБИ 60. МЕРОСГИРӢ МУТОБИҚИ ҚОНУН

Моддаи 1165. Муқаррароти умумӣ

1. Ворисони қонунӣ ба меросгириӣ бо навбат тибқи муқаррароти моддаҳои 1166-1168 ҳамин Кодекс даъват карда мешаванд.

2. Ҳангоми меросгирии қонунӣ фарзандхондшуда ва наслҳои он, аз як тараф ва фарзандхонда ва хешовандони ў, аз тарафи дигар бо хешони хунӣ баробар хисоб карда мешаванд.

Фарзандхондшудагон ва наслҳои онҳо баъди вафоти падару модари фарзандхондшуда ва хешони дигари ҳамхуни ў мутобики қонун мерос намегиранд.

Падару модари фарзандхондшуда ва дигар хешони ҳамхуни аждодии ў тибқи қонун баъди вафоти фарзандхондшуда ва наслҳои ў мерос намегиранд.

3. Ворисони қонунии ҳар як навбат дар ҳолати набудани ворисони навбати пешина, бартараф намудани онҳо аз мерос, аз тарафи онҳо қабул нагардидани мерос ё даст кашидан аз он ҳуқуқ ба мерос доранд.

4. Меъёрои ҳамин Кодекс оид ба навбат даъват вориси қонунӣ ба мерос ва оид ба андозаи ҳиссаи онҳо ба мерос мумкин аст бо созишномаи аз тариқи нотариалӣ тасдиқшудаи ворисони манфиатдор, ки баъди кушодани мерос баста шудааст, тағиیر дода шавад. Чунин созишнома набояд ба ҳуқуқи ворисони дар он иштирокнадошта, инчунин ворисоне, ки ба ҳиссаи ҳатмӣ ҳуқуқ доранд, даҳолат қунад.

1. Ба мерос соҳиб шудан на танҳо дар асоси иродай меросдиҳанда анҷом дода мешавад, балки бевосита тибқи нишондоди қонун низ амалӣ карда мешавад. Аз ин ҷо боби 60 Кодекси гражданиӣ ба масъалаи меросгузорӣ тибқи қонун баҳшида шудааст. Бо тартиби қонун муқаррар намудани мерос ба он асос меёбад, ки на ҳама вақт васияти воқеӣ вучӯд дорад ва ё на ҳама вақт аз ҷониби васияткунанда тақдирӣ ҳамаи молумулки ба меросдиҳанда тааллуқдошта муаяйн карда мешавад. Ифода наёфтани иродай меросдиҳанда оид ба васият кардани молумулкаш дар васиятнома ба воситай меъёри қонун ҷуброн карда мешавад. Қонун муайян менамояд, ки молумулки баъди фавти меросдиҳанда боқимонда бояд ба ки гузарад. Чунин гузариши молумулк бе иштирок ва ҳатто мумкин аст бе иродай меросдиҳанда амалӣ карда шавад. Шахсонеро, ки мерос тибқи қонун ба онҳо мегузарад тасодуфӣ ё

худсарона номидан мумкин нест. Пайдарҳам тибқи қонун муайян намудани номгӯйи меросгирандагон аз эҳтимолияте манша мегирад, ки пеш аз ҳама меросдиҳанда меҳост молумулки худро ба шахсони наздики худ диҳад. Ҳамин тавр ҳангоми муайян намудани доираи меросгирандагон тибқи қонун, қонун аз эҳтимолияти доираи шахсони меросгире амал менамояд, ки меросдиҳанда ба онҳо мумкин аст мерос мегузошт. Ҳамзамон бояд зикр намоем, ки ҳам ҳангоми мерос аз рӯйи васият ва ҳам ҳангоми мерос аз рӯйи қонун меросгузорӣ ҳангоми мавҷуд будани фактҳои ҳуқуқии зарурӣ амалӣ карда мешавад. Бевосита аз қонун на мерос аз рӯйи васият ва на мерос аз рӯйи қонун наметавонад бошад. Барои ҳамин бесабаб нест, ки сухан дар бораи мерос аз рӯйи қонун меравад, на мерос аз қонун, яъне тибқи он. Ҳамзамон дар асоси қонун мерос аз рӯйи васият амалӣ карда мешавад. Аз ин ҷо агар

танҳо аз лиҳози истилоҳоти маҳдуд шавем, он гоҳ фарқ байнин мерос аз қонун ва мерос аз васият то дараҷае ҳарактери шарти дорад. Агар онро мөхиятган баҳо диҳем он гоҳ чунин фарқият тамоман дигар хел аён мегардад. Аз ин нуқтаи назар фарқи байнин меросгузорӣ аз рӯйи васият ва аз рӯйи қонун аҳамияти муҳим дорад. Чунин фарқият дар он ифода меёбад, ки меросгузорӣ аз рӯйи васият тибқи иродai васияткунанда амалӣ карда мешавад ва он бояд ба қонун зид набошад. Ҳангоми меросгузорӣ аз рӯйи қонун бошад, бо сабабе, ки иродai васияткунанда ифода наёftааст ё ин ки ба он аҳамияти ҳуқуқӣ дода намешавад, вай танҳо дар асоси иродai қонун амалӣ карда мешавад. Ҳамзамон ин ё он қоидai меросро оид ба пурра кардани иродai набудаи меросдиҳанда муқаррар намуда, қонунгузор одатан бо назардошти эҳтимолияти оқилонае амал менамояд, ки агар меросдиҳанда иродai худро ифода менамуд ва ҳамон хеле ифода мекард, ки бо ҳамон тарз онро қонун ифода менамояд. Мерос аз рӯйи қонун дар ҳолатҳои зерин чой дошта метавонад:

1). Ҳангоме ки васият чой надорад, пурра ё қисман беътибор эътироф карда шудааст ё ин ки васият танҳо нисбат ба қисми молу мулк карда шудааст;

2). Ҳангоме ки меросгирион аз рӯйи васият аз мерос даст мекашанд ё ҳамчун меросгириони ношоиста эътироф карда мешаванд, ё ин ки меросро қабул наменамоянд.

Дар чунин ҳолатҳо ба меросгирий меросгирион бо тартиби навбати муқаррар намудаи қонун даъват карда мешаванд.

2. Тибқи қисми 1 моддаи тафсиршавнда меросгирий тибқи навбате, ки дар моддаҳои 1166 – 1168 пешбинӣ карда шудааст амалӣ карда мешавад. Бояд зикр намоем, ки тибқи Кодекси гражданини соли 1965 ду навбати меросгирион аз рӯйи қонун муайян карда шуда буд. Чунин ҳолат то қабули қисми 3 Кодекси гражданий 1 марта соли 2005 давом намуд. Тибқи қисми 3 Кодекси гражданий се навбати меросгирион аз рӯйи қонун муқаррар карда шуд(Ниг: тафсири моддаҳои 1166 ва 1167 КГ).

3. Тибқи қисми дуюми моддаи тафсиршаванда ҳангоми меросгирии қонунӣ фарзандхондшуда ва наслҳои он, аз як тараф ва фарзандхонда ва ҳешовандони ў, аз тарафи дигар бо ҳешони ҳунӣ баробар ҳисоб карда мешаванд. Аз ин чо дар натиҷаи фарзандхонӣ дар байнин фарзандхонда ва ҳешони он, аз як тараф ва фарзандхондшуда ва наслҳои он аз

тарафи дигар ҳамон хел ҳуқуқу уҳдадориҳое ба вучуд меоянд, ки дар байнин ҳешовандони ҳунӣ ба вучуд меоянд. Барои ин аҳамият надорад, ки тибқи қадом асосҳо фарзандхонӣ чой дошт. Танҳо муҳим он аст, ки ҳамаи шартҳои зарурӣ барои фарзандхонӣ дар ҳолати мушаххас мавҷуд бошад. Ва ин дар навбати худ ба истиснои ҳолатҳои бевосита дар қонун пешбининамуда боиси қатъгардии алоқаҳои ҳуқуқии фарзандхондшуда бо ҳешони ҳуни он мегардад. Ба ҳамин муқаррароти муҳим, ки бевосита ба мерос муносибати зич дорад қоидҳои дар моддаи 1166 КГ ифодаёftа асос меёбад. Ҳамзамон чи тавре, ки зикр намудем тибқи қисми дуюми моддаи мазкур ҳангоми меросгирии қонунӣ фарзандхондшуда ва наслҳои он, аз як тараф ва фарзандхонда ва ҳешовандони ў, аз тарафи дигар бо ҳешони ҳунӣ баробар ҳисоб карда мешаванд. Аз ин тартиб бармеояд, ки чунин гузориш маъни онро дорад, ки фарзандхондшудагон ва наслҳои он ба гирифтани мерос аз рӯйи қонун ҳамчун фарзандони фарзандхонда ва наслҳои он даъват карда мешаванд. Дар навбати худ баъди марғи фарзандхонда ва наслҳои он фарзандхонда ва ҳешони ҳуни он барои гирифтани мерос баъди марғи фарзандонӣ фарзандхонда ва наслҳои он даъват карда мешаванд. Ҳамзамон фарзандхони набояд ба ягон қас дар соҳаи мерос, ҳамчун қоида бартарӣ дихад. На ба фарзандхондшуда ва фарзандхон, на ба ҳешони ҳуни онҳо. Барои ҳамин ҳам дар қисми тафсиршаванда фарзандхондшудагон ва наслҳои онҳо баъди вафоти падару модари фарзандхоншуда ва ҳешони дигари ҳамхуни ў мутобиқи қонун мерос намегиранд ва падару модари фарзандхондшуда ва дигар ҳешони ҳамхуни аждодии ў тибқи қонун баъди вафоти фарзандхондшуда ва наслҳои ў мерос намегиранд.

4. Кодекси гражданини нав принципи даъват намудани меросгирионро аз рӯйи қонун оид ба мерос, ки дар қонунгузории пеш амалкунанда мавҷуд буд нигоҳ дошт, яъне принципи ворисони қонунии ҳар як навбат дар ҳолати набудани навбати пешина ҳуқуқ ба мерос доранд. Ҳамин тавр дар қисми 3 моддаи тафсиршаванда шарҳи фаҳмиши набудани ворисони навбати пешина тибқи қонун дода мешавад. Набудани онҳо, яъне набудани ворисони навбати пешина, бартараф намудани онҳо аз мерос, аз тарафи онҳо қабул нагардида ништ.

мерос ё аз тарафи онҳо даст кашидан аз ҳуқук ба мерос дар назар дошта мешавад.

5. Ҳамаи гуфтаҳои дар боло зикршуда бо назардошти муносибатҳое ифода карда шудааст, ки дар натиҷаи фарзандхонӣ дар асоси мерос аз рӯйи қонун ба вучуд меояд. Тибқи

принсипи озодии васият фарзандхондашуда, фарзандхон ва хешони хуни онҳо аз рӯйи васият оид ба ихтиёрдорӣ кардани мерос озод буда, танҳо тибқи қоидаҳои ҳисси ҳатмӣ ба мерос маҳдуд карда шудаанд(ниг: тафсири қисми 5 ва 6 моддаи 1150 ва моддаи 1171 КГ)

Моддаи 1166. Навбати аввали ворисони қонунӣ

1. Дар навбати аввал мероси қонуниро бо ҳиссаи баробар фарзандон (аз ҷумла фарзандхоншудагон), ҳамсарон ва падару модар, фарзандхондагони меросгузор ва ҳамчунин кӯдакони шахси вафоткарда, ки баъди вафоти ў таваллуд шудаанд, мегиранд.

2. Наберагони меросгузор ва наслҳои онҳо бо ҳуқуқи пешниҳод мерос мегиранд.

1. Тибқи қисми якуми моддаи тафсиришаванда шахсоне муайян карда мешавад, ки дар навбати аввал ҳуқуқи гирифтани меросро доранд. Ба онҳо дохил мешаванд:

- 1). Фарзандон, аз ҷумла фарзандхоншудагон.
- 2). Ҳамсарон.
- 3). Падару модар.
- 4). Фарзандхондагони меросгузор.
- 5). Кӯдакони шахси вафоткарда, ки баъди вафоти ў таваллуд шудаанд.

Ҳамин тарик номѓӯи меросгирионе, ки дар дар қисми мазкур оварда шудааст ба номѓӯи меросгирионе, ки дар моддаи 532 Кодекси граждании соли 1965 оварда шуда буд якхела мебошад. Бояд зикр намоем, ки ҳангоми муайян кардани шахсони ба фарзандон (аз ҷумла фарзандхонд шудагон), ҳамсар, падару модар, фарзандхондагони меросгузор, инчунин кӯдаки шахсе, ки баъди вафоти ў таваллуд шудаанд дохилшаванда, меъёрҳои қонунгузории оилавиро ба инобат гирифтани зарур аст. Мувофиқи он ба ҳамсарон дохил мешаванд:

Аввало шахсоне, ки ақди никоҳи онҳо дар мақоми сабти ҳолати шаҳрванди ба қайд гирифта шудааст;

Сониян шахсоне, ки никоҳи динӣ бастаашон ба никоҳи гражданий баробар дониста шудааст;

Баъдан шахсоне, ки муносибатҳои никоҳи воқеяишон аз ҷониби суд эътироф карда шудааст.

Асосҳои ба меърос даъват намудани фарзандон ва падару модарон бавучудомадани фарзандон мебошад, ки бо тартиби мукарраршуда ба расмият дароварда шудааст(мод.48 Кодекси оила). Шартватартибимуқаррар намудани ба дунё омадани фарзандон дар боби 10 муайян карда шудааст. Ҳуқуқи меросии фарзандони аз никоҳи беътибор донисташуда таваллудшуда ё дар давоми сесад рӯзи пас аз беътибор донистани никоҳ таваллудшуда ба ҳуқуқи меросии фарзандони падару модарашибон дар никоҳ баробар мебошад(ниг: Қисми 3 моддаи 30 ва қисми 2 моддаи 2 Кодекси оила).

Ҳуқуқи меросии фарзандхондагон ва фарзандхондкунандагон, чи хеле ки зикр намудем ба ҳуқуқи меросии фарзандон ва падару модар баробар дониста мешавад.

2. Ҳангоми меросгузорӣ бо ҳуқуқи пешниҳоди мерос ба меросгириӣ аз рӯйи қонун меросгирандагони бевоситай минбаъдае даъват карда мешаванд, ки агар ҳангоми кушода шудани мерос зинда бошанд(ниг: тафсири моддаи 1169 КГ). Тибқи қисми 2 моддаи тафсиришаванда наберагони меросгузор ва наслҳои онҳо аз рӯйи ҳуқуқи пешниҳод мерос мегиранд. Наслҳои фарзандхонда, ки пеш аз фарзандхон фавтидаанд баъди марғи фарзандхонкунанда ба мерос аз рӯйи ҳуқуқи пешниҳод тибқи ҳамон асосҳое даъват карда мешаванд, ки набераи меросгузоранда ва наслҳои онҳо даъват карда мешаванд.

Моддаи 1167. Навбати дуюми ворисони қонунӣ

1. Ҳангоми набудани меросгириони навбати якум ҳуқуқи вориси қонуниро дар навбати дуюм бо ҳиссаи баробар бародару хоҳарони меросгузор ва ҳамчунин бобою бибӣ ҳам аз тарафи модар ва ҳам аз тарафи падар мегиранд.

2. Фарзандони бародару хоҳарони меросгузор (чиянҳои меросгузор) бо ҳуқуқи пешниҳод мерос мегиранд.

Қисми 1 моддаи тафсиршаванда моҳиятан ҳамон тартибера муайян менамояд, ки дар сарҳати 3 моддаи 532 Кодекси гражданини соли 1965 пешбинӣ шуда буд. Тибқи қисми мазкур ҳангоми набудани меросгирони навбати якум меросгирони навбати дуюм аз рӯйи қонун бародару ҳоҳарони меросгузор ва ҳамчунин бобою бибӣ ҳам аз тарафи модар ва ҳам аз тарафи падар ҳисобида мешаванд. Онҳо бо ҳиссаи баробар мерос мегиранд. Меросгирони навбати дуюм дар он ҳолате ба мерос аз рӯйи қонун даъват карда мешаванд, ки агар меросгирони навбати яқӯм набошанд ё аз гирифтани мерос даст қашанд ва дар мавриде ки дар асоси васоят ҳамаи маросгирони

Моддаи 1168. Навбати сеюми ворисони қонуни

1. Ҳангоми набудани меросгирони навбатҳои якум ва дуюм ҳуқуқи меросгирии қонуниро дар навбати сеюм бо ҳиссаи баробар бародару ҳоҳарони падару модари (тағо, амак, ҳола ва амма) меросгузор мегиранд.

2. Духтару писарони амма, ҳола, тағо ва амаки меросгузор бо ҳуқуқи пешниҳод ба мерос ҳуқуқ доранд.

1. Тибқи қисми якуми моддаи тафсиршаванда ҳангоми набудани меросгирони навбатҳои якум ва дуюм ҳуқуқӣ гирифтани мерос аз рӯйи қонун ба бародарону ҳоҳарони падару модари меосгузор мегузарад. Онҳо меросгирони навбати сеюм ҳисобида шуда бо ҳиссаи баробар мерос мегиранд. Ба ҳайси чунин меросгирон тағо, амак, ҳола ва амма баромад менамоянд. Ба меросгирони навбати сеюм аз рӯйи қонун бародарону ҳоҳарони ҳамтан ва угаи падару модари меросгузор дохил мешаванд. Аз ин ҷо кифоя аст, ки ҳам барои падару

навбати якум аз гирифтани мерос маҳрум карда шуда бошанд. Бародарону ҳоҳарон мумкин аст ҳамтан ва угай бошанд. Бародарони ҳамтан дорои падару модари умуми мебошанд. Бародарони угай бошанд падар ё модари умумидоранд. Ҳам бародарони ҳамтан ва ҳам угай баъд аз яқдигар мерос мегиранд. Ҳамин тавр ҳангоми меросгирӣ аз рӯйи қонун бародарон ва ҳоҳарони ҳамтан нисбат ба угайҳо бартари надоранд. Бобо ва бибӣ ҳам аз тарафи модар ва ҳам аз тарафи падар ба меросгирӣ аз рӯйи қонун ҳангоме даъват карда мешаванд, ки агар набераҳо дар вақти никоҳ таваллуд шуда бошанд.

Моддаи 1169. Меросгирӣ бо ҳуқуқи пешниҳод

1. Ҳиссаи вориси қонуние, ки то қушода шудани мерос ва ё дар як вақт бо меросгузор вафот кардааст, бо ҳуқуқи пешниҳод ба наслҳои даҳлдорӣ ў мегузарад ва дар ҳолатҳои пешниҳодардан қисми 2 моддаҳои 1166, 1167 ва 1168 Кодекси мазкур бошад, байни онҳо баробар тақсим карда мешавад.

2. Наслҳои вориси меросгузоре, ки онҳоро ў қонунан аз ворисӣ маҳрум кардааст, бо ҳуқуқи пешниҳод мерос гирифта наметавонанд.

3. Наслҳои ворисе, ки то қушода шудани мерос ва ё дар як вақт бо меросгузор вафот кардааст ва мутобиқи талаботи моддаи 1145 ҳамин Кодекс ҳуқуқи гирифтани меросро надошт, бо ҳуқуқи пешниҳод мерос гирифта наметавонанд.

1. Дар ҳаёт ҳолатҳое мешаванд, ки вориси қонунӣ ба мерос даъватшаванда то қушода шудани мерос ва ё дар як вақт бо меросгузор вафот менамояд. Дар чунин ҳолат ногузир саволе ба миён меояд, ки тақдири молумулки меросӣ ё қисми оне ки ба меросгир тааллуқдорад чи мешуда бошад. Тибқи принципи озодии

модари меросгузор ва ҳам барои бародарон ва ҳоҳарони ў як падару модари умуми башад. Бародарону ҳоҳарони угайи меросгузор ба меросгири аз рӯйи ҳуқуқи пешниҳод новобаста аз оне, ки онҳо фарзандони ҳамтан ё угайи бародар ё ҳоҳари падару модари меросгузор ҳастанд даъват мешаванд.

2. Тибқи қисми дуюми моддаи тафсиршаванда духтару писарони амма, ҳола, тағо ва амаки меросгузор аз рӯйи ҳуқуқи пешниҳод ҳуқуқ ба мерос доранд(ниг: тафсири моддаи 1169 КГ).

васият меросгузор метавонад бо ҳоҳиши худ дар васоят молумулки зикршударо иҳтиёрдорӣ намояд, агарчанде ки ҳамон меросгир умуман набошад. Ин ҳам бошад на ҳама вақт имкон дорад, аз ҷумла вақте ки меросдиҳанда ва меросгир дар як вақт фавт мекунанд. Вале баъзе фармоишҳои васиятии васияткунанда нисбат

ба меросгирӣ фавтида, ки то фавтидан ў чой дошт эътибори худро нигоҳ медорад. Чунончӣ, агар васияткунанда то фавти меросгиранда ўро аз мерос маҳрум карда бошад, он гоҳ баъди фавти меросгиранда вай уҳдадор нест, ки фармоишро тасдиқ намояд. Зоро вай бе ҳамин ҳам эътибори ҳуқуқӣ дорад, агар он аз ҷонибӣ васияткунанда бекор ё тағйир надода шуда бошад. Умуман дар натиҷаи фавти меросгир то кушода шудани мерос ё дар як вақт фавтидан меросгир ва меросгузорандагӣ қатор саволҳое ба вучуд меояд, ки зарурият ба танзими ҳуқуқии маҳсусро дошта ва оид ба баъзе аз онҳо дар моддаи мазкур ибрози ақида менамоем.

2. Тибқи қисми якуми моддаи тафсиршаванда ҳиссаи вориси қонуние, ки то кушода шудани мерос ва ё дар як вақт бо меросгузор вафот кардааст, бо ҳуқуқи пешниҳод ба наслҳои даҳлдори ў мегузарад. Бояд зикр намоем, ки ҳиссаи вориси қонунӣ дар ҳолатҳои пешбиникардаи қисми 2 моддаҳои 1166, 1167 ва 1168 Кодекси мазкур бошад, байни онҳо баробар тақсим карда мешавад. Бо тарзи дигар ифода намоем бо ҳуқуқи пешниҳод набера ва наслҳои меросгузорандагӣ, ҷиянҷо ва бародару ҳоҳарони угай меросгузорандагӣ мерос мегиранд. Мисол: Дар натиҷаи заминларза ҳамроҳи меросгузор духтар ва бародари меросгузор фавтидан, аз духтар ва бародари меросгузор бошад фарзандон бокӣ монданд. Дар чунин ҳолат ба меросгирӣ аз рӯйи ҳуқуқи пешниҳод фазандони духтари меросгузор, яъне наберагони вай даъват карда мешаванд. Фарзандони бародари меросгузор, яъне ҷиянҷои меросгузор ба меросгирӣ аз рӯйи ҳуқуқи пешниҳод даъват карда намешаванд. Чунин ҳал гаштани масъала ба он асос меёбад, ки духтари шахси вафоткарда ба меросгиранӣ навбати аввал тааллук дошта, бародари шахси вафоткарда бошад ба меросгиранӣ навбати дуюм дохил мешаванд. Аз ин ҷо агар фарзанд ва бародари шахси вафоткарда зинда мебуданд он гоҳ ба меросгирӣ аз рӯйи қонун

танҳо духтари ў даъват карда мешуд. Зоро то кушодани мерос ё якбора бо меросгузор уро бо сабаби вафот танҳо фарзандон иваз менамуданд. Ҷиянҷоро дар ҳолати мазкур аз лиҳози ҳуқуқӣ ҳеч кас иваз наменамояд, зоро падари онҳо агар зинда мебуд ҳам ба гирифтани мерос даъват карда намешуд.

Бояд зикр намоем, ки агарчанде доираи шахсони аз рӯйи ҳуқуқи пешниҳод меросгиранда тибқи қонун васе шуда бошад ҳам (набера ва наслҳои меросгузор, ҷиянҷо, бародар ва ҳоҳарони угай меросгузор) вале он ҳоло ҳам хело маҳдул мебошад. Зоро ба меросгирӣ аз рӯйи ҳуқуқи пешниҳод бо тартиби навбат танҳо ҷиянҷо ва худи бародар ва ҳоҳарони угай меросгузор даъват шуда метавонанд, на наслҳои онҳо. Ҳамзамон шаҳрвандоне, ки аз рӯйи ҳуқуқи пешниҳод мерос мегиранд, ҳуқуқ ба ҳисси ҳатмиро надоранд. Зоро доираи шахсоне, ки ҳуқуқ ба онро доранд, дар қонун мушахассан муайян карда шудааст(ниг: тафсири моддаи 1171 КГ).

3. Тибқи қисми дуюми моддаи тафсиршаванда наслҳои вориси меросгузоре, ки онҳоро ў қонунан аз ворисӣ маҳрум кардааст, аз рӯйи ҳуқуқи пешниҳод мерос гирифта наметавонанд. Ҳамин тавр меросгузор метавонад ба воситаи васият наслҳои меросгир аз рӯйи қонунро аз гирифтани мерос бо мақсади маҳрум намудани шахсони ба он номунофиқ аз мерос маҳрум намояд. Тибқи меросгирӣ аз рӯйи ҳуқуқи пешниҳод вориси ношиста ҳисобида мешаванд. Ҳамзамон худи он низ ҳамчун меросгирӣ ношиста метавонад шахсе бошад, ки ҳуқуқи меросгирифтан надошта бошад ё ин ки аз меросгирӣ маҳрум карда шуда бошад. Ҳамин тавр қоидаҳои моддаи 1145 КГ оид ба ворисони ношиста ба наслҳои меросгире низ паҳн мегардид, ки ҳангоми набудани асосҳои дар моддаи 1145 КГ, мумкин аст молумулкро аз рӯйи ҳуқуқи пешниҳод мерос гирад(ниг: тафсири модда 1145 КГ).

Моддаи 1170. Мухтоҷони корношоями меросгузор

1. Ба шумораи ворисони қонунӣ шахсони корношояме дохил мешаванд, ки дар муҳлат и на камтар аз як соли то фавти меросгузор таҳти таъминоти ў қарор дошта, бо ў якҷоя зиндагӣ мекарданд. Ҳангоми тибқи Қонун мавҷуд будани ворисони дигари онҳо якҷоя бо ворисони ҳамон навбате, ки ба меросгирӣ даъват шудаанд, мерос мегиранд.

2. Шахси корношоям, ки ба шумораи ворисони қонунӣ дар моддаҳои 1167-1168 нишон додашудаи ҳамин Кодекс дохил шуда, вале ба доираи ҳамон ворисони навбати ба меросгирӣ даъватшуда шомил нестанд, агар на камтар аз як соли то фавти меросгузор, сарфи назар аз зиндагии якҷоя бо меросгузор дар таъминоти ў бошанд, якҷоя бо ҳамин навбат мерос мегиранд.

1. Тибқи моддаи тафсиршаванда ба меросгирйазрўйиконунмухточоникорношоями (гайриқобили меҳнатӣ) меросгузор даъват карда мешаванд. Дар асоси банди 17 Қарори Пленуми Суди Олии Чумхурии Тоҷикистон аз 18 декабри соли 2009, № 29 зери мағҳуми аъзои корношоями оила шахсони зерин фаҳмида мешаванд:

а). Фазандон, бародару хоҳарон ва набераҳои ба синни 18 нарасида, ё аз ин синну сол калонтар, агар онҳо то расидан ба синни 18 маъюб шуда бошанд, зимнан бародарону хоҳарон ва набераҳо–набераҳо ба шарте, ки падару модари кобили кор надошта бошанд;

б). падар , модар, зан, шавҳар, агар онҳо ба синну соли зерини нафақа расида бошанд;

в). яке аз падару модар(волидайн) ё ҳамсар , бобо , бибӣ, бародар, ё хоҳар сарфи назар аз синну сол ва қобилияти корӣ , агар онҳо кор накунанд ва машғули нигоҳбини кӯдакон, бародару хоҳарон ё набераҳоे бошанд, ки ба синни 8 нарасида саробонашон фавтидааст;

г). Бобою бибӣ–дар сурати набудани шахсоне, ки мувофики Қонун онҳоро бояд таъмин кунанд.

Бояд зикр намоем, ки шарти ба мерос даъват намудан аз он вобаста аст , ки онҳо ба

кадом гурӯҳи муҳточони гайриқобили меҳнат дохил мешаванд. Зоро Кодекси гражданий ду гуруҳи муҳточонро муайян менамояд. Тибқи қисми якуми моддаи тафсиршаванда ба гуруҳи якум он ворисони қонунии шахсони муҳточи корношояме(гайриқобили меҳнат) дохил мешаванд, ки бо у якҷоя зиндагӣ менамоянд. Онҳо бояд дар муҳлати на камтар аз як соли то фавти меросгузор таҳти таъминоти у қарор дошта бошанд. Муҳточони гайриқобили меҳнатӣ гуруҳи мазкур ҳангоми тибқи Қонун мавҷуд будани ворисони дигари онҳо якҷоя бо ворисони ҳамон навбате мерос мегиранд, ки ба меросгирӣ даъват шудаанд.

2. Ба гуруҳи дуюм тибқи қисми дуюми моддаи тафсиршаванда шахси корношояме(гайриқобили меҳнате) дохил мешаванд, ки ба шумораи ворисони қонунии дар моддаҳои 1167-1168 КГ нишондодашуда дохил мешаванд. Вале шахсони мазкур ба доираи ворисони навбатии ба меросгирӣ даъватшуда шомил намебошанд. Онҳо дар муддати на камтар аз як соли то фавти меросгузор сарфи назар аз зиндагии якҷоя бо меросгузор бояд дар таъминоти у бошанд. Бояд зикр намоем, ки онҳо якҷоя бо ҳамин навбат мерос мегиранд.

Моддаи 1171. Ҳуқуқ ба ҳиссаи ҳатмии мерос

1. Кӯдакони ба балогат нарасида ва гайриқобили меҳнати васиятгар ва ҳамчунин падару модар (падархонду модархонд), ҳамсари гайри қобили меҳнат сарфи назар аз мазмuni васиятнома, на камтар аз се ду ҳиссае, ки ба ҳар яки онҳо ҳангоми мероси қонунӣ (ҳиссаи ҳатмӣ) тааллуқ дошт, мерос мегиранд.

2. Ба ҳиссаи ҳатмӣ ҳамаи он чизе, ки вориси ба чунин ҳисса ҳуқуқдошта дар ин ё он асос мегирад, аз ҷумла арзиши амвол, ки аз ашёю таҷхизоти оддии ҳона иборат аст ва арзише, ки ба фоидай ҳамин гуна вориси супориши васияткунандаи мерос муқаррар карда буд, ҳисоб карда мешавад.

3. Ҳама гуна маҳдудкунӣ ва вазнинкунӣ, ки дар васиятнома барои вориси ба ҳиссаи ҳатмии мерос ҳуқуқдошта муқаррар гардидааст, танҳо ба он ҳиссаи мероси ба ҳисоби ӯ гузаранда даҳл дорад, ки аз ҳиссаи ҳатмӣ зиёд мебошад.

1. Тибқи моддаи тафсиршаванда доираи шахсоне муайян карда мешаванд, ки ҳуқуқ ба ҳисси ҳатмии меросро доранд. Чунин шахсон ба категорияи шахсони маҳсус дохил шуда, новобаста аз мазмuni васиятномаи меросгузор ҳуқуқ ба ҳисси муайяни меросро доранд. Ҳиссае, ки чудо карда мешавад ҳатмӣ номида шуда ва худи меросгирион бошанд меросгириони зарурӣ номида мешаванд, зоро онҳо танҳо дар ҳолати меросгириони(ворисони) ношоиста(ниг: тафсири моддаи 1145 КГ) донистан аз ҳуқуқи гирифтани мерос маҳрум карда мешаванд.

2. Мувофики қисми якуми моддаи

тафсиршаванда ҳуқуқ ба мероси ҳатмиро кӯдакони ба балогат нарасида , гайриқобили меҳнат , падару модар(падархонду модархонд) ва ҳамсари гайриқобили меҳнатӣ васиятгар доранд. Доираи шахсони мазкур аз рӯйи он критерияҳое муайян карда мешавад, ки барои меросгириони қонунии навбати аввал , инчунин барои муҳточони корношоями меросгузор муқаррар шудааст. Ҳамзамон бояд зикр намоем, ки шахсони то ба синни ҳаждаҳсола нарасида ба ақди никоҳ дохил шуда, инчунин шахсони эмансипатсияшуда, ки ҳамчун қобилияти амали пуррадошта то ба синни

ҳаждаҳсола нарасида эътироф карда шудаанд ҳуқук ба гирифтани ҳисси ҳатмиро доранд. Чунин ҳолат ба он асоснок карда мешавад, ки онҳо шахси болиг намебошанд. Номгўйй шахсоне ки ҳуқук ба ҳисси ҳатмӣ доранд ва дар моддаи тафсиршаванда ифода ёфтаанд бо таври истисно мебошанд. Ин чунин маънӣ дорад, ки ҳуқук ба ҳисси ҳатмӣ меросгирий аз рӯйи қонун, на меросгириони навбати аввал, на меросгириони навбати дуюм ва на меросгириони навбати сеюм, инчунин меросгирион аз рӯйи ҳуқуқи пешниҳод надоранд, агар онҳо ба номгўйи меросгирион аз рӯйи ҳисси ҳатми дохил набошанд. Аз ҷониби дигар барои он ки меросгирий зарурӣ онро бигирад ҳуқук ба ҳисси ҳатмӣ аз розигии дигар меросгирион вобастагӣ надорад. Дар қисми тафсиршаванда омадааст, ки шахсоне ки ҳуқук ба ҳисси ҳатмӣ доранд сарфи назар аз мазмuni васиятнома ба на камтар аз се ду ҳиссаи ба ҳар яки онҳо ҳангоми мероси қонунӣ (ҳисси ҳатмӣ) тааллӯдошта мерос мегиранд. Тибқи моддаи Кодекси граждании соли 1965 низ чунин тартиб муайян карда шуда буд. Ба он бояд диққат дихем, ки ҳисси ҳатмӣ бояд на камтар аз се ду ҳиссаи ҳиссаи қонуниро ташкил дид. Аз ин ҷо ба меросгирий аз ҳачми умумии молумулки меросгузор зиёда аз се ду ҳиссаи он рост ояд, он гоҳ вай ба чунин меросгирий мемонад. Зоро тибқи қисми якуми моддаи тафсиршаванда ҳисси

ҳатмӣ бояд на камтар аз се ду ҳиссаеро ташкил дид, ки ба меросгирий аз рӯйи қонун тааллӯк дошт.

3. Тибқи қисми дуюми моддаи тафсиршаванда ба ҳиссаи ҳатмӣ ҳамаи он чизе, ки вориси ба чунин ҳисса ҳуқуқдошта дар ин ё он асос мегириад дохил мешавад. Ба он аз ҷумла арзиши молу мулке, ки аз ашёю таҷхизоти оддии хона иборат аст ва арзиши ба фоидаи чунин меросгирий мӯқаррарнамудаи супориши васияткунандай мерос низ дохил мешавад. Ҳамзамон бояд зикр намоем, ки ҳуқук ба ҳисси ҳатмии дар мерос аз қисми бокимондаи молумулки меросии васияткарданашуда қонеъ карда мешавад, агарчанде ки ин боиси кам кардани ҳуқуқи дигар меросгирион аз рӯйи қонун ба ин молумулк гардад. Ҳатто ҳангоми нарасидани қисми молумулки васият карданашуда барои амалий намудани ҳуқук ба ҳиссаи ҳатмӣ талаботи шахсони ҳуқук ба ҳисси ҳатмидошта аз қисми молумулке қонеъ карда мешавад, ки васият карда шудааст. Аз ин ҷо тибқи қисми 3 моддаи тафсиршаванда ҳама гуна маҳдудкунӣ ва вазнинкунӣ, ки дар васиятнома барои вориси ба ҳиссаи ҳатмии мерос ҳуқуқдошта мӯқаррар гардидааст, танҳо ба он ҳиссаи мероси ба ҳисоби ўгузаранда даҳл дорад, ки аз ҳиссаи ҳатмӣ зиёд мебошад.

Моддаи 1172. Ҳуқуқи ҳамсарон ҳангоми меросгирий

1. Ҳуқуқи мероси тариқи васиятнома ё қонун ба ҳамсарон (зан ё шавҳар) даҳлдошта ба ҳуқуқҳои дигари амволии онҳо, ки бо ҳолати дар никоҳ будан бо меросгузор, аз ҷумла ҳуқуқи моликият ба як қисми амволи дар никоҳи якҷоя ба даст омадааст, даҳл надорад.

2. Ҳамсари бо қарори суд талоқгирифта мумкин аст аз мероси қонунӣ барқанор карда шавад, ба истиснои мерос дар асоси моддаи 1171 ҳамин Кодекс, агар ворисони дигари қонунӣ исбот намоянд, ки никоҳ бо меросгузор воқеан то кушода шудани мерос қатъ гардида буд ва ҳамсарон дар давоми на камтар аз 3 сол то кушода шудани мерос чудо зиндагӣ мекарданд.

1. Дар асоси моддаи тафсиршаванда ҳуқуқи зан ё шавҳар баъди фавти яке аз онҳо ҳуқуқи мустақили молумулкии ў мебошад ва ба дигар ҳуқуқҳои дар ҳолати никоҳ будаи меросгузор даҳл надорад. Аз ҷумла ба ҳуқуқи моликияти ба як қисми амволи онҳо, ки дар никоҳи якҷоя ба даст омадааст. Ҳуқуқи мазкур баъди фавти ҳамсар(меросгузор) дар асоси васиятнома, қонун ё ҳарду ба вучуд меояд. Моҳияташ дар он ифода мейбад, ки ба таркиби мерос ҳисса дар молумулки моликияти якҷояи умумии ҳамсарон, ки ба ҳамсари зинدامонда тааллӯк дорад дохил намешавад. Ҳамзамон ин молумулк тақсим намешавад. Қисми

бокимондаи молумулк, дар байни меросгирион, аз ҷумла ҳамсари зинدامонда, агар вай аз мерос маҳрум карда нашуда бошад тақсим карда мешавад. Бояд зикр намоем, ки речай молумулки ҳамсарон тибқи қонунгузории гражданий ва оилавӣ қонунӣ ва шартномавӣ мешавад. Тибқи речай қонун ҳамагуна молумулки ҳангоми никоҳ ба дастовардаи ҳамсарон , агар дар қонунгузорӣ тартиби дигар пешбинӣ карда нашуда бошад ба моликияти умумии онҳо дохил мешавад (ниг.: моддаи 34 КО). Ҳангоми моликияти муштарак ҳиссаи ҳамсарон дар ҳуқуқи моликияти пешаки муайян карда нашудааст, агарчанде ки дар шакли ниҳоӣ

вай вучуд дошта бошад ҳам. Муайян намудани хисси моликияти муштараки ҳамсарон ҳангоми тақсими он, аз чумла дар ҳолати бекор намудани никоҳ дар байни ҳамсарон, дар сурати фавти ҳамсарон ё яке аз онҳо ва дар дигар ҳолатҳо ҷой дошта метавонад. Вале на ҳамаи молумулки шахсони дар никоҳ буда, дар сурати мавҷуд будани речай қонунии молумулк ба моликияти умумии муштараки онҳо дохил мешавад. Молумулке, ки ба ҳамсарон то ақди никоҳ тааллуқ дошт, молумулке, ки ҳамсарон ҳамчун ҳадя ё мерос гирифтаанд, ашёи истифодай шахсӣ, ба истиснои ҷаҳовирот ва асбоби дигари зебу зинат, гарчанде дар давраи зану шавҳарӣ ба даст оварда шудаанд, мукофотҳои давлатӣ барои хизматҳои шоён дар соҳаи илм ва техника ва дигар пардохтҳо моликияти ҷудогонаи ҳар яке аз онҳо мебошад. Дар фарқият ба речай қонунӣ речай шартномавии молумулк бо он фарқ менамояд, ки шахсони ба никоҳ дохилшаванда ё ба никоҳ дохилшуда метавонанд бо роҳи бастани шартномаи никоҳ речай муштарак, саҳмӣ ё ҷудогонаи моликиятиро ба ҳамаи молумулки ҳамсарон, қисми он ё ба молумулки ҳар яке аз ҳамсарон паҳн намоянд(моддаи 42 КО). Албаттa шартҳои шартномаи никоҳро ҳамсарон дар доираи талаботи қонун ва агар он муайян карда нашуда бошад он гоҳ бо назардошти асосҳои умуни ва моҳияти қонунгузории амалкунанда муайян менамоянд. Барои ҳамин ҳам дар он набояд шартҳое мӯкаррар карда шаванд, ки ҳуқуқ ва манфиатҳои ҳифзшавандai ноболиғонро поймол намоянд. Ҳамин тарик тибқи қисми яқуми моддаи тафсиршаванда танҳо тақдири моликияти умумии ҳамсарон ҳангоми фавти яке аз онҳо муайян карда мешавад. Барои ҳамин ҳам доираи амали он ба молумулки ҳамсарон, ки ба он речай моликияти ҳиссагӣ ё тақсимоти мӯкаррар карда шудааст паҳн намегардад. Он чи ки ба шахсони дар никоҳи

ҳақиқӣ буда, инчунин шахсони никоҳашон беътибор дошта тааллуқ дорад, аз сабабе ки онҳо ҳамсар эътироф карда намешаванд, аз ин ҷо нисбат ба онҳо моликияти муштарак ба вучуд намеояд ва муносибатҳои молумулкии онҳо дар соҳаи мерос зери таъсири моддаи тафсиршаванда қарор намегиранд. Дар моддаи тафсиршаванда оид ба муайян намудани хисса дар молумулке, ки ҳамсари зиндамонда ҳангоми ақди никоҳ бо меросгузор ба даст овардаанд моликияти муштараки онҳо баҳисоб меравад сухан меравад. Саволе ба миён меояд, ки чи бояд кард агар моликияти муштарак ҳангоми дар никоҳ набудан, балки тибқи шартномаи никоҳи ҳамсарон речай моликияти муштаракро ба молумулки то никоҳии ҳар яке аз онҳо паҳн карда шуда бошанд. Оё ба он мумкин аст, ки речай ҳуқуқии дар моддаи тафсиршаванда мӯкарраркардашударо оид ба моликияти муштараки ҳамсарон, ки ҳангоми никоҳ ба даст овардаанд паҳн намоем. Бале мумкин аст, зоро тарафҳо дар шартномаи никоҳ речай ҳуқуқии моликияти муштаракро, ки нисбат ба муносибатҳои моликиятияи муштарак мӯкаррар карда шудааст ба он додаанд.

2. Тибқи қисми дуюми моддаи тафсиршаванда бо ҳалномаи суд ба истиснои ҳолатҳои мӯкаррарнамудаи қонун(ниг: тафсири моддаи 1171 КГ) ҳамсари зиндамонда мумкин аст аз меросгирий аз рӯйи қонун барканор карда шавад. Ин дар ҳолате имкон дорад, ки никоҳ бо меросгузор дар ҳақиқат то қушодани мерос қатъ гардида буд. Барои ин суд бояд муайян менамояд, ки ҳамсарон дар давоми на камтар аз се сол то қушода шудани мерос ҷудо зиндагӣ менамуданд. Агар ҳолати мазкур мӯкаррар карда шавад, он гоҳ дар асоси аризай шахсони манфиатдор ҳалнома оид ба барканор кардани ҳамсар аз меросгирий аз рӯйи қонун бароварда мешавад.

Моддаи 1173. Ҳифзи мерос ва идораи он ҳангоми мероси қонунӣ

1. Дар ҳолате, ки агар як қисми амвол тарикӣ васиятнома ба мерос гузарад, ичроқунандаи васиятнома, ки васиятгар таъин намудааст, ҳифзи ҳамаи мерос ва идораи онро, аз чумла он қисмати меросро, ки бо тартиби мероси қонунӣ мегузарад, анҷом медиҳад.

Ичроқунандаи васиятнома, ки мутобиқи қисми 1 моддаи 1164 ҳамин Кодекс вориси васиятномавӣ ё аз тарафи суд таъин шудааст, вазифаи ҳифзи ҳамаи мерос ва идорақунии ваколатии онро анҷом медиҳад, агар ворисони қонунӣ таъини идорақунандаи меросро барои иҷрои вазифаҳои номбаршуда, ки барои қисмати мероси бо тартиби мероси қонунӣ гузаранда татбиқ мешавад, талаб нақунанд.

2. Идорақунандаи ваколатии мерос бо ҳоҳиши як ё якчанд ворисони қонунӣ ё бо талаби кредитори меросгузор дар ҷои қушодани мерос аз тарафи нотариус таъин карда мешавад. Агар вориси

қонунй ё кредитори меросгузор бо таъини идоракунандай мерос розӣ набошанд, ҳукуқ доранд таъини идоракунандай меросро дар суд баҳс қунанд.

3. Агар ворисони қонунй набошанд ё номаълум бошанд, мақоми икроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бояд бо хоҳиши оид ба таъини идоракунандай мерос ба нотариус муроҷиат намояд. Дар ҳолати ҳозир гардидани ворисони қонунй идоракунандай мерос мумкин аст бо талаби онҳо бо баргардонидани ҳарочоти ба ў зарурӣ ва пардохтани мукофот аз ҳисоби мерос бозхонда шавад.

4. Идоракунандай мерос ваколатҳои пешбининамудаи моддаи 1164 ҳамин Кодексро, ки нисбати икроқунандай васиятнома татбиқ карда мешавад, анҷом медиҳад, чунки чизи дигаре аз маҳсусияти мероси қонунй барнамеояд.

5. Идоракунандай мерос ҳукуқи ҷуброни ҳарочоти заруриро оид ба ҳифзи мерос ва идораи он дорад, агар тартиби дигареро созишномаи ў бо ворисон ва ҳамчунин барои мукофот пешбинӣ накунад.

1. Муҳофизати мерос ва идора намудани он бо мақсади ҳифзи ҳукуқи меросгири, шахсони аз меросгирий радкарда-шуда ва дигар шахсони ҳавасманд анҷом дода мешавад. Ҳамчун қоидаи умумӣ меросгири агар аз мерос даст накашад, аз ҳукуқи меросгирий маҳрум карда нашуда бошад ва бо сабаби беътибор эътироф донистани васиятнома ҳукуқ ба меросгириро аз даст надода бошад, он гоҳ ҳукуқ ба мерос ё қисме ки ба он тааллуқ дорад аз лаҳзаи кушодашавии мерос ба даст медарорад. Бояд зикр намоем, ки лаҳзаи кушодашавии мерос ва лаҳзаи бадастдарории он мумкин аст дар доираи вақти муайян фарқ намояд. Аз ин ҷо меросгири метавонад дар ин доираи вақт аз самара, меваҳо ва дигар даромадҳои молумулкӣ меросӣ истифода барад. Ҳамзамон ба зиммаи меросгири аз лаҳзаи кушодашавии мерос гаронии нигоҳдории молумулкӣ мероси гузошта мешавад. Вале содир намудани амалҳои аҳамияти ҳукуқидоштаро нисбат ба молумулкӣ меросӣ меросгири танҳо баъди ба расмият даровардани ҳукуқ ба он метавонад ба анҷом расонад. Ҳамин тарик меросгири аз имконияти ҳифзи ҳукуқи қонунии худ оид ба гирифтани молумулкӣ меросӣ то лаҳзаи кушодашавии мерос маҳрум мебошад. Дар ин давра онҳо имконияти ҳифзи ҳукуқ ва манфиатҳои қонунии худро надоранд аз ҳукуқи меросгирий радкардашудагон ба манфиати онҳое, ки дар васиятнома (легат) мукаррар карда шудааст. Ба ҳайси шахсони ҳавасманде, ки барои ҳифзи ҳукуқи онҳо чораҳо оид ба муҳофизати мерос ва идоракуни он анҷом дода мешавад кредиторҳои меросгузор дохил мешаванд. Зоро бо таври пурра қонеъ гардонидани талаботи онҳо аз нигоҳдории мерос бевосита вобастагӣ дорад.

Барои ҳамин ҳам дар доираи вақте, ки қонун барои бадастдарории мерос ҷудо менамояд зарур аст, ки барои муҳофизат

ва идоракуни молу мулки мероси чунин ҳукуқ ба шахсе ҷудо карда шавад. Чунин шахс икроқунандай васият ва идоракунандай бовариники мерос шуда метавонад.

2. Тибқи қисми якуми моддаи тафсиршаванда дар ҳолате, ки як қисми амвол бо тариқи васиятнома ба мерос мегузарад, икроқунандай васиятнома, ки васиятгар таъин намудааст, ҳифзи ҳамаи мерос ва идораи онро, аз ҷумла он қисмати меросро, ки бо тартиби мероси қонунй мегузарад, анҷом медиҳад. Вале дар сурате, ки икроқунандай васиятнома аз ҷониби меросгузорӣ (вориси) васиятномавӣ ё аз тарафи суд таъин мешавад, вай вазифаи ҳифзи ҳамаи мерос ва идоракуни ваколатии онро ба шарте анҷом медиҳад, агар ворисони қонунй таъини идоракунандай меросро барои икрои вазифаҳои номбаршуда, ки барои қисмати мероси бо тартиби мероси қонунй гузаранда татбиқ мешавад, талаб нақунанд.

Ҳамин тарик барои аз ҷониби икроқунанда амали намудани функция оид ба муҳофizat ва идораи молумулкӣ меросие, ки бо тартиби меросгирий аз рӯйи қонун мегузарад, қонунгузор бо тартиби таъини икроқунандай васият аҳамият медиҳад.

3. Қонунгузории пеш амалкунанда муҳофizati молумулкӣ меросиро ба зиммаи натариуси давлати voguzor менамуд. Натариуси давлатӣ дар ҳолати зарурӣ нигоҳибинкунанда ё васиро нисбат ба молумулкӣ мероси таъин менамуд. Тибқи қонунгузории ҳоло амалкунанда барои анҷом додани муҳофizati мерос ва идоракуни он идоракунандай ба бовари асосёftai меросро таъин менамояд (моддаи 58 Қонуни ҶТ «Дар бораи натаруси давлатӣ»). Сарчашмаи асосии батанзимдарории молумулкӣ ба бовари асосёfta боби 48 Кодекси гражданӣ ба ҳисоб меравад. Қоидаҳои боби мазкур агар дар қонун тартиби дигар пешбинӣ накарда шуда

бошад ё аз моҳияти муносибатҳои мазкур чизи дигар ба миён наояд нисбат ба муносибатҳо оид ба идоракуни бовари асосёфтаи мерос татбиқ карда мешавад. Дар асоси қисми дуюми моддаи тафсиршаванда идоракунданда ба боварӣ асосёфтаи мерос бо хоҳиши як ё якчанд ворисони (меросгири) қонунӣ ё бо талаби кредитори меросгузор дар чои кушодани мерос аз тарафи нотариус таъин карда мешавад. Агар меросгири қонунӣ ё кредитори меросгузор бо таъини идоракундандаи мерос розӣ набошанд, ҳукуқ доранд таъини идоракундандаи ба боварӣ асосёфтаи меросро дар суд мавриди баҳс қарор диханд. Тибқи қисми сеюми моддаи тафсиршаванда агар ворисони (меросгири) қонунӣ набошанд ё номаълум бошанд, мақоми иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бояд барои таъини идоракундандаи мерос ба нотариус муроҷиат намояд. Дар ҳолати ҳозир гардидани ворисони қонунӣ идоракундандаи мерос мумкин аст бо талаби онҳо барои баргардонидани ҳарочоти кардааш ва пардохтани мукофот аз ҳисоби мерос барои оне ки муҳофизати мерос ва идораи онро ба роҳ мондааст даъват карда шавад. Бо сабабе, ки қонун ба идоракундандаи ба боварӣ асосёфтаи мерос ягон хел талаботи муайян пешбинӣ наменамояд, аз ин ҷо дар назар доштан мумкин аст, ки шахси идоракундандаи ба боварӣ асосёфтаи мерос, аз ҷумла аз ҳисоби меросгири қонунӣ бояд шахси воқеие бошад, ки қобилияти амалкунии пурра дошта бошад ё шахси ҳукуқие, ки қобилияти ҳукуқдориаш ба вай ҷунин имкониятро медодашт бошад.

4. Кодекси гражданий ба идоракундандаи ба боварӣ асосёфтаи мерос ҳамон ваколатҳоеро медиҳад, ки ба он иҷроқундандаи васиятнома доро мебошад. Ин ба он алоқаманд аст, ки асоси институти иҷроқундандаи васиятнома ва идоракуни бовари асосёфта ташкил медиҳад. Ба гайр аз он мақсади ниҳоии онҳо низ як чиз мебошад, нигоҳ доштани мерос ва додани он ба соҳибмулкӣ меросгири. Барои ҳамин ҳамтибқи қисми ҷоруми моддаи тафсиршаванда идоракундандаи мерос он ваколатҳоеро анҷом медиҳад, ки нисбати иҷроқундандаи васиятнома дар моддаи 1164 ҳамин Кодекс пешбинӣ карда шудааст. Ҳамзамон ваколатҳо идоракундандаи боваринок то дараҷае нисбат ба ваколатҳои иҷроқундандаи васиятнома маҳдуд мебошад. Ин ба ҳусусиятҳои мерос оид ба васият асос меёбад. Бояд зикр намоем, ки идоракундандаи бовариноки мерос ба монанди иҷроқундандаи васиятнома барои камомад, бегона кардан ё пинҳон намудани молумулки мероси ва барои расонидани зиён ба меросгири ҷавобгар мебошад.

5. Мувоғиқи қисми панҷуми моддаи тафсиршаванда идоракундандаи мерос ба монанди иҷроқундандаи васият агар тартиби дигареро созишномаи у бо ворисон пешбинӣ накарда бошад, ҳукуқи гирифтани ҳарочоти заруриашро оид ба ҳифзи мерос ва идораи он дорад. Ба гайр аз ҷуброни ҳарочотҳои зарурӣ идоракундандаи бовариноки мерос аз ҳисоби мерос барои гирифтани ҳарочоти хизматҳои расонидааш ҳукуқ дорад.

БОБИ 61. ҚАБУЛ ВА ДАСТ ҚАШИДАН АЗ МЕРОС

Моддаи 1174. Қабули мерос

1. Барои соҳиб шудан ба мерос ворис ҳукуқ дорад онро қабул намояд. Қабули мерос бо ягон шарт ё эзоҳот иҷозат дода намешавад.

2. Ҳамон вакът аз тарафи ворис мерос қабулгардида эътироф мешавад, ки агар ў воқеан ба соҳибияти амволи меросӣ шурӯъ намояд ё вакте ки ў ба мақоми нотариати маҳали кушода шудани мерос дар ҳусуси қабули мерос ариза дихад.

3. Амалҳои дар ҳамин модда нишондодашуда бояд дар давоми шаш моҳ аз рӯзи кушода шудани мерос ба анҷом расонида шаванд.

4. Шахсоне, ки барои онҳо ҳукуқи ворисӣ танҳо дар ҳолати қабул накардани мерос аз тарафи ворисони дигар ба миён меояд, метавонанд дар ҳусуси розигии қабули мерос дар давоми муҳлати боқимондаи қабули мерос эълон намоянд ва агар ин муҳлат аз се моҳ кам бошад, пас он то се моҳ дароз карда мешавад.

5. Қабули мерос аз рӯзи кушодашавии мерос ба ворис тааллуқдошта эътироф карда мешавад.

1. Барои ба даст овардани мерос (мерос аз рӯйи қонун ва аз рӯйи васиятнома), ворис онро бояд қабул намояд. Қабули мерос аз

ҷониби ворис бо баамал баровардани изҳори ироди ў барои қабули моликияти ба мерос гузошта шудаи меросгузоранд, ҳамзамон

хукуку уҳдадории меросгузоранда ҳангоми дар қайди ҳайёт буданаш якҷоя бо моликияти ба меросгузошта шуда ба ворис мегузарад. Дар ин маврид ҳукуқҳои фитрии (хукуқ ба зистан, ҳукуқ ба ҳифзи саломатӣ ва р.) меросгузоранда бо фарорасии марги ў қатъ мегардад. Танҳо он ҳукуку уҳдадориҳои меросгузоранда ба моликияти ба мерос гузошта шуда, ҳангоми марги ў ба ворис мегузарад. Ҳамзамон ҳаминро қайд кардан ба маврид аст, ки шахсро барои қабул намудани мерос маҷбур кардан мумкин нест, ворис бо изҳори ироди худ метавонад меросро қабул қунад ё аз он даст қашад.

2. Дар баробари ғузариши мерос ба тариқи қонун ва аз рӯйи васиятнома, қабули мерос бо ду роҳ амалӣ гардони мешавад. Бо роҳи воқеӣ ё бо роҳи навиштани ариза расмӣ.

Қонунгузор қабули меросро бо пешниҳод намудани шартҳои гуногун иҷозат намедиҳад. Масалан агар шарт гузошта шавад, ки ворис баъди имконияти пардоҳти андозро доштан, ҳукуқи қабул кардани меросро дорад, яъне чунин шарт ҷоиз намебошад. Агар ариза дар бораи қабули мерос ягон шарт ё ҳолатҳои гуногунро пешбинӣ қунад, пас он гайриқонунӣ эътироф шуда, боиси асоси қонунӣ надоштани шаҳодатнома дар бораи қабули мерос мегардад.

Вақте, ки ворисон якчанд нафар бошанд, пас ҳар яки он оиди қабули мерос дар алоҳидагӣ вобаста ба ҳиссаи худ бояд ариза нависанд. Агар онро як ворис қабул карда бошад ин

маъни онро надорад, ки бо тарзи беихтиёрон (автоматики) ворисони дигар онро қабул карда метавонанд.

3. Тибқи меъёри муайян намудаи Қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳлати ғузариш ва қабули мерос шаш моҳ муайян шудааст. Дар давоми шаш моҳ баъд аз лаҳзай фавти меросгузоранда ворис ё ворисон метавонанд моликияти ба меросгузошта шударо қабул намоянд. Ворисон тибқи васиятнома ва бо қонун шаҳрвандон, инчунин тибқи васиятнома мумкин аст шахсони ҳукуқӣ ва давлат бошанд (ниг: тафсири моддаи 1145 КГ).

4. Чи тавре ки қисми 3 моддаи 1165 КГ муайян намудааст ворисони қонунии ҳар як навбат дар ҳолати набудани ворисони навбати пешина, бартараф намудани онҳо аз мерос, аз тарафи онҳо қабул нагардидаи мерос ё даст қашидан аз он ҳукуқ ба мерос доранд. Бояд зикр намоем, ки ворисони қонунии ҳар як навбат дар муҳлати муайян шуда, метавонанд меросро қабул қунанд, лекин дар сурати нокифоя будани муҳлати се моҳ пас муҳлат то се моҳ дароз карда мешавад.

5. Аз мазмуни қисми 5 моддаи тафсиришаванда маълум мегардад, ки қабули мерос аз ҷониби ворисони дар моддаи 1144 КГ муайян шуда, аз рӯзи кушодашавии мерос ба ворис тааллуқдошта эътироф карда мешавад.

Моддаи 1175. Ба ворисон гузаштани ҳукуки гирифтани хиссаи мерос (трансмиссияи ворисӣ)

1. Агар ворис баъди кушода шудани мерос онро дар муҳлати муқарраргардида қабул нокарда фавтида бошад, дар ин сурат ҳукуки гирифтани хиссаи мерос ба ворисони ў мегузарад (трансмиссияи ворисӣ). Ворисони вориси фавтида меросро бояд дар ҷаравӣ муҳлати то охири муҳлати қабули мерос бокимонда қабул қунанд. Агар ин муҳлат камтар аз се моҳ бошад, пас он бояд то се моҳ дароз карда шавад.

2. Ҳангоми даст қашидан аз гирифтани амвол тибқи трансмиссияи ворисӣ амвол ба дигар ворисон мегузарад.

1. Тибқи моддаи тафсиришаванда моҳияти трансмиссияи ворисӣ дар он ифода меёбад, ки агар ҳангоми кушодани мерос субъекти меросқабулқунанда (ворис) фавтад, пас қонунгузор ворисони вориси фавтида дар муҳлати бокимонда барои қабули моликияти ба мерос гузошта шуда, даъват мекунанд. Ҳангоме, ки муҳлати бокимонда аз се моҳ кам бошад, дар чунин ҳолат он ба муҳлати се моҳ дароз карда мешавад. Дар муносибатҳои зикршуда, ворисе ки барои гирифтани мерос даъват шудааст ва ҳангоми кушодашавии мерос

вафот мекунад «трансмитtent» ном дорад ва шахсе ки ҳукуқи қабули мероси вориси вафот ёфта ба онҳо мегузарад «трансмисар» ном дорад. Ба ворисон гузаштани ҳукуки гирифтани хиссаи мерос (трансмиссияи ворисӣ) дорои ҳусусиятҳои зерин мебошад:

1) Ворисе, ки барои қабули мерос даъват карда мешавад ва дорои ҳукуки субъективиро ба мерос дорад, баъд аз кушодашавии мерос, лекин онро қабул накарда вафот мекунад;

2) Ҳукуқ ба мерос, ки ба вориси вафот карда тааллуқ дошт ба ворисони ў мегузарад ва

ворисон хуқуқ доранд меросро қабул кунанд ё аз он даст кашанд.

2. Мувофиқи трансмиссияи ворисӣ ба ворисон мерос аз рӯи васиятнома ё мерос аз рӯйи қонун мегузарад. Дар ҳолате ки вориси

давраи аввали мерос аз рӯйи қонун аз қабули мерос даст кашад он гоҳ барои гирифтани мерос ворисони давраи дигари мерос хуқуқ пайдо мекунанд

Моддаи 1176. Додани шаҳодатномаи хуқуки меросгири

1. Нотариуси маҳалли кушодани мерос ўхдадор аст, ки бо ҳоҳиши ворис ба ў шаҳодатномаи хуқуки меросгириро дихад.

2. Шаҳодатномаи хуқуки меросгирий баъди гузаштани шаш моҳ аз рӯзи кушодашавии мерос дода мешавад.

Ҳангоми меросгирии қонунӣ ё тибқи васиятномаи шаҳодатнома мумкин аст то гузаштани муҳлати нишондодашуда дода шавад, агар нотариус маълумоти дақиқ дошта бошад, ки ба ғайр аз шахси барои шаҳодатнома муроҷиаткарда вобаста ба амволи даҳлдор ё ҳамаи мерос ворисони дигар надошта бошанд.

1. Бояд зикр намоем, барои гирифтани шаҳодатнома дар бораи мерос ворис бояд ду амалро ичро кунад:

а) навиштани ариза бо мазмуни мувофиқ шуда ба мақомоти нотариалии ҷои кушодашавии мерос;

б) пардоҳти бочи давлатӣ барои додани шаҳодатнома дар бораи мерос.

Тибқи моддаи 56 Қонуни ҶТ «Дар бораи нотариати давлатӣ» шаҳодатномаи хуқуқ барои мерос ба меросгирионе (меросхӯроне), ки мерос гирифтаанд, мувофиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон дода мешавад. Меросгирионе, ки меросро дар муҳлатҳои муқарраркардаи қонун нагирифтаанд, ба шаҳодатномаи хуқуқ барои мерос бо розигии ҳамаи дигар меросгирионе, ки мерос гирифтаанд, доҳил карда шуда метавонанд. Чунин розигӣ бояд то дода шудани шаҳодатномаи хуқуқ барои мерос дар шакли ҳаттӣ изҳор карда шавад.

Шаҳодатномаи хуқуқ барои мерос якҷоя ба ҳамаи меросхӯрон ё ба ҳар як меросхӯр алоҳида мувофиқи ҳоҳиши онҳо дода мешавад. Дар сурати аз рӯйи хуқуки мерос ба давлат гузаштани амволи шаҳодатномаи хуқуқ барои мерос ба мақомоти давлатии даҳлдор дода мешавад.

2. Тибқи қисми дуюми моддаи тафсиршаванд баъди гузаштани шаш моҳ аз рӯзи кушодашавии мерос шаҳодатномаи хуқуқи меросгирий ба меросгирион (меросхӯрон) дода мешавад. Меросгире, ки муҳлати қабули меросро бо сабабҳои узрнок гузаронидааст, бояд бо тариқи ҳаттӣ ба мақомоти нотариати давлатии ҷои кушодашавии мерос ё ба суд муроҷиат кунад. Доштани шаҳодатномаи хуқуқ

ба мерос ба сифати хуқуки меросгирион баромад мекунад.

Шартҳои додани шаҳодатномаи хуқуки меросгири аз рӯйи қонун ва васиятнома дар моддаҳои 57 ва 58 Қонуни ҶТ «Дар бораи нотариати давлатӣ» муайян карда шудааст. Мувофиқи он Нотариуси давлатӣ дар вақти додани шаҳодатномаи хуқуқ барои мерос аз рӯйи қонун бо роҳи аз меросгирион талаб карда гирифтани ҳуҷҷатҳои даҳлдор, воқеяти фавти меросгузор, вақт ва ҷои ошкор шудани мерос, мавҷудияти муносибатҳои хешовандӣ бо меросгузор, ки асоси аз рӯйи қонун ба меросгирий даъват кардани шаҳсе мебошад, ки дар бораи додани шаҳодатнома ариза додаанд ва таркиби амволи меросиеро, ки барои он шаҳодатномаи хуқуқ барои мерос дода мешавад, тафтиш мекунад.

Агар дар асоси қонун аз имконияти пешниҳоднамудани ҳуҷҷатеякҷанҷандмеросгири маҳрум бошанд, ки он тибқи қонун асоси ба меросгирий даъват кардан гардидааст ва онҳо бо розигии ҳамаи меросгириони боқимондае, ки мерос гирифтаанд ва ҳуҷҷатҳоеро пешниҳод намудаанд, ки онҳо ба меросгирий даъват кардан мебошанд, метавонанд ба шаҳодатномаи хуқуқ барои мерос доҳил карда шаванд.

Нотариуси давлатӣ ҳангоми додани шаҳодатномаи хуқуқ барои мерос аз рӯйи васиятнома воқеяти вафоти меросгузор, мавҷуд будани васиятномаро бо роҳи аз меросгирион талаб карда гирифтани ҳуҷҷатҳои даҳлдор, вақт ва ҷои ошкор карда шудани мерос, таркиби амволи меросӣ, доираи шахсонеро, ки барои гирифтани ҳиссаи ҳатмии мерос хуқуқ доранд, месанҷад.

Моддаи 1177. Дароз намудани мухлат барои қабули мерос

Мухлати қабули мерос, ки дар моддаи 1174 ҳамин Кодекс муқаррар карда шудааст, мумкин аст ҳангоми аз тарафи суд эътироф намудани сабаби узрники гузаронидани мухлат дароз карда шавад.

Дар ин ҳолатҳо ба ворисе, ки мухлати қабули меросро гузаронидааст, танҳо он қисми амволи ба ў мансуббуда, ки ворисони дигар қабул намудаанд ё ба давлат гузаштааст ва дар шакли аслӣ нигоҳ дошта шудааст ва ҳамчунин маблағҳое, ки аз фурӯши қисмати дигари амволи ба ў мансуббуда ба даст омадааст, дода мешавад.

Ҳангоми пешниҳоди аризаи даъвогӣ зарур аст, ки ба риояи мухлатҳои ҳуқуқи моддӣ дикқат дода шавад. Дар парвандҳои вобаста ба мерос ин хеле мухим аст, зоро дар меъёрҳои ҳуқуқи мерос хусусиятҳои татбиқи мухлати даъво пешбинӣ гардидааст. Ба ғайр аз ин, барои муносибатҳои меросӣ боз бевосита мухлатҳои иловагӣ – мухлатҳои қатъкунанда пешбинӣ

гардидааст. Мухлатҳо заминаҳои ҳуқуқии муроҷиат ба суд ё шартҳои ҳуқуқии ҳифзи судӣ шуда наметавонанд. Мухлати даъво танҳо бо сабабҳои узрник донистан барқарор карда мешавад. Дар ин маврид мухлати даъво танҳо барои шаҳрвандон барқарор карда мешавад ва сабаби гузаронидани мухлати даъво бояд ба шахсияти онҳо алоқамандӣ дошта бошад.

Моддаи 1178. Имконнопазирии ихтиёrdории мерос

Ворисе, ки ҳузури дигар ворисонро мунтазир нашуда, ба ихтиёrdории мерос ё идораи он шурӯъ намудааст, ба истиснои ҳарочоти дағнӣ, таъминоти шаҳси таҳти парастории (хӯрандагон) меросгузор қарордошта, ҳуқуқ надорад то гузашти шаш моҳ аз рӯзи кушода шудани мерос ё то гирифтани шаҳодатномаи ҳуқуқ ба ворисӣ меросро ихтиёrdорӣ намояд.

Аз мазмуни моддаи тавсиршаванда чунин бармеояд, киворисбаъдзмаргимеросгузорандо то гузаштани мухлати шаш моҳай кушодашавии мерос ҳуқуқ надорад ҳудсарона моликияти ба меросгузоштаро ихтиёrdорӣ намояд. Танҳо

метавонад дар ҳолати истиснои ҳузури дигар ворисонро мунтазир нашуда, маросими дағни меросгузорро гузаронад, ҳамзамон таъминоти парасторони меросгузорро ба ўҳда гирад.

Моддаи 1179. Ҳуқуқи аз мерос даст кашидан

1. Ворис ҳуқуқ дорад дар давоми шаш моҳ аз рӯзе, ки ў дар бораи ба меросгирий даъват шуданаш донист ё бояд медонист, аз мерос даст қашад. Ҳангоми мавҷуд будани сабабҳои узрник ин мухлатро мумкин аст суд дароз намояд, аммо на бештар аз ду моҳ.

2. Дасть қашидан аз мерос тариқи пешниҳоди ариза ба нотариуси маҳалли кушода шудани мерос аз тарафи ворис анҷом дода мешавад.

Дасть қашидан аз мерос тариқи намоянда мумкин аст, агар дар ваколатнома барои ҳамин гуна радкуни маҳсус ваколат пешбинӣ шуда бошад.

3. Дасть қашидан аз мерос минбаъд аз эътибор сокит дониста ё бозхонда намешавад.

4. Ворис бо гузашти вақти ба ў пешниҳодшуда ҳуқуқи даст қашидан аз меросро гум мекунад. Ў ин ҳуқуқро ҳамчунин то гузаштани мухлати нишондодашуда гум мекунад, агар ба ихтиёrdории амволи меросӣ шурӯъ карда бошад ё онро ихтиёrdорӣ карда бошад, ё барои гирифтани ҳучҷатҳои тасдиқкунандай ҳуқуқи ў ба ин моликият муроҷиат намуда бошад.

1. Бояд қайд намоем, ки ҳуқуқи аз мерос даст қашидани ворис аҳди яктарафа мебошад. Мувоғиқи моддаи тавсиршаванда дар давоми мухлати муйян шудаи қонунгузор, яъне шаш моҳ аз мавриде, ки ворис дар бораи ба меросгирий даъват шуданаш ҳабар шуд ё бояд медонист метавонад аз мерос даст қашад. Дар ҳолати мавҷуд будани сабабҳои узрник, ба монанди дар хориҷа қарордоштани ворис ва

беҳабар мондани ў ё саҳт бемор будани ворис, ки ба ин сабаб ҳабар надошт ва ҳолати дигари дар қонунгузорӣ пешниҳаванда мухлати мазкур то ду моҳ ва на бештар аз он дароз карда мешавад.

2. Дар мухлати муайян шуда, даст қашидан аз мерос аз ҷониби ворис бо тариқи пешниҳод намудан аз тарафи у аризаи хаттӣ ба мақомоти нотариалии маҳаллий амалӣ гардонида мешавад.

Ҳамзамон радкунӣ аз мерос таввасути намоянда мумкин мебошад, агар дар ваколатнома барои радкунӣ асос пешбинӣ шуда бошад.

3. Тибқи қисми сеюми моддаи тафсиршаванда баъд аз даст кашидан ворис аз мерос ду бора ў барои гирифтани мерос даъват карда намешавад ва он бе тағиیر мемонад.

4. Агар ворис дар муҳлати вақти муайян шуда ҳуқуқи даст кашидан худро аз мерос

Моддаи 1180. Маҳдудкунии ҳуқуқи дасткашӣ аз мерос

1. Агар ворис ҳам бо васиятнома ва ҳам бо Қонун ба меросгирий даъват шавад, ў ҳуқуқ дорад аз мероси ба ў мансубшаванда бо яке аз ин асосҳо ё бо ҳардуи ин асосҳо даст кашад.

2. Ворис ҳуқуқ дорад аз мероси ба ў мансубшаванда тибқи ҳуқуқи афзоишдихӣ (моддаи 1148 ҳамин Кодекс) сарфи назар аз меросгирии қисмати дигари мерос даст кашад.

3. Ҳангоми даст кашидан аз мерос ворис ҳуқуқ дорад нишон диҳад, ки ў ба фоидай шахсони дигар аз ҳисоби ворисони васиятномавӣ ё тибқи Қонун даст мекашад.

4. Даст кашидан аз мерос ба фоидай ворисони аз тарафи васиятгар аз мерос маҳрумшуда ё ворисони ношоиста иҷозат дода намешавад.

5. Ба истиснои ҳолатҳои пешбининамудаи ҳамин модда даст кашидан аз қисми мерос, аз мерос бо эзоҳот ё бо шарт иҷозат дода намешавад.

1. Тибқи моддаи тафсиршаванда новобаста аз он, ки ворис бо васиятнома ё бо қонун ба меросгирий даъват шудааст, ў ҳуқуқ дорад бо яке аз ҳамин асосҳо ё ин ки бо ҳардуи онҳо аз мерос даст кашад. Зоро қабули мерос ҳуқуқи меросгиранда буда на ин ки уҳдадорӣ ў мебошад. Аз ин ҷо ворис ҳуқуқ дорад аз мерос тибқи васиятнома ё мерос аз рӯи қонун ба фоидай дигар ворисон бо нишон додан ё нишон надодани онҳо даст кашад. Ҳамзамон ворис ҳуқуқ дорад аз мероси ба ў мансубшаванда тибқи ҳуқуқи афзоишдихӣ (ниг: тафсири моддаи 1148) сарфи назар аз меросгирии қисмати дигари мерос даст кашад. Дар ин маврид ворис ҳуқуқ дорад ҳангоми даст кашидан аз мерос нишон диҳад, ки ў ба фоидай шахсони дигар аз ҳисоби ворисони васиятномавӣ ё тибқи Қонун даст мекашад. Ҳангоме ки ворис аз мерос даст мекашад ҳиссаи мероси ў ба ворисони дигар мегузарад. Дар баробари ин ҳиссаи ворисе, ки аз мерос даст кашидааст ба ҳиссаи меросии дигар меросгиран зам шуда, баробар тақсим карда мешавад.

2. Даст кашиданни ворис аз мерос ба фоидай ворисони ношоиста ва шахсоне, ки аз

Моддаи 1181. Ҳуқуқи даст кашидан аз гирифтани супориши васияткунандай мерос

1. Меросгири ҳуқуқ дорад аз супориши васияткунандай мерос даст кашидан аз супориши васияткунандай мерос, даст кашидан аз он бо эзоҳот, ба шарте ё ба фоидай шахси дигар иҷозат дода намешавад.

2. Агар меросгиранда аз ҳуқуқи дар ҳамин модда пешбинишуда истифода барад, вориси ба супориши васияткунандай мерос водоргардида аз уҳдадории иҷрои он озод карда мешавад.

пешниҳод накунад, пас баъд аз гузаштани муҳлат вай ин ҳуқуқро аз даст медиҳад . Ҳамзамон ворис дар ҳолати нагузаштани муҳлат ҳуқуқи дасткашиданро аз меросро аз даст медиҳад, агар ў ба ихтиёрдории амволи ба меросгузошта шуда, шурӯй карда бошад, ё онро ихтиёрдорӣ карда бошад ё ин ки барои ҳуччатҳои тасдиқкунандай мерос муроҷиат карда бошад.

тарафи васиятгар аз мерос маҳрумшудаанд, роҳ дода намешавад. Чунин дасткашӣ ба манфиати насли онҳо низ номумкин аст.

3. Дар илми ҳуқуқшиносӣ то имрӯз оиди як масъала баҳс ҷой дорад, «оё қисман аз мерос даст кашидан мумкин аст?». Баъзе олимон бар он ақида ҳастанд, ки қисман аз мерос даст кашидан мумкин аст, vale бъъзеашон бо ин розӣ нестанд. Лекин қонунгузор ҳолати қисман даст кашиданро иҷозат намедиҳад, зоро ин ки ин ҳуқуқ ба ворис барои тамоми моликияти ба меросгузошта шуда дода мешавад ва онро ворис метавонад як маротиба истифода намояд. Ҳамзамон тибқи қисми панҷуми моддаи тафсиршаванда даст кашидан аз мерос бо эзоҳот ё бо шарт низ иҷозат дода намешавад.

Бояд зикр намоем, ки дар ҳолати даст кашиданни ворис аз мерос бори дуввум барои гирифтани мерос ҳуқуқ надорад. Лекин агар ворис исбот карда тавонад, ки дасткашидан ў аз мерос бо таҳдид аз ҷониби шахси дигар, яъне новобаста аз иродааш анҷом дода шудааст, пас дар асоси ҳалномаи суд ҳуқуқи вай ба ҳолати аввали баргардонида мешавад.

1. Азқисмиякумимоддаитафсиршаванда чунин бармеояд, ки меросгир аз супориши васияткунандай мерос хуқук дорад даст кашад. Мисол ҳангоми бо хохиши васияткунандай мерос ба фоидай қарздор ё кредитор аз тарафи ворис ичро намудани амал. Дар мавридиҳо зерин аз супориши васияткунандай мерос даст кашидан иҷозат дода намешавад:

- А) Қисман;
- Б) Даст кашидан аз мерос бо эзоҳот;
- В) Бо шарт;

Моддаи 1182. Тақсими мерос

1. Ҳар як вориси қонунӣ, ки меросро қабул кардааст, хуқук дорад тақсими меросро талаб намояд.

2. Тақсими мерос бо мувофиқаи ворисон тибқи хиссаҳои ба онҳо мансубшаванда ва ҳангоми набудани мувофиқа бо тартиби судӣ анҷом дода мешавад.

3. Қоидаҳои ҳамин модда ба тақсими мерос байни ворисони васиятномавӣ дар ҳолатхое, ки агар ҳамаи мерос ё як қисми он ба ворисон ба хиссаҳо бе нишон додани амволи мушаххас васият шуда бошад, татбиқ карда мешавад.

1. Ҳар як вориси қонунӣ, ки мувофиқи моддаҳои 1166, 1167 ва 1168 Кодекси гражданий меросро қабул кардааст, хуқук дорад тақсими меросро талаб намояд.

2. Тибқи қисми дуюми моддаи тафсиршаванда агар дар байни ворисон нияти байни худ тақсим кардани молу мулки меросӣ мавҷуд бошаду ба сифати ворисон на танҳо ноболигон, шаҳрвандони гайри қобили амал ё қобилияти амалашон маҳдуд, балки падару модар, васиён, парасторон ва дигар намояндагони қонунии онҳо баромад намоянд, чунин тақсимот бе розигии байни ворисон мумкин нест. Агар шаҳсони мазкур новобаста аз ин ҳам зарурати тақсими молу мулки меросиро лозим донанд, онҳо бояд ба суд оид ба тақсими молу мулки меросӣ дар шакли имконназарии тақсимоти қонунии он бо розигии байни худ муроҷиат намоянд. Бе шакку шубҳа дар чунин тақсимот бояд мақомоти васоят ва парасторӣ,

Г) Ба фоидай шахси дигар.
2. Аз мазмуни қисми дуюми моддаи тафсиршаванда чунин бармеояд, ки ворис бо истифода аз хуқҳои дар ҳамин моддаи пешбинӣ шуда худ, аз уҳдай иҷрои супориши васияткунандай мерос озод карда мешавад. Яъне дар мавриде, ки ворис тибқи мерос аз рӯи қонун ва мерос аз рӯи васиятнома аз ҳиссаи ба ў чудонамуда даст кашад, дар чунин сурат вай аз иҷрои супориши васияткунандай мерос водоргардида озод карда мешавад.

ки суд ҷиҳати ҳимояи манғиатҳои ноболигон, шаҳрвандони гайри қобили амал ва қобилияти амалашон маҳдуд баромад мекунанд, огоҳ карда шаванд.

Барои он ки тақсимоти молу мулки меросӣ бо иштироки шаҳсони номбаршуда бе муроҷиат ба суд амалӣ шавад, шаҳсони мазкурро зарур аст, ки ба мақомоти васоят ва парасторӣ бо дарҳост оид ба озод намудани онҳо аз уҳдадориҳои даҳлдор муроҷиат намоянд (қисми 2 модда 39 КГ, vale он танҳо барои васиён ва парасторон даҳл дорад). Дар чунин ҳолат маҳдудияте, ки дар қисми 3 моддаи 38 КГ пешбинӣ гардидааст, татбиқ намешавад.

3. Тибқи қисми сеюми моддаи тафсиршаванда қоидаҳои моддаи мазкур ба тақсими мерос байни ворисони васиятномавӣ дар ҳолатхое, ки агар ҳамаи мерос ё як қисми он ба ворисон ба хиссаҳо бе нишон додани амволи мушаххас васият шуда бошад, татбиқ карда мешавад.

Моддаи 1183. Хуқуқи ворисони гоиб

1. Агар дар байни ворисон шаҳсоне бошанд, ки маҳалли буду боши онҳо номаълум бошад, ворисони дигар, иҷроқунандай васиятнома (идоракунандай мерос) ва нотариус уҳдадоранд барои муқаррар намудани маҳали буду бош ва даъвати онҳо ба мерос тадбирҳои зарурӣ андешанд.

2. Агар вориси гоиб, ки ба мерос даъват шудааст, маҳали буду бошаш муқаррар шуда бошад ва дар давоми мухлати пешбинӣ намудан моддаи 1179 ҳамин Кодекс аз мерос даст накашида бошад, ворисони дигар уҳдадоранд, ки дар хусуси нияти худ оид ба тақсими мерос ба ў хабар диханд.

3. Агар дар давоми се моҳ аз лаҳзаи хабардииҳо дар қисми 2 моддаи мазкур муқарраргардида вориси гоиб ворисони дигарро дар бораи хоҳиши худ оид ба иштирок намудан дар созишномаи тақсими мерос хабардор нақунад, ворисони дигар хуқук доранд бо созишномаи байниҳамдигарӣ меросро тақсим кунанд ва ҳиссаи ба вориси гоиб мансуббударо чудо намоянд.

4. Агар дар давоми шаш моҳ аз рӯзи қушодани мерос маҳали буду боши вориси гоиб муқаррар нагардида бошад ва дар бораи аз тарафи ӯ рад намудани мерос маълумоте набошад, ворисони дигар хукуқ доранд бо қоидаҳои қисми 2 ҳамин модда тақсими меросро анҷом диханд.

5. Ҳангоми мавҷуд будани ҳамл, vale ҳанӯз таваллуд нашудани ворис тақсими амвол метавонад танҳо баъди таваллуди чунин ворис сурат гирад.

Агар ҳамл, vale вориси ҳанӯз таваллуднашуда зинда ба дунё ояд, ворисони боқимонда хукуқ доранд тақсими меросро танҳо бо чудо намудани ҳиссаи мероси ба ӯ марбута анҷом диханд. Барои хифзи манфиатҳои навзод дар тақсими мерос бояд намояндаи мақоми васоят ва парасторӣ даъват карда шавад.

1. Аз мазмуни қисми якуми моддаи тафсиршаванда маълум мегардад, ки агар ҳангоми қушодашавии мерос дар байни ворисон ворисе бошад, ки аз маҳалли истиқомати вай ягон ҳабаре набошад дар чунин ҳолат ворис ё ворисони дигар ва нотариус уҳдадоранд, ки маҳалли истиқомати ўро муайян кунанд ва барои даъвати ӯ барои гирифтани мерос тадбирҳо андешанд.

2. Ҳамзамон тибқи қисми дуюми моддаи тафсир-шаванда, агар маҳали истиқомати вориси гоиб муайян шавад ва дар давоми муҳлати шашмоҳ (ниг: тафсири моддаи 1179 КГ) аз хукуқи гирифтани мерос даст накашида бошад, пас ворисони дигар уҳдадор мешаванд, ки дар ҳусуси тақсимоти моликияти меросӣ ба ӯ ҳабар диханд.

3. Аз мазмуни қисми сеюми моддаи тафсиршаванда чунин бармеояд, ки агар дар давоми се моҳ вориси гоиб аз ҳуд дарак дихад, лекин дар ҳусуси тақсимоти мерос муроҷиат накунад, пас ворисони дигар дар асоси созишномаи ҳамдигар хукуқ доранд меросро тақсим кунанд ва ҳиссаи вориси гоиб бударо чудо гузоранд.

4. Тибқи қисми ҷоруми моддаи тафсиршаванда, агар дар давоми шаш моҳ аз рӯзи қушодани мерос маҳали истиқомати вориси гоиб муқаррар нагардида бошад ва дар бораи аз тарафи ӯ рад намудани мерос

маълумоте набошад, ворисони дигар хукуқ доранд бо қоидаҳои қисми 2 ҳамин модда тақсими меросро анҷом диханд.

5. Ҳангоми муайян намудани шартҳои тақсими мерос қонун, пеш аз ҳама, кафолати таъмини манфиатҳои ҳамон иштирокчиёни тақсими мерос, ки бо сабабҳои гуногун имконияти шахсан манфиатҳои ҳудро ҳимоя карданро надоранд, муқаррар намудааст. Аз ин ҷо тибқи қисми панҷуми моддаи тафсиршаванда ҳангоми мавҷуд будани ҳамл, vale ҳанӯз таваллуд нашудани ворис, тақсими молу мулк метавонад танҳо баъди таваллуди ӯ сурат гирад. Агар вориси ҳанӯз таваллуднашуда зинда ба дунё ояд, ворисони боқимонда хукуқ доранд тақсими меросро танҳо бо чудо намудани ҳиссаи мероси ба ӯ марбута анҷом диханд. Барои хифзи манфиатҳои навзод дар тақсими мерос бояд намояндаи мақоми васоят ва парасторӣ даъват карда шавад. Қонунгузории қаблан амалкунанда каме тартиби дигареро пешбинӣ мекард, яъне ворисон дар чунин ҳолатҳо хукуқ доштанд, ки то таваллуд шудани қӯдак низ, аммо танҳо бо шарти чудо намудани ҳиссаи ӯ меросро байни ҳуд тақсим намоянд (қисми 2 моддаи 555 КГ ҶШС Тоҷикистон, соли 1963). Аз мазмуни он ва таҷрибаи судӣ бармеомад, ки ҳангоми мурда таваллуд шудани қӯдак ҳиссаи ӯ байни дигар ворисон бо қоидаи афзуншавии ҳисса тақсим карда мешуд.

Моддаи 1184. Меросгирии корхона

Агар дар созишномаи ҳамаи онҳое, ки меросро қабул кардаанд, тартиби дигаре пешбинӣ нашуда бошад, корхонаи (моддаи 144 Кодекси мазкур) ба ҳайати мерос дохилшаванда дар шакли асл тақсим карда намешавад ва тибқи ҳиссаи ба онҳо мансуббуда ба моликияти умумии ҳиссавии ворисон ворид мешавад.

Аз мазмуни моддаи тафсиршаванда чунин бармеояд, ки корхона ба сифати объекти маҳсуси мерос баромад мекунад. Зоро вақте корхона ки ба сифати объекти мерос баромад мекунад, дар ин ҷо қитъаи замин, бино, иншоот, воситаҳои нақлиётӣ, ашёҳои дигар, хукуқ ва

қарзҳои корхона мансуб ба меросгузоранда ба ворис ё ворисон мувоғики мерос аз рӯи васиятнома ё аз рӯйи қонун мегузарад. Дар ин маврид корхонаҳои ҳусусие ба сифати объекти мерос баромад карда метавонанд, ки ба фаъолияти тиҷоратӣ машғуланд ва онҳо

ҳамчун соҳибкор ба қайд гирифта шудаанд. Қайд кардан ба маврид аст, ки дар баробари гузаштани корхона ҳамчун мерос ба ворисон

хуқуқи машғул шудан ба фаъолияти соҳибкорӣ, ки қаблан иҷозатномаи онро меросгузор гирифта буд, низ ба ворис мегузарад.

Моддаи 1185. Ҳуқуқи бартарии ворисони алоҳида ба амволи ба мерос воридшаванда

1. Ҳангоми тақсими мерос ворисоне, ки дар давоми сол то кушодашавии мерос якҷоя бо меросгузор зиндагӣ мекарданд, барои аз ҳайати мерос гирифтани хонаи истиқоматӣ, ҳучра ё бинои дигари истиқоматӣ ва ҳамчунин асбобу ашёи хона ҳуқуқи бартарӣ доранд.

2. Ҳангоми тақсими мерос ворисоне, ки ҳамроҳи меросгузор ҳуқуқи моликияти умумӣ ба амвол доранд, барои гирифтани амволи дар ҳайати мерос буда, ки ба моликияти умумӣ дохил мешавад, дар шакли аслӣ ҳуқуқи бартарӣ доранд.

3. Ҳангоми амалӣ намудани ҳуқуқи бартарии дар қисмҳои 1 ва 2 ҳамин модда нишондодашуда бояд манфиатҳои амволии ворисони дигари дар тақсимот ширкатқунанда риоя карда шаванд. Агар дар натиҷаи амалӣ намудани ин ҳуқуқҳо амволе, ки меросро ташкил медиҳад, барои пешниҳод ба ворисони соҳиби ҳисса кам бошад, пас вориси татбиқкунандаи ҳуқуқи бартарӣ бояд ба онҳо ҷуброни даҳлдори пулӣ ё амволӣ намояд.

1. Тибқи қисми якуми моддаи тафсиршаванда ҳангоми тақсими мерос ба ворисоне, ки дар давоми сол то кушодашавии мерос бо меросгузор зиндагӣ мекарданд, яъне ҳангоми тақсими мерос нисбат ба ворисони дигар дар гирифтани хонаи истиқоматӣ, ҳучра ё бинои дигари истиқоматӣ ва ҳамчун ашёи хона бартарӣ дода мешавад.

2. Тибқи қисми дуюми моддаи тафсиршаванда ворисоне, ки ҳангоми тақсими мерос ҳамроҳи меросгузор ҳуқуқи моликияти умумӣ ба амвол доранд (дар муносибати зану

шавҳар), дар вақти тақсими амволи меросие, ки дар ҳайати мерос аст ва он ба моликияти умумӣ дохил мешавад, ҳуқуқи бартарӣ доранд.

3. Дар мавриди амалӣ намудани ҳуқуқи бартарӣ дар қисмҳои 1 ва 2 ҳамин модда нишон дода шуда, бояд манфиати амволии ворисони дигар низ риоя карда шаванд. Агар ҳангоми тақсими мерос ҳиссаи ворисони дигар кам ҷудо карда шавад, пас ворисоне, ки ҳуқуқи бартарӣ доранд бояд ба он ворисон ҷуброни пулӣ ё амволӣ диханд.

Моддаи 1186. Харочоте, ки аз ҳисоби мерос бояд пардохта шавад

Аз ҳисоби мерос то тақсими он байни ворисон бояд дарҳости баргардонидани харочоти зарурии бо сабаби бемории пеш аз вафоти меросгузор ба миёномада, харочоти дафни меросгузор, харочоти вобаста ба гирифтани мерос, хифзи он, идораи он ва иҷрои васиятнома ва ҳамчунин пардохти мукофот ба иҷроҷии васиятнома ё ба идоракунандаи мерос қонеъ гардонида шавад. Ин дарҳост бояд аз арзиши мерос пештар аз дигар дарҳостҳо, аз ҷумла дарҳостҳое, ки бо гарав ё замонатҳои дигар таъмин карда шудаанд, қонеъ карда шаванд.

Аз мазмуни моддаи тафсиршаванда ҷунин бармеояд, ки аз ҳисоби мерос то тақсими он байни ворисон бояд харочотҳои зарурӣ бо сабаби хифзи моликияти меросӣ то тақсимоти он, амали иҷроиши васиятнома аз ҳисоби мерос, харочоти бемории меросгузор пеш аз

марг, харочоти дафни меросгузор, харочоти вобаста ба гирифтани мерос ва ғ. пардохт карда шавад. Бояд зикр намоем, ки ин дарҳост нисбат ба дарҳостҳое, ки бо гарав ё замонатҳои дигар таъмин карда шудаанд, пештар қонеъ карда шавад.

Моддаи 1187. Аз тарафи кредиторҳо рӯёнидани қарзҳои меросгузор

Кредиторони меросгузор ҳуқуқ доранд талаботи ҳудро, ки аз уҳдадориҳои меросгузор бармеояд ба иҷроҷии васиятнома, идоракунандаи мерос ё ворисон пешниҳод намоянд. Ворисон ҳамчун қарздорони муштарак дар доираи арзиши амволи ба ҳар яки онҳо гузошта ҷавоб медиҳанд.

Уҳдадории шаҳрванди қарздор бо фарорасидани марги ў ба анҷом намерасад. Аз ин лиҳоз байди марги меросгузор, ки қарзи ҳудро дар назди кредитор иҷро накардааст,

иҷроиши қарзи меросгузор аз ворисони он талаб карда мешавад. Қарздор ҳуқуқ дорад аз ворис ё ворисоне, ки меросро мувофиқи васиятнома ё аз рӯйи қонун қабул кардаанд қарзро талаб

намояд. Ҳамзамон ворисон ҳамчун қарздори муштарак дар доираи ҳиссаи меросии худ ба

арзиши амволи ба ҳар як онҳо гузашта шуда, бояд ҷавоб диханд.

Моддаи 1188. Муҳлати пешниҳоди талаботи кредиторҳо

1. Кредиторҳои меросгузор дар давоми шаш моҳ аз рӯзи күшодашавии мерос, бояд ба ворисоне, ки меросро қабул намудаанд, талаботро сарфи назар аз муҳлати шурӯи талаботи пешниҳод намоянд.

2. Муҳлати дар қисми 1 ҳамин модда мұкарраргардида мумкин аст аз тарафи суд дароз карда шавад, агар суд сабаби гузаронидани муҳлатро узрнок эътироф намояд.

3. Риоя нагардидани ин қоидаҳо кредиторонро ба гум карданы ҳуқуқи талабот меорад.

Азмазмуни қисми 1 моддаи тафсиршаванда чунин бармеояд, ки дар давоми муҳлати шаш моҳ аз рӯзи күшодашавии мерос кредиторон ба ворисоне, ки меросро қабул намудаанд, бояд талаботашонро пешниҳод намоянд. Дар ҳолати истиснои муҳлате, ки дар талаботи қисми 1 ҳамин модда оварда шудааст, аз тарафи суд

бо эътирофи сабабҳои узрнок дароз карда мешавад. Дар ҳолате, ки талаботҳои вобаста ба муҳлати пешниҳоди талаботи кредиторон нисбати ворисони меросгузори қарздор дар қисмҳои 1 ва 2 моддаи мазкур оварда шудааст, риоя нашавад, пас кредитор ҳуқуқи талаботии худро гум мекунад.

БОБИ 62. ҲИФЗИ АМВОЛИ МЕРОСӢ

Моддаи 1189. Чораҳо оид ба ҳифзи амволи меросӣ

Барои ҳифзи манфиатҳои ворисони ғоиб, қабулкунандаи супориши васияткунандаи мерос ва манфиатҳои оммавӣ, нотариус ё мақоми ба он баробар кардашудаи маҳали күшодани мерос бо ташаббуси шахсони манфиатдор, иҷроқунандаи васиятнома ё бо ташаббуси худ чораҳои заруриро оид ба ҳифзи мерос то қабули мерос аз тарафи ҳамаи ворисон меандешад.

Моддаи тафсиршаванда чораҳоеро пешбинӣ менамояд, ки барои ҳифзи молумулки меросӣ равона карда шудааст. Тибқи он доираи шахсоне муайян карда мешавад, ки ба зиммаи онҳо дидани чораҳои зарурӣ оид ба ҳифзи амволи меросӣ гузашта шудааст. Ба онҳо нотариус ё мақомоти ба он баробар кардашудаи маҳали күшодани мерос доҳил мешаванд. Тибқи моддаи 55 Қонуни ҶТ «Дар бораи нотариати давлатӣ» Нотариуси давлатӣ дар маҳали күшодани мерос дар асоси аризаи ворис ё ворисон, иҷроқунандаи васиятнома, мақомоти худидоракуни шахрак ва деҳот, мақомоти васоят ва парасторӣ ё шахсони дигари воқеӣ ва ҳуқуқӣ барои ҳифзи молу мулки меросӣ, ки барои манфиати давлат, ворис, ворисон ё кредиторон зарур аст, чораҳо меандешад. Агар молу мулки меросгузор ё қисми он дар маҳали күшодани мерос набошад, нотариуси давлатии маҳали күшодани мерос ба идораи нотариалии давлатии ҷойи воқеяти молу мулки меросӣ дар бораи андешидани чораҳои ҳифзи он супориши мефиристад. Дар ҳолате, ки иҷроқунандаи васиятнома таъин карда шудааст (ниг: тафсири моддаи 1164 КГ) нотариуси давлатӣ дар ҳифзи мерос дар мувофиқа бо иҷроқунандаи васиятнома анҷом медиҳад. Бояд зикр намоем,

ки иҷроқунандаи васиятнома чораҳоро оид ба ҳифзи меросро мустакилона ё ин ки бо талаби як ё якчанд меросгир меандешад. Нотариуси давлатӣ барои ҳифзи молу мулки меросӣ онро ба рӯйхат мегирад ва барои ҳифз онро ба ворисон ё шахсони дигар месупорад. Барӯйхатгирий бо иштироки шахсони барои ҳифзи молу мулки меросӣ манфиатдор ва на камтар аз ду нафар шахси холис тибқи мұкаррароти қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ба амал бароварда мешавад. Нотариуси давлатӣ ҳамаи молу мулки дар бино мавҷудбуدارо ба рӯйхат мегирад. Дар ҳолатҳое, ки ворисон ва шахсони дигар молу мулки меросиро барои барӯйхатгирий пешниҳод нақунанд, молу мулки меросиро нобуд карда бошанд ё ин ки бо сабабҳои дигар барӯйхатгирии молу мулки меросӣ ё қабул кардани чораҳои зарурӣ гайриимкон бошад, нотариуси давлатӣ дар ин бора санади даҳлдор тартиб медиҳад. Агар дар таркиби мерос молу мулке бошад, ки идорақуниро талаб намояд ё ин ки дар ҳолати то меросро қабул кардани меросгирон даъво пешниҳод намудани кредиторҳо, нотариуси давлатӣ барои ҳифзи он муҳофизи молу мулкро таъин мекунад. Идораи ба боварӣ асосёфтai молу мулки меросӣ то қабули мерос аз ҷониби ворис ё ворисон,

агар меросро онҳо қабул накарда бошанд, то ба охир расидани муҳлати қабули мерос, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯқаррар кардааст, давом дода мешавад. Нотариуси давлатӣ уҳдадор аст, ки ворисонро дар бораи қатъи идораи ба боварӣ асосёftai молу мулки меросӣ ва дар сурати ба давлат гузаштани мерос, мақоми давлатии даҳлдорро огоҳ намояд (Моддаи 62 Қонун). Ҳифзи молу мулки меросӣ то вақти меросро қабул кардани ҳамаи ворисон ва агар он қабул карда нашуда бошад, то вақти ба охир расидани муҳлати қабули мерос, ки қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон мӯқаррар кардааст, давом мекунад. Нотариуси давлатӣ уҳдадор аст, ки дар бораи қатъ гардиҳани чораҳои ҳифзи молу мулки меросӣ, меросгирон ва агар меросгирон набошанд, мақоми давлатии даҳлдорро пешакӣ огоҳ намояд (Моддаи 63 Қонун). Нотариуси давлатӣ дар мавриҷҳои пешбининамудаи қонунгузории гражданини Ҷумҳурии Тоҷикистон аз қарздор ба амонати (депозити) идораи нотариалии давлатӣ барои ба кредитор супоридани маблағи пулӣ ва (ё) қоғазҳои қиматнокро қабул намуда, дар бораи ворид шудани маблағи пулӣ ва (ё) қоғазҳои қиматнок кредиторро огоҳ мекунад ва бо талаби вай маблағи пулӣ ва (ё) қоғазҳои қиматнокро ба ў медиҳад. Маблағи пулӣ ва (ё) қоғазҳои қиматнокро ба

Моддаи 1190. Уҳдадории мақоми нотариали ё мақоми ба он баробаркардашуда оид ба ҳифзи мерос

Агар мерос ё як қисми он дар маҳалли қушодани мерос набошад, мақоми нотариали ё мақоми ба он баробаркардашуда ба мақоми нотариали ё мақоми ба он баробаркардашудаи маҳалли воқеъ гардиҳани амвол барои қабули чораҳо ҷиҳати ҳифзи ин амвол супориш медиҳад.

Тибқи моддаи тафсиршаванда мақомоти нотариали ё мақоми ба он баробаркардашуда оид ба ҳифзи мерос бояд уҳдадориҳои муайянро анҷом диханд. Аз мазмуни моддаи тафсиршаванда маълум мегардад, ки ягона уҳдадории мақомоти нотариали ё мақомоти ба он баробаркардашуда ҳифзи амволи меросӣ ё қисми он мебошад. Бояд зикр намоем, ки чораҳо оид ба ҳифзи амволи меросӣ ё қисми он дар маҳалли қушодани мерос амалӣ карда мешавад. Ҳолатҳое мешаванд, ки мерос ё як қисми он дар маҳалли қушодани мерос намебошад. Дар чунин маврид дар асоси супориши мақоми нотариали ё мақоми ба он баробаркардашуда ҳифзи амволи меросӣ аз ҷониби мақоми нотариали ё мақоми ба он баробаркардашудаи маҳалли воқеъ гардиҳани

амонат (депозит) нотариуси давлатии идораи нотариалии давлатии маҳалли иҷроӣ уҳдадорӣ ва (ё) қушодани мерос қабул мекунад (Моддаи 91). Баргардонидани маблағи пулӣ ва (ё) қоғазҳои қиматнок ба шахсе, ки маблағи пулӣ ва (ё) қоғазҳои қиматнокро ба амонат (депозит) супурдааст, танҳо бо розигии хаттии он шахсе (кредиторе), ки ба фоидай маблағи пулӣ ва (ё) қоғазҳои қиматнок супорида шудааст ва ё бо санади судӣ мумкин аст (Моддаи 92).

Бояд зикр намоем, ки амалиёти нотариали на танҳо аз ҷониби нотариусӣ давлатӣ, балки аз ҷониби мақомоти ба он баробаркардашуда низ ба анҷом расонида мешавад. Ба ҳайси чунин мақомотҳо шахсони мансабдори мақомоти худидоракуни маҳалӣ (раисони ҷамоатҳои шаҳрак ва дехот) ва шахсони ваколатдори намояндагиҳои дипломатӣ ва консулгариҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ҷо оварда мешаванд (Моддаи 33 ва 34 Қонун). Дар ҳолате, ки ҳуқуқӣ содир намудани амалиётҳои нотариали ба зиммаи шахсони мансабдори мақомоти худидоракуни маҳаллӣ ва намояндаҳои дипломатӣ ва консулгариҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дода шудааст, чораҳо зарурӣ оид ба ҳифзи амволи меросӣ мумкин аст аз ҷониби шахсони даҳлдори мансабдор анҷом дода шавад.

амвол анҷом дода мешавад. Ҳангоме, ки амвол дар маҳалҳои гуногун мебошад, он гоҳ вобаста ба маҳалли воқеъгардии амволи ғайриманқул ё қисми то дараҷае арзишноки он ва агар амволи ғайриманқул мавҷуд набошад он гоҳ аз рӯйи маҳалли воқеъгардии амволи манқул ё қисми арзишноки он ҳифзи амволи меросӣ амалӣ карда мешавад. Ҳифзи молу мулки меросӣ аз ҷониби Нотариуси давлатӣ дар маҳалли қушодани мерос дар асоси аризаи ворис ё ворисон, иҷроқунандай васиятнома, мақомоти худидоракуни шаҳрак ва дехот, мақомоти васоят ва парасторӣ ё шахсони дигари воқеъ ва ҳуқуқӣ барои ҳифзи молу мулки меросӣ, ки барои манфиати давлат, ворис, ворисон ё кредиторон зарур аст, анҷом дода мешавад (Моддаи 55 Қонун).

**ФАСЛИ VII.
ХУҚУҚИ БАЙНАЛХАЛҚИИ ХУСУСӢ¹
БОБИ 63. МУҚАРРАРОТИ УМУМИЙ**

Моддаи 1191. Муайян кардани хуқуке, ки бояд дар муносибатҳои гражданий-хуқукии бо унсурҳои хориҷӣ мураккабгардида татбиқ шаванд.

1. Хуқуке, ки ба муносибатҳо бо иштироки шаҳрвандони хориҷӣ ё шахсони хуқукии хориҷӣ ё унсурҳои хориҷии дигар мураккабгардида, бояд татбиқ карда шаванд, дар асоси ҳамин Кодекс, дигар санадҳои меъёрии хуқуқӣ, санадҳои хуқукии байналмилалие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудааст ва анъанаҳое, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф мекунад ва ҳамчунин дар асоси созишномаи тарафҳо муайян карда мешавад.

2. Агар мутобики қисми 1 ҳамин модда муайян кардани хуқуке, ки бояд татбиқ карда шавад, ғайриимкон бошад, хуқуки нисбатан бо муносибатҳои шаҳрвандию хуқуки вобастаи бо ҷузъиёти хориҷӣ мураккабгардида татбиқ карда мешавад.

3. Меъёрҳои фасли мазкур дар хусуси муайян намудани хуқуке, ки бояд аз тарафи суд татбиқ карда шавад, мутобиқан аз тарафи макомоти дигари дорон ваколати ҳаллу фасли масъалаи татбиқи хуқуқ татбиқ карда мешавад.

4. Татбиқи меъёрҳои хуқуки хориҷӣ наметавонад танҳо дар асоси он, ки меъёри мазкур хусусияти оммавию хуқуқӣ дорад, маҳдуд карда шавад.

1. Фасли 7-уми қисми 3-юми Кодекси гражданий ба хуқуки байналхалқии хусусӣ баҳшида шудааст. Хуқуки байнал-халқии хусусӣ дар замони ҳозира ба яке аз соҳаҳои хуқуки мустақил ва марказии низоми хуқукии тамоми давлатҳо табдил ёфтааст. Зоро инкишофи муносибатҳои ҳочагидорӣ бо иштироки субъектҳои давлатҳои гуногун, зиёд шудани муҳоҷирати меҳнатӣ, бастани ақди никоҳ дар байни шахсоне, ки шаҳрвандии давлатҳои гуногунро доро мебошанд, баррасии баҳсҳои хуқуқи гражданий бо иштироки субъектҳои як давлат дар давлати дигар ва ғайраҳо, тақозои онро намуданд, ки ба ин муносибатҳо аз тарафи давлат баҳои хуқуқӣ дода шуда, қонунгузории ҷорӣ баҳри танзими онҳо омода бошад.

Фасли мазкури Кодекси гражданий дар баргирандаи меъёрҳои асосии хуқуки байналхалқии хусусӣ мебошад, ки баҳри тазими муносибатҳои байналмилалии хусусӣ ё ин ки муносибатҳои хуқукии гражданий бо унсури хориҷӣ равона карда мешаванд.

Қисми 1-уми моддаи тафсиршавандай баҳри муқаррар намудани асосҳои хуқуқӣ ва ё заминаи санадҳои меъёрии хуқуқие, ки баҳри муқаррар намудани хуқуке, ки ба танзими муносибатҳои хуқукии гражданий бо унсури хориҷӣ мураккабгардида равона карда шудаанд, баҳшида шудааст. Қайд намудан лозим аст, ки баҳри муқаррар намудани хуқуқӣ

татбиқшавандада ба муносибатҳо, ки предмети танзими фасли мазкури Кодекси гражданиро ташкил медиҳанд, дар қисми мазкур аломатҳои асосии ин муносибатҳо дарҷ карда шудаанд. Яъне, ин муносибатҳо мебошанд, ки бо унсурҳои хориҷӣ, ки ба сифати онҳо субъект, объект ва факти хуқуқӣ шомил мешаванд, мураккаб гардонида шудаанд. Инчунин, қайд намудан лозим аст, ки зери мағҳуми «хуқуқи татбиқшавандада» дар фасли мазкур Кодекси гражданий низоми хуқукии давлати мушахҳас дар назар дошта мешавад.

Дар қисми тафсиршавандай моддаи мазкур танҳо унсури аввал – субъект дарҷ карда шудааст, ки ба сифати онҳо, асосан, шахсони воқеӣ ва шахсони хуқуқӣ шомил мебошанд. Аммо, дар қисми тафсиршавандай модда, ҳарчанде дигар унсурҳои хориҷӣ дарҷ карда нашуда бошанд ҳам, онҳо зери ибораи «ё унсурҳои хориҷии дигар мураккабгардида» дар назар дошта шудаанд.

Инчунин, қобили қайд аст, ки муносибатҳои хуқукии гражданий, ки дар номи моддаи тафсиршавандада дарҷ карда шудааст ва ё дар худи қисми 1 моддаи мазкур ибораи «муносибат» истифода бурда шудааст, муносибатҳоеро дар бар мегиранд, ки дар қисми 1 моддаи якуми Кодекси гражданий пешбинӣ карда шудаанд. Яъне, дар ин мавриди муносибатҳои молу мулӯй ва муносибатҳои

¹ Дар ҷараёни тафсир баъзе аз ҳатоғиҳо имлой ва тарҷумай нодурусти матни расмии Кодекс аз забони русӣ ба забони тоҷикӣ бо максади пешниҳоди дурусти моҳият ва мазмуни моддаҳои тафсиршавандада, аз тарафи муаллиф мавриди тағйирёбӣ карор гирифтааст.

шахсии гайри молу мулкии марбут ба онхоро, ки дар асоси баробарӣ, муҳторияти хоҳишу ирода ва мустақилияти молу мулкии иштирокчиёнашон анҷом дода мешавад, дар назар дошта мешавад. Бар замми ин агар аз моҳияти онҳо тартиби дигаре барнаояд, тибқи қисми 5 моддаи 1 КГ предмети танзими Кодекси гражданий, яъне муносибатҳои хуқуки гражданий дар баргирандаи муносибатҳои марбут ба татбиқ ва ҳифзи хуқуқу озодиҳои бегонанашавандай инсон ва дигар неъматҳои гайри мoddие (муносибатҳои шахсии гайри молу мулкие, ки бо муносибатҳои молу мулкӣ алоқаманд нестанд) мебошанд, ки бо қонунгузории гражданий танзимкарда мешаванд. Аз ин лиҳоз, тибқи қисми тафсиршавандай моддаи мазкур дар ҳолате, ки муносибатҳои дар боло дарҷкардашуда бо яке аз унсурҳои хориҷӣ мураккаб гардонида шуда бошанд, пас онҳо предмети танзими фасли мазкури Кодекси гражданиро ташкил медиҳанд.

Қисми тафсиршавандай моддаи мазкур баҳри танзими муносибатҳое, ки предмети хуқуки байналхалқии хусусиро ташкил менмоянд, асосҳои хуқуқии онҳоро пешбинӣ намудааст. Пешазҳама, заманаи асосии танзими муносибатҳои хуқуки гражданий бо унсури хориҷӣ мураккаб гардида ё бо ибораи дигар гӯём сарчашмаи асосии хуқуки байналмилалии хусусӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон Кодекси гражданий эътироф мешавад.

Муқаррароти мазкури қисми тафсиршавандай моддаи зикргардида давоми мантиқии муқаррароти моддаи 2 КГ мебошад, ки тибқи он санадҳои қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон дар заманаи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз Кодекси гражданий ва дигар санадҳои қонунгузорӣ иборат мебошад. Пас, танзими муносибатҳои хуқуки гражданий танҳо дар асоси муқаррароти КГ бояд сурат гирад.

Ба ғайр аз худи КГ, ба сифати танзимгари муносибатҳои хуқуки гражданий ва ё баҳри муқаррар намудани хуқуқи татбиқшаванда барои танзими муносибатҳои хуқуки гражданий бо унсури хориҷӣ мураккабгардида, тибқи муқаррароти қисми тафсиршавандай моддаи 1191 КГ инҳо баромад менамоянд:

- дигар санадҳои меъёрии хуқуқӣ;
- санадҳои хуқуқии байналмилалие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудааст;
- ањанаҳое, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон

- онҳоро эътироф мекунад;
- созишиномаи тарафҳо.

Ба сифати «дигар санадҳои меъёрии хуқуқӣ» дар қисми тафсиршавандай моддаи мазкур сухан оид ба тамоми санадҳои меъёрии хуқуқие, ки дар моддаи 7 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъёрии хуқуқӣ» дарҷ карда шудаанд, сухан меравад. Яъне, тибқи муқаррароти қисми тафсиршавандай моддаи мазкур муқаррар намудани хуқуқи татбиқшаванда баҳри танзими муносибатҳои хуқуки гражданий бо унсури хориҷӣ бо қонунҳо, аз он чумла кодексҳо, санадҳои дигари қонунгузорӣ, санадҳои зерқонунӣ, аз чумла қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, сурат мегирад. Имрӯз дар Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳри муқаррар намудани хуқуқи татбиқшаванд, ки бояд дар танзими муносибатҳои хуқуки гражданий бо унсури хориҷӣ истифода шаванд, як қатор санадҳои меъёрии хуқуқии гуногун қабул ва мавриди амал қарор дода шудаанд, аз қабили Кодекси оилаи Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси мурофиавии граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сармоягузорӣ», «Дар бораи вазъи хуқуқии шаҳрвандони хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон», «Дар бораи гурезаҳо», «Дар бораи консессияҳо» ва ғайраҳо.

Дигар заманаи хуқуқие, ки баҳри муқаррар намудани хуқуқи татбиқшаванд дар муносибатҳои хуқуки гражданий бо унсури хориҷӣ мавриди истифода қарор мегирад, ин санадҳои байналмилалий-хуқуқие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, мебошанд.

Муқаррароти мазкури қисми тафсиршавандай моддаи 1191 КГ сарчашмаи худро аз муқаррароти қисми 3 моддаи 10 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва моддаи 7 КГ мегирад. Мутобиқи қисми 3 моддаи 10 Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон санадҳои байналмилалий-хуқуқие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, қисми таркибии низоми хуқуқии кишвар мебошад. Дар ҳолати муҳолифати муқаррароти санадҳои байналмилалий-хуқуқии аз тарафи Ҷумҳурии Тоҷикистон эътирофшуда бо қонунҳои ҷумҳурӣ, муқаррароти санадҳои байналмилалий-хуқуқӣ амал менамоянд. Бо чунин мазмун меъёр дар

моддаи 7 КГ дарч карда шудааст. Гуфтан ҷоиз аст, ки зимни таҳлили муқаррароти моддаи дарчкардашудаи Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ба он ҳулоса омадан мумкин аст, ки зери мағҳуми «санадҳои байналмилалӣ-хуқуқӣ» танҳо шартномаҳои байналмилалӣ дар назар дошта шудааст, зеро:

а) аз чор намуд сарчашмаи асосии ҳуқуки байналмилалии мусир, аз қабили шартномаҳои байнал-милалӣ, одатҳои байналмилалӣ, санадҳои конфронсҳои байналмилалӣ ва санадҳои ташкилотҳои байналмилалӣ, танҳо шартномаҳои байналмилалӣ аз ҷониби давлат эътироф шуда метавонанд;

б) дар ҳолати мухолифат бо қонунҳои ҷорӣ, аз лиҳози қувваи ҳуқуқӣ танҳо шартномаҳои байналмилалӣ бартарӣ доранд.

Дигар ягон намуди сарчашмаҳои дарҷшудаи ҳуқуқи байналмилалӣ аз қонунҳои давлат баланд буда наметавонанд. Инчунин, қайд намудан лозим аст, ки аз қонунҳо танҳо шартномаҳои байналмилалии байнидавлатӣ қувваи бартарӣ доранд. Шартномаҳои байналмилалии байниҳукуматӣ ва байнимуассисавӣ аз қонунҳои ҷорӣ бартарӣ надоранд.

Бо назардошли ин гуфтаҳо, ибораи «санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон эътироф намудааст» ки дар қисми тафсиршавандай моддаи 1191 КГ қайд шудаанд, шартномаҳои байналмилалии байнidавлатӣ, аз ҷумла Конвенсияи оид ба қўмакӣ ҳуқуқӣ ва муносибатҳои ҳуқуқӣ дар муносибатҳои гражданий, оилавӣ ва ҷиноятӣ аз соли 2002 (Конвенсияи Кишинёв), Конвенсия оид ба вазъи турезагон аз соли 1951 ва гайраҳо мебошанд. Санадҳои байналмилалӣ-ҳуқуқии мазкур дар баргирандаи меъёрҳо мебошанд, ки ҳуқуқи татбиқшавандаро дар муносибатҳои ҳуқуқи гражданий бо унсури ҳориҷӣ мураккабгардида ба танзим медарорад. Масалан, мутобики моддаи 26-и Конвенсияи Кишинёв аз соли 2002-юм қобилияти амалкунии шахсони воқеӣ мутобики қонунгузории давлате, ки шахси мазкур шаҳрванди он мебошад, муқаррар карда мешавад.

Мутобики қисми тафсиршавандай моддаи мазкур яке аз заминаҳои ҳуқуқии дигари асосии муқарраркундандаи ҳуқуқи татбиқшаванда дар муносибатҳои ҳуқуқи гражданий бо унсури ҳориҷӣ мураккабгардида ин анъанаҳое (аниқтараш - одатҳо), ки Ҷумҳурии Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст мебошанд. Дар

замони ҳозира ба сифати ҷунин одатҳои байналмилалӣ, дар бештари давлатҳо, ки онро эътироф намудаанд, одатҳо, ки дар маҷмӯи «Инкотермс» дарч карда шудаанд, пазируфта шудаанд.

Инкотермс¹ бори аввал соли 1936 аз ҷониби Палатаи байналмилалии савдой (Фаронса) қабул карда шуд. Моҳияти Инкотермс дар он мебошад, ки он ба сифати ҳуҷҷати инкорпоратсияшуда дар баргирандаи одатҳои байналмилалие, ки дар муносибатҳои байналмилалии савдой бештар аз тарафи соҳибкорон ва дигар субъектҳои фаъолияти ҳочагидорӣ истифода мешаванд, мебошад. Бо ибораи дигар, Инкотермс ин маҷмӯи ибораҳо-одатҳои байналмилалии тичоратӣ мебошанд, ки баҳри истифодаи осонӣ онҳо аз ҷониби соҳибкорони давлатҳои гуногун дар як маҷмуа ҷамъоварӣ карда шудаанд.

Инкотермс борҳо мавриди дигаргунӣ қарор гирифта бошад ҳам, аммо моҳияти ва одатҳои дарбаргирандаи он ба куллӣ мавриди тағиyrёбӣ қарор нагирифт. Имрӯз ҳарчанде, ки Инкотермс-2010, ки аз аввали соли 2011 мавриди амал қарор гирифта буд, арзи вучуд дошта бошад ҳам аммо дар бештари аҳҷои иқтисодии ҳориҷӣ тарафҳои он аз Инкотермс-2000 истифода мебаранд.

Лозим ба ёдоварист, ки Инкотермс, ки ба сифати одати байналмилалӣ қарор гирифтааст, танҳо дар асоси созиши тарафҳо дар аҳҷои иқтисодии ҳориҷӣ метавонад мавриди истифода қарор гирад. Аз ин ҷо ҳулоса мебарояд, ки одатҳои байналмилалӣ худ, яъне бе ворид намудани онҳо дар ин ё он аҳди иқтисоди ҳориҷӣ бо ироди тарафҳои аҳдкунанда, наметавонанд ба ҳайси заминai ҳуқуқӣ оид ба муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшаванда дар муносибатҳои ҳуқуқи гражданий бо унсури ҳориҷӣ, яъне ба сифати сарчашмаи ҳуқуқи байналхалқии ҳусусӣ баромад намоянд.²

¹ Инкотермс калимаи англисии kutoxkarдашуда мебошад, ки шакли пуррааш ҷунин аст: International Rules for the Interpretation of Trade Terms (Қоидоҳои байналмилалӣ оид ба тафсирни ибораҳои тичоратӣ) ва ё International Commerce Terms (Ибораҳои тичоратии байналмилалӣ).

² Қайд намудан лозим аст, ки дар асоси қарори раёсати Палатаи савдой - саноатии Федератсияи Русия аз 28 июняи соли 2001 Инкотермс ба сифати одати савдой эътироф намуд, ки ин далели эътирофи Инкотермс ба сифати одати байналмилалӣ дар қаламрави Федератсияи Русия мебошад (Ниг.: Канашевский В.А. Внешнеэкономические сделки: материально-правовое и коллизионное регулирование. М., Волтерс Клювер, 2010. Сах.478). Аз ин лиҳоз, ба сифати одати байналмилалии аз ҷониби давлат эътирофшуда

Ба гайр аз Инкотермс, ба сифати одати байналмилалӣ инчунин Қоидаҳо ва одатҳои унификацияшуда оид ба аккредитиви ҳӯҷҷатӣ, Қоидаҳои унификацияшуда оид ба инкассо ва гайраҳо баромад менамоянд.

Мутобики қисми тафсиршавандай моддаи 1191 КГ ба сифати сарчашмаи дигаре, ки дар асоси он ҳуқуқи татбиқшавандай оид ба танзими муносибатҳои ҳуқуқи гражданий бо унсури хориҷӣ муқаррар карда мешавад, ин созишномаи тарафҳо мебошад.

Созишномаи тарафҳо ин аҳдҳои иқтисодии хориҷии гуногун ва дигар намуди созиши тарафҳо мебошанд, ки дар он тарафҳо баҳри танзими муносибатҳои ҳуқуқи гражданий, ки байни онҳо ба вучуд меояд, ҳуқуқи татбиқшавандаро интихоб менамоянд. Ба сифати сарчашмаи муқарраркунданай ҳуқуқи татбиқшавандай дар муносибатҳои ҳуқуқи гражданий бо унсури хориҷӣ эътироф намудани созишномаи тарафҳо аз моҳият ва табииати ҳуқуқии ҳуқуқи байнахалқии ҳусусӣ, ки ба сифати яке аз соҳаҳои ҳуқуқи ҳусусӣ баромад менамояд, дарак медиҳад. Зоро, маҳзدار соҳаҳои ҳуқуқи ҳусусӣ ба иштирокчиён барои танзими даҳлдор муносибатҳои худ имтиёзҳои васеъ дода шудааст. Инчунин, моҳияти созишномаи тарафҳо дар муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшавандай дар муносибатҳои ҳуқуқи гражданий бо унсури хориҷӣ аз муқаррароти моддаи 1-и КГ бармеояд, ки муҳторияти иродаро ба сифати яке аз унсурҳои асосии муносибатҳои ҳуқуқи гражданий муаррифӣ намудааст.

Аз ин бармеояд, ки қонунгузор баҳри муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшавандай ба худи тарафҳо имконияти интихоб намудани онро пешниҳод менамояд.

Қайд намудан зарур аст, ки созишномаи тарафҳо на дар ҳама қонунгузории давлатҳо ба сифати муқарраркунданай ҳуқуқи татбиқшавандай нисбати муносибатҳои ҳуқуқӣ граждание, ки бо унсури хориҷӣ мураккаб карда шудаанд, эътироф карда шудаанд. Ба ақидаи моҳангоме ки сухан оид ба сарчашмаҳои ҳуқуқи

пазирифтани Инкотермс дар Чумхурии Тоҷикистон дар шароити имрӯза ягон асоси ҳуқуқӣ вучуд надорад. Инчунин, қайд намудан зарур аст, ки дар Инкотермс ягон қоидае вучуд надорад, ки дар асоси он ҳуқуқи татбиқшавандай ба муносибатҳои ҳуқуқи гражданий бо унсури хориҷӣ мураккабгардида муқаррар карда шавад, аз ин лиҳоз ин ҷиҳати Инкотермс низ ба сифати одати байналмилалӣ эътироф намудани онро дар маъни маддай 1191 КГ зери шубҳа мегузорад.

байналмилалии ҳусусӣ меравад, созишномаи тарафҳо набояд ба сифати сарчашмаи ҳуқуқи байналмилалии ҳусусӣ эътироф карда шавад.¹

2. Қисми дуюми моддаи тафсиршавандай меъёри умумиро дар бар мегирад, ки баҳри муқаррар намудани ҳуқуқи татбиқшавандай дар муносибатҳои ҳуқуқи гражданий бо унсури хориҷӣ мураккабгардида равона карда шудааст. Моҳияти қисми дуюми моддаи тафсиршавандай дар он зоҳир мегардад, ки дар ҳолате, ки бо дастрасии тамоми он воситаҳое, ки дар қисми якуми моддаи тафсиршавандай, ҳуқуқи татбиқшавандай баҳри танзими муносибатҳои ҳуқуқи гражданий бо унсури хориҷӣ мураккабгардида муқаррар карда нашавад, пас ҳуқуқи нисбатан вобаста(алоқаманд), бояд татбиқ карда шавад.

Дар ҳақиқат ҳам, ҳолате рӯй доданаш мумкин аст, ки бо дастрасии яғон воситае, ки дар қисми якуми моддаи тафсиршавандай нисбат ба он сухан меравад, яъне бо дастрасии КГ, дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ, санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Чумхурии Тоҷикистон эътироф намудааст; анъанаҳое, ки Чумхурии Тоҷикистон онҳоро эътироф мекунад ва созишномаи тарафҳо ҳуқуқи татбиқшавандай баҳри танзими муносибати мушаххаси ҳуқуқи гражданий бо унсури хориҷӣ мураккабгардида муқаррар карда намешавад. Пас дар ин ҳолат, дар асоси қисми тафсиршавандай моддаи 1191 КГ бояд ҳуқуқи нисбатан вобаста (алоқаманд) ба муносибати ҳуқуқи танзимшавандай бояд истифода бурда шавад.

Моҳияти ҳуқуқи нисбатан вобаста (алоқаманд), масалан, вобаста ба муносибатҳои шартномавӣ, ки бештар маҳз дар ҳамин муносибатҳо ҳуқуқи бештар вобаста (алоқаманд) мавриди истифода қарор мегирад, дар қисми 2 моддаи 1219 КГ муқаррар карда шудааст. Мутобики он «ҳангоми набудани созиши тарафҳо оид ба татбиқи ҳуқуқ ба шартнома ҳуқуқи кишваре, ки нисбатан

¹Дарадабиёти ҳуқуқии муосири миллӣ қайд карда мешавад, ки ба сифати сарчашмаи ҳуқуқи бояд шартномаҳои оммавӣ пазирифта шаванд, ки ин ақида яғон асоси илмӣ ва фахмиши нодурусти моҳияти шартномаҳои оммавӣ мебошад. Масалан, И.Камолов ба сифати сарчашмаи ҳуқуқи Тоҷикистон шартномаи оммавиро пазирифта қайд менамояд, ки «муқаррароти шартномаи оммавӣ ҳусусияти нормативӣ доранд, зоро дар бастани шартномаҳои дигари мушаххас онҳо ба назар гирифта мешаванд» (Камолов И. Источники права Республики Таджикистан. Душанбе, 2012. Сах. 178-179.). Чунин тарзи масъалагузорӣ нодуруст аз он ҷиҳат мебошад, ки дар асоси шартномаи оммавӣ, асосан, яғон шартномаи дигар баста намешавад.

вобастаги зич дорад, татбиқ карда мешавад. Шартнома дар сурате бо ҳукуқи кишваре нисбатан зичтар алоқаманд хисобида мешавад, ки дар он чо истиқоматго ё маҳалли фаъолияти асосии тарафе, ки шартномаро ичро мекунад ва барои нигоҳдории шартнома аҳамияти ҳалкунанда дорад мавҷуд бошад, агар аз қонун ё шарти шартнома тартиби дигаре барнаояд».

Аз ин лиҳоз, тибқи қисми тафсиршавандай моддаи мазкуртандаро дар ҳолате, ки бо дастрасии воситаҳои дар қисми якуми моддаи 1191 КГ дарҷкардашуда имкони муқаррар намудани ҳукуқи татбиқшавандаро ба муносибатҳои ҳукуқи гражданий вучуд надорад, танҳо пас аз ин ҳукуқи нисбатан вобаста (зич) ба муносибати дахлдор мавриди истифода қарор дода мешавад (ниг: тафсири қисми 2 моддаи 1219 КГ).

3. Дар қисми 3 моддаи тафсиршаванда сухан оид ба мақомоти татбиқунандаи ҳукуқе, ки ба муносибатҳои ҳукуқи гражданий бо унсури хориҷӣ мураккабгардида татбиқ карда мешавад, сухан меравад. Мутобики қисми мазкур, ки ҳусусияти умумӣ дорад, яъне дар он вобаста ба тамоми меъёрҳои фасли мазкур оид ба татбиқи ҳукуқи дахлдор сухан меравад, суд ҳамчун мақомоти асосии ҳукуқтатбиқунанда дар ҷараёни баррасии баҳсҳои ҳукуқии гражданий бо унсури хориҷӣ мураккабгардида, дар асоси воситаҳое, ки дар қисми якуми моддаи мазкур дарҷ карда шудаанд, ҳукуқи татбиқшавандаро ба муносибати мушаххаси ҳукуқи гражданий муқаррар намуда онро татбиқ менамояд.

Ҷӣ тавре, ки аз қисми тафсиршаванда маълум мегардад, чунин имконият ба дигар мақомоти давлатии ваколатдор низ дода шудааст. Масалан, ба сифати яке аз чунин мақомоти ваколатдори давлатӣ мақомоти нотариати давлатӣ дар асоси қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои байнамилалӣ-ҳукуқие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, меъёрҳои ҳукуқи хориҷиро татбиқ менамояд. Яъне, мутобики моддаи мазкури қонуни дарҷгардида мақомоти нотариати давлатӣ ҳангоми ба амал баровардани амалиётҳои нотариалиӣ, дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузории ҷории Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳукуқи хориҷиро татбиқ менамояд. Дар дигар ҳолатҳо, мақомоти

¹ Минбаъд матни тамоми қонунҳои истифодашаванда аз барномаи «Право консультант» ба ҳолати то 31.05.2012с. гирифта мешаванд.

нотариати давлатӣ тамоми амалиёти худро дар асоси қонунҳои амалкунандаи Тоҷикистон ба роҳ мемонад (моддаи 8 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи нотариати давлатӣ»). Пас, маълум мегардад, ки дигар мақомоти давлатӣ низ ба монанди суд дар ҳолати муқаррар намудани ҳукуқи татбиқшавандаро нисбати муносибатҳои ҳукуқи гражданий бо унсури хориҷӣ меъёри мазкури КГ-ро бояд ба роҳбарӣ гирад.

4. Дар қисми ҷоруми моддаи тафсиршаванда сухан оид ба ҳусусияти татбиқи ҳукуқи хориҷӣ сухан меравад. Азбаски дар ҷараёни танзими муносибатҳои ҳукуқии гражданий бо унсури хориҷӣ мураккабгардида мақомоти ваколатдор дар асоси фасли мазкури Кодекси гражданий метавонанд ҳукуқи хориҷӣ, яъне ҳукуқи давлати дигарро татбиқ намоянд, пас дар ин ҳолат мутобики қисми тафсиршавандай моддаи мазкури Кодекси гражданий татбиқи ҳукуқи хориҷӣ танҳо дар асоси он, ки меъёри дахлдори ҳукуқи давлати дигар ҳусусияти оммавию ҳукуқӣ дорад, набояд маҳдуд карда шавад.

Лозим ба тазаккур аст, ки дар қисми тафсиршавандай моддаи 1191 КГ ҳам дар бораи ҳукуқи хориҷӣ ва ҳам дар бораи меъёри ҳукуқӣ оммавӣ сухан меравад. Чунончи ки дар боло қайд намудем, зери мағҳуми «ҳукуқи хориҷӣ» (ба маънои ҳукуқи татбиқшаванд) низоми ҳукуқи давлати хориҷӣ дар назар дошта мешавад.

Зарур ба ёдварист, ки дар низоми ҳукуқӣ, меъёрҳои ҳукуқӣ вобаста аз соҳаи ҳукуқ ба ҳукуқи оммавӣ ва ҳукуқи ҳусусӣ чудо карда мешаванд. Чунин тақсимот аз замони Рими қадим маълум буда, яке аз ҳукуқшиносони барҷастаи Рими қадим Улпиан қайд карда буд, ки: агар соҳаи ҳукуқ манфиатҳои давлатро ҳимоя намояд ва дар танзими муносибатҳои ҷамъиятий методи императивиро истифода барад, пас ин соҳаи ҳукуқ соҳаи ҳукуқи оммавӣ мебошад. Ба мисоли ин соҳаҳои ҳукуқ ҳукуқи давлатӣ, андоз, молиявӣ, ҷиноятӣ ва гайраҳо шомил мебошанд. Агар соҳаҳои ҳукуқ манфиатҳои шаҳсони воқеӣ ва ҳукуқиро ҳимоя намуда дар танзими муносибатҳо методи диспозитивиро истифода намояд, пас ин соҳаи ҳукуқ соҳаи ҳукуқи ҳусусӣ эътироф карда мешавад. Ба ин гуруҳ ҳукуқи гражданий, оилавӣ, меҳнатӣ ва гайраҳо шомил мебошанд.²

² Барои дарёфтӣ маълумоти пурра ниг.: Дорохин В.С. Деление права на публичное и частное: конституционно-правовой аспект. М., Волтерс Клювер, 2006.

Бинобар ин қисми тафсиршавандай мөйөри мазкури Кодекси гражданый маҳз бо дарназардошли ҳамин тақсимоти соҳаҳо ва дар асоси он, мөйёрҳои ҳуқуқ ба ҳуқуқи оммавӣ ва хусусӣ мукаррар карда шудааст. Мутобиқи он дар ҳолате, ки тибқи мөйёрҳои коллизионие, ки дар фасли мазкур дарҷ карда шудаанд, агар мөйөри ҳуқуқи хориҷӣ баҳри танзими муносибатҳои ҳуқуқии гражданый бо унсури хориҷӣ мураккабгардида татбиқ карда шавад

Моддаи 1192. Бандубости мағҳумҳои ҳуқуқӣ (бандубости ҳуқуқӣ).

1. Суд ё мақомоти дигари ваколатдор бандубости мағҳумҳои ҳуқуқиро (бандубости ҳуқуқӣ) ба тафсири он тибқи ҳуқуқи кишвари суд асоснок мекунад, агар тартиби дигареро қонунҳо пешбинӣ накарда бошанд.

2. Агар мағҳуми ҳуқуқӣ ба ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон номаълум бошад ё бо номи дигар ё бо мазмуни дигар маълум буда, тибқи ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон тафсири онро муайян намудан мумкин набошад, пас ҳангоми бандубости мағҳумҳои ҳуқуқӣ (бандубости ҳуқуқӣ) мумкин аст ҳамчунин ҳуқуқи кишвари хориҷӣ татбиқ карда шавад.

1. Дар моддаи тафсиршаванда дар бораи бандубости мағҳумҳои ҳуқуқӣ, яъне бандубости ҳуқуқӣ сухан меравад. Моҳияти умумии моддаи тафсиршаванда дар он аст, ки дар ҳолати татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ суд ва дигар мақомоти ваколатдор, мағҳумҳои ҳуқуқиро мавриди истифода қарор доданашон мумкин аст. Мазмuni ибораи «мағҳуми ҳуқуқӣ» дар қонунгузории ҷории Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурда намешавад. Ба ҳар ҳол, зери ин ибора, бояд он мағҳумҳои ҳуқуқие фаҳмида шаванд, ки дар ин ё он санадҳои мөйөри ҳуқуқии давлатҳо истифода бурда мешаванд. Ба сифати чунин мағҳумҳо, мағҳумҳои «қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалкунӣ», «муҳлати даъво», «ашёи гайриманқул» ва гайра эътироф карда мешаванд.

Мутобиқи қисми 1 моддаи тафсиршаванда мақомоти даҳлдори ваколатдори давлатӣ, аз қабили суд, мақомоти нотариати давлатӣ, мақомоти сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ ва дигар мақомоти ваколатдор ҳангоми татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ ин ё он мағҳуми ҳуқуқиро, ки дар ҳуқуқи хориҷии татбиқшаванда истифода бурда мешавад, дастрас намояд, дар ин ҳолат баҳри муқаррар намудани мазмун ва моҳияти ин мағҳуми ҳуқуқӣ бояд аз қонунгузории давлати худ, яъне қонунгузории давлати суд истифода барад. Бо ибораи дигар, дар ҳолати муқаррар намудани моҳият ва мазмuni мағҳуми ҳуқуқи хориҷӣ дар ҳолати татбиқ намудани онҳо ба муносибатҳои ҳуқуқи гражданый бо унсури

ва агар ин мөйёр ба сифати мөйёри ҳуқуқи оммавӣ эътироф карда шавад, пас дар ин ҳолат ин мөйёри оммавӣ баҳри танзими муносибати даҳлдори -ҳуқуқии гражданый бо унсури хориҷӣ бояд татбиқ карда шавад. Яъне, дар ин ҳолат, новобаста аз он, ки мөйёри ҳуқуқи хориҷии татбиқшаванда ба сифати ҳуқуқи оммавӣ эътироф карда шудааст, асос барои татбиқ накардани он намегардад.

ҳориҷӣ, мақомоти дигари ваколатдори давлатӣ бояд он мағҳумҳое, ки дар қонунгузории амалкунандай Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурда мешаванд, дастрас намоянд. Масалан, дар ҳолати татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ мақомоти судии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд мағҳуми «ашёи гайриманқул»-ро дар низоми ҳуқуқи хориҷии татбиқшаванда ба муносибати мушаххаси ҳуқуқи гражданый муқаррар намояд. Дар ин ҳолат, мақомоти ваколатдор бо дастрасии қисми 1 моддаи мазкур мағҳуми мазкурро бояд тибқи қонунгузории ҷории Ҷумҳурии Тоҷикистон бандубаст намояд.

Бояд зикр намоем, ки ибораи «ҳуқуқи кишвари суд», ки дар қисми моддаи тафсиршаванда мавриди истифода қарор гирифтааст, на танҳо ҳуқуқи кишвари суд, балки ҳуқуқи кишвари мақомоти дигари ваколатдор оид ба татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ эътироф карда мешавад, зоро дар қисми тафсиршаванда сухан на танҳо дар бораи суд, инчунин дар бораи дигар мақомоти ваколатдор низ меравад.

Дар қисми тафсиршаванда сухан оид ба истисно аз қоидai мазкур, яъне қоидai ба амал баровардани бандубости ҳуқуқӣ тибқи ҳуқуқи кишвари суд ва дигар мақомоти дигари ваколатдор меравад, ки мутобиқи он дар ҳолате, ки қонун тартиби дигареро пешбинӣ намуда бошад, пас ин гуна «тартиби дигар» бояд татбиқ карда шавад. Зери мағҳуми «қонун» дар ин маврид бо дастрасии муқаррароти моддаи 3 ва қисми 1-и моддаи 1191 КГ бояд қонунҳои

гражданий фахмида шаванд. Чунин истисно то ба ҳол ба қонунҳои гражданий кишвар маълум нестанд ва бинобар ин дар ҳолати бандубости хуқуқӣ то муқаррар намудани истисно аз тарафи қонунҳои гражданий бояд хуқуқи кишвари суд ва дигар мақомоти ваколатдор мавриди истифода қарор дихад. Инчунин, қайд намудани зарур аст, ки дар ҳолати муқаррар намудани истисно аз тарафи қонунҳои гражданий, пас ин гуна истисно бояд қонуни дигар кишвар, ба гайр аз кишвари суд ва мақомоти ваколатдорро пешбинӣ намояд.

2. Бояд қайд намоем, ки дар таҷриба ҳангоми бандубости хуқуқӣ метавонад чунин ҳолат рӯй дихад, ки мағхуми хуқуқӣ ба хуқуқи кишвари суд ва дигар мақомоти ваколатдор маълум нест. Маҳз бо мақсади танзими чунин муносибат қисми 2-юми моддаи тафсиршаванда муқаррар карда шудааст.

Мутобики он, дар ҳолатҳои зерин бандубости хуқуқӣ метавонад дар асоси хуқуқи кишвари хориҷӣ сурат гирад:

- агар мағхуми хуқуқӣ ба хуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон номаълум бошад, ё ин ки,
- бо номи дигар ё бо мазмuni дигар маълум бошад;

- тибқи хуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон тафсири онро муайян намудан мумкин набошад.

Пас, маҳз дар ҳамин ҳолатҳо татбиқи хуқуқи хориҷӣ имконпазир мебошад. Дар ин асно, қайд намудан лозим аст, ки мағхуми хуқуқӣ, агар ба хуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон номаълум бошад, мақомоти ваколатдор, аз ҷумла суд, баҳри бандубости хуқуқӣ бояд дигар мағхуми ба ин мағхум монандро истифода намояд. Дар ҳолате, ки мағхуми хуқуқӣ ҳам аз ҷиҳати монандӣ ва ҳам аз ҷиҳати мазмун ба ягон мағхуми хуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон маълум набошад ва дар ин ҳолат тибқи хуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон тафсири онро муайян намудан мумкин набошад, пас хуқуқи кишвари хориҷӣ метавонад барои ба амал баровардани бандубости хуқуқӣ истифода шавад. Аз қисми тафсиршавандай моддаи мазкур муқаррар намудан мумкин аст, ки ба ҳар ҳол қонунгузор барои ба амал баровардани бандубости хуқуқӣ, дар ҳолати даҳлдор, моили татбиқи намудани хуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистонро доро мебошад, зоро дар қисми мазкур сухан на дар бораи ҳатмияти татбиқи хуқуқи хориҷӣ, балки оид ба имконияти истифодаи он меравад.

Моддаи 1193. Муқаррар намудани мазмuni меъёri хуқуқи хориҷӣ.

1. Суд ё мақоми дигари ваколатдор ҳангоми татбиқи хуқуқи хориҷӣ мазмuni меъёरҳои онро тафсири расмӣ, таҷрибаи татбиқ ва доктрина дар давлати хориҷии даҳлдор муқаррар мекунад.

2. Суд бо мақсади муқаррар намудани мазмuni меъёрҳои хуқуқи хориҷи метавонад бо тартиби муқарраргардида барои ҳамкорӣ ва тафсир ба Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, мақомоту ташкилоти дигари ваколатдори Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла ба хориҷа муроҷиат намояд ё ин ки экспертҳоро ҷалб кунад.

3. Шаҳсоне, ки дар парванди иштирок мекунанд, хуқуқи пешниҳоди ҳуҷҷатҳои тасдиқкунандай мазмuni меъёрҳои хуқуқи хориҷиро доранд, ки онҳо аз он ба асоснокии таалабот ё эътирози худ иқтибос меоранд ё ба тарзи дигар ба суд барои муқаррар намудани мазмuni ин меъёрҳо мусоидат мекунанд.

Бо дарҳостҳои вобаста аз ҷониби тарафҳо амалий намудани фаъолияти соҳибкорӣ, вазнинии исботи масъулияти меъёрҳои хуқуқи хориҷӣ мумкин аст аз ҷониби суд ба тарафҳо вогузор карда шавад.

4. Агар мазмuni меъёрҳои хуқуқи хориҷӣ новобаста аз ҷорҳои дидашаванда тибқи ҳамин модда муқаррар карда нашавад, хуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда мешавад.

1. Дар моддаи тафсиршаванда сухан оид ба муқаррар намудани мазмuni меъёri хуқуқи хориҷӣ меравад, ки дар таҷрибаи мақомоти ваколатдори давлатӣ оид ба татбиқи хуқуқи хориҷӣ зарур мебошад. Зоро бе муқаррар намудани мазмuni меъёri хуқуқи хориҷӣ татбиқи пурра ва дурустӣ он гайриимкон мебошад.

Зери мағхуми «мазмuni меъёri хуқуқи хориҷӣ» бояд моҳияти меъёri хуқуқӣ, ба қадом институти хуқуқ ва соҳаи хуқуқ тааллук доштани он ва таркиби он фахмида шавад.

Мутобики қисми якуми моддаи тафсиршаванда ваколати муқаррар намудани мазмuni меъёri хуқуқи хориҷӣ ба суд ва дигар мақоми ваколатдор, аз тарафи мақомоти

нотариати давлатӣ, мақомоти сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ ва гайра пешниҳод карда шудааст. Моҳияти муқаррар намудани мазмuni меъёри ҳуқуқи хориҷӣ, мутобики қисми яқуми моддаи мазкур дар он мебошад, ки мақомоти дарҷуда бояд мазмuni ин ё он меъёри мушаххаси ҳуқуқи хориҷiro мутобики тафсири расмӣ, таҷрибаи татбиқ ва доктрина дар давлати хориҷии даҳлдор муқаррар намояд.

Тафсири расмии меъёри ҳуқуқи хориҷӣ ин тафсир ба меъёри мазкур аз тарафи мақоми ваколатдори давлати хориҷӣ мебошад, ки тибқи қонунгузории амалкунандаи ин давлат ҳуқуқи тафсири расмӣ, таҷрибаи татбиқ ва доктрина дар давлати хориҷии даҳлдор муқаррар намояд. Таҷрибаи татбиқ ин тартиби татбиқи меъёри мушаххаси ҳуқуқи хориҷӣ аз тарафи мақомоти судии давлати хориҷӣ мебошад. Дар зери мағҳуми доктрина фикру ақидаи олимон ва мутахассисон оид ба меъёри татbiқшавандаи ҳуқуқи хориҷӣ фаҳмида мешавад. Аз ин лиҳоз, аз моҳияти қисми тафсиришавандаи моддаи мазкур бармеояд, ки муқаррар намудани мазmuni меъёри ҳуқуқи хориҷӣ маҳз бо ҳамин воситаҳои дар қисми тафсиришавандаи моддаи мазкур дарҷкардашуда сурат гирад.

Саволе ба миён омаданаш мумкин аст, ки оё суд ва дигар мақомоти ваколатдор метавонад дигар воситаҳое, ки дар қисми мазкури моддаи тафсиришаванда дарҷ карда нашудааст, баҳри муқаррар намудани мазmuni меъёри ҳуқуқи хориҷӣ истифода барад? Аз моҳияти ҳам қисми мазкури моддаи тафсиришаванда ва умуман аз ҳуди моддаи тафсиришаванда чунин бармеояд, ки суд ва дигар мақомоти ваколатдори давлатӣ ҳуқук доранд, ки ба гайр аз ин воситаҳо, воситаҳои дигарро дастрас ва қонуниро истифода баранд, то ки мазmuni меъёри ҳуқуқи хориҷии мазкур муқаррар карда шуда, баҳс ҳарҷӣ зудтар ҳаллу фасл карда шавад. Зоро моҳияти баррасии ин ё он баҳси мушаххас ва умуман муроҷиат ба суд ва ё мақомоти дигар ваколатдори давлатӣ ҳимояи ҳуқук ва манфиатҳои тарафҳои баҳскунанда ва додани баҳои дурусти ҳуқуқӣ ба баҳси ба вучудомада мебошад.

2. Дар қисми дуюми моддаи тафсиришаванда сухан дар бораи мақомоти давлатие меравад, ки мутобики қонунгузории ҷории Ҷумҳурии Тоҷикистон ваколати пешниҳод намудани маълумоти мушаххасро оид ба татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ доранд. Ба ҳайси чунин мақомоти ваколатдор тибқи

моддаи тафсиришаванда танҳо Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон баромад менамояд.

Мутобики Низомномаи Вазорати мазкур, ки аз моҳи декабри соли 2006 аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шудааст, Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар муқаррар намудани мазmuni меъёрои ҳуқуқи хориҷӣ дар доираи ваколатҳои ҳуд бо мақомоти адлияи давлатҳои иштирокии Иттиҳоди Давлатҳои Мустанқил, Иттиҳоди иқтисодии Евразия, Созмони Ҳамкории Шанхай ва дигар ташкилотҳои байналмилалии минтақавӣ, аз ҷумла макомоти адлияи дигар давлатҳои хориҷӣ ҳамкорӣ мекунад.

Ба гайр аз мақоми мазкур, инчунин дигар мақомоти ваколатдори давлатӣ низ дар муқаррар намудани мазmuni ҳуқуқи хориҷӣ фаъолона ширкат меварзанд. Ба ин мақомот, намояндагиҳои дипломатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, муассисаҳои консулии Ҷумҳурии Тоҷикистон шомил мешаванд.

Инчунин, дигар роҳи муқаррар намудани мазmuni ҳуқуқи хориҷӣ ин мутобики қисми тафсиришавандаи моддаи мазкур ҷалб намудани эксперտҳо мебошад.

Мағҳуми қонунии «эксперт» дар қонунгузории мурофиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла дар Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ифода ёфтааст. Дар қонунгузории ҷории мурофиавии Ҷумҳурии Тоҷикистон қоидаҳои муайян оид ба ҷалб намудани эксперт дар ҷараёни баррасии баҳсҳо дар судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ карда шудааст. Аз ҷумла, мутобики моддаи 54 Кодекси мурофиавии иқтисоди Ҷумҳурии Тоҷикистон шахсе эксперт ба ҳисоб меравад, ки оид ба масъалаҳои баррасишавандаи парванда дониши маҳсус дорад ва аз ҷониби суд барои додани ҳулоса таъин шудааст. Шахсе, ки ба ў гузаронидани экспертиза супурда шудааст, уҳдадор аст бо талаби суди иқтисодӣ ба суд ҳозир шавад ва оид ба масъалаҳои ба миён гузошташуда ҳулосаи бегаразона диҳад.

3. Қонунгузории граждании Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз ҷумла ҳуди Кодекси гражданиӣ, баҳри танзими пурра ва татбиқи пурраи ҳуқук ва манфиатҳои субъективии иштирокчиёни муносибатҳои ҳуқуқи гражданиӣ, ки бо үнсuri ҳориҷӣ мурakkab карда шудаанд, ҷораҳои гуногунero пешбинӣ менамоянд. Аз ҷумла, яке аз ҷунин ҷораҳо дар қисми тафсиришавандаи моддаи мазкур муқаррар карда шудааст.

Мутобики он ба шахсоне, ки дар парванда ширкат меварзанд, Кодекси гражданий хуқуқ додааст баҳри тезтар ва пурра баррасӣ намудани баҳси пешомада хуччатҳои асосноккунандаро, ки барои муқаррар намудани мазмун ва моҳияти хуқуқи хориҷии татбиқшаванда метавонанд истифода бурда шаванд, ба суд барои истифодабарӣ пешниҳод намоянд. Меъёри мазкури Кодекси гражданий на танҳо хусусияти моддӣ-хуқуқӣ, балки хусусияти мурофиавӣ-хуқуқиро низ доро мебошад. Аз ҷумла, мутобики моддаи 40 Кодекси мурофиавии иқтисодӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон тарафҳои дар парванда ширкаткунанда хуқуқи пешниҳоди далелҳо ва дигар хуччатҳои даҳлдорро доро мебошанд.

Инчунин, қайд намудан зарур аст, ки меъёри мазкур бо он асос муқаррар карда шудааст, ки дар бештари ҳолатҳои баррасии баҳсҳо бо татбиқи хуқуқи хориҷӣ, ҳуди тарафҳо ташаббускори интихобӣ ин ё он хуқуқи хориҷии мушахҳас баҳри танзими муносибати даҳлдор мебошанд. Пас, агар ҳуди тарафҳо ин хуқуқи хориҷиро интихоб карда бошанд, онҳо бояд оид ба ин хуқуқ маълумоти даҳлдоре дошта бошанд. Бинобар ин, қонунгузор низ бо дарназардоши ин ҳолат меъёри тафсиршавандаро дар Кодекси гражданий мустаҳкам намуд. Аммо, қайд намудан лозим аст, ки пешниҳоди далелҳо ва дигар хуччатҳои тасдиқкунанда мазмuni меъёрҳои хуқуқи хориҷӣ на уҳдадорӣ, балки хуқуқи ҷониҳои баҳс мебошад.

Баръакс, дар ҳолатҳое, ки суд баҳсҳои ба фаъолияти соҳибкорӣ алоқаманд бударо баррасӣ карда истода бошад, дар асоси сарҳати дуюми қисми тафсиршаванда метавонад уҳдадории муқаррар намудани мазмuni меъёрҳои хуқуқи хориҷиро ба зиммаи тарафҳои баҳс voguzor намояд.

Дар ин асно, саволе ба миён омаданаш

Моддаи 1194. Ҳаволаи бозгашт ва ҳавола ба хуқуқи кишвари сеюм

1. Ҳама гуна ҳавола ба хуқуқи хориҷӣ мутобики қоидаҳои ҳамин фасл бояд чун ҳавола ба хуқуқи моддии кишвари даҳлдор баррасӣ карда шаванд, ба гайр аз ҳолатҳое, ки қисми дуюми ҳамин модда пешбинӣ мекунад.

2. Ҳаволаи бозгашт ба хуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳавола ба хуқуқи кишвари сеюм дар ҳолатҳои татбиқи хуқуқи хориҷӣ тиқи моддаҳои 1200, 1201, 1203 ва 1234 ҳамин Кодекс татбиқ карда мешавад.

1. Яке аз масъалаҳои мубрам ва марказии хуқуқи байналмилалии хусусӣ масъалаи ҳаволаи бозгашт ва ҳаволакунӣ ба хуқуқи

мумкин аст, ки: барои ҷӣ қонунгузор дар ҷараёни баррасии баҳсҳои гайрисоҳибкорӣ тарафҳои баҳсро оид ба муқаррар намудани мазмuni меъёри хуқуқи хориҷии татбиқшаванда уҳдадор накард, аммо дар баррасии баҳсҳои аз фаъолияти соҳибкорӣ бармеомада, суд метавонад тарафҳоро барои иҷрои ин уҳдадорӣ водор намояд?

Моҳияти масъалаи ба миён омада дар он зоҳир мегардад, ки соҳибкор имконият ва таҷрибаи зиёдеро дар ин соҳа доро мебошад ва асосан маҳз дар муносибатҳои соҳибкорӣ масъалаи хуқуқи интихоби қонуни татбиқшаванда ба тарафҳо пешниҳод карда шудааст. Масалан, дар бастани аҳдҳои иқтисодии хориҷӣ, ки соғ муносибатҳои соҳибкорӣ мебошанд, интихоби хуқуқи татбиқшаванда ба тарафҳо пешниҳод карда шудааст, аммо дар муносибатҳои гайрисоҳибкорӣ (мерос, хуқуқҳои ашёй ва гайра) субъекти даҳлдор хуқуқи интихоби хуқуқи татбиқшавандаро доро нест. Бинобар ин, бо назардоши ин ҳолатҳо, дар меъёри мазкур ҷунин қоида мустаҳкам карда шудааст.

4. Дар таҷрибаи судӣ ҳолатҳое ҷой доштанашон мумкин аст, ки новобаста аз он, ки дар моддаи тафсиршавандai Кодекси гражданий тамоми воситаҳо баҳри муқаррар намудани мазмuni меъёрҳои хуқуқи хориҷӣ пешбинӣ шуда ҳам бошанд, аммо мазмuni меъёрҳои хуқуқи хориҷии татбиқшаванда муайян карда намешавад. Аммо барои хифзи манфиатҳои тарафҳои баҳсқунанда қонунгузории ҷории Ҷумҳурии Тоҷикистон аз он манша мегирад, ки баҳси ба вуҷудомада бояд баррасӣ карда шавад. Пас, дар ин асно, суд мутобики қисми тафсиршаванда баҳри танзими муносибати ба миён омада ва ҳалли баҳс хуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистонро бояд татбиқ намояд.

кишвари сеюм мебошад. Ҕӣ тавре, ки маълум аст, хуқуқи байналмилалии хусусӣ бо мақсади танзими муносибатҳои дар қисми 1 моддаи 1191

КГ дарчкардашуда ба ҳуқуки кишвари дигар бо воситаи истифода аз меъёрҳои коллизионӣ ҳавола менамояд. Ин аст моҳияти танзими муносибатҳои даҳлдори ҷамъиятӣ аз тарафи ҳуқуқӣ байнамилалии ҳусусӣ.

Аммо, набояд фаромӯш намуд, ки ҳуқуки кишвари дигар низ, аз ҷумла ҳуқуки кишваре, ки ба он меъёрҳои коллизионӣ баҳри танзими муносибатҳои марбута равона менамояд, дорои меъёрҳои коллизионии ҳудӣ буда, метавонанд танзими ин ё он муносибати мушаххасро ба кишвари ҳаволакунанда бозпас ҳавола намояд ва ё ба кишвари сеом ҳавола намояд. Ҷараёни аввала дар ҳуқуки байнамилалии ҳусусӣ – ҳаволай бозгашт ва ҷараёни дуввумин - ҳавола ба кишвари сеом ном гирифтааст.

Умуман, қайд намудан бомаврид аст, ки КГ ба масъалаи ҳаволай бозгашт ба таври манғӣ муносибат мекунад. Зоро, КГ аз он бармеояд, ки он муносибати мушаххасе, ки аз тарафи меъёрҳои коллизионии КГ ва ё дигар санадҳои қонунгузории ҷории Ҷумхурии Тоҷикистон ба ҳуқуки кишвари сеом ҳавола карда шуда, бояд аз тарафи ҳуқуки ин кишвар ба танзим дароварда шавад. Ҷунин муносибати «манғӣ»-и Кодекси гражданий ба институти «ҳаволай бозгашт» то андозаи дуруст мебошад, зоро моҳияти асосии тамоми қонунҳо - ин танзими даҳлдори муносибатҳои муайяни ҷамъиятӣ мебошад. Аз ин лиҳоз, баҳри танзими муносибатҳои ҳусусӣ бо унсури ҳориҷӣ ва муқаррар намудани ҳуқуқ ва уҳдадориҳои иштирокчиёни он, КГ низ ба ҳуқуки кишвари дигар ҳавола намуда бозгашти ҳаволаро, умуман, ба истинои ҳолатҳои дар худи КГ нишондодашуда, манъ менамояд.

Ҷунин моҳиятро қисми якуми моддаи тафсиршаванда доро мебошад, зоро мутобиқи он ҳаволай бозгашт ва ҳавола ба кишвари сеом иҷозат дода намешавад. Зоро, мутобиқи қисми тафсиршавандай моддаи мазкур ҳама гунна ҳавола ба кишвари сеом ин ҳавола ба ҳуқуки моддии ин кишвар эътироф карда мешавад.

Ҳуқуки моддӣ қисми таркибии низоми ҳуқуқии ҳар як кишваре мебошад, ки он маҷмӯи тамоми меъёрҳои моддӣ-ҳуқуқиро, яъне меъёрҳоеро, ки ҳуқуқ ва уҳдадориҳои иштирокчиёни муносибатҳои мушаххаси ҳуқуқиро муқаррар менамояд дар бар мегирад. Пас, агар меъери коллизионӣ баҳри танзими муносибати мушаххаси байнамилалӣ-ҳусусӣ ба ҳуқуки кишвари дигар ирсол намояд ва агар ин гуна ҳаволакунӣ ба ҳуқуки моддии

ин кишвар ҳавола гардад, пас ин муносибат бояд ҳатман танзими ҳудро дарёфт намояд. Масалан, суд ҳангоми баррасии баҳс оид ба мерос тибқи қонун мутобиқи моддаи 1231-и КГ ба қарор меояд, ки баҳси мазкур бояд мутобиқи қонунгузории давлате, ки дар он меросдиҳанда ҷойи истиқомати доимии охирон дошт, муқаррар карда мешавад. Дар ин асно, ҷиҳати ҳалли ҷунин баҳси ҳангоми истифода аз қонунгузории ин давлати ҳориҷӣ, танҳо аз ҳуқуки моддии ҳамон кишвар, на аз ҳуқуки коллизионӣ, бояд истифода намуд. Зоро, дар ҳолати истифода аз ҳуқуки коллизионии кишвари ҳориҷӣ мумкин аст, ҳолате рӯй дидҳад, ки муносибати мазкур дар асоси меъёри коллизионии ин давлати ҳориҷӣ баҳри танзим баръакс ба Ҷумхурии Тоҷикистон ва ё давлати сеом ҳавола намояд. Дар натиҷа ҳолати ногуворе рух ҳоҳад дод, зоро муносибат дар байни ду низоми ҳуқуқии кишварҳои алоҳида, ки ба яқдигар танзими ин муносибатро ҳавола менамоянд, қарор дошта танзими даҳлдори ҳудро намебошад. Албатта, ҷунин ҳолат боиси вайрон гардидани ҷараёни танзими даҳлдори муносибатҳои ҷамъиятӣ гардида садди роҳи амалӣ гардидани ҳуқуқ ва уҳдадориҳои субъективии иштирокчиёни ин муносибатҳо мегардад.

2. Лозим ба ёдоварист, ки дар худи Кодекси гражданий ҳолатҳои низ пешбинӣ карда шудаанд, ки дар ҳолати ҷой доштани онҳо ҳаволай бозгашт ва ё ҳавола ба ҳуқуки кишвари сеом иҷозат дода мешавад. Ҷунин ҳолатҳо дар қисми дуюми моддаи тафсиршаванда дарҷ карда шудаанд.

Мутобиқи қисми дуюми моддаи тафсиршаванда дар ҳолатҳои зерин ҳаволаи бозгашт ва ҳавола ба кишвари сеом иҷозат дода мешавад:

- а). ҳангоми муқаррар намудани қонуни шахсии шахси воқеӣ (моддаи 1200);
- б). ҳангоми муқаррар намудани қобилияти ҳуқуқдорӣ ва амалқунии шахси воқеӣ (моддаи 1201);
- в). ҳангоми муқаррар намудани қонуне, ки тибқи он номи шахси воқеӣ ба танзим дароварда мешавад (моддаи 1203);
- г). ҳангоми муқаррар намудани ҳуқуқе, ки ба масъалаҳои васоит ва парасторӣ татбиқ карда мешаванд (моддаи 1234).

Моҳияти қисми дуюми моддаи тафсиршаванда дар он аст, ки дар чор ҳолате, ки дар худи моддаи тафсиршаванда дарҷ карда

шудааст, агар ҳаволаи бозгашт ва ё ҳавола ба кишвари сеом татбиқ карда нашавад, пас ин муносибатҳо мумкин аст, ки танзими дахлдори худро наёбанд. Аз ин сабаб, баҳри

танзими пурраи ин масъалаҳо мутобики қисми тафсиршаванда моддаи мазкури Кодекси гражданий ҳаволаи бозгашт ва ҳавола ба кишвари сеом иҷозат дода шудааст.

Моддаи 1195. Татбиқи ҳуқуқи кишвари дорои ҳуқуқи бисёргисистемагӣ

Дар сурати татбиқ намудани ҳуқуқи кишваре, ки дар он якчанд системai худудӣ ё дигар системаҳои ҳуқуқӣ амал мекунанд, системаи ҳуқуқии мутобики ҳуқуқи ин кишвар истифода мешавад. Агар мутобики ҳуқуқи ин кишвар татбиқ кардан қадом системаи ҳуқуқӣ имконнозӣ бошад, пас системаи ҳуқуқие татбиқ мешавад, ки бо он муносибат наздиқӣ дорад.

Дар ҳуқуқи байналмилалии ҳусусӣ, чӣ тавре, ки қайд намуда будем, меъёрҳои коллизионӣ баҳри танзими муносибатҳои байналмилалии ҳусусӣ бештар ба ҳуқуқи хориҷӣ ҳавола менамояд. Ҳаволакунӣ низ дорои ҳусусиятҳои худ буда мутобики Кодекси гражданий ба танзим дароварда мешавад. Танзими муносибатҳои байналмилалии ҳусусӣ ҳангоми ҳавола ба ҳуқуқи давлати дигар, бо назардошти ҳусусиятҳои низоми ҳуқуқии давлати мазкур ба амал бароварда мешавад.

Чӣ тавре, ки мусаллам аст, низоми ҳуқуқии давлатҳо вобаста аз соҳти давлат низ фарқ менамояд. Масалан, агар соҳти давлат давлате, ки ба ҳуқуқи он меъёри коллизионӣ ҳавола менамояд, соҳти ягона бошад, пас низоми ҳуқуқии ин давлат ягона буда мутобики қисми 1 моддаи 1194- КГ ҳаволакунӣ бояд ба ҳуқуқи моддии кишвар сурат гирад. Дар ин асно, ягон мушкилии зиёд дар танзими ин муносибат бояд пеш наояд.

Аммо, бაъзе мушкилиҳо дар танзими муносибатҳои байналмилалии ҳусусӣ дар ҳолате чой дошта метавонад, агар ҳаволакунӣ ба ҳуқуқи давлате равона карда шавад ва соҳти ин давлат федеративӣ бошад. Дар ин ҳолат дар ҳама давлатҳо бо ҷунин соҳти қонунгузорӣ ба ду қисмат ҷудо карда шудааст: қонунгузории умунидавлатӣ (федеративӣ) ва қонунгузории маҳаллӣ (субъектҳои федератсия). Мушкилие, ки дар ҳолати ҳавола ба ҷунин давлатҳо чой доштанашон мумкин аст, ин муқаррар намудани қадом қонунгузорӣ: федералӣ ва ё маҳаллӣ, ки дар ҷараёни танзими ин ё он муносибати мушаххаси байналмилалӣ-ҳусусӣ бояд истифода шавад. Қайд намудан лозим аст, ки бештари давлатҳои соҳти федеративӣ дошта аз он бармеоянд, ки муносибатҳои ҳусусӣ, аз ҷумла ҳуқуқӣ гражданий, асосан аз тарафи қонунгузории гражданий федеративӣ ба танзим дароварда мешаванд.

Боназардошти ин, моддаи тафсиршаванда аз он бармеояд, ки дар ҳолати ҳаволакунӣ ба низоми ҳуқуқии давлатҳои бисёргисистемагӣ, масъалаи муқаррар намудани системаи дахлдори татбиқшаванда бояд мутобики системаи худи ҳамон давлат баррасӣ карда шавад. Пас, ҷунин ҳулоса намудан мумкин аст, ки Кодекси гражданий ҳусусиятҳои ҳуқуқи давлати бисёргисистемагиро мавриди назар қарор дода аввалиятро дар танзим ва муқаррар намудан ба системаи дахлдор ҳавола менамояд.

Аз моддаи тафсиршаванда бармеояд, ки низомҳои ҳуқуқии давлатҳои соҳти давлатии ӯнитарӣ надошта гуногун мебошанд. Масалан, дар моддаи мазкур оид ба яке аз онҳо, яъне низоми худудӣ сухан меравад. Мутобики моддаи мазкур системаи худудӣ ин яке аз намудҳои системаи ҳуқуқии давлат мебошад. Дар ин моддаи системаи худудӣ ин ба маъни системаи худудии ҳуқуқӣ мебошад, ки дар бештари давлатҳо ҷой доштанд. Масалан, низоми ҳуқуқии Шоҳигарии Британия мебошад, ки аз маҷмуи низомҳои мустақили худ иборат буда дорои ҳусусиятҳои алоҳида мебошанд.¹ Ё ин ки ҷунин ҳусусият дар низоми ҳуқуқии давлатҳои Африка дида мешавад, ки дар он низоми ҳуқуқии одатӣ ва динӣ омехта шудаанд.²

Лозим ба ёдоварист, ки дар ҳуқуқи байналмилалии ҳусусӣ ба ғайр аз «коллизияи байналмилалий», мағҳуми «коллизияи байниҳудудӣ»-ро истифода менамояд, ки дорои ҷунин моҳият аст: дар низоми ҳуқуқии давлатҳои федеративӣ дар байни низомҳои ҳуқуқии субъектони федератсия баъзе аз коллизияҳо ҷой дошта метавонанд. Баҳри муқаррар намудани системаи дахлдори

¹ Оид ба ин масъала ниг.: Саидов А.Х. Сравнительное правоведение. Учебник. Под ред. Туманова В.А. М., Юристъ, 2003. С.276-277.

² Ниг.: Саидов А.Х. Сравнительное правоведение. С.334-335.

хуқуқӣ дар ҳолатҳои дарҷшуда дар хуқуқи байналмилалии хусусӣ як қатор меъёрҳо аз ҷумла, меъёрҳои коллизионии интерперсоналӣ, меъёрҳои коллизионии интерлокалӣ, меъёрҳои коллизионии интэртемпоралӣ мавриди истифода қарор мегиранд.

Меъёрҳои коллизионии интерперсоналӣ чунин меъёрҳо мебошанд, ки барои муқаррар намудани низоми хуқуқӣ дар давлатҳои бисёрнизома равона карда шуда, асосан баҳри муқаррар намудани қонуни шахсии шахси воқеӣ истифода шуда, бештар дар муносибатҳои оиласӣ ва меросӣ истифода бурда мешавад.

Меъёрҳои коллизионии интэртемпоралӣ муқаррар-кунандай санади хуқуқии мушаххаси давлати федеративӣ мебошад. Асосан меъёри коллизионии мазкур ҷавобгӯй ба саволи зерин мебошад: қадом санади хуқуқӣ ба муносибати ҳаволашуда бояд татбиқ карда шавад: санади хуқуқии дар давраи пайдоиши муносибати даҳлдор амал мекарда, ё ин ки санади хуқуқии дар давраи баррасии баҳс дар суд? Ба саволи мазкур дар асоси меъёри коллизионии интэртемпоралӣ низоми хуқуқии давлате, ки ба он ин муносибат барои танзим ҳавола карда шудааст, муқаррар карда мешавад.

Меъёрҳои коллизионии интерлокалӣ меъёрҳои коллизионие мебошанд, ки ба сифати муқарраркунандай низоми хуқуқии мушаххас дар низоми хуқуқии умумии давлати федаративӣ баромад менамояд. Масалан, агар меъёри коллизионӣ ба низоми хуқуқии ШМА танзими ин ё он муносибати даҳлдорро ҳавола намояд, пас мутобики меъёри мазкур бояд тибқи низоми хуқуқии ШМА низоми хуқуқии штатӣ даҳлдор вобаста ба масъалаи мазкур муайян карда мешавад.

Моддаи 1196. Истифодаи мутақобила

1. Суд ҳуқуқи хориҷиро, сарфи назар аз он ки дар қишвари даҳлдори хориҷӣ вобаста ба муносибати ҳамшабех ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода мешавад ё не ба истиснои ҳолатҳое, ки истифодаи ҳуқуқи хориҷӣ дар асоси мутақобила тибқи санадҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ шудааст, истифода менамояд.

2. Агар татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ ба муносибатҳои мутақобила вобаста бошад, эҳтимол меравад, ки он вучуд дорад, зоро тартиби дигаре исбот карда нашудааст.

1. Яке аз масъалаҳои марказии хуқуқи байналмилалии хусусӣ масъалаи истифодаи тарафайн (мутақобила) мебошад. Институти мазкур дар илми ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ бо номи тарафайн маъмул мебошад.

Моҳияти институти мазкур дар илми

Мутобики моддаи тафсиршаванда, агар дар ҳолате, ки тибқи муқаррароти меъёри мазкур низоми хуқуқии давлати ба он муносибат ҳаволашуда имконияти муқаррар намудани низоми хуқуқии даҳлдорро надошта бошад, пас дар ин ҳолат қоидai «низоми хуқуқии бо муносибат зич алоқаманд» истифода бурда мешавад. Қоидai мазкур аз муқаррароти қисми 2 моддаи 1219 КГ сарчашма мегирад, ки мутобики он чунин қоида нисбати уҳдадориҳои шартномавӣ истифода бурда мешавад (нигаред ба тафсири меъёри мазкур).

Вобаста ба меъёри тафсиршаванда бошад, қайд намудан лозим аст, ки «низоми хуқуқии бо муносибат зич алоқаманд (наздик)» ин низоми хуқуқии воҳиди марзӣ маъмурии (субъекти) давлати федералие мебошад, ки дар он иштирокии муносибати танзимшаванда, ки ҳуқуқ ва уҳдадориҳои он дар ин муносибат аҳамияти ҳалқунандаро мебозанд, истиқомат намояд ва ё дар маҳалли асосии фаъолият қарор дошта бошад. Албаттa, қоидai мазкур, чӣ тавре, ки дар боло қайд намудем, танҳо дар ҳолате истифода бурда мешавад, ки агар тибқи қисми аввали моддаи тафсиршаванда муқаррар намудани хуқуқи даҳлдор имконнозазир бошад. Пас, аз ин бармеояд, ки мутобики моддаи мазкур он муносибатҳое, ки баҳри танзим ба ҳуқуқи қишинвари хориҷӣ ирсол карда шуданд, бояд тибқи ин ҳуқуқ ба танзим дароварда шаванд.

Дар маҷмуъ, қайд намудан лозим аст, ки ҳавола ба низоми хуқуқии давлати федеративӣ дорои хусусиятҳои худ буда мутобики моддаи тафсиршаванда бояд танҳо дар асоси низоми хуқуқии давлати мазкур баррасӣ карда шавад.

ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ дар он аст, ки тибқи институти мазкур муносибатҳои байналмилалӣ-хусусӣ бо назардошти муносибатҳои сиёсии самимона ва рафиқонаи байни давлатҳо ин ё он масъали мазкур дар ҷараёни танзими муносибатҳои

байналмилалӣ-хусусӣ ба назар гирифта мешавад. Аз ҷониби дигар муносибатҳои байналмилалии хусусӣ инкишофи худро дар муносибатҳои байналмилалӣ-оммавӣ мёбанд, яъне дар ҳолати рушдёфта қарор гирифтани муносибатҳои байналмилалии оммавӣ муносибатҳои байналмилалӣ-хусусӣ низ дар заминай он инкишоф мёбад. Бинобар ин, истифодаи институти тарафайн дар танзими муносибатҳои байналмилалӣ-хусусӣ зарур буда институти мазкур дар ин ҷараён саҳми бағоят қалонеро мебозад.

Дар қисми тафсиршавандай моддаи мазкур, сухан дар бораи институти тарафайн меравад. Моҳияти меъёри мазкур дар он ифода мёбад, ки эҳтимолияти тарафайн ҳама вакт дар назар дошта мешавад. Бинобар ин дар қисми тафсиршаванда омадааст, ки суд ҳангоми ҳуқуки ҳориҷиро татбиқ намудан, набояд танҳо дар асоси он, ки дар давлати ҳориҷӣ муносибати ҳамшабеҳи ҳуқуки Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда намешавад, онро татбиқ накунад. Масалан, суди Ҷумҳурии Тоҷикистон баҳри баррасии аҳди иқтисодии ҳориҷӣ, ки мутобики қонунгузории ҷории Ҷумҳурии Тоҷикистон нисбати он бояд ҳуқуки ШМА татбиқ карда шавад, уҳдадор аст, ки ҳуқуки моддии ШМА-ро татбиқ намояд. Дар ин ҳолат, мутобики қисми тафсиршавандай моддаи мазкур суд набояд танҳо дар асоси он, ки ҳуқуки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ШМА вобаста ба масъалаи ба ҳамин монанд аз тарафи суди ШМА татбиқ карда нашуда буд, ҳуқуки ШМА-ро татбиқ накарда наметавонад. Чунин қоида баҳри танзими пурра ва дурустӣ муносибатҳои байналмилалӣ-хусусии даҳлдор ва амалий намудани ҳуқуқ ва манфиатҳои тарафҳои муносибатҳои ҷамъиятии мазкур равона карда шудааст. Зоро, агар дар ҳолати баръакс, суд ҳангоми татбиқи ҳуқуки ҳориҷӣ, вобаста ба он, ки дар ин ё он давлате, ки ҳуқуки он вобаста ба муносибати мушахҳас татбиқ карда мешавад, ҳуқуки Тоҷикистон пахн карда мешавад ё не, пас суд аз ҷаҳорҷӯбаи баррасии масъала берун баромада вақти худро барои муқаррар намудани мутақобил вобаста ба масъалаи мазкур сарф менамояд. Дар ин ҳолат, баҳс бе ҳалли даҳлдор монда ин ҳолат садди роҳи татбиқи ҳуқуқҳои субъективии тарафҳои муносибати баррасишаванда ҳоҳад шуд. Баҳри пешгирии масъалаи мазкур маҳз қисми тафсиршаванда муқаррар карда шудааст.

Вобаста ба масъалаи эҳтимоли мавҷуд будани мутақобил мутобики қисми тафсиршавандай моддаи мазкур як истисно вучуд дорад. Мутобики он, суд ҳуқуки ҳориҷиро, ки мутобики санадҳои қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, истифодаи он дар ҳолати мутақобила иҷозат дода шудааст, татбиқ менамояд. Яъне, барои он, ки суд ҳуқуки ҳориҷиро дар асоси мутақобил ба назар гирифта татбиқ нақунад, бояд санади даҳлдори қонунгузорӣ вобаста ба масъалаи мазкур ба тасвив расад. То ба ҳол, чунин санади қонунгузорӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қабул карда нашудааст. Аз ин лиҳоз, айни ҳол то қабул намудани санади даҳлдори қонунгузорӣ, судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуки ҳориҷиро танҳо дар асоси татбиқ накардан ҳуқуки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давлати марбута барои татбиқ накардан ҳуқуқ надоранд.

2. Қисми дуюми моддаи тафсиршаванда давоми мантиқии қисми якуми моддаи мазкур буда, дар он моҳиятан мақсади қонунгузор аз он иборат, ки суд ҳуқуки ҳориҷиро бояд дар тамоми ҳолат татбиқ намояд, ба истиснои татбиқи он дар асоси мутақобил, ки бо санадҳои қонунгузории ҷории Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар карда шудааст.

Ҷӣ тавре, ки қайд намуда будем, мақсади асосии институти мутақобил ва муқаррар намудани он дар шакли меъёри маҳсус ва алоҳида дар Кодекси гражданий ин ҳимояи манфиатҳои субъектҳои ҳуқуки байналмилалии хусусӣ ва баррасии ҳарҷӣ зудтари баҳс дар мақомоти судӣ мебошад. Моҳияти қисми тафсиршаванда низ аз он иборат, ки суд, ҳангоми татбиқи ҳуқуки ҳориҷӣ бояд ҳамеша эҳтимолияти онро ба назар гирад.

Инчунин, дар қисми мазкур оид ба «тартиби дигаре» сухан меравад, ки он ба маъни истисное, ки дар қисми якуми моддаи мазкур сухан мерафт, яъне оид ба тибқи санади қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон муқаррар намудани мутақобил, бояд фаҳмида шавад.

Моддаи 1197. Қайду шарт¹ дар бораи тартиби оммавӣ

1. Ҳуқуки хориҷӣ дар ҳолатҳое, ки агар истифодаи он ҳилофи асосҳои тартиби ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон (тартиби оммавии Ҷумҳурии Тоҷикистон) бошад, татбиқ карда намешавад. Дар ин ҳолат меъёрои ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ мегардад.

2. Рад карданни татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ наметавонад танҳо ба фарқияти системаҳои ҳуқуқӣ, сиёсӣ ё иқтисодии қишвари хориҷии даҳлдор аз системаи ҳуқуқӣ, сиёсӣ ё иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон асос ёбад.

1. Яке за масъалаҳои дигар марказии ҳуқуқи байналмилалии ҳусусӣ ин тавзехот дар бораи тартиботи оммавӣ мебошад. Мусаллам аст, ки тамоми давлатҳо дорои тартиботи оммавии ҳуд мебошанд, ки зери ин мағҳум тартиботи умумии давлати даҳлдор дар маҷмуъ фаҳмида мешавад. Вобаста ба Ҷумҳурии Тоҷикистон зери мағҳуми «тартиботи оммавӣ» бояд асосҳои соҳтори конститутсионии қишвар ғаҳмида шавад, ки он аз тарафи боби 1 Конститутсиияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон пурра ва ба таври даҳлдор муқаррар карда шудааст. Қайд намудан лозим аст, ки на ҳамаи меъёрои боби 1 Конститутсиияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ба маънои тартиботи оммавӣ тибқи моддаи тафсиршавандай Кодекси гражданий пазируфта мешавад. Бинобар ин, танҳо он меъёрои боби якуми Конститутсиияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати тартиботи оммавӣ мутобики моддаи тафсиршавандай мазкур эътироф карда мешавад, ки ба муносибатҳои аз тарафи меъёрои фасли мазкур Кодекси гражданий ба танзим дароварда шаванда даҳл дошта бошанд. Масалан, мутобики моддаи 5 Конститутсиияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳаёт, қадр, номус ва дигар ҳуқуқҳои фитрии инсон даҳлназарианд. Меъёри мазкур бо муносибатҳое, ки предмети танзими меъёрои фасли мазкури Кодекси гражданиро ташкил мекунанд, алоқамандии зич дошта ҳангоми татбиқи меъёрои коллизионӣ ва дигар меъёрои ҳуқуқи байналмилалии ҳусусӣ бояд ба инобатгирифта шаванд. Инчунин, қайднамудан лозим аст, ки на ҳамаи меъёроҳо, ки тартиботи оммавиро дар ҳуд инъикос менамоянд, дар боби якуми Конститутсиияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон дарҷ карда шудаанд. Ҳастанд меъёроҳо, ки дар дигар бобҳои Конститутсиияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон мустаҳкам карда шуда муқарраркундандаи моҳият ва

мазмуни тартиботи оммавӣ мебошанд (масалан, моддаи 14 Конститутсиияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон). Гуфтан ҷоиз аст, ки дар дигар санадҳои қонунгузории ҷории Ҷумҳурии Тоҷикистон низ оид ба тартиботи оммавӣ меъёрои даҳлдори ҳуқуқӣ мустаҳкам карда шудаанд. Масалан, мутобики моддаи 223 Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонякеа зосҳои радианамудани эътироф ва иҷро намудани ҳалномаҳои судҳои хориҷӣ ва арбитражи хориҷӣ ин ба тартиботи оммавии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳолифат намудани иҷрои ҳалномаи он мебошад. Аз ин бармеояд, ки тартиботи оммавӣ ин ҳамчун институти ҳуқуқи конститутсионӣ (давлатӣ) аз маҷмӯи меъёрои гуногун иборат буда баҳри ҳимояи асосҳои соҳтори конститутсионии давлат равона карда шудааст. Азбаски институти мазкур институти ҳуқуқи конститутсионӣ мебошад, пас ҳуқуқи байналмилалии ҳусусӣ низ аз институти мазкур вазеъ истифода менамояд.

Дар қисми якуми моддаи тафсиршавандада яке аз асосҳои манъи истифодаи ҳуқуқи хориҷӣ муқаррар карда шудааст. Чунин асос муҳолифати истифодаи ҳуқуқи хориҷӣ ба тартиботи оммавии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Моҳияти меъёри мазкур дар он мебошад, ки дар ҷараёни танзими муносибатҳои байналмилалии ҳусусӣ ҳолатҳое ҷой доранд, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи хориҷӣ бояд татбиқ карда шавад. Аммо, азбаски давлатҳои алоҳида дорои низомҳои ҳуқуқии гуногун мебошанд, пас дар ҳолатҳои алоҳида ҳуқуқи хориҷӣ ба тартиботи оммавии давлат муҳолифат намуданаш мумкин аст. Дар ин ҳолат, ҳуқуқи хориҷӣ бояд татбиқ карда нашавад, зоро дар ҳолати татбиқ шудани ҳуқуқи хориҷӣ, ки ба тартиботи оммавии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳолиф мебошад, метавонад оқибатҳои ногувор рӯй диханд. Масалан, дар баъзе аз қишварҳо ҳуқуқ ба бисёрникоҳӣ

1 Ба фикри мо дар ин асно бояд ибораи «тавзехот» истифода бурда мешуд. Бинобар ин мо дар тафсир ин ибораро хоҳем истифода намуд.

иҷозат дода шудааст. Мутобиқи моддаи 33-и Конститутияни (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон принсипи якканикоҳӣ пешбинӣ карда шуда, мутобиқи қонунгузории ҷорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дузангӣ ва бисёрзаний манъ шуда, он ба таври кирдори ҷиноятӣ эътироф карда шудааст. Бинобарин ҳангоми бастани ақди никоҳ дар мақомоти сабти асноди ҳолати шаҳрвандӣ ин ҳуқуқи хориҷиён бинобар сабаби ба тартиботи оммавии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳолифат доштани он мавриди татбиқ қарор намегирад. Қайд намудан бомаврид аст, ки ҳарчанде дар қисми тафсиршавандай моддаи мазкур сухан танҳо оид ба суд рафта бошад ҳам, аммо меъёри мазкуро макомоти даҳлдор дар ҳолати зарурӣ дастрас карда метавонад.

Инчунин, мутобиқи қисми тафсиршавандай моддаи мазкур дар ҳолати татбиқ карда нашудани ҳуқуқи хориҷӣ баҳри танзими муносибати ба вучудомада ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда мешавад. Қайд намудан зарур аст, ки на дар ҳама ҳолатҳо, ҳангоми истифодай тавзеҳот дар бораи тартиботи оммавӣ, ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон паҳн карда мешавад. Масалан, мутобиқи моддаи 223 Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳолати ба тартиботи оммавии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳолифат доштани иҷрои ҳалномаи суди хориҷӣ ва ё арбитражи хориҷӣ ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда нашуда, балки ҳалномаи даҳлдори суди хориҷӣ ва ё арбитражи хориҷӣ бе иҷро мемонад. Аз ин лиҳоз, меъёри мазкур ҳусусияти умумӣ дошта дар ҳолатҳои мушахҳас он бояд бо назардошти муқаррароти қонунгузории ҷорӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди татбиқ қарор гирад.

2. Қисми дуюми моддаи тафсиршаванда

Моддаи 1198. Татбиқи меъёрҳои ҳатмӣ (императивӣ)

1. **Меъёрҳои ҳамин фасл ба амали он меъёрҳои ҳатмии (императивии) қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар натиҷаи дар ҳуди ин меъёрҳо нишон додан ё бо сабаби маънои маҳсуси онҳо, аз ҷумла барои таъмини ҳуқуқ ва манфиатҳои иштирокчиёни муомилоти гражданий, ки қонун хифз мекунад, даҳл надорад ва муносибатҳои даҳлдорро сарфи назар аз ҳуқуқи татбиқшаванда танзим менамояд.**

2. **Ҳангоми татбиқи ҳуқуқи кишвари дигар тибқи меъёрҳои ҳамин фасл, суд метавонад меъёрҳои ҳуқуқи ҳатмии (императивии) кишвари дигарро, ки бо ин муносибатҳо робитаи зич доранд, татбиқ намояд, агар мутобиқи ҳуқуқи ин кишвари дигар ҳамин гуна меъёрҳо бояд муносибатҳои даҳлдорро сарфи назар аз ҳуқуқи татбиқшаванда танзим намоянд. Ҳамзамон суд бояд таъинот ва ҳусусияти ин меъёрҳо ва ҳамчунин оқибати татбиқи онҳоро ба эътибор гирад.**

меъёри ҳуқуқиро оид ба асоси татбиқ накардани ҳуқуқи хориҷӣ дар бар мегирад. Мутобиқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуқуқи хориҷӣ набояд танҳо дар асоси он, ки ин ҳуқуқ ҳуқуқи давлате мебошад, ки дорой низоми сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодии дигар мебошад, татбиқ карда намешавад. Яъне, мутобиқи меъёри мазкур моҳияти татбиқ накардани ҳуқуқи хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин танҳо ба тартиботи оммавии Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳолиф будани оқибати татбиқи он мебошад. Инчунин, бояд қайд намуд, ки қисми тафсиршавандай моддаи мазкур бо он мақсад пешбинӣ шудааст, ки татбиқи ҳуқуқи хориҷиро дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дигар асосҳо маҳдуд кардан мумкин нест. Зеро, дар акси ҳол ҳуқуқи хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ягон ҳолат татбиқ наҳоҳад шуд, зеро чӣ тавре, ки дар боло қайд намудем, агар дар асоси танҳо низоми сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодии ғуногун доштани давлате, ки ҳуқуқи он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда мешавад, татбиқ намудан ва ё намудани ҳуқуқи хориҷӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон масъалагузорӣ карда шавад, пас тамоми давлатҳои дорой низоми сиёсӣ, ҳуқуқӣ ва иқтисодии худ аз ҷунин үнсурҳои низоми давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон фарқ намуда, умуман набояд ҳуқуқи онҳо дар ҳолатҳои даҳлдор мавриди татбиқ қарор гиранд. Ҷунин ҳолат бар хилоғи моҳияти ҳуқуқи байналмилалии ҳусусӣ ҳамчун ҳам соҳаи ҳуқуқ ва ҳам соҳаи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки баҳри танзими муносибатҳои даҳлдори ҷамъиятӣ равона карда шудаанд, мебошад.

Бинобар ин ҳам қонунгузор бо мукаррар намудани ин меъёри мазкур асосҳои ҳам татбиқ намудани ҳуқуқи хориҷӣ ва ҳам рад намудани татбиқи онро мушахҳас намуд.

1. Масъалаи меъёрҳои ҳатмӣ, яъне императивӣ дар илми ҳуқуқшиносӣ чойи маҳсусеро ишғол намуда, асосан чунин меъёрҳо дар танзими муносибатҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ аз тарафи соҳаҳои ҳуқуқи оммавӣ, мавриди истифода қарор мегиранд. Чунинанд меъёрҳои ҳуқуқи чиноятӣ, молиявӣ ва гайраҳо. Вобаста ба соҳаҳои ҳуқуқи ҳусусӣ дарҷ намудан лозим аст, ки дар ин соҳаҳо низ меъёрҳои императивӣ мавриди истифода қарор мегиранд. Албатта, онҳо на ба таври васеъ ба монанди соҳаҳои ҳуқуқи оммавӣ истифода мешаванд, аммо дар ҳолатҳои даҳлдор дар соҳаҳои ҳуқуқи ҳусусӣ низ мавриди истифода қарор мегиранд. Аз ин лиҳоз, умуман, дар низоми ҳуқуқи давлати мушаххас меъёрҳои гуногун, аз қабили меъёрҳои императивӣ, мавриди истифода қарор мегиранд.

Ҳусусияти хоси ин меъёрҳо дар он аст, ки талаботи онҳо набояд аз тарафи иштирокчиёни муносибатҳои даҳлдори ҷамъиятӣ дигаргун карда шаванд. Бо ин мақсад, ҳуқуқи байналмилалии ҳусусӣ низ дар ҳуд қоидаеро қабул намудааст, ки моҳияти он дар қисми тафсиршаванди моддаи мазкур дарҷ гардидааст.

Мутобики он, ҳангоми татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ набояд меъёрҳои императивии қонунгузории ҷории Ҷумҳурии Тоҷикистон мадди назар карда шаванд. Яъне, новобаста аз меъёрҳое, ки дар фасли мазкури Кодекси гражданиймуқарраркардашудааст, муқаррароти меъёрҳои императивӣ бояд ногузир бокӣ монда, татбиқи онҳо ба муносибатҳои даҳлдор набояд қатъ гардад.

Моҳияти меъёри мазкур дар он аст, ки мутобики меъёрҳои фасли мазкури Кодекси гражданий, ки асосан баҳри танзими муносибатҳои байналмилалӣ-ҳусусӣ ба давлати хориҷӣ ҳавола намуда ҳуқуқи хориҷиро татбиқ менамояд. Дар ин ҳолат, саволе ба миён меояд, ки дар ҳолати татбиқ шудани меъёрҳои ҳуқуқи хориҷӣ меъёрҳои императивии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда мешавад? Ба саволи мазкур қисми тафсиршаванди моддаи мазкур чунин посух медиҳад, ки дар ҳолати татбиқ шудани ҳуқуқи хориҷӣ набояд амали меъёрҳои императивии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон қатъ намояд. Аз ин ҷо бармеояд, ки дар ҳолати татбиқи ҳуқуқи хориҷӣ ва муҳолифати онҳо бо меъёрҳои императивии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон, меъёрҳои императивии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда мешаванд.

Инчунин, дар моддаи тафсиршаванди сухан оид ба моҳият ва мазмуни меъёрҳои императивӣ сухан меравад. Мутобики он: а) дар ҳуди меъёр муқаррар карда шавад, ки он императивӣ мебошад, ва б) дорои маънои маҳсусе мебошад, ки вобаста аз моҳияти он бармеояд.

2. Дар қисми 2 моддаи тафсиршаванди бошад, сухан оид ба татбиқи меъёри императивии қишваре, ки ҳуқуқи он ба муносибати даҳлдори байналмилалӣ-ҳусусӣ татбиқ карда мешавад, сухан меравад. Аз ин лиҳоз, дар моддаи тафсиршаванди дар ду қисми он оид ба меъёрҳои императивӣ ҳам Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ҳам давлати хориҷӣ сухан меравад.

Мутобики қисми тафсиршаванди суд имконияти ба назар гирифтани меъёрҳои императивии ҳуқуқи қишвари татбиқшавандаро доро мебошад. Дурустараш, суд ӯҳдадор мебошад, ки дар ҳолатҳои даҳлдор меъёрҳои императивии ҳуқуқи қишвари татбиқшавандаро бояд ба назар гирад. Моҳияти ин масъала дар он дарҷ мегардад, ки мутобики моддаи 1194 фасли мазкур КГ ҳаволанамоӣ, ки дар натиҷа ҳуқуқи қишваре ба муносбати даҳлдор татбиқ карда мешавад, танҳо ба ҳуқуқи моддии қишвари даҳлдор мебошад. Бинобар ин, азбаски ҳаволанамоӣ ба қишвари хориҷӣ ин ҳаволанамоӣ ба ҳуқуқи моддии ин қишварро дар назар дорад ва азбаски ҳуқуқи моддии ин қишвар дорои меъёрҳои императивӣ мебошанд, пас ин меъёрҳои императивӣ бояд аз тарафи суд дар баробари татбиқи ҳуқуқи ин қишвар мавриди истифода қарор гирад.

Ягона омиле, ки судро метавонад аз истифодаи меъёри императивии ҳуқуқи қишвари татбиқшаванди манъ намояд, ин ҳам бошад, муҳолифати муқаррароти меъёри императивии ҳуқуқи қишвари хориҷӣ бо меъёрҳои императивии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Дар ин ҳолат, бояд меъёрҳои императивии ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди истифода қарор гиранд. Чунин аст моҳияти муқаррароти қисми тафсиршаванди оид ба аз тарафи суд ба назар гирифтани ҳусусият ва оқибати татбиқи меъёрҳои императивии ҳуқуқи қишвари татбиқшаванди мебошад. Қайд намудан лозим аст, ки шарт нест, танҳо дар ҳолати муҳолифати он ба меъёри императивии Ҷумҳурии Тоҷикистон, меъёри императивии ҳуқуқи қишвари татбиқшаванди аз тарафи суд

мавриди истифода қарор нагирад. Инчунин, дар ҳолате, ки татбиқи меъёри императивии ҳуқуқи кишвари татбиқшаванда ба тартиботи оммавии Ҷумхурии Тоҷикистон мухолифат

менамояд, пас дар ин ҳолат низ меъёри императивии ҳуқуқи кишвари татбиқшаванда аз тарафи суд набояд мавриди истифодабарӣ қарор гирад.

Моддаи 1199. Махдудиятҳои ҷавобӣ (реторсияҳо)

Ҳукумати Ҷумхурии Тоҷикистон метавонад нисбат ба ҳуқуқи амволӣ ва шахсии гайриамволии шаҳрвандон ва шаҳсони ҳуқуқии он давлатҳое, ки дар онҳо махдудиятҳои маҳсуси ҳуқуқи амволӣ ва шахсии гайриамволии шаҳрвандон ва шаҳсони ҳуқуқии Ҷумхурии Тоҷикистон ҳастанд, махдудиятҳои ҷавобӣ (реторсияҳо) муқаррар намояд.

Яке аз масъалаҳои мубрами ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ ин институти реторсия мебошад. Ҳуди калимаи «реторсия» асосан аз забони лотинӣ гирифта шуда маъни татбиқи ҷораҳои ҷавобгариро нисбати давлати ҳуқуқвайронкунанда аз тарафи дигар давлатро мефаҳманд. Асосан, институти мазкур хоси илми ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ мебошад. Азбаски ҳуқуқи байналмилалии оммавӣ муносибатҳои оммавӣ-ҳуқуқии байни давлатҳо, созмонҳои байналмилалӣ ва дигар субъектҳои ҳуқуқи байналмилалиро ба танзим медарорад, пас дар ҳолати ба таври даҳлдориҷро накардани уҳдадориҳои байналмилалии ҳуд аз тарафи субъектҳои мазкур ба дигар субъектон ҳуқуқ дода шудааст, ки ҷораҳои гуногуни ҷавобгариро нисбати субъекти ҳуқуқвайронкунанда амалӣ намоянд. Ҷавобгарӣ дар ҳуқуқи байналмилалӣ ба ду намуд ҷудо карда мешавад: ҷавобгарии моддӣ ва ҷавобгарии сиёсӣ. Ин намудҳои ҷавобгарӣ боз дар навбати ҳуд ба шаклҳои гуногун ҷудо карда мешаванд. Реторсия яке аз шаклҳои ҷавобгарии сиёсӣ мебошад. Бинобарин реторсияро танҳо давлат дар симои мақомоти ваколатдори ҳуд мавриди татбиқ қарор дода метавонад, ки ин хусусият дар моддаи тафсиршаванда дарҷ карда шудааст.

Мутобики моддаи мазкур Ҳукумати Ҷумхурии Тоҷикистон ваколати татбиқ намудани реторсияро доро мебошад. Ҳарчанде дар Қонуни конституционии Ҷумхурии Тоҷикистон «Дар бораи Ҳукумати Ҷумхурии Тоҷикистон» масъалаи аз ҷониби Ҳукумати Ҷумхурии Тоҷикистон татбиқ намудани реторсияро мавриди баррасӣ наменамояд, аммо масъалаи мазкур бо сабаби равобити зич доштанаш бо муносибатҳое, ки мутобики фасли мазкури Кодекси гражданий ба танзим дароварда мешавад, дар фасли мазкур ҷой дода шудааст.

Хусусиятҳои асосии татбиқи реторсия

мутобики моддаи тафсиршавандаи КГ чунин мебошад:

а) реторсия ин ҷораҳои ҷавобии маҳдудкунандае мебошанд, ки нисбати ҳуқуқҳои амволӣ ва гайриамволии шаҳрвандон ва шаҳсони ҳуқуқии давлатҳои ҳориҷӣ татбиқ карда мешаванд;

б) реторсия нисбати он шаҳрвандон ва шаҳсони ҳуқуқии давлатҳое татбиқ карда мешаванд, ки дар ин давлатҳои маҳдудиятҳои монанд нисбати ҳуқуқҳои амволӣ ва гайриамволии шаҳрвандон ва шаҳсони ҳуқуқии Ҷумхурии Тоҷикистон раво дида мешаванд;

в) баҳри татбиқи реторсия дар Ҳукумати Ҷумхурии Тоҷикистон танҳо Ҳукумати Ҷумхурии Тоҷикистон ваколатдор карда шудааст, ки вобаста ба масъалаи мазкур дар ҳолати даҳлдор бояд санади даҳлдори ҳуқуқӣ қабул намояд;

г) татбиқи реторсия ин ҳуқуқи давлат буда он метавонад ҳатто дар ҳолати ҷой доштани маҳдудкунихои ҳуқуқҳои шаҳрвандон ва шаҳсони ҳуқуқии Ҷумхурии Тоҷикистон дар ин ё он давлат, нисбати шаҳрвандон ва шаҳсони ҳуқуқии ин давлат ҷораҳои маҳдудкуниро татбиқ намояд.

Новобаста аз ин, чунин ҳуқуқ ба тамоми давлатҳо пешниҳод шуда онҳо тартиби татбиқи онҳоро ба таври гуногун ба танзим медароранд.

Масъалаи дигари асосӣ, ки бо институти реторсия алоқамандии зич дорад, ин равобити масъалаи маҳдуд намудани ҳуқуқҳои гражданий ва масъалаи реторсия мебошад. Мутобики қисми 3 моддаи 3 КГ ҳуқуқҳои гражданий метавонанд бо максади ҳифзи маънавиёт, тандурустӣ, ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии шаҳси дигар, таъмини амнияти ҷомеа ва давлат, ҳифзи муҳити зист дар асоси қонун маҳдуд карда шавад. Пас, саволе ба вучуд меояд, ки: агар Ҳукумати Ҷумхурии Тоҷикистон бо санади меъёрии ҳуқуқии даҳлдори ҳуд реторсияро татбиқ намояд, пас дар ин ҳолат муқаррароти қисми 3 моддаи 3 КГ

вайрон намегардад, зеро дар он танҳо бо қонун маҳдуд намудани хукуқҳои гражданий пешбинӣ карда шудааст?

Дар ҳақиқат ҳам, аз назари аввал, номутобиқатӣ, байни ин ду меъёри Кодекси гражданий ба назар мерасад. Аммо, қайд намудан лозим аст, ки маҳдуд намуди хукуқҳои гражданий бо асосҳои гуногун чой доштанаш мумкин аст. Масалан, дар қисми 3 моддаи 3 КГ вобаста ба масъалаи маҳдуд намудани хукуқҳои гражданий танҳо дар асосҳои дар меъёри мазкур дарҷшуда роҳ дода мешавад, масалан дар ҳолати таъмини

амнияти ҷомеа. Аммо, ҳолатхое низ ҷой дошта метавонанд, ки маҳдуд намудани хукуқҳои гражданий дар асоси реторсия низ мумкин мебошад. Дар ин асно, қонуни он набояд зери шубҳа монда шавад, зеро мавҷудияти меъёри мазкур дар моддаи тафсиршаванда худ асоси қонуни татбиқи реторсия аз тарафи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, дар ҳолати дахлдор Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дастрасии моддаи мазкур бояд маҳдудиятҳои дахлдорро татбиқ намояд.

НАВИГАРИХО ҚОНУНГУЗОРЙ ДАР СОҲАИ СОҲТОРИ ДАВЛАТИ, ХИФЗИ ҲУҚУҚ, МУДОФИА ВА АМНИЯТ

Чиҳати такмили қонунгузории соҳаи соҳтори давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқ, мудофиа ва амният дар семоҳаи чоруми соли 2013 як катор тағйироту иловаҳо ба қонунҳои Чумхурии Тоҷикистон қабул карда шудаанд, ки дар баланд бардоштани сифат ва бартараф намудани мухолифатҳои дар қонунгузории амалкунанда чойдошта мусоидат менамояд.

Дар давраи сипаришуда тағйиру иловаҳо дар қисми сеюми моддаи 1 Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи рамзҳои Президенти Чумхурии Тоҷикистон» ворид кардашуда асосан масъалаи «Президенти Чумхурии Тоҷикистон аз рӯи мансаб дорандай ордени «Ситораи Президенти Тоҷикистон» дараҷаи 1 мебошад» илова карда шуда ва ҳамчунин моддаи 6 қонуни мазкур дар таҳрири зайл ифода карда шудааст: «Ба Президенти Чумхурии Тоҷикистон пас аз интихоб шудан Нишони Президенти Чумхурии Тоҷикистон бо ордени «Ситораи Президенти Тоҷикистон» дараҷаи 1 аз ҷониби Раиси Суди Конституционии Чумхурии Тоҷикистон супорида шуда, дар ҳамин маврид Ливои Президенти Чумхурии Тоҷикистон афроҳта мешавад.

Тартиби супоридани рамзҳои Президенти Чумхурии Тоҷикистон аз ҷониби Президенти Чумхурии Тоҷикистон муайян карда мешавад.».

Тағйиру иловаҳои ба Кодекси ҷиноятии Чумхурии Тоҷикистон, ки бо Қонуни Чумхурии Тоҷикистон аз 21 майи соли 1998 қабул гардидааст дар диспозитсияи қисми 1 моддаи 179² калимаҳои «барои таъминоти молиявии террорист ё ташкилоти террористӣ» хориҷ карда шуда, баъд аз калимаҳои «ё бо дарки он ки ин воситаҳо» калимаҳои «аз ҷониби террористи алоҳида ё гурӯҳи (ташкилоти) террористӣ ё бо мақсади таъминоти молиявии террористи алоҳида ё гурӯҳи (ташкилоти) террорситӣ ё» илова карда шудааст.

Дар диспозитсияи қисми 1 моддаи 262 калимаҳои «дар содир намудани ҷиноят» ба калимаҳои «дар содир намудани ҷинояти асосӣ» иваз карда шуд.

Дар диспозитсияи қисми 1 моддаи 319 баъд аз калимаҳои «шахси мансабдор» калимаҳои «шахси мансабдори давлати хориҷ ё шахси мансабдори ташкилоти байналмилалӣ» илова карда шуда, калимаҳои «он», «mansabiash» ва «метавонад» мувофиқан ба калимаҳои «онҳо», «mansabiashon» ва «метавонанд» иваз карда

шуд. Ҳамчунин ба диспозитсияи қисми 2 моддаи зикршуда баъд аз калимаҳои «шахси мансабдор» калимаҳои «шахси мансабдори давлати хориҷ ё шахси мансабдори ташкилоти байналмилалӣ» илова карда шуд.

Ҳамзамон ба эзоҳ бандҳои 3) ва 4) бо мазмуни зайл илова гардидаанд:

«3) Тахти мағҳуми шахси мансабдори давлати хориҷ дар моддаҳои 319-320 Кодекси мазкур шахси дар мақомоти қонунгузор, иҷроия, маъмурӣ ё судии давлати хориҷ ягон мансабро ишғолнамуда (интихобгардида ё таъингардида) ва дигар шахсе, ки барои ин мақомоти давлати хориҷ ягон функцияи давлатиро иҷро менамояд, фаҳмида мешавад.

4) Тахти мағҳуми шахси мансабдори ташкилоти байналмилалӣ хизматчии ташкилоти байналмилалӣ ё дигар шахсе, ки ваколатдор аст аз номи ин ташкилот фаъолият намояд, фаҳмида мешавад».

Дар моддаи 320 ба диспозитсияи қисми 1 баъд аз калимаҳои «шахси мансабдор» калимаҳои «шахси мансабдори давлати хориҷ ё шахси мансабдори ташкилоти байналмилалӣ» ва дар диспозитсияи қисми 2 бошад баъд аз калимаҳои «шахси мансабдор» калимаҳои «шахси мансабдори давлати хориҷ ё шахси мансабдори ташкилоти байналмилалӣ» илова карда шуда, калимаҳои «аз ҷониби ў» ба калимаҳои «аз ҷониби онҳо» иваз карда шудаанд.

Ба бандҳои 1) ва 2) эзоҳи модда баъд аз калимаҳои «шахси мансабдор» калимаҳои «шахси мансабдори давлати хориҷ ё шахси мансабдори ташкилоти байналмилалӣ» илова карда шуд.

Дар диспозитсияи моддаи 321 баъд аз калимаҳои «шахси мансабдор» калимаҳои «шахси мансабдори давлати хориҷ ё шахси мансабдори ташкилоти байналмилалӣ» илова карда шуда, калимаҳои «розигӣ ў» ба калимаҳои «розигӣ онҳо» иваз карда шуд.

Мақсад аз ворид намудани тағйироту иловаҳои қонунгузории дар боло зикргардида ҷиҳати такмили қонунгузории Чумхурии Тоҷикистон равона гардида ба талаботи давру замон мутобиқ гардонида шудааст.

Холиков О.Ш.,
*муҳаҳассиси пешбари шуъбаи қонунгузорӣ оид
ба соҳтори давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқ, мудофиа ва
амният*

НАВИГАРИХО ҚОНУНГУЗОРЙ ДАР СОҲАИ МОЛИЯ, АНДОЗУ ГУМРУК ВА ФАҶОЛИЯТИ БОНКӢ

Дар нимсолаи дуюми соли 2013 ба қонунгузории соҳаи молия, андоз ва фаҷолияти бонкӣ бо назардошти ба вуҷуд омадани инкишофи муносибатҳои ҷамъиятий дар соҳаи мазкур як қатор дигаргунҳо ворид карда шуд. Дигаргунҳо бо роҳи қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2014», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағириру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағириру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи фаҷолияти бонкӣ», Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағириру иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иҷозатномадӣ ба баъзе намудҳои фаҷолият» амалӣ карда шуданд. Аз қонунҳои қабулкардашуда Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи буҷет» дар шакли мукаммал ҳар сол қабул карда мешавад. Ҳарсол қабул гардиҳани қонуни мазкур ду сабаб дорад: 1) сарчашмаҳои даромаднокии буҷет ҳамасола тағиир меёбад; 2) самтҳои харочотнокии буҷет дигаргун мешавад. Мағҳуми расмии буҷети давлатӣ дар сарҳати 2 моддаи 2 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 28 июни соли 2011 таҳти №721 дода шудааст. Тибқи он буҷети давлатӣ-фонди асосии маблаҳои пулӣ, шакли ташаккул ва харочоти маблағҳои пулии мақомоти давлатии ҷумҳурияйӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракуни шаҳрак ва дехот ва фондҳои мақсадноки буҷетии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Аз мағҳуми додашуда бармеояд, ки истилоҳи «буҷет» ба се маъно фахмида мешавад. 1) ба маънои моддӣ, ки фонди маблағҳои пулиро мефаҳмонад, ки дар ихтиёри давлат ё сохторҳои маъмурӣ-марзии чудогонаи он мебошад. 2) ба маънои иқтисодӣ буҷет маҷмӯи муносибатҳои иқтисодӣ оид ба ташкил ва тақсими буҷет ҳамчун фонди маблағҳои пулӣ мебошад. 3) ба маънои ҳуқуқӣ буҷет нақшай молиявиест, ки бо тартиби муқарраркардашуда дар шакли даҳлдори ҳуқуқӣ (қонун ё қарорҳои маҷlisҳои маҳалли вакiloni ҳалқ) қабул гардидааст ва мавзӯи он фонди маблағҳои пулӣ мебошад. Буҷети давлат ҳамчун нақшай асосии молиявии

давлат дар шакли қонун қабул ва амалӣ карда мешавад ва аз ин ҳисоб мақомоти давлатии ҷумҳурияйӣ, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, мақомоти худидоракуни шаҳрак ва дехот уҳдадоранд вазифаҳои дар назди онҳо гузошташударо иҷро намоянд. Яъне аз ин бар меояд, ки дар шакли қонун қабул гардиҳани буҷети давлатӣ ҳарактери нишондодҳои умумиҳатмии молиявӣ-ҳуқуқиро пайдо менамояд.

Моҳияти чунин шаклгирии буҷет дар он мебошад, ки Қонун муносибатҳои муҳими молиявиро оид ба ҷамъоварӣ ва аз нав тақсим кардан ва истифодаи маблағҳои пулӣ ба танзим медарорад. Маблағҳои мазкур аслан аз ҳисоби андоз ва пардохтҳои дигари молиявии шаҳсони ҳуқуқӣ ва воқеъӣ ҷамъоварӣ карда мешавад. Гузашта аз ин ҳамчун шакли санади меъёри ҳуқуқӣ гирифтани буҷети давлатӣ дорои сатҳи баланди ҷамъияти доштани нақшай молиявии давлатро нишон медиҳад. Аз тарафи дигар давлат дар ҳар давру замон вазифаҳои мушаҳҳаси иҷтимоиву иқтисодӣ аз ҷумла, сиёсати молиявӣ ва андозу буҷетро ба уҳда дорад. Аз ин нигоҳ қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Буҷети давлатӣ» дар системаи молиявии давлат нақши маҳсус дорад. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2014» 31 октябри соли 2013 таҳти №1025 қабул гардид. Қонуни мазкур аз 28 модда иборат буда, фаҷолияти молиявии яқсолаи давлатро дар бар гирифта, ҳаҷми даромади умумӣ, харочоти умумии буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, касри буҷети давлатӣ ва манбаҳои пушонидани он, харочоти буҷети ҷумҳурияйӣ аз рӯйи гуруҳбандии вазифавӣ ва иқтисодӣ, Фонди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маблағҳои мақсадноки (субвенсияи) аз буҷети ҷумҳурияйӣ ба буҷетҳои Вилояти Муҳтори Кӯҳистони Бадаҳшон, вилояти Ҳатлон ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурий чудошаванда, таносуби воридоти андозӣ ва гайриандозӣ ба буҷетҳои ҷумҳурияйӣ ва маҳаллӣ, буҷети сугуртai иҷтимоӣ ва нафака, муқаррапот оид ба пардохти маблағ тибқи ҳалномаҳои суд ва ба буҷет ворид намудани ҷаримаҳо ва дигар пардохтҳо ҳангоми риоя накардан қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар масъалаҳое, ки аз нақшай асосии молиявии давлат бар меояд муқаррап

менамояд. Мутобики моддаи 28 қонуни мазкур аз 1 январи соли 2014 мавриди амал қарор дода мешавад. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2014» бо назардошти муқаррароти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон», Кодекси андоз, Кодекси гумруки Ҷумҳурии Тоҷикистон, Фармоши Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 13 декабря соли 2012 таҳти раками 144-ғ таҳия ва қабул гардидааст. Дар он татбики Стратегияи идорақунии молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2009—2018, Стратегияи рушди миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон то соли 2015, Стратегияи баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардуми Тоҷикистон барои солҳои 2013—2015, консепсияҳо ва барномаҳои тараққиёти соҳаҳои энергетика, нақлиёту коммуникатсия, кишоварзӣ, маориф, тандурустӣ, фарҳанг, варзиш, ҳифзи иҷтимоии аҳолӣ ва дигар барномаҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба рушди иқтисодӣ, дархоступешниҳодҳои вакилони Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, вазорату идораҳо ва мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимиёти давлатӣ ба инобат гирифта шудаанд. Ҳаҷми умумии Буҷети давлатӣ тибқи талаботи моддаи 1 қонуни мазкур, 13 миллиарду 901 миллиону 26 ҳазор сомонӣ (28,7% ММД) муқаррар гардидааст, ки нисбат ба Буҷети давлатии соли 2013 15,3% ё худ 1,8 миллиард сомонӣ зиёд мебошад. Буҷети давлатӣ барои соли 2014 низ чун солҳои дигар бештар ҳусусияти иҷтимоӣ дорад, зеро қарib нисфи он ба ин соҳаҳо равона карда шудааст. Ҳаҷми умумии ҳароҷоти соҳаи иҷтимоӣ, бо назардошти ҳароҷоти соҳаҳои ҳочагии манзилию коммуналӣ, дар соли 2014 -ум 7668,8 млн. сомониро ташкил медиҳад, ки ин нисбат ба соли 2013-ум 1292,5 млн. сомонӣ ё 20,3 фоиз афзоиш ёфта, 54,2 фоизи ҳаҷми умумии ҳароҷоти Буҷети давлатиро ташкил медиҳад. Ҳаҷми ҳароҷоти Буҷети давлатӣ дар соли 2014 дар доираи нишондиҳандаҳои даромад бо назардошти қасри буҷет (0,5 фоизи ММД) муайян карда шуда, ҳаҷми он дар соли 2014 аз ҳисоби ҳамаи манбаъҳои маблағгузорӣ — 14143,1 млн. сомонӣ бо афзоиши 15,3 фоиз ё ба маблағи 1875,0 млн. сомонӣ ба нақша гирифта шудааст, ки ин нисбат ба маҷмуи маҳсулоти дохилӣ 29,2 фоизро ташкил медиҳад. Дар Буҷети давлатӣ барои соли 2014 ҳароҷот барои нигоҳдории соҳторҳои қудратӣ ва мақомоти

ҳифзи ҳуқуқ бо афзоиш нисбати буҷети соли 2013-ум 17,2 фоиз пешбинӣ шудааст.

Умуман бояд қайд кард, ки дар моддаҳои 1 то 14-уми қонуни мазкур ҳаҷми умумии Буҷети давлатӣ аз ҳисоби намудҳои даромад ва ҳамаи манбаъҳои маблағгузорӣ, ҳаҷми умумии ҳароҷоти Буҷети давлатӣ аз рӯйи соҳаҳо, андозаи ниҳоии қасри Буҷети давлатӣ, ҳаҷми умумии буҷети ҷумҳурияйӣ аз рӯйи даромад ва ҳароҷот, ҳароҷотҳо аз рӯйи тартиби гуруҳбандии вазифавӣ, идоравӣ ва гуруҳбандии иқтисодӣ, Фонди захиравии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, маблағҳои мақсаднок (субвенсия) аз буҷети ҷумҳурияйӣ ба буҷетҳои Вилояти Муҳтори Қуҳистони Бадаҳшон, вилояти Ҳатлон ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурияйӣ ҷудошаванда, маблағи нақди гардони ҳазинавии буҷети ҷумҳурияйӣ, ҳаҷми буҷети сугуртаи иҷтимоӣ ва нафақа аз рӯйи даромад ва ҳароҷот, таносуби воридоти андозӣ ва гайриандозӣ ба буҷетҳои ҷумҳурияйӣ ва маҳаллӣ муқаррар карда шудаанд. Дар моддаи 15-уми қонуни мазкур имтиёзҳои андозие, ки соли ҷорӣ барои корхонаву ташкилотҳо муқаррар гардидааст, пурра нигоҳ дошта шуданд ва дар баробари ин воридоти молу маводи соҳтмонии ҳати нави роҳи оҳани Душанбе – Қўргонтеппа аз андоз аз арзиши иловашуда ва бочи гумrukӣ, инчунин қисми фаъолияти корхонаҳои дар минтақаи Ҳатлон ҷойгирибудаи Корхонаи воҳиди давлатии «Роҳи оҳани Тоҷикистон», ки бевосита ба хизматрасонии минтақаи роҳи оҳани Ҳошадӣ – Қўргонтеппа -Қўлоб тааллук дорад, аз пардоҳти андозҳо аз молу мулки гайриманғул, андоз аз воситаҳои нақлиёт, андоз аз истифодабарандагони роҳҳои автомобилгард ва андоз аз фоида озод карда мешаванд. Моддаи 16-уми қонуни мазкур ҳиссаҷудокунии маблағҳоро аз ҳисоби иҷрои барзиёди қисми даромади буҷетҳои тасдиқшудаи маҳаллӣ ва буҷети ҷумҳурияйӣ ба «Фонди стабилизационӣ оид ба рушди иқтисодӣ» дар ҳаҷми 20 фоиз пешбинӣ менамояд. Дар моддаи 17 тартиби ҷойгирикунии депозитҳои буҷети ҷумҳурияйӣ дар бонкҳо бо мақсади зиёд намудани даромади буҷет аз ҳисоби фоиз аз рӯйи онҳо, ки ба 1 январи соли 2014 ба вучуд омадаанд, муқаррар карда мешавад. Мувофиқи моддаи 18 дар соли 2014 ба моддаҳои ҳимояшавандай ҳароҷот, музди меҳнат, маблағчудокунҳо барои сугуртаи иҷтимоӣ, идрорпулӣ, нафақа, ёрдампулӣ ва ҷубронпулӣ дохил карда мешаванд. Маблағгузории онҳо ҳатмӣ буда,

дар ҳама ҳолатҳои гайричашмдошт дар навбати аввал ва пурра амалӣ карда мешавад. Дар моддаи 20 аз ҳисоби иҷрои барзиёди даромади буҷетҳои маҳаллӣ ва маблағҳои маҳсуси ташкилоту муассисаҳои буҷетӣ, ба истиснои муассисаҳои томактабӣ, таҳсилоти умумӣ, ибтидой ва миёнаи касбӣ, муассисаҳои тандурустӣ ва хифзи иҷтимоии аҳолӣ, таъсис додани суратҳисоби маҳсуси захираҳои иловагии молиявӣ барои маблағузории соҳтмони иншооти муҳими давлатӣ муқаррар гардидааст. Дар моддаи 21 имтиёзҳо оид ба рафтуомад ба маҳалли гузаронидани руҳсатӣ ва пардохти ҷубронпӯлӣ ба ивази озуқаворӣ барои хизматчиёни ҳарбӣ, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, судҳои ҳарбӣ, сарпрокуратураи ҳарбӣ ва дигар мақомоти қудратӣ пешбинӣ шудаанд, ки маблағи он аз 45 сомонӣ ба 55 сомонӣ расонида шудааст. Дар моддаи 24-уми қонуни мазкур нишондиханда барои ҳисобҳо ҷиҳати ҳисобкунии андозҳо, бочҳо, дигар пардохтҳои ҳатмӣ, ҷаримаҳо, пардохтҳои иҷтимоӣ, инчунин барои ҳисобкунии ин ё он бузургииҳои арзишии ҳадди ниҳоӣ (поёнӣ ё болоӣ), ки мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон татбиқ карда мешаванд, дар ҳаҷми 40 сомонӣ муқаррар карда шудааст. Мувофиқи моддаи 26-уми қонуни мазкур ҳисботот оид ба иҷрои Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соли 2012 аз рӯйи даромад ба маблағи 9 млрд. 673 миллиону 471 ҳазор сомонӣ, аз рӯйи ҳароҷот ба маблағи 9 млрд. 107 миллиону 856 ҳазор сомонӣ бо барзиёдии даромад нисбати ҳароҷот ба маблағи 565 миллиону 615 ҳазор сомонӣ пешбинӣ гардидааст.

Бояд қайд намуд, ки Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2014» нисбат ба қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2013» ҳусусиятҳои фарққунанда дошта, дар он як қатор муқаррароти нав пешниҳод шудааст, аз ҷумла: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Буҷети давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои соли 2014» дар асоси 5 намуди стандартҳои гуруҳбандии буҷетӣ таҳия гардида, ҳароҷоти он аз рӯйи ҳар як ташкилоту муассисаҳои буҷетӣ ва соҳаҳои иқтисодиёт (шумораи онҳо зиёда аз 7 ҳазор мебошад) ба низом дароварда шудааст, ки онҳо истифодаи самаранок ва шаффоғияти маблағҳои буҷетиро таъмин менамоянд;

-бо мақсади баланд бардоштани

масъулияти мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ оид ба ҷамъоварии андозҳои иҷтимоӣ ва шаффоғияти пардохти нафақа ва қўмакпулиҳо дар моддаи 14-уми қонуни мазкур механизми нави муносибатҳои байнин буҷетӣ ба танзим дароварда шуд,—яне даромад ва ҳароҷоти буҷети сугуртаи иҷтимоӣ ва нафақа аз рӯйи вилоятҳо ва ҳар як шаҳру ноҳия ба таври алоҳида муайян гардидааст.

АЗМЕЙЁРХОИҚОНУНГУЗОРИБУЧЕТИДАРБОЛО Оварда шуда ба ҷунин ҳулоса омадан мумкин, ки рушди бонизоми иқтисодию иҷтимоии қишвар новобаста ба таъсири буҳрони ҷаҳонии молиявию иқтисодӣ ва дигар омилҳои манғии беруна сол то сол зиёд мегардад. Дар ин замина мавриди зикр аст, ки тамоми субъектони муносибатҳои буҷетӣ барои минбаъд низ мұтадил нигоҳ доштани рушди иқтисодиёт ва таъмини нишондодҳои буҷети давлатӣ бояд фаъолияти боз ҳам самаранок намоянд. Ҳамин тариқ, фаъолияти молиявии давлатро бе қабули Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи буҷети давлатӣ» тасаввур намудан номумкин аст, зерро ҳамчун асоситарин ҳуҷҷати молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таъмини самараноки идоракунии давлатӣ, ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд, мубориза алайҳи ҷинояткорӣ ва дигар корҳои ташкилӣ-оммавӣ ҳизмат менамояд.

Тағиরоти дигаре, ки дар қонунгузории соҳаи молия ба вуҷуд омад ин қабул намудани Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон Оид ба ворид намудани тағириу иловаҳо ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» мебошад. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи молияи давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон» 28 июни соли 2011 таҳти № 723 қабул гардида аз 14 боб 70 модда иборат мебошад ва як маротиба тағириу иловаҳо ворид карда шудааст. Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, принсипҳои ташкилии идоракунии молияи давлатӣ, ба низом даровардани буҷет ва гуруҳбандии он, таҳия, ташаккул, тақсимот ва истифодаи маблағҳои марказонидашудаи пулиро муайян, муносибатҳои молиявии байнибуҷетиро танзим намуда, мавқеи мақомоти ҳокимият, идоракунии давлатӣ ва мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, инчунин дигар иштирокчиёни ҷараёни буҷетиро дар таҳия ва баррасии лоиҳаҳои буҷетҳо, таҳияву тасдиқи ҳисбот ва назорати иҷрои онҳоро муқаррар менамояд. Ворид намудани тағириу иловаҳо

ба Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи молияи давлатии Чумхурии Тоҷикистон” бо мақсади мукаммал ва мутобикгардонии меъёрҳои он ба қонунгузории амалкунандаи Чумхурии Тоҷикистон ва мусоидат намудан ба фаъолияти молиявии давлат равона карда шудааст. Тағйироти ба тозагӣ воридгардида ин дар моддаҳои 31 ва 65 Қонуни амалкунанда мебошад. Моддаи 31 масъалаи Ваколатҳои мақомоти назорати давлатии молиявиро муқаррар менамояд. Бояд қайд намуд, ки тибқи талаботи қисми 1 моддаи 1 Қонуни Чумхурии Тоҷикистон оид ба ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи молияи давлатии Чумхурии Тоҷикистон” аз 12 ноябри соли 2013 № 1027 дар моддаи 31 калимаҳои Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи палатаи хисобии Чумхурии Тоҷикистон” илова карда шуд. Яъне дар баробари Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи молияи давлатии Чумхурии Тоҷикистон”, Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи назорати давлатии молиявӣ дар Чумхурии Тоҷикистон» ва дигар санадҳои меъёрии ҳукуқии Чумхурии Тоҷикистон инчунин Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи палатаи хисобии Чумхурии Тоҷикистон” ваколатҳои мақомоти назорати давлатии молиявиро низ муқаррар менамояд.

Тағйироти дигари воридгардида ин ба Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи фаъолияти бонкӣ” мебошад. Қонунҳои танзими фаъолияти бонкӣ асосан барои бонкҳо пешбинӣ гардида, дар онҳо меъёрҳои қонунӣ, амаликунонии онҳо, доираи гузаронидани амалиётҳои бонкӣ, қоидаҳои додани иҷозатномаҳо, ҷавобгариҳо ва уҳдадориҳо, назорат ва гайраҳо дарҷ мегардад. Маълум аст, ки қонунҳои бонкӣ ҳуд аз ҳуд амал намекунанд ва онҳо ба воқеъиятҳои иқтисодӣ, соҳибкорӣ таъсир мерасонанд ва ба қонунҳои умумӣ такя менамоянд. Бо ҳамин мақсад мутобик намудани Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» бо муқаррароти қонунгузории амалкунанда ва аз байн бурдани номувоффиқатӣ ва ба танзим даровардани муносибатҳои нави ҷамъиятӣ дар ду моддаи он тағйирот ворид карда шуд. Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» асосҳои умумии ҳукуқӣ, ва иқтисодӣ дар Чумхурии Тоҷикистонро муайян менамояд ва муносибатҳоро миёни бонкҳо, ташкилотҳои қарзӣ ва давлат, филиалҳо ва воҳидҳои дигари

соҳтории ташкилотҳои қарзӣ, идоракунии ташкилотҳои қарзӣ ва шаҳрвандони Чумхурии Тоҷикистонро дар ин соҳа танзим менамояд. Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» 19 май соли 2009 таҳти №524 қабул гардида, аз 10 боб ва 59 модда иборат мебошад. Қонуни мазкур аз соли 2009 инҷониб амал карда истода, бо мурури инкишофёбии муносибатҳои ҷамъиятӣ бори сеом аст, ки ба он тағйиру иловаҳо ворид гардид. Яке аз мақсадҳои ворид намудани тағйиру иловаҳо ба Қонуни мазкур ин мутобикгардонӣ ба талаботи Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи Палатаи хисоби Чумхурии Тоҷикистон» буда, дар қисми 3 моддаи 48 сарҳати нав илова карда шуд. Яъне тибқи талаботи моддаи 48 Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» Сирри бонкӣ муқаррар гардидааст. Талаботи сарҳати 4 дар қисми 3 моддаи 48 воридгардида дар баробари шахсоне, ки ҳукуқи маълумоти гирифтани сирри бонкиро доранд, Палатаи хисобии Чумхурии Тоҷикистон низ ҳамчун мақомоти олии назорати молиявӣ дорад. Яъне Палатаи хисобии Чумхурии Тоҷикистон ин ҳукуқро вобаста ба аудити муштари ташкилоти қарзӣ дар қисми хизматрасонии маблағҳои буҷети давлатӣ, фондҳои давлатӣ ва қарзи давлатӣ дар асоси мактуби раиси он амалӣ мегардонад. Инчунин дар моддаи 52-и қонуни мазкур низ бо мақсади мутобик намудани меъёрҳои он бо Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи Палатаи хисоби Чумхурии Тоҷикистон» илова ворид карда шуд. Моддаи 52 Қонуни Чумхурии Тоҷикистон «Дар бораи фаъолияти бонкӣ» масъалаи назорат ва санчишро, ки мақомотҳои салоҳиятдорӣ давлатӣ амалӣ менамоянд муқаррар намудааст. Иловай воридгардида дар моддаи мазкур муқаррар менамояд, ки Палатаи Ҳисоби Чумхурии Тоҷикистон аудити фаъолияти молиявию ҳочагидории ташкилотҳои давлатиро мегузаронад. Аудити ташкилотҳои қарзӣ, аз ҷумла ташкилотҳои қарзии давлатӣ аз ҷониби Палатаи Ҳисоби Чумхурии Тоҷикистон дар қисми хизматрасонии маблағҳои буҷети давлатӣ, фондҳои давлатӣ ва қарзи давлатӣ гузаронида мешавад.

Тағйироти дигари воридгардида ин ворид намудани иловаҳо ба Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият” мебошад. Қонуни Чумхурии Тоҷикистон “Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият”

аз 21 модда иборат буда, 17 майи соли 2004 таҳти № 37 қабул гардида ба он 7 маротиба тағириу иловаҳо ворид карда шудааст. Қонуни мазкур намудҳои фаъолиятеро муайян мекунад, ки иҷозатномадиҳро талаб намуда, асосҳои ҳуқуқии додани иҷозатнома (литсензия)-ро барои ҳуқуқи машғулшавӣ ба намудҳои мушаххаси фаъолият муқаррар карда, ба риояи стандартҳо ва талаботи зарурии таҳассусӣ барои таъмини химояи манфиату амнияти шахс, ҷамъият ва давлат нигаронида шудааст.

Бояд қайд намуд, ки тағириоти ба тозагӣ воридгардида дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият” бо мақсади мутобиқ намудани меъёрҳои қонуни мазкур бо Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ” ва Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ” мебошад. Бояд қайд кард, ки моддаи 9 қонуни мазкур ҳуҷҷатҳои зарурӣ барои гирифтани иҷозатномаро муқаррар менамояд. Қисми 2 моддаи мазкур муқаррар менамояд, ки ба гайр аз ҳуҷҷатҳои дар қисми як пешбинигардида дар низомнома дар бораи ҳусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият пешниҳод гардидани ҳуҷҷатҳои дигаре, ки ба шарту талаботи иҷозатномадиҳӣ мувофиқ будани довталаби иҷозатномаро тасдиқ мекунанд, пешбинӣ шуда метавонанд. Дарҳамин қисм иловаҳои ворид карда шуда, муқаррар намуд, ки тибқи он ҳуҷҷатҳои иҷозатдиҳие, ки барои гирифтани он иҷозатнома талаб карда мешаванд бояд мувофики талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ” дода шавад. Дар қисми 3 моддаи мазкур бошад дар баробари Қонуни мазкур ва Низомнома дар бораи ҳусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият инчунин Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» илова карда шуд. Яъне тибқи талаботи қисми 3 аз довталаби иҷозатнома пешниҳоди ҳуҷҷатҳоеро, ки дар Қонуни мазкур Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи низоми иҷозатдиҳӣ» ва Низомнома дар бораи ҳусусиятҳои иҷозатномадиҳӣ ба баъзе намудҳои фаъолият пешбинӣ нашудаанд, талаб кардан мумкин нест. Моддаи 50 қонуни мазкур бошад номгӯйи намудҳои фаъолияте, ки барои амалий намудани онҳо иҷозатнома зарур аст муқаррар менамояд. Тағириоти дар сарҳати 54 моддаи мазкур воридгардида аз он иборат аст, ки фаъолияти вобаста ба муомилоти металлҳои

қиматбаҳо ва сангҳои қиматбаҳо (коркарди пораву партови металлҳои қиматбаҳо бо мақсади ба даст овардани натиҷаи ниҳоии маҳсулот, холис кардани металлҳои қиматбаҳо ва рекуператсияи сангҳои қиматбаҳо, аз аҳолӣ ҳаридани маснуоти заргарӣ ва дигар маснуоти аз металлу сангҳои қиматбаҳо соҳташудаи рӯзгор ва шикастапорҳои онҳо, ҳариду фурӯши яклухт ва чаканаи металлҳои қиматбаҳо ва сангҳои қиматбаҳо); ба истиснои фаъолияти истиҳроҷи қанданиҳои фоиданоки пошҳӯрда бо усули худфаъолӣ ва худбиё҆рӣ. Яъне иловаҳои воридгардида танҳо дар ин ҷо ҳолати истиснои нисбати фаъолияти истиҳроҷи қанданиҳои фоиданоки пошҳӯрда бо усули худфаъолӣ ва худбиё҆рро муқаррар намудааст. Дар моддаи 18 номгуи маҳсуси намудҳои фаъолияте, ки барои амалий намудани онҳо иҷозатнома зарур аст муқаррар гардидааст. Қисми 1 моддаи мазкур дар баробари номгуи зиёди маҳсуси намудҳои фаъолият инчунин фаъолият оид ба истифодаи сарватҳои зеризаминиро муқаррар намудааст, ки барои онҳо иҷозатнома зарур аст. Ва иловаҳои воридгардида бошад ба сарҳати 6 вобаста ба истифодаи сарватҳои зеризамини ҳолати истиснои фаъолияти истиҳроҷи қанданиҳои фоиданоки пошҳӯрда бо усули худфаъолӣ ва худбиё҆рӣ пешбинӣ намудааст. Бояд қайд намуд, ки иловаҳои воридгардидаи моддаҳои 17, 18 қонуни мазкур аз талаботи Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи сарватҳои зеризаминӣ” бар меояд.

Умуман бо боварии комил гуфтан мумкин, ки тағириоту иловаҳое, ки ба қонунҳои дар боло номбаргардида ворид карда шудаанд, ба талаботи замон ҷавобгӯ буда, дар пешрафту тараққиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон нақши назаррас ҳоҳанд гузошт.

Азизов И.М.,
муовини сардори шуъбаи қонунгузорӣ оид ба
молия, андозу гумruk ва фаъолияти бонкӣ

**Бо қарори
Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон
аз 2 ноябрь соли 2013, № 492
тасдиқ шудааст**

КОНСЕПСИЯИ СИЁСАТИ ҲУҚУКИИ ЧИНОЯТИИ ҶУМҲУРИИ ТО҆ҖИКИСТОН

1. Муқаррароти умумӣ

1. Консепсияи сиёсати ҳуқукии чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд - Консепсия) низоми расман дар кишвар муқарраргардидаро ифода менамояд, ки моҳият, мақсад, самт, афзалиятҳо ва меъёрҳои самаранокии фаъолияти ҳуқуқчодкуни дар соҳаи химояи шахс, ҷамъият ва давлат аз таҷовузҳои чиноятий ба воситаҳои қонунгузории чиноятиро муайян мекунад.

2. Сиёсати ҳуқукии чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба сифати яке аз самтҳои татбиқи консепсияи давлатии таъмини амнияти криминологӣ баромад менамояд ва дар эътироф кардани алоқамандӣ ва баҳамвобастагии появии муқаррароти асосии он бо сиёсати иҷтимоии давлат, инчунин сиёсати пешгирии чинояткорӣ, ҳимоя ва дастгирии ҷабрдиагон аз чиноята, иҷрои ҷазоҳои чиноятий ва ҷораҳои дигари ҳусусияти ҳуқуқӣ-чиноятидошта, барқарорсозии иҷтимоӣ ва назорат аз болои шахсоне, ки ҷазои чиноятиро адо кардаанд, пешбинӣ мешавад.

3. Сиёсати ягонаи ҳуқукии чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба равияҳои замонавии инкишифи чомеа асос ёфта, дар натиҷаи таҷриба ва асосноккунии илмӣ, тасаввуроти фундаменталии дурнамои наздик ва дарозмуддати давлати Тоҷикистон ва ҷомеа дар самти мазкур зарур мебошад.

4. Асоси ҳуқукии Консепсияро Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои ҳуқукии байналмилалӣ дар соҳаи химояи ҳуқуқи инсон ва назорат аз болои чинояткорӣ, мубориза бар зидди чинояткорӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар қонунҳо, инчунин санадҳои меъерии ҳуқукии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳанд.

5. Консепсия барои тарҳрезии нақшаҳои оянда ва ҳарсолаи фаъолияти ҳуқуқчодкуни

Ҳукумати Тоҷикистон дар соҳаи химояи шахс, ҷамъият ва давлат аз таҷовузҳои чиноятий ба воситаҳои қонунгузории чиноятий, таҳияи лоиҳаҳои санадҳои меъерии ҳуқуқӣ дар соҳаи такмил додани қонунгузории чиноятий ва таҷрибаи татбиқи он, инчунин барои арзёбӣ ва тасҳехи минбаъдаи сиёсати ҳуқукии чиноятий асос мебошад.

2. Мақсад ва вазифаҳои сиёсати ҳуқукии чиноятий

6. Мақсадҳои сиёсати ҳуқукии чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳоянд:

- таъмин намудани амнияти шахс, ҳуқуқ ва озодии он, инчунин ҷамъият ва давлат аз таҳди迪 бо чинояткорӣ алоқамандбуда;
- ҳимояи муносибатҳои ҷамъиятии ҳаётан муҳим, маҳсусан дар соҳаи фаъолияти соҳибкорӣ;
- ҳимояи манфиатҳои давлат дар дохил ва ҳориҷи кишвар аз таҷовузи чинояткорона;
- паст намудани сатҳи шиддатнокии иҷтимоӣ дар ҷамъият дар асоси танзими муносиб ва боадолатонаи бартараф намудани низои аз чиноят ба амал омада;
- мусоидат барои расидан ба беҳбудӣ ва некӯаҳволии иҷтимоӣ инчунин дар асоси бавуҷудоварии афкори сафедкуни иҷтимоӣ ва реинтегратсияи иҷтимоии шахсоне, ки бо сабаби чиноят ба низоъ ҷалб гардидаанд.

7. Дар замони мусир ҳалли вазифаҳои зерини ба ҳам алоқаманди сиёсати ҳуқукии чиноятий зарур мебошад:

- бо дарназардошти талаботи муайян ва суботи ҳуқуқӣ роҳ надодан ба тағсири васеи таркиби чиноят;
- таъмини воқеии мувофиқати қонунгузории чиноятий бо таҳдиҳои чиноятий ва тамоюлҳои пешбаранд дар рушди чинояткорӣ;
- мутобиқати пурраи қонунгузории чиноятий ва таҷрибаи татбиқи он бо Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои ҳуқукии байналмилалӣ

дар соҳаи ҳифзи ҳуқуқҳои инсон ва амнияти чамъияти;

- рушд додани асос ва механизмҳои ҳамоҳангсозӣ ва якхелакуни (унификацисия) қонунгузории чиноятӣ дар доираи ҳамкории байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- таъмини кафолати боъзтимоди устувори ҳуқуқи давлат барои татбиқи чораҳои таъсирбахши ҳуқуқию чиноятӣ нисбат ба шахсоне, ки чиноят содир кардаанд ва кафолати амнияти мустақилияти ҳуқуқию чиноятии давлат аз таҳдидҳои берунӣ ва дохилӣ;

- кафолати ҳуқуқ ва манфиатҳои қонуни шахсони ҷабрдида аз чиноятҳо, таъмини амнияти онҳо, фароҳам овардани шароит ҷиҳати ба ҳадди пурра татбиқ гардидани ҳуқуқҳои инсон барои дастрасӣ ба адолат, суди одилона ва ҷуброни зарари аз чинояткорӣ расонидашуда;

- таҷдиди низоми оқибатҳои чиноятию ҳуқуқии содир кардани чиноятҳо бо дарназардошти зарурати дар як вакт ҳал намудани масъалаҳои ҷазодӣ, барқарорсозӣ, иҷтимиоиуреинтегратсионӣ ва пешгирикунанда;

- беҳтаршавии сифатии ҳолати воқеии чинояткориро ба даст овардан, аз ҷумла паст кардани сатҳ ва соҳти хатари ҷамъиятий намудҳои алоҳидаи он: чинояткориҳои ретсидивӣ, муташаккиона, терористӣ, гаразнок, коррупсионӣ, экстремизм, бо роҳи зӯроварӣ содиршаванда ва чинояткорӣ дар байни ноболигон.

8. Вазифаи ниҳоии сиёсати ҳуқуқии чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз такмил додани қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат аст. Ин вазифа бо назардошти ҳалли якчанд масъалаҳои муҳим анҷом мейбад, аз ҷумла масъалаҳои:

- мутобиқ намудани он ба талаботи санадҳои байналмилалий, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф намудааст, аз ҷумла ба Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид зидди чинояткории муташаккили трансмилӣ, Конвенсияи Созмони Милали Муттаҳид дар бораи коррупсия;

- мониторинги доимии мутобиқати қонунгузории чиноятӣ вобастабатоҳаввулотҳои мавҷуда ва амалияи ҳуқуқтатбиқкунӣ;

- пурзӯр намудани ҷавобгарии чиноятӣ барои содир намудани чиноятҳои ҳусусияти коррупсионӣ, терористӣ ва экстремистӣ дошта, муомилоти ғайриқонуни воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ва

прекурсорҳои онҳо, савдои одамон ва дигар чинояткории муташаккили трансмилӣ;

- декриминализатсия баъзе аз чиноятҳо;
- бо дарназардошти асосҳои илман асоснон қриминализатсия намудани кирдорҳои ба ҷамъият ҳавфнок;

- аз Кодекси чиноятӣ хориҷ намудани масъалаи тақори чиноят;

- таҷдиди назар намудани ретсидиви чиноят ҳамчун нишонаи банду басткунӣ;

- сабук намудани ҷазо барои баъзе категорияҳои шахсон, аз ҷумла барои ноболигон, занон ва шахсоне, ки дар ҳолати очизӣ қарор доштанд;

- таҷдиди назар намудани санксияҳои моддаҳои алоҳидаи Қисми маҳсуси Кодекси чиноятӣ;

- аз Кодекси чиноятӣ хориҷ намудани маҳдуд кардани озодӣ ҳамчун намуди ҷазо ва ба ҷои он ҷорӣ намудани дигар намуди ҷазои бо маҳрум соҳтан аз озодӣ алоқаманд набуда.

3. Самтҳои асосии сиёсати ҳуқуқии чиноятӣ

9. Самтҳои асосии сиёсати ҳуқуқии чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ояндаи наздик ва миёнамӯҳлат дар зарурати мутобиқати қонунгузории чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва амалияи татбиқи он бо Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, мутобиқати вазъи чинояткорӣ ба низоми принсипҳо, афзалиятҳо ва мӯҳтавои Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон, мутобиқат ва баланд бардоштани самаранокии механизми танзими ҳуқуқии чиноятӣ ифода мейбад. Бинобар ин, сиёсати давлат бояд ба самтҳои зерин равона карда шавад:

- инсондӯстии қонунгузории чиноятӣ нисбати шахсоне, ки бори аввал чиноятҳои начандон вазнин ва дараҷаи миёнаро содир намудаанд, шахсони аз ҷиҳати иҷтимоӣ эҳтиёҷманд - занони ҳомила ё кӯдаки ноболиг дошта, ноболигон ва шахсоне, ки дар пиронсолӣ чиноят содир намудаанд;

- давом додани фаъолият оид ба декриминализатсияи чиноятҳое, ки ба ҷамъият ҳавфнок нестанд, тавассути ворид намудани онҳо ба категорияи ҳуқуқвайронкуниҳои маъмурӣ ва пурзӯр намудани ҷавобгарӣ барои содир намудани ҷунин кирдорҳо, ҳамчунин аз нав баҳо додани баъзе кирдорҳои чиноятӣ барои кам намудани ҷазои чиноятӣ (депенализатсия);

- бо дарназардошти таҷрибаи мавҷудаи тафтишотӣ–судӣ, инкишофи муносибатҳои ҷамъиятӣ дар қишвар, санадҳои байналмилалӣ ва таҷрибаи давлатҳои хориҷӣ муайян кардани зуҳороти нави ҷиноятӣ, ки бо Кодекси ҷиноятӣ фаро гирифта нашуда, барои онҳо ҷавобгарии маъмурӣ муқаррар шудааст, ё умуман ҷавобгарӣ пешбинӣ нашудааст, муқаррар кардани ҷавобгарии ҷиноятӣ барои содир намудани онҳо (криминализатсияи ин ҷиноятҳо);

- пурӯр намудани ҷавобгарии ҷиноятӣ нисбати шахсоне, ки ҷиноятҳои вазнин ва маҳсусан вазнин содир намудаанд ё аз таъқиботи ҷиноятӣ пинҳон шудаанд;

- пурӯр намудани ҷавобгарӣ барои содир намудани ҷиноятҳо муқобили ноболигон, занон ва шахсоне, ки дар ҳолати очизӣ қарор доштанд, ба ҳуқӯқ ва манфиатҳои қонуни онҳо, инчунин вазнин намудани ҷавобгарӣ барои содир намудани ҷиноят дар ҳайати ғурӯҳи муташаккил, ташкилоти ҷиноятӣ ё иттиҳоди ҷиноятӣ;

- бознигарии ҷарима ҳамчун яке аз ҷазоҳои самаранок бо кам кардани андозаи ҷарима барои ҷиноятҳои начандон вазнин ва дараҷаи миёна;

- мутобиқ намудани санксияҳои моддаҳои Қисми маҳсуси Кодекси ҷиноятӣ барои ҷиноятҳои дараҷаашон яхела мутобиқи принсипи адолат;

- таҷдиди назар намудани ҷазои маҳрум соҳтан аз озодӣ нисбати ҷиноятҳои алоҳида ва иваз намудани он бо дигар намудҳои ҷазои бо маҳрум соҳтан аз озодӣ алоқаманд набуда;

- инкишоф додани институти озод намудан аз ҷавобгарии ҷиноятӣ, ҷазои ҷиноятӣ, шартан татбиқ накардани ҷазо ва шартан пеш аз муҳлат аз адои ҷазо озод намудан.

10. Бо мақсади инкишоф додани қонунгузории ҷиноятӣ, ки татбиқи он ҳуқӯқ ва манфиатҳои қонуни инсон ва шаҳрвандро маҳдуд месозад, мағҳумҳои асосии он бояд аз нигоҳи илмӣ дуруст пешниҳод карда шаванд.

11. Таъмини мувофиқати сиёсати ҳуқӯқии ҷиноятсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон талаб менамояд:

- қонунгузории ҷиноятӣ ба сифати санади меъёри ҳуқӯқии мустақим дар мавриди баррасии парвандҳои ҷиноятӣ ва ба сифати маҳаки асосии арзёбии ҳусусияти ҳуқӯқии нишондодҳои он табдил дода шавад;

- мониторинги доимии муқаррароти

қонунгузории ҷиноятсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҷрибаи татбиқи он ба матлаби мувофиқати Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон;

- тарҳрезии усулҳои дар амалия ҷорӣ кардани экспертизаи криминологи лоиҳаи қонунҳо дар бораи ворид намудани тағйирот ба Кодекси ҷиноятсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон.

12. Таъмини мувофиқати сиёсати ҳуқӯқии ҷиноятсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ба санадҳои ҳуқӯқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, талаб менамояд, ки:

- мониторинги доимии муқаррароти қонунгузории ҷиноятсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҷрибаи истифодаи он ба матлаби мувофиқат ба санадҳои ҳуқӯқии байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, татбиқ карда шавад;

- рушди ҳамкориҳои байналмилалию ҳуқӯқӣ дар соҳаи сиёсати ҳуқӯқии ҷиноятӣ дар доираи иштироки Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташкилоти байналмилалӣ, иҷрои шартномаҳои байналмилалӣ дар бораи ёрии ҳуқӯқии дучониба оиди парвандҳои ҷиноятӣ ва дигар шартномаҳои байналмилалӣ дар мубориза бо ҷинояткорӣ самаранок карда шуда, ташкили якҷоя амал кардан ва ҳамкории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо суди ҷиноятсияи байналмилалӣ ба роҳ монда шавад;

- тарҷумаи қарорҳои судӣ оиди ҳуқӯқи инсон аз рӯи шикоятҳои зидди Ҷумҳурии Тоҷикистон баровардашуда аз ҷониби Суди Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо Ваколатдор оид ба ҳуқӯқи инсон дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва расонидани онҳо ба маълумоти мақомоти ҳуқӯқэҷодкунанда бо роҳи нашри мунтазам ва саривақтӣ ҷорӣ карда шавад.

13. Тасҳехи принсипҳои ҳуқӯқи ҷиноятӣ бо назардошти муқаррароти зерин амалӣ карда шавад:

- ҳусусияти ҳуқӯқии қонунгузории ҷиноятӣ ва натиҷаҳои истифодаи он наметавонад ҷудо аз заминаҳои умумии танзими ҳуқӯқӣ-ҷиноятӣ, принсипҳои умумии ҳуқӯқ, асосҳои конститутсионӣ-ҳуқӯқии муносибатҳои шаҳс ва давлат, принсипҳо ва мөъёроҳи умумиэътирофнамудаи ҳуқӯқи байналмилалӣ бошад;

- дар мутобиқат ва бо назардошти нишондодҳои қонунгузории соҳаҳои дигари ҳуқӯқ ҷиноят эътироф намудани кирдорро Кодекси ҷиноятсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян мекунад; маънидодкунини васеи

меъёрҳои қонунгузории чиноятӣ дар қисмати асоси ҷавобгарии чиноятиро муайянкунанда манъ аст;

- Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ҳадди ақали мукаммали номѓӯи кирдорҳои чиноят эътирофшавандаро доро бошад, ки муқовимат ба онҳо наметавонад бо воситаи қонунгузории соҳавии дигар самаранок амалӣ карда шавад;

- қонуният набояд имконияти салоҳияти ҳуқуқтатбиқунандаро дар танзими муносибатҳои ҳуқуқӣ-чиноятӣ истисно намояд, инчунин мавҷуд будан ва ҳудуди салоҳияти набояд бо афкорҳои қонуният зид бошад;

- баробарии шаҳрвандон дар назди қонун бояд ба таври зарурӣ низоми васеи масунияти беасосро аз таъқиби чиноятӣ истисно намояд; қонунгузории чиноятӣ набояд меъёрҳо ва нишондодҳое, ки мақоми маҳсуси чиноятӣ-ҳуқуқии шаҳрвандонро дар асоси мансубияти онҳо ба гурӯҳи номаълуми иҷтимоӣ ташкилкунанда доро бошад;

- баробарии шаҳрвандон дар назди қонун имкониятҳо ва мувофиқи мақсад будани тағриқабандии ҷавобгарии чиноятиро бо назардошти маълумотҳо оиди шахсияти айбдоршуда истисно наменамояд, дар ин маврид аломатҳои тавсифиҳандай шахсияти айбдоршуда наметавонанд ба низоми аломатҳое, ки асоси ҷавобгарии чиноятиро муайян мекунанд, ворид шавад;

- принсипи инсондӯстии ҳуқуқи чиноятӣ маъни беасос сабук кардани ҷазои чиноятии шахси чиноят содиркардаро надорад; инсондӯстии ҳуқуқи чиноятӣ бо талаботи барқарор намудани адолати иҷтимоӣ бояд зиддият надошта бошад.

14. Амалигардонии сиёсати ҳуқуқии чиноятии давлат ин сиёсати пешгирии чинояткорӣ мебошад, ки дар якҷоягӣ бо ҳуқуқи чиноятӣ, криминология, мурофиаи чиноятӣ ва иҷрои ҷазои чиноятӣ амалӣ карда мешавад.

15. Рушду такомули сиёсати ҳуқуқии чиноятӣ дар ҳампайвастагии комплексӣ бо истилоҳоти ҳуқуқи чиноятӣ, ҳуқуқи мурофиавии чиноятӣ ва ҳуқуқи иҷрои ҷазо, инчунин ҳуқуқтатбиқунӣ вобастагӣ дорад, звенои асосии сиёсати ҳуқуқии давлат мебошад. Вобаста ба ин сиёсати ҳуқуқии чиноятӣ такмили якҷояи қонунгузории чиноятӣ, иҷрои ҷазо ва мурофиаи чиноятиро пешбинӣ мекунад. Такмили қонунгузории чиноятӣ талаб менамояд, ки:

- афзалиятҳои меъёрҳои қонунгузории чиноятӣ дар эътироф кардани кирдор ҳамчун чиноят нисбат ба дигар санадҳои меъерии ҳуқуқӣ фароҳам оварда шавад;

- дар байни чиноят ва ҳуқуқвайронкунӣ, аз ҷумла ҳуқуқвайронкуни маъмурӣ, фарқият ҷорӣ карда шавад;

- категорияҳои чиноят, бо назардошти ҷорӣ намудани сабукӣ нисбати чиноятҳои начандон вазнин ва чиноятҳои аз беэҳтиётӣ содиршуда ва арзёбӣ нисбати чиноятҳои муташаккил ва трансмилӣ таҷдиди назар карда шавад;

- асосҳо ва ҳадди ҷавобгарии чиноятӣ барои содир намудани чинояти нотамом бо мақсади аз Кодекси чиноятӣ хориҷ намудани ҷавобгарӣ барои тайёрӣ ба чиноят муайян карда шавад;

- институти такрори чиноят аз Кодекси чиноятӣ хориҷ карда шавад;

- қалимаҳои мураккаб дар байни шаклҳои алоҳидаи маҷмӯи чиноят бартараф карда шаванд; муайян кардани мазмуни ҳуқуқии ретсиҷиви чиноят бо назардошти принсипи адолат, аз ҷумла ретсиҷиви чиноят ҳамчун нишонаи бандубасткунӣ мукаммал карда шавад;

- институти шарикӣ дар чиноят, муайян кардани аломатҳои шарикӣ мукаммал гардонида шаванд; муҳолифати байни аломати шаклҳои алоҳидаи шарикӣ дар чиноят ва аломатҳои алоҳидаи таркиби чиноят бартараф карда шавад;

- мағҳумҳои асосии қонунгузории чиноятӣ ва қоидаҳои асосии бандубасткунии чиноят дар ҳуди Кодекси чиноятӣ мустаҳкам гардонида шаванд;

- техникаи қонунгузории чиноятӣ бо назардошти Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи санадҳои меъерии ҳуқуқӣ» мукаммал гардонида шавад.

16. Навсозии муқаррароти қонунгузории чиноятӣ дар бораи ҷазо ва дигар ҷораҳои ҳарактери чиноятӣ-ҳуқуқӣ талаб менамояд, ки:

- таносуби категорияҳои «ҷавобгарии чиноятӣ», «ҷораҳои дорои ҳусусияти ҳуқуқӣ-чиноятӣ» ва «ҷазои чиноятӣ» мутобики назария ва мувофиқи Консепсия танзим карда шавад;

- тавозуни муносиби ҷазодихӣ, барқароркунӣ ва воситаи тадбирҳои танзими ҳуқуқӣ-чиноятӣ, ки истифодаи комплекси онҳо барои ноил гардидан ба мақсади сиёсати

хукуқии чиноятӣ мусоидат менамояд, таъмин карда шавад;

- низоми чораҳои хусусияти ҳукуқию чиноятӣ дошта, ки Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон пешбинӣ кардааст, бо низоми маҳдудкуниҳо ва манъкуниҳо ҳукуқӣ барои шахсони чиноятсодиркарда дар қонунгузории соҳаи дигари тааллукият мувофиқа карда шавад;

- бо назардошти санадҳои ҳукуки байналмилалӣ, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, муносиб кардан низом ва мазмуни ҷазоҳои асосӣ, кор карда баромадани низоми алоҳидаи ҷазоҳои иловагӣ, ки бо низоми дигар чораҳои хусусияти ҳукуқии чиноятӣ дошта мувофиқа карда шудааст; низоми адои ҷазоҳои асосӣ ва иловагӣ бо назардошти шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон мутобиқ гардонида шавад;

- таркиби (конструксияи) ҳукуқии чиноятие, ки барои ҳал намудани вазифаҳои ҷуброни зарар ва расонидани кӯмаки дигар ба ҷабрди дагони чиноят асос фароҳам меорад, ҷорӣ карда шавад;

- муносабати системавӣ ва тағриқаи пайдарҳами ҷавобгарии чиноятӣ ҳангоми муқаррар кардан санксияи моддаҳои Қисми маҳсуси Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон таъмин карда шуда, ҳачм ва ҳадди салоҳиди суд ҳангоми таъин намудани ҷазои чиноятӣ ва дигар чораҳои хусусияти ҳукуқии чиноятидошта муқаррар карда шавад.

4. Таъмини шартҳои самараноки сиёсати ҳукуқии чиноятӣ

17. Самаранокии сиёсати ҳукуқии чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон муносабати комплексиро ба татбиқи он ва таъминоти даҳлдори меъёрий, қадрӣ, иттилоотӣ, молиявӣ ва дигари заҳиравиро талаб менамояд.

18. Таъминоти ташкилии самаранокии сиёсати ҳукуқии чиноятӣ мутобиқаткунии даҳлдор ва ташкили барномаи мақсадноки кори низоми мақомоте, ки самтҳои асосии онро татбиқ мекунад, талаб менамояд.

19. Бо мақсади такмили асосҳои ташкилии сиёсати ҳукуқии чиноятӣ ҳамкориҳои байни мақомоти ҳокимиyaти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятий, муассисаҳои илмӣ ва ташкилотҳоро ҳангоми баррасии масъалаҳои вобаста ба такмили қонунгузории чиноятӣ ва дигар қонунгузорӣ оид ба муқовимат бо чинояткорӣ

бояд ҷоннок карда шавад. Гузаронидани як қатор ҷорабиниҳо дар доираи ин ҳамкорӣ пешбинӣ карда шаванд, аз ҷумла:

- таҳияи таклифҳо оид ба такмили самтҳои асосии сиёсати ҳукуқии чиноятӣ;

- гузаронидани экспертизаи лоиҳаи қонунҳо оид ба ворид намудани тағириу иловаҳо ба Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва лоиҳаҳои дигар санадҳои меъёрии ҳукуқӣ дар соҳаи қонунгузории чиноятӣ;

- таҳлили таҷрибаи татбиқи Кодекси чиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва омода намудани таклифҳо оид ба ворид намудани тағириу иловаҳои зарурӣ ба он;

- пешниҳод намудани таклифҳо ба мақомоти ҳокимиyaти давлатӣ дар бораи таҳияи лоиҳаи қонунҳо ва дигар санадҳои меъёрии ҳукуқӣ дар соҳаи қонунгузории чиноятӣ.

20. Таъмини иттилоотии самараноки сиёсати ҳукуқии чиноятӣ, мутобиқ гардонидани низоми ташаккул, таҳлил, пешниҳоди оммавӣ ва арзёбии маълумот дар бораи натиҷаҳои татбиқи сиёсати ҳукуқии чиноятӣ ва дурнамои рушди онро талаб менамояд. Бо ин мақсадҳо зарур аст:

- низоми ҷамъоварӣ ва таҳлили иттилоотии оморӣ дар бораи ҳолати таҷрибаи татбиқи қонунгузории чиноятӣ аз ҷониби мақомоти ҳифзи ҳуқӯқ ва судҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон тақмил дода шавад;

- бо мақсади ташкили маҳзани маълумот дар бораи ҳолати чинояткорӣ ва амнияти криминологӣ дар мамлакат пурсишҳои доимии гайриидоравии умумичумҳурияйӣ ва минтақавии виктимологӣ ва дигар пурсишҳои сотсиологияи аҳолӣ дар бораи сифати татбиқи сиёсати ҳукуқии чиноятӣ ташкил карда шавад;

- гузаронидани тадқиқотҳои пешгӯй-кунанда барои гирифтан ва истифодабарии иттилоот дар бораи дурнамои рушди қонунгузории чиноятӣ, самтҳо ва шаклҳои ғаълияти судӣ ва ҳифзи ҳукуқӣ, ҳолат ва ҷараёни инкишифи (динамикаи) чинояткорӣ ҳамчун асоси муҳими қабули қарор дар соҳаи сиёсати ҳукуқии чиноятӣ ҳавасманд карда шавад;

- дастрасии пурраи шаҳрвандон ба иттилоот дар бораи ҳолати чинояткорӣ дар мамлакат, натиҷаҳо ва сифати татбиқи сиёсати ҳукуқии чиноятӣ таъмин карда шавад;

- дар доираи ҳамкориҳои байналмилалӣ мубодилаи доимии иттилоот дар бораи навъҳои самараноки танзими ҳукуқии чиноятӣ ташкил

карда шавад;

- бо мақсади мухокимаи оммавии самтҳои асосӣ ва натиҷаҳои сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ, сомона ва мачаллаи илмӣ-таҳлилии «Қонунгузорӣ» - нашрияи Маркази миллӣ қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин сомона ва мачаллаи мақомоти татбиқунандаи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ вобаста карда шаванд.

21. Маблағузории ҷорабиниҳо оид ба коркард ва татбиқи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ аз ҳисоби маблағҳои буҷети давлатӣ дар доираи маблағҳои сметаи маҳсуси мақомоту муассисаҳои даҳлдор амалӣ карда мешавад.

22. Ҕорабиниҳои алоҳида оид ба таъмини иттилоотӣ, илмӣ-методии татбиқи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ метавонанд аз ҳисоби дигар сарчашмаҳое, ки ҳилоғи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон нестанд, маблағузорӣ карда шаванд.

23. Таъмини илмӣ-методии самаранокии сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ ба таври даҳлдор ҳамроҳикуни доктриналии онро дар ҳамаи марҳалаҳои ҳуқуқҷодкунӣ дар назар дорад. Самтҳои афзалиятноки тадқиқотҳои илмӣ дар соҳаи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ инҳоянд:

- пешгӯй ва навқунонии ҳуқуқии ҷиноятӣ ва криминологӣ;

- омӯзиши сабаб ва шароитҳои содир намудани ҷиноят аз нигоҳи криминологӣ ва самаранокии қонунгузории ҷиноятӣ;

- таҳлили низом ва таҷрибаи татбиқи ҷораҳои ҳусусияти ҳуқуқии ҷиноятидошта ва дигар оқибатҳои ҳуқуқии содир намудани ҷиноят;

- коркарди методикаҳои самараноки экспертизаҳои криминологӣ, зиддикор-рупсионӣ, ҳуқуқӣ, забоншиносӣ ва дигар экспертизаҳои қонунгузории ҷиноятӣ;

- истифодаи ҳуқуқшиносии муқоисавӣ дар соҳаи ҳуқуқи ҷиноятӣ.

5. Самаранокии сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон

24. Самаранокии сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо сатҳи ҳифзшавандагии шаҳсият, чомеа ва давлат аз таҳдидҳои вобаста ба ҷинояткорӣ, инчунин сифати барқароркунии манфиатҳои ҳусусӣ ва оммавии бо ҷиноят вайронкардашуда муайян карда мешавад.

25. Самаранокии сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ дар асоси маълумотҳои комплексие, ки инҳоро

инъикос менамояд, баҳо дода мешавад:

- таносуби вазъи ҷинояткорӣ, ки дар асоси пурсишҳои мунтазами виктимологӣ муқаррар карда шудааст, бо маълумотҳои мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар бораи миқдори ҷиноятҳои бақайдгирифташуда ва тафтишшуда, ки имконият медиҳад сатҳи ҷинояткорӣ дар мамлакат ва самарарабаҳш будани назорат аз болои вазъияти криминогенӣ ба таври воқеӣ баҳо дода шавад;

- сифати кори мақомоти ҳифзи ҳуқуқ дар қисми эътинои саривақтӣ, асоснок ва самарарабаҳш ба таҳдиди амнияти криминологӣ дар асоси пурсишҳои афкори ҷамъиятӣ ва арзёбии эксперти ҷуайян карда мешаванд;

- самарарабаҳши таҷрибаи судии баррасии парвандажои ҷиноятӣ, ки дар асоси маълумотҳо дар бораи риояи муҳлатҳои оқилонаи баррасии парвандажои ҷиноятӣ, тағиیر додан ё бекор кардани қарорҳо оиди банду бости ҷиноятҳо, таҷрибаи таъин намудани ҷазоҳои ҷиноятӣ ва дигар ҷораҳои ҳусусияти ҳуқуқии ҷиноятӣ дошта, сифат ва муҳлатҳои иҷрои ҳукмҳои эътибори қонунӣ пайдокардаи судҳо баҳо дода мешавад;

- таносуби андозаи заари расонидашуда бо ҷиноятҳои содиршуда бо маълумотҳои муқоисашаванда дар бораи пардохтҳои талофӣ ва дигар пардохтҳо ба ҷабрдидаҳои ҷиноятҳо;

- арзёбии ҷамъиятии сатҳи амнияти криминологӣ, инчунин самаранокӣ ва кифоягии ҷораҳои эътинои ҳуқуқии ҷиноятӣ ба таҳдидҳои криминологӣ, ки дар асоси маълумотҳои пурсишҳои мунтазами сотсиологӣ ҷуайян карда мешавад.

26. Низом ва методикаи арзёбии нишондиҳандаҳои самаранокии сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳия ва тасдиқ карда мешаванд.

27. Мониторинги самаранокии сиёсати ҳуқуқии ҷиноятиро мақомоти даҳлдоре, ки аз ҷониби Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда мешавад, амалӣ мекунад. Ин мақомот маърӯзаи ҳамасоларо дар бораи татбиқи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тартиб дода, ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод менамояд.

28. Рушди низоми арзёбии ҷамъиятӣ ва мониторинги сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз буҷети ҷумҳурияи ҷулиди маблағузорӣ карда мешавад.

6. Шартҳо ва заминаҳои тағйир додани қонунгузории ҷиноятӣ

29. Шарти самаранокии сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ устувории он мебошад, ки муайянӣ ҳуқуқӣ ва пешӯишавандагии қонунгузории ҷиноятӣ ва таҷрибай татбиқи онро дар назар дорад. Мухолифат дар байнӣ устувории арёбии давлатии рафтори ба ҷамъият ҳавфнок ва муносибатҳо ба муайян намудани ҷораҳои таъсиррасонии ҳуқуқии ҷиноятӣ ва талаботи мутобиқатии қонунгузории ҷиноятӣ ба шартҳои иҷтимоии ба таври серҳаракат тағйирёбандა набояд ҷой дошта бошад. Риояи тавозуни байнӣ устуворӣ ва ҷараёни инкишоф ҷанбаи муҳими сиёсати ҳуқуқии ҷиноятиро ташкил менамояд.

30. Ба сифати заминаҳои тағйир додани қонунгузории ҷиноятӣ баромад менамоянд: трансформатсияи ифодагардидаи сатҳ, соҳт ва динамикаи ҷинояткорӣ; пайдошавӣ, тағйирёбӣ ё аз байн рафтани таҳдидҳои бо рафтори одамон алоқаманди амнияти шаҳсият, ҷамъият ва давлат; арзёбии ҷамъиятӣ ва давлатии натиҷаҳои самаранокии сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ.

7. Муҳлатҳои татбиқи Консепсия

31. Консепсия дар ду марҳала амалий карда шавад.

а) Дар марҳалаи якум (солҳои 2014-2017) заминаҳои ташкилий, иттилоотӣ ва илмӣ-методӣ барои такмили қонунгузории ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таҷрибай татбиқи онро фароҳам овардан зарур аст.

б) Дар марҳалаи дуюм (солҳои 2018-2020) самтҳои асосии такмили қонунгузории ҷиноятӣ давом дода шавад.

32. Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳучҷати сиёсӣ-ҳуқуқӣ мебошад, ки ба муҳлати муайян тасдиқ карда мешавад. Аз нав баррасӣ намудани Консепсия ба ноил шудан ба мақсадҳои сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ё тағйир додани самтҳои асосии сиёсати дохилий ва берунии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобастагӣ дорад.

8. Натиҷаҳои интизории татбиқи сиёсати ҳуқуқии ҷиноятӣ

33. Татбиқи Консепсия бояд:

- ташкилии консепсияи қонунгузории ҷиноятии ҳозиразамон, ҷавобгӯи таҳдидҳои омилҳои криминогенӣ бо назардошти талаботи назария ва амалия, ки барои рушди минбаъдаи вай дар шароити модернизатсияи давлат ва ҷомеа асосҳоро ба вуҷуд меорад, ҳавасманд намояд;

- ислоҳоти сифатноки нақшавии қонунгузории ҷиноятӣ, мутобиқгардонии онро ба Конститутсияи (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои ҳуқуқии байналмилалие, ки Тоҷикистон онҳоро эътироф кардааст, амният ва ҳуқуқи инсон кафолат дихад;

- мавҷудияти инфрасоҳторҳои ташкилий, иттилоотӣ, меъёрий ва илмӣ-методии сиёсати ҳуқуқии ҷиноятии Ҷумҳурии Тоҷикистонро таъмин кунад.

**Утверждена
постановлением Правительства
Республики Таджикистан
от 2 ноября 2013 года, № 492**

КОНЦЕПЦИЯ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ПОЛИТИКИ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН

1. Общие положения

1. Концепция уголовно-правовой политики Республики Таджикистан (далее – Концепция) представляет собой систему официально принятых в государстве положений, определяющих сущность, цель, направления, приоритеты и критерии эффективности нормотворческой и правоприменительной деятельности в области защиты личности, общества и государства от преступных посягательств средствами уголовного законодательства.

2. Уголовно-правовая политика Республики Таджикистан выступает в качестве одного из направлений по реализации государственной концепции обеспечения криминологической безопасности и базируется на признании фундаментальной взаимосвязи и взаимозависимости ее основных положений с социальной политикой государства, а также политикой в области профилактики преступности, защиты и поддержки потерпевших от преступлений, исполнения уголовных наказаний и иных мер уголовно-правового характера, социальной реабилитации и надзора за лицами, отбывшими уголовное наказание.

3. Единая уголовно-правовая политика Республики Таджикистан основана на современных направлениях развития общества, в результате практики и научного обоснования необходимо фундаментального соображения ближайшего и долговременного государственной концепции Таджикистана и общества в называемой направлении.

4. Правовую основу Концепции составляют Конституция Республики Таджикистан, международные правовые акты в области защиты прав человека и контроля над преступностью, борьбы с преступностью, признанные Таджикистаном, Уголовный кодекс Республики Таджикистан и иные законы, а также нормативные правовые акты Президента Республики Таджикистан и Правительства Республики Тад-

жикистан.

5. Концепция является основой для разработки перспективных и ежегодных планов законопроектной деятельности Правительства Республики Таджикистан в области защиты личности, общества и государства от преступных посягательств средствами уголовного законодательства, проектов нормативных правовых актов в области совершенствования уголовного законодательства и практики его применения, а также основой для оценки и последующей корректировки уголовно-правовой политики.

2. Цели и задачи уголовно-правовой политики

6. Целями уголовно-правовой политики Республики Таджикистан являются:

- обеспечение безопасности личности, ее прав и свобод, а также общества и государства от угроз, связанных с преступностью;

- защита жизненно важных общественных отношений, в частности в сфере предпринимательской деятельности;

- защита интересов государства внутри и за пределами государства от преступных посягательств;

- минимизация уровня социальной напряженности в обществе на основе оптимального и справедливого регулирования конфликта, вызванного преступлением;

- содействие достижению социального благополучия и комфорта на основе реализации идей социальной реинтеграции лиц, вовлеченных в конфликт, вызванный преступлением.

7. На современном этапе являются необходимыми решения следующих взаимосвязанных задач уголовно-правовой политики:

- с учетом требований правовой определенности и правовой стабильности не допустить расширительного толкования состава преступления;

- обеспечить адекватность уголовного

законодательства актуальным криминальным угрозам и ведущим тенденциям в развитии преступности;

– добиться полного соответствия уголовного законодательства и практики его применения Конституции Республики Таджикистан, и международно-правовым актам в области защиты прав человека и общественной безопасности;

– развить основу и механизмы гармонизации и унификации уголовного законодательства в рамках международного сотрудничества Республики Таджикистан;

– обеспечить надежную гарантию незыблемости права государства на применение мер уголовно-правового воздействия в отношении лиц, совершивших преступления, и гарантировать безопасность уголовно-правового суверенитета государства от внешних и внутренних угроз;

– гарантировать права и законные интересы лиц, потерпевших от преступлений, обеспечить их безопасность, создать условия для максимально полной реализации прав человека на доступ к правосудию, справедливый суд и компенсацию причиненного преступлением вреда;

– модернизировать систему уголовно-правовых последствий совершения преступлений с учетом необходимости одновременного решения карательных, восстановительных, социально-реинтеграционных и превентивных задач;

– достичь качественного улучшения реального состояния преступности, в том числе снижения объема и уровня общественной опасности отдельных ее видов: рецидивной, организованной, корыстной, коррупционной, насильственной преступности, терроризма, экстремизма и преступности среди несовершеннолетних.

8. Конечная задача уголовно - правовой политики Республики Таджикистан состоит в совершенствовании уголовного законодательства Республики Таджикистан. Эта задача осуществляется с учетом решения нескольких важнейших вопросов, в том числе:

– соответствия его с требованиями международных актов признанными Таджикистаном, в том числе Конвенций ООН против организованной транснациональной преступности, Конвенции ООН против коррупции;

- постоянного мониторинга соответствия уголовного законодательства, связанного с су-

ществующими тенденциями и практикой правоприменения;

– усиления уголовной ответственности за совершение преступлений коррупционного, террористического и экстремистического характера, незаконный оборот наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров, торговлю людьми и другой организованной транснациональной преступностью;

– декриминализации некоторых преступлений;

– с учетом научно обоснованных оснований криминализация общественно-опасных деяний;

– исключения из Уголовного кодекса вопроса повторности преступлений;

– пересмотра рецидива преступления как признака квалификации;

– смягчение наказания в отношении некоторых категорий лиц, в том числе для несовершеннолетних, женщин и лиц оказавшихся в беспомощном состоянии;

– пересмотра санкций отдельных статей Особенной части Уголовного кодекса;

– исключения из Уголовного кодекса ограничения свободы как вида наказания и введение вместо него другого вида наказания, не связанного с лишением свободы.

3. Основные направления уголовно-правовой политики

9. Основные направления уголовно-правовой политики Республики Таджикистан на ближайшее и среднесрочное будущее выражаются в необходимости предусмотрения соответствия уголовного законодательства Республики Таджикистан и практики его применения Конституции Республики Таджикистан, международно-правовым актам признанными Таджикистаном, соответствия обстоятельства преступности системе принципов, преимуществ и содержания Уголовного кодекса Республики Таджикистан, соответствия и увеличения эффективности механизма уголовно-правового регулирования. Из этого следует, что политика государства в этом случае должна состоять из следующих направлений:

– гуманизации уголовного законодательства в отношении лиц, впервые совершивших преступления небольшой и средней тяжести, социально нуждающихся лиц – беременных женщин или женщин имеющих несовершеннолетнего ребенка, несовершеннолетних и лиц,

совершивших преступления в преклонном возрасте;

– продолжить декриминализацию преступлений не опасных обществу, путем включения их в категории административных правонарушений и усиления ответственности за совершение таких деяний, а также переоценку некоторых преступных деяний для уменьшения уголовных наказаний (депенализация);

- с учетом существующей следственно - судебной практики, развития общественных отношений в республике, международно - правовых актов и практики зарубежных государств определения новых уголовных проявлений, не охваченных Уголовным кодексом, в отношении которых установлена административная ответственность, или вообще не предусмотрена ответственность, установление уголовной ответственности за их совершение (криминализация этих преступлений);

– усиление уголовной ответственности в отношении лиц, совершивших тяжкие и особо тяжкие преступления или укрывающих от уголовного преследования;

– усиление уголовной ответственности за совершение преступлений против несовершеннолетних, женщин и лиц, оказавшихся в безвыходном положении, их прав и законных интересов, а также ужесточение ответственности за совершение преступлений в составе организованной группы, преступной организации или преступным сообществом;

– широкое распространение реализации наказаний не связанных с лишением свободы, путем исключения лишения свободы из санкций отдельных статей Уголовного кодекса;

– пересмотр штрафов как одного из эффективных наказаний с уменьшением размера штрафов за преступления небольшой и средней тяжести;

– соответствие санкций статей Особенной части Уголовного кодекса за преступления одинаковой категории в соответствии с принципом справедливости;

– пересмотр наказания в виде лишения свободы в отношении отдельных преступлений и его замены другим видом наказания не связанного с лишением свободы;

– развитие институтов освобождения от уголовной ответственности, уголовного наказания, условного применения наказания и условно-досрочного освобождения от отбывания наказания.

10. С целью развития уголовного законодательства, реализация которого ограничивает права и законные интересы человека и гражданина, его основные понятия должны быть правильно представлены с научной точки зрения.

11. Обеспечение соответствия уголовно-правовой политики Республики Таджикистан Конституции Республики Таджикистан требует:

– применения нормативного правового акта прямого действия при рассмотрении уголовных дел в качестве основного критерия оценки правового характера предписаний уголовного законодательства;

– постоянного мониторинга положений уголовного законодательства Республики Таджикистан и сложившейся практики его применения на предмет соответствия Конституции Республики Таджикистан;

– разработки методики внедрения в практику криминологической экспертизы законопроектов по внесению изменений в Уголовный кодекс Республики Таджикистан.

12. Обеспечение соответствия уголовно-правовой политики Республики Таджикистан международно-правовым актам, признанным Таджикистаном, требует:

– постоянного мониторинга положений уголовного законодательства Республики Таджикистан и сложившейся практики его применения на предмет соответствия международно-правовым актам, признанным Таджикистаном;

– развития международно-правового сотрудничества в сфере уголовно - правовой политики в рамках участия Республики Таджикистан в международных организациях, выполнения международных договоров о взаимной правовой помощи по уголовным делам и иных международных договоров о борьбе с преступностью, организации взаимодействия и сотрудничества Республики Таджикистан с Международным уголовным судом;

– перевода всех решений суда по правам человека, вынесенных по жалобам против Республики Таджикистан, со стороны Верховного Суда Республики Таджикистан в сотрудничестве с Уполномоченным по правам человека в Республике Таджикистан и доведения их до сведения правотворческих органов путем регулярной и своевременной публикации.

13. Корректировка принципов уголовного права должна осуществляться с учетом следующих положений:

– правовой характер уголовного законодательства и результатов его применения не может оцениваться в отрыве от общих начал уголовно-правового регулирования, общих принципов права, конституционно-правовых основ взаимоотношения личности и государства, общепризнанных принципов и норм международного права;

– преступные деяния должны определяться Уголовным кодексом Республики Таджикистан с учетом предписаний законодательства иных отраслей права; расширительное толкование норм уголовного законодательства в части, определяющей основания уголовной ответственности, не допускается;

– Уголовный кодекс Республики Таджикистан должен содержать исчерпывающий, минимально необходимый и достаточный перечень деяний, признаваемых преступлениями, противодействие которым не может быть эффективно осуществлено средствами законодательства иной отраслевой принадлежности;

– законность не должна исключать возможности усмотрения правоприменителя в регулировании уголовно-правовых отношений, равно как наличие и пределы усмотрения не должны входить в противоречие с идеями законности;

– равенство граждан перед законом должно с необходимостью исключать неоправданно широкую систему иммунитетов от уголовного преследования; уголовное законодательство не должно содержать норм и предписаний, создающих особый уголовно-правовой статус граждан на основе их принадлежности к неизвестной социальной группе;

– равенство граждан перед законом не исключает возможности и целесообразности дифференциации уголовной ответственности с учетом данных о личности виновного, при этом признаки, характеризующие личность виновного, не могут входить в систему признаков, определяющих основание уголовной ответственности;

– принцип гуманизма уголовного права не означает необоснованного смягчения уголовного наказания лицу, совершившему преступление; гуманизм уголовного права не должен входить в противоречие с требованиями установления социальной справедливости.

14. Осуществление уголовно-правовой политики государства – это политика предупреждения преступности, которая осуществля-

ется совместно с уголовным правом, криминологией, уголовным процессом и исполнением уголовного наказания.

15. Развитие уголовно-правовой политики связано с комплексной взаимосвязанностью реформ уголовного права, уголовно-процессуального права и уголовно-исполнительного права, а также и правоприменения, и является основным звеном правовой политики государства. В связи с этим уголовно-правовая политика предусматривает совместное совершенствование уголовного законодательства, исполнения наказания и уголовного процесса. Совершенствование уголовного законодательства требует:

– установления приоритета норм уголовного законодательства о признании деяния как преступления – относительно других нормативных правовых актов;

– введения разграничения между преступлением и правонарушением, в том числе и административного правонарушения;

– пересмотра категорий преступлений, с учетом введения смягчений в отношении преступлений небольшой тяжести и преступлений, совершенных по неосторожности, и оценки организованных и транснациональных преступлений;

– определения оснований и пределов уголовной ответственности за неоконченные преступления, с целью исключения из Уголовного кодекса ответственности за приготовление к преступлению;

– исключения из Уголовного кодекса института повторности преступлений;

– устранения сложных слов между отдельными формами совокупности преступлений; совершенствования определения правового содержания рецидива преступления с учетом принципа справедливости, в том числе рецидива преступления как признака квалификации;

– совершенствования института соучастия в преступлении, конкретизация признаков соучастия; устранения противоречий между признаками отдельных форм соучастия в преступлении и признаками отдельных составов преступлений;

– закрепления основных понятий уголовного законодательства и основных правил квалификации преступлений в самом Уголовном кодексе;

– совершенствования техники уголовного законодательства с учетом основных положе-

ний Закона Республики Таджикистан «О нормативных правовых актах».

16. Модернизация положений уголовного законодательства о наказании и иных мерах уголовно - правового характера требует:

– упорядочения соотношений категорий «уголовная ответственность», «меры уголовно-правового характера», «уголовное наказание» в соответствии с теорией и в согласовании с Концепцией;

– обеспечения оптимального баланса карательных, восстановительных и превентивных средств уголовно-правового регулирования, комплексное применение которых будет способствовать достижению целей уголовно - правовой политики;

– согласования в законодательстве иной отраслевой принадлежности предусмотренную Уголовным кодексом Республики Таджикистан систему мер уголовно - правового характера с системой правовых ограничений и запретов, установленных для лиц, совершивших преступления;

– оптимизации, с учетом международно - правовых актов, признанных Таджикистаном системы и содержания основных наказаний; разработки обосновленной системы дополнительных наказаний, согласованную с системой иных мер уголовно-правового характера; приведение в соответствие системы отбывания основных и дополнительных наказаний с учетом существующих обстоятельств в Республике Таджикистан;

– внедрения уголовно-правовой конструкции, создающую основу для решения задач обязательной компенсации вреда и оказания иной помощи потерпевшим от преступлений;

– обеспечения системного подхода и последовательной дифференциации уголовной ответственности при установлении их санкциями статей Особенной части Уголовного кодекса Республики Таджикистан; оптимизации объемов и пределов усмотрения суда при назначении уголовного наказания и иных мер уголовно - правового характера.

4. Обеспечение условий эффективности уголовно-правовой политики

17. Эффективность уголовно-правовой политики Республики Таджикистан требует комплексного подхода к ее реализации и надлежащего организационного, нормативного, кадрового, информационного, финансового и

иного ресурсного обеспечения.

18. Организационное обеспечение эффективности уголовно-правовой политики требует надлежащей координации и программно-целевой организации работы системы органов, реализующих ее основные направления.

19. В целях совершенствования организационных основ уголовно-правовой политики необходимо усилить сотрудничество между органами государственной власти, общественными объединениями, научными учреждениями и организациями при рассмотрении вопросов, связанных с совершенствованием уголовного и иного законодательства о противодействии преступности. Следует предусмотреть проведение ряда мероприятий в рамках данного сотрудничества, в том числе:

– разработка предложений по совершенствованию основных направлений уголовно-правовой политики;

– проведение экспертизы проектов законов о внесении изменений и дополнений в Уголовный кодекс Республики Таджикистан и проектов других нормативных правовых актов в сфере уголовного законодательства;

– анализ практики применения Уголовного кодекса Республики Таджикистан и разработка предложений о внесении в него необходимых изменений и дополнений;

– представление предложений органам государственной власти по разработке проектов законов и других нормативных правовых актов в сфере уголовного законодательства.

20. Информационное обеспечение эффективности уголовно-правовой политики требует оптимизации системы формирования, анализа, публичного представления и оценки данных о результатах реализации уголовно-правовой политики и перспективах ее развития. В этих целях необходимо:

– усовершенствовать систему сбора и анализа статистической информации о состоянии практики применения уголовного законодательства правоохранительными органами и судами Республики Таджикистан;

– организовать на регулярной основе вневедомственные общереспубликанские и региональные виктимологические и иные социологические опросы населения в целях формирования базы данных о состоянии преступности и криминологической безопасности в стране, о качестве реализации уголовно-правовой политики;

– стимулировать проведение прогнозных исследований для получения и использования информации о перспективах развития уголовного законодательства, направлений и форм судебной и правоохранительной деятельности, состояния и динамики преступности как важнейшей основы принятия решений в области уголовно-правовой политики;

– обеспечить полный доступ граждан к информации о состоянии преступности в стране, результатах и качестве реализации уголовно-правовой политики;

– организовать в рамках международного сотрудничества регулярный обмен информацией о перспективных и эффективных моделях уголовно-правового регулирования;

- в целях публичного обсуждения основных направлений и результатов уголовно-правовой политики закрепить сайт и научно-аналитический журнал «Законодательство» - издание Национального центра законодательства при Президенте Республики Таджикистан, а также сайт и журнал органа реализующего уголовно-правовую политику.

21. Финансирование мероприятий по разработке и реализации уголовно-правовой политики осуществляется за счет средств государственного бюджета в пределах средств специальной сметы соответствующих органов и учреждений.

22. Отдельные мероприятия по информационному, научно-методическому обеспечению реализации уголовно-правовой политики могут финансироваться за счет иных источников, не противоречащих законодательству Республики Таджикистан.

23. Научно-методическое обеспечение эффективности уголовно-правовой политики предполагает ее надлежащее доктринальное сопровождение на всех этапах законотворчества. Приоритетными направлениями научных исследований в области уголовно-правовой политики являются:

– мониторинг уголовного законодательства Республики Таджикистан и практики его применения;

– прогнозирование и уголовно-правовое и криминологическое моделирование;

– изучение причин и обстоятельств совершения преступления с криминологической обусловленности и эффективности уголовного законодательства;

– анализ системы и практики реализации

мер уголовно-правового характера и иных правовых последствий совершения преступления;

– разработка эффективных методик криминологической, антикоррупционной, правовой, лингвистической и иных экспертиз уголовного законодательства;

– использование сравнительного правоведения в сфере уголовного права.

5. Эффективность уголовно-правовой политики Республики Таджикистан

24. Эффективность уголовно-правовой политики Республики Таджикистан определяется уровнем защищенности личности, общества и государства от угроз, связанных с преступностью, а также качеством восстановления нарушенных преступлением частных и публичных интересов.

25. Эффективность уголовно-правовой политики оценивается на основе комплекса данных, отражающих:

– соотношение состояния преступности, установленного на основании регулярныхictimологических опросов, с данными правоохранительных органов о числе зарегистрированных и расследованных преступлений, позволяющее реально оценить уровень преступности в стране и результативность официального контроля над криминогенной ситуацией;

– качество работы правоохранительных органов в части своевременного, обоснованного и результативного реагирования на угрозы криминологической безопасности, определяемое на основании опросов общественного мнения и экспертных оценок;

– результативность судебной практики рассмотрения уголовных дел, оцениваемую на основании сведений о соблюдении разумных сроков рассмотрения уголовных дел, изменений или отмене решений о квалификации преступлений, практике назначения уголовных наказаний и иных мер уголовно-правового характера, качестве и сроках исполнения вступивших в законную силу приговоров судов;

– соотношение масштабов причиненного преступлениями вреда с сопоставимыми данными о компенсационных и иных выплатах потерпевшим от преступлений;

– общественную оценку уровня криминологической безопасности, а равно эффективности и достаточности мер уголовно-правового реагирования на криминальные угрозы, определяемую на основании данных регулярных со-

циологических опросов.

26. Система и методика оценки показателей эффективности уголовно-правовой политики разрабатываются и утверждаются Правительством Республики Таджикистан.

27. Мониторинг эффективности уголовно-правовой политики осуществляется соответствующий орган, определяемый Правительством Республики Таджикистан. Этот орган составляет и представляет Президенту Республики Таджикистан ежегодный доклад о реализации уголовно-правовой политики в Республике Таджикистан.

28. Развитие системы общественной оценки и мониторинга уголовно-правовой политики Республики Таджикистан финансируется из республиканского бюджета.

6. Условия и предпосылки изменения уголовного законодательства

29. Условием эффективности уголовно-правовой политики является ее стабильность, предполагающая правовую определенность и прогнозируемость уголовного законодательства и практики его применения. Стабильность государственной оценки общественно опасного поведения и подходов к определению мер уголовно-правового воздействия не должна входить в противоречие с требованиями соответствия уголовного законодательства динамично меняющимся социальным условиям. Соблюдение баланса между стабильностью и динамикой составляет важный аспект уголовно-правовой политики.

30. Предпосылками изменения уголовного законодательства выступают выраженные трансформации состояния, структуры и динамики преступности; появление, изменение или исчезновение связанных с поведением человека угроз безопасности личности, общества и государства; общественная и государственная оценка результатов эффективности уголовно-правовой политики.

7. Сроки реализации Концепции

31. Концепция реализуется в два этапа.

а) На первом этапе (2014 – 2017 годы) необходимо создать организационные, информационные и научно-методические предпосылки для совершенствования уголовного законодательства Республики Таджикистан и практики его применения.

б) На втором этапе (2018 – 2020 годы) продолжаются основные направления совершенствования уголовного законодательства.

32. Концепция уголовно-правовой политики Республики Таджикистан является политико-правовым документом, утверждаемым на определенный срок. Пересмотр Концепции предопределяется достижением целям уголовно-правовой политики Республики Таджикистан либо изменением основных направлений внутренней и внешней политики Республики Таджикистан.

8. Ожидаемые результаты реализации уголовно-правовой политики

33. Реализация настоящей Концепции должна:

- стимулировать создание современной, отвечающей актуальным криминальным угрозам, теоретико-прикладной концепции уголовного законодательства, создающей основу для его дальнейшего развития в условиях модернизации государства и общества;

- гарантировать планомерное качественное реформирование уголовного законодательства, приведение его в соответствие с Конституцией Республики Таджикистан и международно-правовыми актами, признанными Таджикистаном, безопасностью и правами человека;

- обеспечить наличие организационной, информационной, нормативной и научно-методической инфраструктуры уголовно-правовой политики Республики Таджикистан.

КОНСТИТУСИЯ КАФОЛАТИ ТАЪМИНИ ЗИНДАГИИ ОСОИШТА АСТ

Дар арафаи ҷашни қабули рӯзи Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар мақомоти хифзи ҳуқуқ ва ташкилоту иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ҳамчунин ба тарики Воситаҳои ахбори омма ҷиҳати баланд бардоштани маърифати ҳуқуқӣ ва фарҳанги оммавии мардум атрофи масоили гуногуни Конститутсия (Сарқонун)-и имрӯза ҷорабинҳои муғид баргузор гардид. Баргузор гардидани мизи мудаввар баҳшида ба рӯзи Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар таърихи 1-уми ноябр соли равон, ки бо ибтикори Маркази миллӣ қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон сурат гирифт, яке аз чунин нишаствҳо ба ҳисоб меравад.

Дар ҷорабинии доиргардида, намояндагони мақомоти ҳокимиюти давлатӣ ва судӣ, намоянда аз донишгоҳу донишкадаҳои қишвар иштирок намуданд. Дар оғози мизи мудаввар бо сухани ифтиҳӣ Директори Маркази миллӣ қонунгузорӣ доктори илмҳои ҳуқуқ профессор, Раҳимов Маҳмад Забирович суханронӣ намуда, нақш ва моҳияти Конститутсия ва зарурати қабули онро дар давраи соҳибистиқлонии давлати навини тоҷикон яке аз дастовардҳои муҳим арзёбӣ намуд. Аз ҷумла қайд кард, ки Конститутсияи ҔТ ҳуҷҷати барномавие мебошад, ки самтҳои пешрафти давлат ва дурнамои пешбинӣ намудааст. Маҳз бо қабули ин санади сарнавиштсоз, ки нахустин қонуни асосии давлати Тоҷикистон аст, таҷзияи ҳокимиюти ҳуқуқи қонунгузор, иҷроя ва судӣ, салоҳият ва мувозинати байни мақомоти қонунгузор ва дигар меъёрҳои конститутсионӣ таъмин гардид. Заминаи ҳуқуқии бунёди ҷомеаи шаҳрвандӣ ва инкишофи ҳаёти ҷамъиятиро дар асоси равияҳои гуногуни сиёсӣ, Конститутсия таъмин менамояд. Ва яке аз нақшҳои қалидии Сарқонун, ки ҳусусияти мушаҳҳаси таъриҳӣ дорад ба даст овардани соҳибиҳтиёҔӣ, соҳибистиқлонияти давлати тоҷикон, эътироф гардидани ҳуқуқ ва озодиҳои шаҳрванд, ки ҳамчун арзиши олий эътироф гардидаанд маҳсуб меёбад. Заминаи мустаҳками давлати навини тоҷикон маҳз аз Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон сарчашма мегирад. Дар мизи мудаввар аз ҷониби иштирокчиён дар мавзӯи «Конститутсия ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои инсон ва шаҳрванд», «Аҳамияти Конститутсияи

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва тағйироту иловаҳо ба он дар ташаккули ҳокимиюти судӣ» «Кафолати озодӣ, обру ва эътибори шахсият дар Тоҷикистон», «Конститутсия - сарчашмаи ҳуқуқи ҷиноятӣ», «Нақши Сарқонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаккулӯбии судҳои иқтисодӣ», «Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва нақши он дар эъмори давлати соҳибистиқлон» маърӯзаҳо пешниҳод карда шуд.

Маърузаҳои пешниҳодгардида дар ҷорабинии мазкур гувоҳи он аст, ки Конститутсия ифодагари таъмини волоияти қонун, муайянсозанди дурнамои пешрафти ҷомеа мебошад.

Иштирокчиёни ҷорабинӣ аз ҷумла қайд намуданд, ки Конститутсия (Сарқонуни) Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо роҳи раъйпурсии умумиҳалқӣ қабул гардида, дарвоҷеъ ҳуҷҷати созиши иҷтимоӣ ва заминаи ҳуқуқии таъмини сулҳ низ ба ҳисоб меравад. Зоро ҳангоми таҳияи лоиҳаи он пешниҳодоти доираи васеи аҳолӣ, намояндагони гуруҳҳои гуногуни ҷомеа ба инобат гирифта шудааст.

Аз қабули конститутсияи давлати соҳибистиқлони Тоҷикистон 19 сол пур мешавад ва ин санаи муҳими таъриҳӣ ҳамчун ҷашни шаклгирӣ давлатдории демократӣ, тантанаи таҳқими амнияти фазои ороми сиёсиву иҷтимоии Тоҷикистон дар тамоми қаламрави қишвари азизамон бо шукӯҳу шаҳомати хоса таҷлил мегардад. Дар рафти ҷорабинӣ иштирокчиён изҳор намуданд, ки айни ҳол ба-рои ба камол расонидани насли соҳибмалумот, масъулиятшиносу ватандӯст ва химояи ҳифзи ҳуқуқҳои мардуми қишвар тамоми шароитҳо муҳайё карда шуда, Конститутсия кафолати таъмини зиндагии осоиштаро додааст. Ва муборад ҳамеша аз арзишҳои миллӣ арҷузор бошему зиракии сиёсиро аз даст надода, баҳри ободии Тоҷикистони соҳибистиқлон саҳмгузор бошем.

Малоҳати Зайниддин,
сармуҳаассиси шуъбаи умумӣ, оид ба
масъалаҳои қадрҳо ва корҳои маҳсус

**ЧАРАЁНИ ТАХИЯИ КОДЕКСИ ГРАЖДАНӢ
ДАР ТАХРИРИ НАВ**

Тибки Амри Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 8 июли соли 2013, № АП -2257 ҷиҳати таҳияи Кодекси гражданий дар таҳрири нав гурухи корӣ иборат аз 16 нафар таъсис дода шудааст. Гурухи мазкур таҳти роҳбарии профессор М. З. Раҳимов дар се зергуруҳ, яъне вобаста ба 3 қисми Кодекси гражданий корро идома дода истодаанд. Дар ҳамин замини бо ибтикори Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дастгирии Ҷамъияти Олмонӣ оид ба Ҳамкории Байналмилалӣ ҷаласаи гурухи корӣ дар меҳмонхонаи «Санавбар»- и шаҳри Роғун аз 18 то 23 ноябр оид ба муҳокимаи қисми якуми Кодекси гражданий дар таҳрири нав доир гардид.

Ҳангоми муҳокимаи таҳрири қисми якуми Кодекси гражданий, пеш аз ҳама масъалаҳои вобаста ба забони давлатӣ ифода гаштани истилоҳоти ҳуқуқӣ ба вучуд омад. Аз ҷумла истилоҳоту қалимаҳои зерин мавриди баҳсу мунозира қарор гирифтанд: «кодекси гражданий», «предмети гарав», «товорни зиён», «қарори суд» ва гайра. Вобаста ба ин масъала аъзоёни гурухи корӣ ба ҳулюса омаданд, ки истилоҳот дар Кодекси гражданий бояд ягона бошад.

Масъалаҳои ҷиддие, ки мавриди баҳс қарор гирифтанд ва ҳангоми тағйирот ба кодекс ворид мешаванд таваҷҷӯҳӣ

иштирокчиёни нишасти мазкурро чалб намуд; аз ҷумла меъёрҳои вобаста ба ҳуқуқҳои шахсӣ, ҳуқуқҳои ашёй (сервитутҳо, доштани ашё (владение), муҳлатҳо, уҳдадориҳо ва гайраҳо. Бо назардошти таклифи пешниҳодҳо аъзоёни гурухи корӣ ба ҳулюса омаданд, ки вобаста ба ҳуқуқҳои ашёй фасл ва вобаста ба доштани ашё (владение) ва сервитутҳо бобҳои нав ба кодекс ворид гарданд.

Ҳамзамон вобаста ба техникаи қонунгузорӣ аъзоёни гуруҳ ба ҳулюса омаданд, ки кодекси мазкур бояд дорои мундариҷа бошад. Дар маҷмуъ гурухи корӣ таҳрири нави қисми якуми кодексо аз назар гузарониданд ва ҳамзамон аз ҳамаи аъзоён ҳоҳиш карда шуд, ки андешаҳои иловагии худро ба роҳбар ва котиби гурухи корӣ ирсол намоянд. Дар муҳокимаи масъалаҳои зикршуда М. З. Раҳимов, У.А. Меликов, Ш. К. Ғаюров, И. Ҳ. Бобоҷонов, Ш. К. Бадалов, Ф.А. Маҳмадшоев, Р.К. Тураев ва Н. Каримова иштирок намуданд.

**Меликов У. А.,
котиби гуруҳи корӣ оид ба таҳияи
Кодекси гражданий Ҷумҳурии Тоҷикистон
дар таҳрири нав, номзади илмҳои ҳуқуқ**

**КИТОБХОЕ, КИ АЗ ЧОНИБИ МАРКАЗИ МИЛЛИИ ҚОНУНГУЗОРИИ НАЗДИ
ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН ИНТИШОР ГАРДИДААНД:**

ТАФСИРИ КОДЕКСИ МУРОФИАВИИ ИҚТИСОДИИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН

Аз соли 2008 то имрӯз пас аз қабули Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба хотири рафъи муҳолифатҳо ва мутобиқати меъёрҳо чанд маротиба тағйиротҳо ворид карда шуд.

Бояд қайд кард, ки баяди аз чоп баромадани нашри аввали Тафсири Кодекси мазкур соли 2011 (моҳи ноябр) ба Кодекс бо қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 26 декабря соли 2011 таҳти № 776, аз 3 июля соли 2012

таҳти № 869 ва аз 19 марта соли 2013 таҳти № 937 тағйироти ҷиддӣ ворид карда шуданд, ки ин зарурати дар нашри дуввум бо назардошти тағйироти мазкур ба чоп расонидани Тафсири Кодекси мазкуро ба миён овард.

Нашри дуввуми Тафсири Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо назардошти тағйироти дар боло зикргардида омода шуда, шарҳу таҳлили муфассали ҳар як моддаи Кодекси мурофиавии иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистонро фаро мегирад. Нашри дуввуми Тафсир дар асоси таҳлили меъёрҳои Кодекс дар алоқамандии системавии онҳо бо қонунгузории амалкунандай Ҷумҳурии Тоҷикистон, инчунин бо назардошти муқаррароти назарияи ҳуқуки мурофиавӣ ва таҷрибаи судии солҳои охир омода карда шудааст.

Тафсири мазкур китоби рӯйимизии на танҳо судяҳои судҳои иқтисодӣ, балки ҳамаи иштирокчиёни мурофиаи судии иқтисодӣ, аз он ҷумла кормандони мақомоти хифзи ҳуқуқ, адвокатҳо, соҳибкорон низ мебошад. Муаллифон итминон доранд, ки тафсир барои кормандони илмӣ, омӯзгорон, донишҷӯён ва аспирантони мактабҳои олӣ ва факултаҳои ҳуқуқшиносӣ, ҳамаи ҳуқуқшиносон ва шаҳрвандоне, ки ба масъалаҳои мурофиаи судии иқтисодӣ мароқ доранд, нафъи зиёде хоҳад овард.

**Масъули чоп
Ответственный за выпуск**

Мачалла дар Маркази миллии қонунгузории назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон тарҳрезӣ шуда, дар матбааи «VizaPrint» бо тарзи рақамӣ ба табъ расидааст.

Ба матбаа 06.01.2014 супорида шуд. Ба чопаш 24.01.2014 иҷозат дода шуд. Коғази оғсетии №1. Андозаи 60x84 1/8. Ҳуруфи Times New Roman Tj. Ҷузъи чопии шартӣ 10,0. Адади нашр 250 нусха. Супориши №1П001М.

**Маркази миллии қонунгузории
назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон**

734025. иш. Душанбе, кӯчаи А.Адҳамов, 13
телефон/факс 227-47-71
Индекси обуна 77710

Табаров Фаридун

Журнал подготовлен для печати в Национальном центре законодательства при Президенте Республики Таджикистан. Напечатан цифровым способом в типографии «VizaPrint».

Сдан в печать 06.01.2014г. Разрешен к печати 24.01.2014г. Бумага офсетная №1. Формат 60x84 1/8. Шрифт Times New Roman Tj. Условный печатный лист 10,0. Тираж 250 экз. Заказ №1П001М .

**Национальный центр законодательства
при Президенте Республики Таджикистан**

734025. г. Душанбе, улица А.Адхамова, 13
телефон/факс 227-47-71
Подписной индекс 77710